

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

KARL MARX ȘI ISTORIA. CONTRIBUȚIA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN LA DEZVOLTAREA CREATOARE A TEORIEI MARXISTE CU TRIVIRE LA ISTORIE CA ȘTIINȚĂ

MARIN BADEA

130 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

PROPAGANDA REVOLUȚIONARĂ LA SATE ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848 DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

APOSTOL STAN

ELEMENTE DE TEORIA ISTORIEI LA NICOLAE BĂLCESCU ȘI DIMENSIUNEA LOR EUROPEANĂ

ION POPA

ACTIVITATEA CONSULATELOR FRANCEZE DIN PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848

TRAIAN IONESCU

INSURECȚIA DIN MILANO – EPISOD EROIC AL REVOLUȚIEI ITALIENE DE LA 1818–1819

NICOLAE RĂDULESCU

SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ A ALEGERILOR ȘI A CONSTITUȚIEI DIN 1948

MIHAIL RUSENESCU

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII

INSEMĂNĂRI

5

TOMUL 31

1978

MAI

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, 71021 sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției :

București, tel. 50.72.41
www.dacoromanica.ro
București, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM 31, Nr. 5
mai 1978

S U M A R

MARIN BADEA, Karl Marx și istoria. Contribuția Partidului Comunist Român la dezvoltarea creatoare a teoriei marxiste cu privire la istorie ca știință (160 de ani de la nașterea lui Karl Marx) 753

130 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

APOSTOL STAN, Propaganda revoluționară la sate în revoluția de la 1848 din Țara Românească 769

ION POPA, Elemente de teoria istoriei la Nicolae Bălcescu și dimensiunea lor europeană 793

TRAIAN IONESCU, Activitatea consulatelor franceze din Principatele Române în timpul revoluției de la 1848 809

★

CONSTANTIN REZACHEVICI, VALERIU STAN, Memoriile istorice ale colonelului Ion Voinescu I, un izvor inedit privitor la istoria politică a veacului al XIX-lea. Fragmente referitoare la revoluția de la 1848 835

IOAN MĂNDREA, Revoluția de la 1848 din Transilvania. Aspecte instituțional-organizatorice 851

MARIA DOGARU, Tricolorul și cocardele în contextul luptei revoluționarilor pașoptiști 861

★

NICOLAE RĂDULESCU, Insurecția din Milano — episod eroic al revoluției italiene de la 1848—1849 871

★

MIHAIL RUSENESCU, Semnificația istorică a alegerilor și a constituției din 1948 887

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Simpozionul cu tema : „Făurirea partidului politic unic al clasei muncitoare — rezultat al unui proces istoric obiectiv, contribuțiile la îmbogățirea tezaurului teoretic și practic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale; Simpozionul facultății de istorie-filozofie a Universității București pe tema „Trei decenii de la realizarea partidului unic al clasei muncitoare din România” (Gh. I. Ioniță); Manifestare științifică la Sibiu (Ioan Florea); Activitatea științifică a cadrelor didactice de la facultatea de istorie-filozofie (secția istorie-filozofie) în anul 1977 (Radu Manolescu); Al VI-lea Congres al istoricilor din Republica Democrată Germană (Dan Berindei); Simpozion româno-elvețian consacrat centenarului cuceririi independenței României (Dan Berindei) 901

RECENZII

- STELIAN NEAGOE, *Triumful rațiunii împotriva violenței*, Edit. Junimea, Iași, 1977, 542 p. (Gh. I. Ioniță) 913
- Acad. ANDREI OȚETEĂ, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, 168 p. (Damian Hurezeanu) 916
- GEORGE MACAULAY TREVELYAN, *Istoria ilustrată a Angliei*, Edit. științifică, București, 1975, 871 p. + 21 hărți + 82 pl. (Dan A. Lăzărescu) 923
- CECILIA IONIȚĂ, *Relații agrare în Grecia veche. De la începuturi pînă în pragul epocii clasice*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 256 p. (Andrei Bodor) . . 928

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI: VALERIU STAN, *Nicolae Bălcescu 1818—1852*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 108 p. (M. Stroia); * * * *Bălcescu și Transilvania* (Studia et acta Musel Nicolae Bălcescu, IV), Bălcești pe Topolog, Cluj-Napoca, 1976, 153 p. + ilustrații (Radu I. Vasile); ARISTIDE RICCI, *Gli studi italiani sulla Romania risorgimentale e l'Epistolario di N. Bălcescu* (Studiile italiene asupra renașterii României și Corespondența lui N. Bălcescu), în Nuova Antologia, noiembrie 1975, p. 422 — 433 (Ștefan Delureanu); CORNELIU ALBU, *Alesandru Papiu Ilarian. Viața și activitatea sa*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 327 p. + 16 il. (Iacob Mârza); PETRE BACIU, *Vasile Moldovan. Prefectul Legiunii a III-a*, Edit. Litera, București, 1976, 68 p.; *Nicolae Vlăduțiu, prefectul cimpiei ardeleni*, Edit. Litera, București, 1977, 68 p. (Vasile Netea) 933

REVISTA DE ISTORIE

TOME 31, No 5,
mai 1978

SOMMAIRE

- MARIN BADEA, Karl Marx et l'histoire. La contribution du Parti Communiste Roumain au développement créateur de la théorie marxiste concernant l'histoire en tant que science (160 années de la naissance de Karl Marx) 753

130-e ANNIVERSAIRE DE LA RÉVOLUTION ROUMAINE DE 1848

- APOSTOL STAN, La propagande révolutionnaire à la campagne pendant la révolution de 1848 de Valachie 769
ION POPA, Eléments de théorie de l'histoire chez Nicolae Bălcescu et leur dimension européenne 793
TRAIAN IONESCU, L'activité des consulats français des Principautés Roumaines au cours de la révolution de 1848 809

★

- CONSTANTIN REZACHEVICI, VALERIU STAN, Les mémoires historiques du colonel Ion Voinescu I — une source inédite concernant l'histoire politique du XIX-e siècle. Fragments concernant la révolution de 1848 835
IOAN MĂNDREA, La révolution de 1848 en Transylvanie. Aspects institutionnels-organisationnels 851
MARIA DOGARU, Le tricolore et les cocardes dans le contexte de la lutte des révolutionnaires de 1848 861

★

- NICOLAE RĂDULESCU, L'insurrection de Milan — épisode héroïque de la révolution italienne de 1848—1849 871

★

- MIHAIL RUSENESCU, La signification historique des élections et de la Constitution de 1948 887

LA VIE SCIENTIFIQUE

Symposium „La création du parti politique unique de la classe ouvrière — résultat d'un processus historique objectif, contribution à l'enrichissement du trésor théorique et pratique du mouvement communiste et ouvrier international; Symposium de la faculté d'histoire-philosophie de l'Université de Bucarest sur le thème „Trois décennies depuis la constitution du parti unique de la classe ouvrière de Roumanie” (Gh. I. Ionișă); Manifestation scientifique dans la ville de Sibiu (Ioan Florea); L'activité scientifique des enseignants de la faculté d'histoire-philosophie (section d'histoire-philosophie) en 1977 (Radu Manolescu); le VI-e Con-

grès des historiens de la République Démocratique Allemande (*Dan Berindei*); Symposium roumano-suisse consacré au Centenaire de la conquête de l'indépendance de la Roumanie (*Dan Berindei*) 901

COMPTE RENDUS

- STELIAN NEAGOE, *Triumful raftunii impotriva violenței* (Le triomphe de la raison sur la violence), Editions Junimea, Jassy, 1977, 542 p. (*Gh. I. Ioniță*) 913
- Acad. ANDREI OȚETEĂ, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)* (La pénétration du commerce roumain, dans le circuit international (durant la période de passage du féodalisme au capitalisme)), Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1977, 168 p. (*Damian Hurezeanu*) 916
- GEORGE MACAULAY TREVELYAN, *Istoria ilustrată a Angliei* (L'histoire illustrée de l'Angleterre), Editions scientifiques, Bucarest, 1975, 871 p. + 21 cartes + 82 planches (*Dan A. Lăzărescu*) 923
- CECILIA IONIȚĂ, *Relații agrare în Grecia veche. De la începuturi pînă în pragul epocii clasice*, (Relations agraires en Grèce antique. Depuis les débuts jusqu'au seuil de l'époque classique), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1977, 256 p. (*Andrei Bodor*) 928

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE**: VALERIU STAN, *Nicolae Bălcescu 1819—1852*, Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1977, 108 p. (*Marian Stroia*) ;** *Bălcescu și Transilvania* (Bălcescu et la Transylvanie) (*Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*, IV), Bălcești pe Topolog, Cluj-Napoca, 1976, 153 p. + illustrations (*Radu I. Vasile*) ; ARISTIDE RICCI, *Gli studi italiani sulla Romania risorgimentale e l'Epistolario di N. Bălcescu* (Les études italiennes sur la renaissance de la Roumanie et la correspondance de N. Bălcescu), dans *Nuova Antologia*, novembre 1975, p. 422—433 (*Stefan Delureanu*) ; CORNELIU ALBU, *Alexandru Papiu Ilarian, Viața și activitatea* (La vie et l'activité d'Alexandru Papiu Ilarian), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1977, 327 p. 16 il. (*Iacob Mârza*) ; PETRE BACIU, *Vasile Moldovan. Prefectul Legiunii a III-a*, (Vasile Moldovan, Le préfet de la III-e Légion), Editions Litera, Bucarest, 1976, 82 p. ; *Nicolae Vlăduțiu, prefectul cimpiei ardeleni*, (Nicolae Vlăduțiu, le préfet de la plaine transylvaine), Editions Litera, Bucarest, 1977, 68 p. (*Vasile Netea*) 933

KARL MARX ȘI ISTORIA. CONTRIBUȚIA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN LA DEZVOLTAREA CREATOARE A TEORIEI MARXISTE CU PRIVIRE LA ISTORIE CA ȘTIINȚĂ

(160 de ani de la nașterea lui Karl Marx)

DE

MARIN BADEA

*„Dacă marxismul a fost o revoluție în istoria
gîndirii, tot așa se poate spune că el a fost o
revoluție în gîndirea istoriei”¹.*

Elaborarea concepției materialiste a istoriei de către Karl Marx, de la a cărei naștere s-au împlinit în această primăvară 160 de ani, a echivalat, cum bine se știe, cu fundamentarea științifică a istoriei, cu transformarea ei dintr-o disciplină incoerentă într-o știință autentică. Aceasta a însemnat, la jumătatea secolului trecut, o revoluție profundă nu numai pentru cunoașterea istorică ci și pentru ansamblul științelor umane ceea ce a avut repercusiuni deosebite asupra cursului general al practicii social-politice. De aceea, epoca în care a luat naștere marxismul și fenomenul ca atare al apariției marxismului au polarizat atenția multor exegeți de la istorici și filozofi, la economiști, sociologi și oameni politici. O literatură imensă obligă astăzi, vrînd, nevrînd, la o lectură selectivă pe oricine ar încerca să se apropie pe calea cunoașterii de aceste fenomene. Și, bineînțeles, la o confruntare a interpretărilor formulate, a concluziilor desprinse. Credem că nu comitem nici o exagerare apreciind că o istorie a acestei literaturi și, în primul rînd, o istorie care s-ar strădui să pună în evidență pozițiile exprimate atît în ceea ce privește interpretarea genezei marxismului, cît și a semnificației sale pentru constituirea istoriei ca știință, este strîns legată de istoria însăși a marxismului, de istoria dezvoltării clasei muncitoare în confruntarea ei cu burghezia. Pentru că departe de a fi o simplă „încrêțitură la suprafața istoriei” care „urmează cursul lumii” fără să-l abată, cum caracterizează Mikel Dufrenne filozofiiile în general², marxismul s-a dovedit a fi o forță reală a istoriei. Prin el s-a conferit nu numai o interpretare a realității, una profund științifică, dar s-a indicat și sensul acțiunii de transformare a acesteia. Iar pe traiectul devenirii umane, al cărei curs a avut darul să-l accelereze, marxismul,

¹ Jean Bruhat, *Destin de l'histoire. Essai sur l'apport du marxisme aux études historiques*, Editions Sociales, Paris, 1948, p. 32.

² Mikel Dufrenne, *Pentru om. Eseu*. Edit. politică, București, 1971, p. 21.

îmbrățișat de proletariat, de clasa socială pentru care a fost creat, și-a confirmat pe deplin viabilitatea istorică.

Confirmarea a fost posibilă intrucît, pentru prima dată, în condiții istorice determinate, marxismul, ca concepție și ca metodă, a oferit o explicație reală a lumii reale vizînd transformarea ei. Sinteză strălucită a celor mai de seamă cuceriri ale cunoașterii³ în domeniul filozofiei, istoriei și economiei politice, marxismul a reținut, printr-un efort victorios de analiză și sinteză, legile dezvoltării societății, a dedus cu rigoarea tipică logicii științifice conținutul și sensul mișcării istorice reale, oferind prin aceasta conștiinței umane imaginea clară a viitorului.

Prin opera căreia i-a dat naștere, Marx a abordat problemele esențiale ale epocii sale, le-a găsit soluțiile necesare după o analiză care a surprins nu numai conținutul unui fenomen sau altul, structurile lui intime, dar și corelațiile care îl leagă de alte fenomene în spațiu și timp, totul fiind integrat sau raportat la viață, la istoria vie a oamenilor. Întreaga existență Marx o vede în raport cu istoria, vasta sa concepție despre lume nu poate fi înțeleasă decît dacă se pornește de la istorie și de la filozofia istoriei. Concepția istorică a istoriei a constituit punctul de pornire pentru întreaga gândire a lui Marx. *Manuscrisele economico-filozofice* din 1844, *Ideologia germană*, *Manifestul Partidului Comunist*, *Contribuții la critica economiei politice* constituie, în ansamblul lor, o veritabilă istorie a lumii⁴. Astfel, marxismul n-a apărut ca o doctrină a unei secte, străină oamenilor și preocupărilor lor, epoca genialului său întemeietor fiind foarte bogată în asemenea produse. El a reflectat viața în dinamica ei, s-a integrat procesului de dezvoltare generală a științei și a gândirii, el le-a prelungit cunoașterea și le-a completat.

Dar, de fapt, prin ce s-a impus marxismul în planul istoriei ca știință? Întîi de toate prin aceea că istoria ca realitate obiectivă nu este altceva decît creația neconținută a omului, este, în ultimă instanță, însăși devenirea sa continuă. Sigur că Marx nu s-a referit la omul abstract, la individul conceput ca ființă izolată, ci la omul ca ființă socială a cărei activitate nu poate fi înțeleasă decît ca un produs al interacțiunii. Sau, cu alte cuvinte, istoria trebuie considerată ca fiind „procesul de viață al unor indivizi bine determinați... așa cum sint în realitate, adică așa cum acționează, cum produc bunuri materiale, deci așa cum se manifestă activ în cadrul anumitor limite, premise și condiții materiale independente de bunul lor plac”⁵.

Din această realitate, analizată pînă la un anumit punct și de economiștii burghezi, în special Adam Smith, David Ricardo, Mac Culloch, James S. Mill, Quesnay, J. B. Say, Boisguillebert etc. Marx a reținut ca deosebit de prețioasă pentru conținutul analizelor sale istorice semnificația actului muncii prin care se realizează ansamblul valorilor materiale și spirituale, forța creatoare a acestuia în procesul de transformare și umanizare a naturii, de autocreare a omului însuși ca ființă socială.

³ V. I. Lenin sesiza încă în 1913 că „Învățătura lui Marx... este succesoarea legitimă a tot ceea ce a creat omenirea mai bun în secolul al XIX-lea: filozofia germană, economia politică engleză și socialismul francez” *Opere complete*, vol. 23, Edit. politică, București, 1964, p. 41-42.

⁴ Vezi și Robert Tucker *Philosophie et mythe chez Karl Marx*, Payot, Paris, 1963, p. 19.

⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, ed. II, vol. 3, Edit. politică, București, 1962, p. 26.

Pornind de aci, Marx a atras atenția istoricilor asupra lumii obiective a faptelor, adică asupra producției ca activitate specific umană în cursul căreia oamenii, indivizii, transformând natura se transformă pe ei înșiși. Toate calitățile care definesc ființa umană, care compun ceea ce se numește *esența* omului, profilul său social și spiritual nu sînt date omului de la natură, cum susținuse Feuerbach, ci sînt rezultatul muncii tuturor generațiilor anterioare, și aceasta pentru simplul fapt că în activitatea lor oamenii sînt obligați să fructifice condițiile materiale moștenite, să le modifice și să creeze altele noi pentru generațiile viitoare. În felul acesta, nota Marx, „se creează în istoria oamenilor o înlanțuire, se formează istoria omenirii”, care nu este altceva decît „istoria dezvoltării lor individuale”⁶. Iată de ce în concepția lui Marx munca este enigma întregii istorii umane, mijlocul grație căruia omul se autotransformă din obiect în subiect al istoriei, care nu se adaptează naturii, ci o transformă conform nevoilor sale.

Reflecțiile lui Marx asupra istoriei și în primul rînd asupra fundamentului ei material l-au condus treptat la concluzia de mare preț că istoria trebuie văzută ca *parte componentă a lumii reale* iar devenirea societății ca un *proces istoric* natural astfel că, împreună cu Engels, el putea să scrie, încă în paginile *Ideologiei germane*, că noi „cunoaștem o singură știință, știința istoriei. Istoria poate fi privită sub două aspecte : ea poate fi împărțită în istoria naturii și istoria omenirii. Dar aceste două aspecte nu pot fi despărțite ; atîta timp cît există oameni, istoria naturii și istoria oamenilor se condiționează reciproc”⁷.

Concluzia următoare a vizat reconsiderarea *obiectului însuși al istoriei ca știință* care, spre deosebire de gîndirea premarxistă, îmbrățișează nu numai fapte politice sau militare, economice sau de cultură. El se constituie ca *ansamblu al activității omului* sub diferitele ei forme de realizare de la activitatea economică la structurile sociale, de la faptele politice, la cele științifice, ideologice, culturale etc. toate fiind expresii concrete ale creației umane apărute nu ca fenomene de sine stătătoare ci într-o corelație strînsă unele cu altele. În germene această idee Marx a găsit-o la istoricii romantici⁸ ca, de altfel, și alte idei precum ideea luptei de clasă, dar numai în creuzetul gîndirii sale a fost cuplată cu ideea hegeliană de totalitate (das Totalität) ceea ce a condus nu numai la elaborarea conceptului științific de istorie ca știință dar și la fortificarea

⁶ Idem, *Opere alese*, ed. III-a, vol. II, Edit. politică, București, 1967, p. 414.

⁷ Idem, *Opere*, vol. 3, p. 18.

⁸ Michelet, de pildă, referindu-se la una din lucrările-l proprii, consemna, avertizîndu-și cititorii, că în paginile ei „nu se redau decît istoria politică, actele guvernului, cite puțin din instituții. Nu se ține deloc cont de ceea ce însoțește, explică, fondează în parte această istorie politică : împrejurările sociale, economice, industriale, cele ale literaturii și ideilor” și care evident că ar trebui redată. (Apud. Jean Erhard, Guy Palmade, *L'Histoire*, Armand Colin, Paris, 1964, p. 66). În același sens era explicat cuvîntul civilizație de publicația „Revue Encyclopédique” care scria în 1825 : „Cuvîntul civilizație este, pentru a-i spune astfel, cuvîntul de ordine al secolului nostru. El exprimă dintr-odată mișcarea generală a spiritelor către orice fel de perfecționare socială și industrială, dezvoltarea liberă și integrală a facultăților omului în strînsă legătură cu conservarea și îmbunătățirea condiției sale pe pămînt, și rezultatele acestei activități intelectuale, ale acestei mișcări spontane a indivizilor și societăților. Prin civilizație se înțelege tot ceea ce aparține diferitelor sfere ale vieții fizice, religioase și morale, industriale și intelectuale, sociale și politice a indivizilor și națiunilor” (subl. mea — M.B.) „Revue Encyclopédique”, 1825, tom 27, p. 21 ; Apud. B. Reizov *L'Histoireographie romantique française. 1815—1830*, Moscova, f.a., p. 284-285.

metodologică a cunoașterii istorice, implicată prin înseși exigențele unui asemenea concept⁹. Din confruntarea celor două teze (istoria ca totalitate și ca ansamblu al activității umane) reținute nu într-o viziune statică, ci într-una care se întemeiază pe ideea mișcării continue de la inferior la superior, Marx a putut să afirme încă în *Manuscrisele economico-filozofice* din 1844, pentru a preciza apoi cu mai multă claritate în *Mizeria filozofiei*, că producerea vieții materiale constituie baza întregii vieți sociale și că diferitele forme de activitate umană trebuie concepute ca simple moduri particulare ale producției. Dar nu ca producții singulare, independente unele de altele, ci realizate într-o strinsă interdependență care face ca totul să se constituie într-o unitate a unui întreg bine structurat, ca aspecte ale unei totalități, ca diferențe într-o singură unitate. Pentru Marx „relațiile de producție ale oricărei societăți formează un întreg”, iar simpla formulă „logică” a mișcării ca succesiune în timp nu poate să explice „organismul societății în care toate relațiile coexistă simultan și se sprijină unele pe altele”¹⁰.

Întemeindu-se numai pe un asemenea mod de a concepe structura realității istorice, în care primatul ontologic îl deține structura economică, a putut Marx să ia în considerare toate celelalte manifestări ale vieții umane și să analizeze produsele ei sociale dintr-un punct de vedere unitar, dominate în dezvoltarea lor de o lege universală — *dialectica*. După Marx, Georg Lukács a fost cel care avea să reia ideea conform căreia concepția dialectică a istoriei se întemeiază pe categoria de *totalitate* consemnând că „totalitatea concretă este categoria fundamentală a realității” și numai descifrarea ei a făcut posibilă înțelegerea istoriei ca proces unitar care tinde către un sens unic în dezvoltarea sa¹¹. Judecată cu ajutorul categoriei de totalitate și al dialecticii, istoria ca disciplină s-a putut elibera definitiv de substanța-i metafizică, datele și faptele supuse analizei nu au mai putut apare ca fiind de sine stătătoare, într-o înlanțuire haotică, fără sens și semnificație, ci ca evenimente istorice generate de una și aceeași realitate (societatea umană) și de un proces unic în desfășurarea lui — devenirea istorică a societății. Aceasta i-a permis lui Marx ca în analiza istorică pe care a făcut-o capitalismului să se fixeze cu precădere asupra unuia din procesele fundamentale ale devenirii lui — la cel economic — care într-o măsură mai mare îl putea ajuta să descifreze sensul obiectiv către care se îndreaptă societatea umană, către comunism, și a putea pune astfel în lumină întreaga anatomie a societății timpului său. În cursul acestei analize Marx a avut posibilitatea să facă practic referire la totalitatea elementelor care compun structura reală a istoriei aducând în panorama spirituală a omenirii cea mai fecundă concepție despre lume și societate în general, despre istorie în special. „Această concepție despre istorie, scriau Marx și Engels în *Ideologia germană*, constă, așadar, în a examina procesul real de producție, luând ca punct de plecare producția materială a vieții nemijlocite și în a concepe forma de relații legată de acest mod de producție și generată de el, adică societatea civilă în dife-

⁹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 4, Edit. politică, București, 1958, p. 130. Pentru Cf. Helmut Fleischer *Marxism and Geschichte*, Suhrkamp Verlag, 1969, p. 76, și urm.; sau Louis Althusser *Esquisse du concept d'histoire* în „La Pensée”, nr. 121, iunie 1965.

¹⁰ Idem, *Opere*, vol. 4, Edit. politică, București, 1958, p. 130.

¹¹ Lukács, G. *Histoire et conscience de classe*, Paris, 1960, p. 28.

ritele ei stadii, ca bază a întregii istorii; ea constă, de asemenea, în a prezenta activitatea societății civile în sfera vieții de stat și a explica prin ea totalitatea diferitelor produse teoretice și forme de conștiință ca religie, filozofie, morală etc., etc., precum și în a urmări procesul nașterii lor, pe această bază pătându-se astfel prezenta procesul în ansamblul lui (deci și interacțiunea diferitelor sale laturi)”¹².

Să mai notăm aici că, în procesul elaborării acestei noi concepții cu privire la istorie, hotărâtoare s-au dovedit a fi și exigențele practicii sociale precum și conceptul ca atare de practică socială la care a ajuns Marx și pe care l-a definit ținând cont de istorie, de modificările pe care le aduc noile structuri ale societății, pe de o parte, iar, pe de altă parte, luînd în considerație necesitatea ca omul să parvină la cunoașterea rațională a acestei practici sociale. Este concluzia pe care Marx a ajuns s-o formuleze la numai câteva luni de la sosirea sa la Paris cînd scria, în *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere*, că „forța materială trebuie răsturnată tot printr-o forță materială” iar „teoria devine o forță materială de îndată ce cuprinde masele”¹³.

Elaborarea de către Marx a conceptului de istorie totală a făcut posibil un nou mod de înțelegere a ideii de evoluție istorică și aceasta nu în sensul unei simple creșteri, ci al unei tendințe procesuale generate de lupta forțelor contrare, într-o desfășurare nu rectilinie, ci în salturi, prin transformarea acumulărilor cantitative în schimbări calitative. Așadar, un proces dialectic, contradictoriu.

Pe același suport teoretico-metodologic, Marx a oferit pentru prima dată o concepție coerentă cu privire la *mișcarea istorică*, pe care predecesorii săi, în marea lor majoritate, o pusese fie pe seama providenței, fie a ideii înăscute, ori a rațiunii universale „pure, rupte de individ” deși nu lipsise constatarea că în același curs al istoriei ca realitate dar în epoci diferite s-au confruntat grupuri sociale diferite.

Cum bine se știe Marx a găsit *izvorul dezvoltării* în condițiile materiale ale vieții, în modul de producție, în activitatea „individului comun cu felul său obișnuit de a vorbi și a gândi”¹⁴.

Analizînd fenomenele economice, Marx a descoperit totodată suportul real, determinant, al faptelor istorice. Prin aceste fenomene se explică, în ultimă instanță, războaiele, revoluțiile, mișcările religioase, prefacerile intelectuale. Suprastructurii, cu întreaga-i gamă de fenomene, de la instituțiile politice, juridice și religioase, la curentele filozofice, literare, artistice, el i-a conferit o explicație genetică reală, definindu-i totodată și rolul specific, activ în sistemul mișcării istorice generale. „Aceiași oameni care stabilesc relațiile sociale corespunzătoare dezvoltării producției lor materiale — scria Marx în *Mizeria filozofiei* — produc și principiile, ideile, categoriile corespunzătoare relațiilor lor sociale. Aceste idei, aceste categorii sînt, prin urmare, tot atît de puțin eterne ca și relațiile pe care le exprimă. Ele sînt *produse istorice trecătoare*. Există o mișcare continuă de creștere a forțelor productive, de desființare a relațiilor sociale, de formare a ideilor: neschimbătoare este numai abstracția mișcării”¹⁵.

¹² K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 3, p. 38.

¹³ Idem, *Opere*, vol. I, Edit. politică, București, 1960, ed. II-a, p. 420.

¹⁴ Idem, *Opere*, vol. 4, p. 127.

¹⁵ *Ibidem*, p. 130.

Determinismului istoric obiectiv, așa cum l-au înțeles Marx și Engels, îi este străină înțelegerea dogmatică, unilaterală. Fr. Engels fiind acela care a precizat nu odată, mai ales în corespondența pe care a purtat-o către sfârșitul vieții sale cu diverși cunoscuți că „Potrivit concepției materialiste a istoriei factorul hotărâtor în istorie este *în ultimă instanță* producerea și reproducerea vieții reale” dar că „situația economică nu este *singura cauză activă*, toate celelalte fiind numai efect pasiv, ci are loc o interacțiune pe baza necesității economice, care *în ultimă instanță*, se impune întotdeauna”.

Influența determinantă (în ultimă instanță) a factorului economic asupra celorlalte compartimente ale istoriei ca realitate se exercită, după cum se știe, în cadrul raporturilor dintre „bază” și „suprastructură”. În contextul acestor raporturi factorul economic intră în relație de cauzalitate directă, nemijlocită (raporturi de producție — raporturi de clasă), alături însă numai în relație de cauzalitate mediată.

Punând în evidență principiul fundamental al interacțiunii și multiplicității factorilor care concură la producerea evenimentelor istorice, Marx și Engels au putut surprinde într-o manieră cu adevărat științifică mecanismul schimbării în istorie și sensul însuși al dezvoltării istorice. Ei subliniau încă în paginile *Manifestului Partidului Comunist* că atunci „Cînd se schimbă condițiile de viață ale oamenilor, relațiile lor sociale, existența lor socială, se schimbă și reprezentările, concepțiile și noțiunile lor”. Dar această schimbare nu trebuie înțeleasă ca produsul unei acțiuni unice din partea structurilor economice ale societății pentru că, la rîndul lor, acestea suferă influența elementelor de suprastructură, a conștiinței sociale. Deși obiective în formarea și funcționalitatea lor, relațiile economice care exprimă poziția oamenilor, a grupurilor sociale în producție, în relațiile dintre ele, poartă în mod inerent amprenta subiectivă a intereselor de grup sau individuale. În însăși existența lor relațiile de producție nu pot fi concepute fără latura lor subiectivă, tot așa cum aparatul suprastructural al societății, conștiința socială nu pot exista fără suportul determinant al relațiilor de producție. Tot Engels preciza într-o scrisoare către Conrad Schmidt că economicul acționează asupra diverselor compartimente ale societății „în cadrul condițiilor dictate de însuși domeniul respectiv” în care economicul nu creează nimic nou ci determină „felul modificării și dezvoltării materialului ideologic preexistent”¹⁶. La rîndul lor, părțile componente ale suprastructurii, formele conștiinței sociale exercită o influență certă asupra desfășurării proceselor istorice. Și aceasta nu numai pentru că prin ele se receptează conștient o stare de fapt a existenței sociale, cu modificările neconținute ce intervin în poziția grupurilor sociale care acționează, dar și pentru că diferite forme de suprastructură, de conștiință socială au o anumită autonomie și o independență relativă în raport cu baza, permițându-le realizarea unor dezvoltări interne specifice. Această proprietate face ca elaborările ideologice și politice care se realizează în condiții istorice determinate, purtînd amprenta epocii respective, să aibă întotdeauna ca premisă un anumit material ideologic transmis de premergători de la care se și pornește. „Orice ideologie — scrie Fr. Engels, se dezvoltă pornind de la materialul de

¹⁶ K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. cit., p. 467.

reprezentări dat, pe care-l perfecționează; altminteri ea n-ar fi ideologie, adică nu s-ar ocupa de idei ca entități de sine stătătoare, care se dezvoltă independent și sunt supuse numai propriilor lor legi”¹⁷.

Dar, așa cum relațiile de producție nu determină întotdeauna nemijlocit formele suprastructurii ci mediat, tot astfel conștiința socială își exercită influența-i relativă asupra cursului dezvoltării economice prin intermediul relațiilor sociale, al activității grupurilor care se comportă ca forțe motrice ale societății.

Redat mai amănunțit, este sigur că aportul lui Karl Marx la fundamentarea științifică a istoriei ar trebui prezentat pe mult mai multe pagini. Cum noi, însă, ne-am propus a releva, cu prilejul aniversării a 160 de ani de la nașterea marelui gânditor, contribuția Partidului nostru la dezvoltarea gândirii istorice contemporane încheiem aici prima parte a prezentelor însemnări menționând teza binecunoscută istoriografiei noastre conform căreia pe solul istoric al țării noastre opera lui Marx a început a fi cunoscută relativ de timpuriu¹⁸, că, odată cu afirmarea proletariatului în viața social-politică românească, au fost treptat receptate atât doctrina marxistă ca atare cât și o anumită experiență revoluționară la făurirea căreia și-au adus o extrem de prețioasă contribuție fondatorii înșiși ai materialismului dialectic și istoric.

În istoriografia noastră, cu precădere cea consacrată mișcării muncitorești, s-a remarcat nu odată¹⁹ că simpla receptare a marxismului nu era suficientă pentru a se putea trece la realizarea unei practici revoluționare. Erau necesare și o practică teoretică susținută, un efort intens de cunoaștere a realităților istorice concrete în care se mișca proletariatul și pe care trebuia să le supună transformării revoluționare, o abordare creatoare a tezelor generale din care se constituia marxismul, fără teama de a-l altera ca teorie. O asemenea remarcă făcea încă în 1892 Anton Bacalbașa, în paginile publicației socialiste „Democrația socială”, când scria: „Cuvintele lui Engels, repetate ori chiar spuse mai înainte și de alții cum că în partea lui practică socialismul poate primi modificări după cerințele fiecărei țări, că el trebuie adaptat cerințelor și nevoilor locale, nu alterează întru nimic doctrina însăși”²⁰.

Acest deziderat fundamental al activității teoretice, proprie unui detașament politic de tip proletar, a fost considerat și ulterior ca o expresie concretă a fidelității față de marxism, singura în măsură a conduce către o analiză creatoare a realităților social-politice, la alcătuirea pe această bază a unor programe de acțiune care să reflecte realitățile respective în dinamica lor continuă și să asigure o modelare adecvată a

¹⁷ *Ibidem*, p. 368.

¹⁸ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 35; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 259–260.

¹⁹ A se vedea de exemplu la D. Hurezeanu, *Începuturile pătrunderii marxismului în România din volumul Marxismul și contemporaneitatea*, Edit. politică, București, 1968, p. 247–254; Idem, *Constantin Dobrogeanu-Gherea. Studiu social-istoric*, Edit. politică, București, 1973, p. 73 și urm.

²⁰ „Democrația socială”, din 16 august 1892.

strategiei și tacticii de luptă în funcție de modificările intervenite în societate. În acest sens sînt, poate, semnificative cuvintele lui C. Dobrogeanu-Gherea, consemnate în 1911, cînd scria că „Toate modificările pe care le suferă societatea în mersul ei înainte, toate devierile, toate fenomenele noi și complexe care apar în cursul dezvoltării ei trudnice și atît de imens de complicate, trebuie să fie cercetate, analizate, studiate în toată complexitatea lor. Însăși metoda și cercetările științifice ale lui Marx sînt pentru noi în această privință cel mai mare îndemn, dar cercetările acestea, noi... trebuie să le facem pe baza însăși a metodei și cercetărilor lui Marx. Părăsind această metodă și aceste cercetări, lipsiți de conducerea lor, riscăm să ne pierdem în haosul inextricabil al fenomenelor sociale atît de complexe, riscăm să ne pierdem în cel mai regretat eclectism științific și în cel mai detestabil oportunism practic”²¹.

Aceeași atitudine față de spiritul viu al gîndirii marxiste, aceeași consecvență în preocuparea pentru minuirea metodologiei cunoașterii au fost puse în evidență nu numai atunci cînd practica teoretică viza, nemijlocit, cunoașterea realității social-economice și politice a țării, ci și cînd obiectul reflecției a fost trecutul istoric al poporului român întrucît imaginea acestuia a fost considerată de marxisții români, și pe bună dreptate, a fi un adevărat tezaur de învățăminte, un îndreptar prețios pentru cursul practicii revoluționare.

Realizată încă din epoca de început al afirmării proletariatului, investigația istorică de pe pozițiile marxismului a apărut, și se înfățișează astăzi cu mult mai multă claritate, ca o expresie a necesităților dictate de interdependența dintre teorie și practică, cunoașterea de sine avînd semnificația, pentru proletariat și partidul său politic, a cunoașterii întregii societăți²². În ultimă instanță a fost și este vorba de o expresie concretă a legăturii dintre teorie și practica revoluționară cu exigențele ei de ansamblu dar și concret istorice pe care le-a pus și le pune în evidență dinamica procesului revoluționar. Aceste exigențe impun istoriei ca știință să fie implicată direct în fluxul viu al luptei revoluționare, să facă în așa fel ca imaginea fiecărei etape a acestui proces să ajungă a se fixa în gîndirea teoretică a Partidului atît prin ceea ce a fost reușită cît și prin ceea ce a fost eșec, să devină astfel generalizabilă, comunicabilă și, prin aceasta, călăuză a acțiunilor de luptă; în mod inevitabil istoria ca știință este obligată de viață să fie nu numai conștiința unui drum necesar, dictat de conținutul misiunii istorice a clasei muncitoare, dar și o condiție prealabilă inerentă pentru a putea străbate mai departe calea către împlinirea acestei misiuni. Unor asemenea cerințe s-a circumscris și activitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu prin marea majoritate a lucrărilor sale, revelatorie fiind poate afirmația sa din prefața la prima ediție a lucrării *Un veac de frămîntări sociale*, conform căreia „pentru înțelegerea și explicarea atît a fenomenelor sociale și politice trecute, ca și pentru fixarea drumului pe care are de mers poporul român, în viitor, problema determinării liniilor evoluției lui este de cea mai mare însemnătate. Căci viitorul nu

²¹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Prefață la lucrarea lui Karl Kautsky „Bazele social-democrației”*, 1911, p. XX.

²² Mai pe larg ne-am referit la aceste chestiuni în studiul *Mișcarea socialistă din România și unele probleme ale gîndirii istorice marxiste la sfîrșitul secolului al XIX-lea* în „Anale de istorie” an 17 (1971), nr. 5, p. 104-117.

poate să constituie un salt în necunoscut, ci se desprinde și se încheagă, în același timp, din elementele și materialul pe care îl oferă tocmai trecutul”²³. Înaintînd treptat pe calea luminoasă a revoluției și construcției socialiste, Partidul nostru a cîștigat o imensă experiență politică și revoluționară, care se prezintă fără îndoială ca o expresie a aplicării adevărilor generale ale marxism-leninismului la realitățile concret-istorice ale țării noastre și dezvoltării autentice a teoriei, o contribuție certă la tezaurul gîndirii social-politice contemporane. Sinteza strălucită a acestei experiențe a constituit-o însăși elaborarea *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* care „a fost posibilă, — așa cum explică, în numele Comisiei de redactare, secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, — datorită mărețelor victorii obținute de poporul nostru în edificarea socialismului, profundelor transformări produse în structura societății românești, precum și dezvoltării tot mai puternice a partidului, maturizării sale teoretice și politice, ridicării nivelului său ideologic, creșterii rolului său istoric în conducerea generală a societății”²⁴.

Cu tezele sale de mare preț, izvorite dintr-o analiză profundă, științifică a „întregii dezvoltări istorice a poporului român” și îndeosebi a structurilor societății socialiste românești, văzute pe fundalul mai general al marilor procese și transformări care au loc în lumea contemporană, *Programul* a fertilizat ansamblul activității Partidului și poporului nostru, efectele sale rodnice resimțindu-se și în domeniul istoriografiei, al gîndirii istorice actuale²⁵. Și aceasta cu atît mai mult cu cît, prin chiar conținutul său, „Programul face o retrospectivă sintetică a existenței de două milenii a poporului nostru, reliefînd — în spiritul socialismului științific — rolul maselor largi populare în lupta îndelungată și grea pentru progres social, împotriva exploatării și asupririi sociale și naționale, a dominației străine, pentru apărarea ființei sale, a libertății și neatinării, pentru o viață mai bună, mai demnă”²⁶.

Dincolo, însă, de imaginea în sine pe care o oferă sinteza, altfel cuprinzătoare, a istoriei patriei inclusă în primele două capitole ale *Programului*, pot și trebuie puse în evidență în strînsă corelație cu conținutul de idei al multor altor intervenții ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, cîteva concluzii fundamentale care, prin conținutul lor, conferă atît documentului la care ne referim cît și contribuțiilor deosebite, în plan teoretic, ale secretarului general al Partidului, o semnificație aparte și o importanță deosebită pentru dezvoltarea, în perspectivă, a gîndirii noastre istorice²⁷.

²³ Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frămîntări sociale, 1821—1907*, Edit. politică, București, 1969, p. 7.

²⁴ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 8.

²⁵ A se vedea în acest sens și *Programul Partidului Comunist Român și istoriografia românească*, în „Revista de istorie”, tom. 27 (1974), nr. 9, p. 1281—1290; *Noile imperative ale activității ideologice și istoriografia românească în anul centenarului independenței*, în „Revista de istorie” — tom 30 (1977), nr. 11, p. 1939—1952.

²⁶ *Programul...* p. 8.

²⁷ Pentru unele din concluziile reținute în continuare a se vedea și Pamfil Nichițea, Marin Badaea, *Materialismul istoric și filosofia istoriei*, în „Era socialistă”, anul LVIII, nr. 3 din februarie 1978, p. 33—34.

Consultarea atentă a Programului iPartidului nostru, a altor documente în al căror conținut pot fi recunoscute cu ușurință contribuția originală, de mare preț, aportul hotărîtor al secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pune în evidență preocuparea susținută a partidului nostru pentru *angajarea fermă a istoriei ca știință în fluxul tot mai viu și mai accelerat al practicii sociale, și aceasta desigur, pe temeiul solid al concepției clasei muncitoare despre lume — materialismul dialectic și istoric.* „Interpretarea științifică, obiectivă a evenimentelor social-politice în toată complexitatea lor, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu încă în urmă cu 12 ani, poate fi făcută numai în lumina materialismului dialectic și istoric, cea mai înaintată concepție despre lume și viață”²⁸. Și trebuie să menționăm că aceasta nu este o simplă cerință, o „directivă” trasată celor ce slujesc frontul istoriei ca știință, ci un postulat teoretic și metodologic dictat de însăși practica construirii noii culturi pe solul istoric al României, de imperativul organic al procesului luptei revoluționare, după care științele sociale, între ele și istoria, trebuie să-și realizeze menirea lor atît pe linia investigării realității social-politice cît și pe aceea a modelării conștiinței oamenilor, a îmbogățirii imaginii lor despre societatea la a cărei devenire iau parte. Văzute prin această prismă, a relației nemijlocite cu desfășurarea practicii sociale contemporane, problemele ce confruntă istoria ca știință nu sînt obiect al unor simple preocupări savante, ci, așa cum s-a consemnat în Raportul C.C. al P.C.R., prezentat Congresului al XI-lea, acestea sînt „probleme ale teoriei și ideologiei comuniste și de ele nu se pot ocupa decît aceia care își însușesc și aplică ideologia și concepția comunistă despre lume”²⁹.

Aproape doi ani mai tîrziu, precizînd odată mai mult locul și rolul istoriei ca știință în ansamblul factorilor educaționali ai societății noastre, *Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste din 2—4 iunie 1976* aprecia că „în educarea socialistă a maselor cunoașterea istoriei patriei constituie un factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, o condiție a asimilării a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul său. Studiarea istoriei trebuie să fie călăuzită permanent de concepția materialist-dialectică a marxism-leninismului, să pună în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, al popoarelor, lupta de eliberare națională și socială, să combată tot ceea ce a fost negativ în trecut, politica de dominație a altor popoare și de învrăjpire națională dusă de clasele asupritoare”³⁰.

Pornindu-se de la conținutul acestor imperative politico-ideologice, cărora a trebuit și va trebui să le răspundă istoriografia noastră, singurele în măsură a permite să se pună în lumină tradițiile progresiste făurite de-a lungul timpului de cei ce au făcut să înflorească pe aceste locuri cultura și civilizația, să redea cu spirit de obiectivitate paginile minunate pe care le-a înscris cu singele său poporul român în lupta-i pentru libertate socială și națională, partidul nostru s-a pronunțat și se pronunță cu hotărîre pentru întronarea unui spirit critic autentic și, implicit, pentru

²⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Edit. politică, București, 1968, p. 336.

²⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 95.

³⁰ *Congresul educației politice și al culturii socialiste. 2—4 iunie 1976*, Edit. politică, București, 1976, p. 409.

fortificarea neconținută a conștiinței critice necesare oricărui domeniu de creație, ca atare și frontului istoric. Și aceasta pentru simplul motiv că numai un spirit critic pronunțat e apt a fertiliza și în istoriografie, ca și în alte domenii ale cunoașterii, procesul de decantare a valorilor, a spori eficiența acțiunii însăși de valorificare a tot ceea ce a fost cu adevărat progresist, revoluționar, a sluji afirmarea intereselor fundamentale ale maselor și, în ultimă instanță, ascensiunea poporului pe treptele progresului social. Existența unui asemenea climat critic, animat de spiritul nobil al adevărului este singurul în măsură a facilita „promovarea unei concepții istorice cu adevărat revoluționare, care să permită interpretarea justă, marxist-leninistă, a tuturor proceselor și evenimentelor”³¹.

Nu este, credem, necesar a mai sublinia că *spiritul critic și conștiința critică* în semnificația lor actuală sint departe de înțelegerea îngust-dogmatică, deformată și deformatoare prin „lupa” căreia într-o anumită etapă a revoluției și construcției socialiste au putut fi filtrate nu numai contribuțiile diferitelor personalități la dezvoltarea istorică a poporului, inclusiv unele de orientare marxistă, dar și imaginea de ansamblu a contribuției noastre la tezaurul culturii și civilizației umane. Efectele, cum bine se știe, au fost păgubitoare ele afectând în ultimă instanță însăși construcția noii noastre istoriografii și dezvoltarea istoriei ca știință. Este însă, marele merit al Partidului nostru, al secretarului său general, că, punând în valoare marxismul, fructificând cutezător forța creatoare a acestuia după Congresul al IX-lea și, în special, odată cu expunerea rostită la a 45-a aniversare a Partidului, a făurit în mod treptat acel climat propice creației științifice, a deschis cîmp larg de manifestare investigării trecutului ceea ce a permis nu numai o substanțială revedere a locului și rolului istoriei ca știință în viața politică, ideologică și cultural-științifică a țării dar și o reconsiderare principială a metodologiei marxiste de cercetare, în concordanță cu exigențele reale ale spiritului științific, ceea ce a condus la obținerea unei imagini calitativ noi atît cu privire la propria noastră devenire cît și la locul ce trebuie să-l ocupăm în concertul contemporan al culturii și civilizației umane, la contribuția ce trebuie s-o aducă națiunea română la acest tezaur. O apreciere recentă a tovarășului Nicolae Ceaușescu a confirmat odată mai mult că „succesele obținute de partidul nostru, îndeosebi începînd cu Congresul al IX-lea, sint nemijlocit legate de faptul că el a rupt cu hotărîre cu concepțiile vechi, rigide, luînd atitudine fermă împotriva a tot ceea ce nu mai corespunde noilor condiții economico-sociale, promovînd cu curaj noul în toate domeniile de activitate”³². Au fost astfel posibile, în condițiile modelării unui cîmp ideologic nou, curățat de ingredientele schematismului și căruia i s-a asigurat, treptat, o funcționare reală a principiilor marxismului, atît reconsiderarea activității unor personalități politice marcante ale istoriei neamului de la Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare la Avram Iancu sau Ion Brătianu pînă la cele care într-un fel sau altul au avut un rol important în desfășurarea unor evenimente de seamă ca războiul de independență, desăvîrșirea unității naționale sau insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă. În aceleași condiții s-a putut realiza și o așezare mai

³¹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 11, p. 381.

³² „Scinteia”, an XLVII, nr. 11 020 din 25 ianuarie 1978.

conformă cu realitatea în matca spiritualității noastre, a contribuțiilor legate de numele unor mari creatori de cultură ca Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Brîncuși, Lucian Blaga ș.a.m.d. În felul acesta s-a putut restitui conștiinței istorice a poporului o bună parte din imaginea unei activități creatoare bogate atât ca dimensiuni cât și ca profunzime a cugetării, ca încărcătură de simțiri patriotice, întrucât toți acești mari cărturari, prin ceea ce au produs, prin ceea ce au adus în viața spirituală a unei epoci sau a alteia, au exprimat, aproape inevitabil, gânduri și aspirații ale poporului. „Viața și activitatea celor mai de seamă oameni de cultură din trecut sînt străbătute ca de un fir roșu de dragoste și devotament față de popor și patrie, de dorința arzătoare de a sluji idealurile celor mulți, de un înălțător spirit de jertfe pentru cauza libertății naționale și sociale. Ei și-au făcut o datorie de onoare din a înfățișa lumii virtuțile poporului român, noblețea sa spirituală, modestia, hărnicia, umanismul ce l-au caracterizat întotdeauna, dorul de libertate și dreptate”³³.

Ancorată temeinic pe fundamentul postulatelor teoretico-metodologice ale gândirii marxiste și în strînsă legătură cu cerințele concrete ale practicii revoluționare contemporane, istoria ca știință poate și trebuie să înfățișeze o imagine cât mai densă și mai sugestivă a drumului greu pe care l-a parcurs poporul român, naționalitățile conlocuitoare, a angajării sale neconținute, alături și împreună cu alte popoare, în lupta pentru progres și civilizație. De altfel atât prin structura lor, prin aria problematică foarte largă dar mai ales prin conținutul de idei pe care îl degajă, analizele întreprinse deja prin documentele de partid, cu precădere în primele două capitole ale *Programului* adoptat la Congresul al XI-lea, aprecierile formulate cu rigoare pe marginea tuturor marilor momente ale istoriei poporului român sau a unora din marile momente ale istoriei universale ca și prin cele mai multe din lucrările frontului nostru istoric elaborate după Congresul al IX-lea al Partidului demonstrează cu prisosință ideea că „Întreaga istorie a poporului român se înfățișează ca istoria unor neconținute lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație”³⁴.

Împletirea strînsă între lupta maselor populare pentru libertatea socială și eforturile aproape neconținute în care a trebuit să se angajeze poporul român pentru apărarea neatîrnării, iar apoi, în epoca modernă și contemporană, a independenței și suveranității naționale depline, este prezentată nu numai ca o trăsătură specifică a istoriei națiunii noastre, ci ca un proces legic, pus de altfel în evidență de Marx și Engels, încă în paginile Manifestului Partidului Comunist, cînd menționau cu referire concretă la istoria Poloniei, că revoluția agrară era „o condiție a eliberării naționale” iar eliberarea națională o condiție a rezolvării problemelor sociale³⁵.

Programul subliniază în plus și cu toată tăria, realizînd o adevărată demonstrație științifică, teza cu privire la rolul nefast al dominației străine

³³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 3 Edit. politică, București, 1969, p. 663.

³⁴ *Programul...*, p. 26.

³⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 4, p. 499.

pentru dezvoltarea istorică a popoarelor dominate, recte a poporului român, împiedicarea sistematică a materializării potențialului creator de care dispun, o teză cu ample rezonanțe în conștiința politică a multor popoare și națiuni contemporane. „Se poate afirma, consemnează în acest sens Programul Partidului nostru, că istoria României confirmă concluzia științifică marxist-leninistă după care dominația străină, știrbirea sau pierderea suveranității și independenței afectează grav dezvoltarea economico-socială a popoarelor, evoluția generală a societății pe trepte superioare. Totodată, menționează mai departe documentul citat, istoria luptelor poporului român demonstrează cu putere adevărul fundamental că jugul asupririi străine poate frâna sau întârzia pentru un timp evoluția unui popor, dar nu poate împiedica realizarea aspirațiilor sale legitime — cucerirea libertății și unității, asigurarea progresului social — dacă el este hotărât să lupte pînă la capăt cu fermitate și eroism”³⁶.

Postulînd teza că istoria poporului român, prin trăsăturile ei confirmă conținutul și sensul general al dezvoltării umanității, corespunzător legilor obiective care au guvernat societatea în devenirea ei continuă, *Programul* pune în discuție și anumite forme specifice, originale care au imprimat proceselor istorice, în anumite perioade ca cea a civilizației traco-dacogetice, ori a evului mediu, unele trăsături proprii, iar dintre acestea, mai semnificativă prin implicațiile posibile asupra conținutului interpretativ conferit pînă acum unei întregi epoci istorice, este, desigur, cea cu privire la „existența unor categorii de țărani liberi—răzeși și moșneni — stăpîni pe pămînt, care se bucurau de anumite drepturi economice și sociale”³⁷. E o teză care face să se explice de o manieră, cel puțin satisfăcătoare, rolul hotărîtor al țărănimii în luptele pentru apărarea țării în fața tendințelor cotoptitoare ale marilor imperii, sau contribuția ei la progresul general al țării, multă vreme „de-a lungul milenarei existențe a poporului român”, țărănimea reprezentînd³⁸ „cea mai importantă forță socială a progresului”.

Prin conținutul lor de idei, *Programul*, alte documente de partid au adus o viziune nouă asupra *conceptului de tradiție revoluționară* a cărui sferă de cuprindere a fost sensibil lărgită, ea ne mai putîndu-se referi doar la ceea ce pune în evidență istoria clasei muncitoare, sau pe aliații care i s-au alăturat ori și i-a atras pe anumite trepte de evoluție a confruntării sale cu burghezia. Prin acest concept se indică, și pe drept cuvînt, toate acele fapte istorice prin care masele populare au făcut ca progresul istoric să se realizeze mai rapid, ca interesele lor de făuritoare autentice ale istoriei să-și găsească împlinirea, ceea ce echivala de fapt cu toți ațiția pași pe calea către idealul prometeic al libertății umane.

Analiza și prezentarea epocilor modernă și contemporană ale istoriei poporului român au prilejuit selectarea argumentelor forte ale istoriei pentru fundamentarea și pe acest temei a unor teze de bază care dau conținut activității teoretice și practice a Partidului în curs de desfășurare și care, în analize istorice detaliate, vor conferi noi valențe interpretative gîndirii istorice marxiste. Geneza națiunii și rolul ei în societate-

³⁶ *Programul...*, p. 30.

³⁷ *Ibidem*, p. 29.

³⁸ *Ibidem*, p. 31.

contemporană, locul și rolul clasei muncitoare, al Partidului ei politic în dezvoltarea istorică a poporului român, conținutul și dinamica politicii de alianțe desfășurate de comuniști în diferitele etape ale luptei revoluționare, originalitatea istorică a rezolvării problemei unității de acțiune a clasei muncitoare, desfășurarea cu succes a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste iar apoi a revoluției și construcției socialiste, trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, conținutul și semnificația contradicțiilor în socialism, conceptul de nouă ordine economică și politică internațională sint doar câteva din contribuțiile teoretice majore ale Partidului nostru care-și găsesc oglindirea în tabloul istoric zugrăvit de *Program*, de alte documente importante ale Partidului și care, prin forța lor de sugestie, au îmbogățit conținutul gândirii istorice marxiste. Toate acestea justifică pe deplin concluzia cu care se încheie capitolul doi al *Programului* și care o înscrinem aici și ca o concluzie pentru aspectele la care ne-am referit mai sus : „Înfăptuind revoluția socialistă și asigurând edificarea cu succes a noii orinduirii sociale în patria noastră, poporul român a realizat nu numai o măreață operă istorică națională, ci a adus totodată o contribuție însemnată la lupta forțelor revoluționare de pretutindeni pentru libertate și progres social, la cauza întăririi socialismului în lume, la creșterea prestigiului și influenței sale asupra dezvoltării sociale contemporane”³⁹. Cu atit mai mult, sinteza teoretică a acestor realizări ca și a postamentului istoric, făurit de șirul generațiilor care ne-au precedat, pe care se sprijină, se înalță și se va înălța maiestuos edificiul contemporan și de viitor al culturii și civilizației românești, se înscrie ca o contribuție majoră la tezaurul gândirii social-politice contemporane, implicit a gândirii istorice marxist-leniniste. Este aceasta, prin raportare la memoria lui Karl Marx, la strălucitul său aport încorporat istoriei gândirii universale, o expresie concretă a fidelității partidului nostru față de ceea ce este sufletul viu al marxismului și anume forța sa creatoare, este chezașia însăși a succeselor noastre ulterioare, forța ce alimentează optimismul unui popor liber și stăpîn pe soarta sa, de aceea tot mai cutezător în asumarea unor sarcini și proiecte cit mai îndrăznețe, atit în plan economico-social, cit și în cel spiritual, deci și al istoriei ca știință sau al filozofiei istoriei. Noi considerăm că și aici sint pe deplin realizabile cuvintele rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu la festivitatea prin care i-au fost decernate titlurile de doctor în științe politice și doctor în economie cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și peste 45 de ani de activitate revoluționară și anume : „avem obligația să ne aducem contribuția tot mai activă la studierea și dezvoltarea pe plan mondial a concepțiilor noi, revoluționare. Ceea ce facem în țara noastră este o parte integrantă a procesului general de afirmare a principiilor revoluționare materialist dialectice, de transformare revoluționară a lumii. Numai așa partidul și poporul nostru își îndeplinesc rolul în societatea de astăzi, se vor afirma cu putere ca un detașament activ al luptei pentru progres, pentru pace și socialism”⁴⁰.

³⁹ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁰ „Scintela”, an XLVII, nr. 11 020, din 25 ianuarie 1978.

KARL MARX ET L'HISTOIRE. LA CONTRIBUTION DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN AU DÉVELOPPEMENT CRÉATEUR DE LA THÉORIE MARXISTE CONCERNANT L'HISTOIRE EN TANT QUE SCIENCE

RÉSUMÉ

La première partie de l'étude fait une courte analyse de l'apport de Karl Marx à l'établissement de l'histoire sur des bases scientifiques. On relève notamment l'importance d'ensemble du processus d'élaboration de la conception matérialiste de l'histoire et la signification de quelques concepts fondamentaux de la pensée de Marx relativement à l'histoire : l'histoire comme réalité et l'histoire comme science, le mouvement historique et le déterminisme historique etc.

La seconde partie de l'étude présente quelques-unes des contributions majeures de notre parti au développement de la pensée historique marxiste contemporaine. L'accent porte sur l'importance particulière du Programme du Parti Communiste Roumain d'édification de la société socialiste multilatéralement développée et de marche en avant de la Roumanie vers le communisme, sur l'apport original du secrétaire général du P.C.R., Nicolae Ceauşescu à la compréhension scientifique aussi bien des moments et processus socio-économiques et politiques importants qui ont marqué l'évolution historique du peuple roumain, que de la méthodologie de la connaissance historique. Dans ce contexte, l'on aborde certaines questions, dont la préoccupation des militants de la classe ouvrière de Roumanie à diverses périodes (C. Dobrogeanu-Gherea, L. Pătrăşcanu etc.) pour l'examen créateur du marxisme et l'illustration de celui-ci dans la pensée historique, le rapport objectif entre l'histoire en tant que science et la pratique socio-politique, la signification de l'acte critique et de la conscience critique pour le développement de l'historiographie roumaine, les dimensions actuelles du concept de tradition révolutionnaire etc.

PROPAGANDA REVOLUȚIONARĂ LA SATE ÎN REVOLUȚIA DE LA 1848 DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

DE

APOSTOL STAN

Revoluția română de la 1848 a marcat, printre altele, afirmarea maselor populare ca forță principală în lupta pentru lichidarea orânduirii feudale. Un rol important în dezvoltarea conștiinței politice a acestora, a țărănimii mai ales, l-a avut propaganda revoluționară. Inițiată încă înainte de izbucnirea revoluției cu scopul dobândirii concursului țărănimii în declanșarea și desfășurarea acțiunii insurecționale, campania de propagandă capătă dimensiuni majore după reîntoarcerea guvernului provizoriu de la Rucăr. Deși, în general, sătenii erau la curent cu noile realități din țară datorită, printre altele, participării active la înfăptuirea lor, tergiversarea aplicării programului agrar, precum și lipsa de fermitate a conducerii revoluției în raporturile cu elementele reacționare, îi descurajase. Starea de incertitudine și neliniște în care se aflau locuitorii satelor la începutul lunii iulie, tocmai în momentul când devenea mai acută necesitatea obținerii sprijinului lor masiv pentru salvarea revoluției, a condus guvernul provizoriu spre o politică de alianță mai strânsă cu țărănimea. Este ceea ce a impus o puternică și activă propagandă politică desfășurată de la centru prin intermediul unor trimiși speciali, comisarii de propagandă.

Numele comisarilor de propagandă este menționat chiar din primele momente ale revoluției. O corespondență din București către „Gazeta Transilvaniei” din 16 iunie, de pildă, dădea ca fapt împlinit atașarea pe lângă administratorii de județe a „cite un comisar extraordinar”¹. Într-adevăr, la 18 iunie, guvernul provizoriu anunța numirea unui astfel de reprezentant al său în fiecare județ², însărcinat — cum se spunea într-o proclamație către săteni din 21 iunie — să lumineze pe aceștia asupra „drepțurilor și datorțiilor” lor³. De-abia la 24 iunie însă, guvernul emitea un decret pentru constituirea corpului de comisari de propagandă. El atrăgea atenția că măsura aceasta era dictată de faptul că locuitorii satelor nu cunoșteau bine „nici proclamația, nici adevăratul ei înțeles”⁴. În același timp prin, sate umblau oameni care răspindeau vorbe menite a înspăimînta pe locuitori și denatura intențiile guvernului cu scopul „să facă o reacție”.

¹ *Anul 1848 în Principatele Române*. Acte și documente, București, C. Göbl, I. St. Rădescu, vol. II, p. 625.

² Arh. St. Craiova, fond Gh. Magheru, pach. XIV bis/4.

³ *Anul 1848*, vol. II, p. 17.

⁴ *Ibidem*, p. 56.

Această stare de lucruri puna în pericol noile realități create de revoluție, dar guvernul nu era încă decis să întreprindă măsuri mai hotărâte împotriva elementelor reacționare. Dispoziția de trimitere în toate județele țării a unor agenți speciali ai guvernului este însă amînată datorită complotului boieresc de la finele lunii iunie.

Fără a fi purtat amprenta unei acțiuni dirijate de la centru cu concursul unor organe special constituite, chiar în prima fază a revoluției — pînă la sfîrșitul lui iunie — propaganda la sate în scopul cîștigării adeziunii țărănimii este destul de insistentă. La 11 iunie, imediat după succesul revoluției în București, noul ministru de interne emitea o circulară către administratorii de județe prin care solicita ca proclamația revoluționară să fie difuzată „în toată coprinderea județului ce îți este încredințat”⁵. Ministerul de interne mai solicita sărăbătorirea „cu solemnitate”⁶ a zilei de 11 iunie, prilej care trebuia utilizat spre a face cunoscut în toate județele țării⁶ conținutul noilor instituții proclamate de revoluție. Același minister manifesta preocupări pentru o propagandă mai insistentă după abdicarea domnitorului Gh. Bibescu. Într-o adresă către administratorul de Dolj din 16 iunie, de pildă, el cerea să se anunțe în întregul județ că guvernul provizoriu a preluat în chip integral puterea politică⁷. Cu această ocazie, ministerul expedia și material de propagandă și cerea ca el să fie difuzat „atît în capitală, cît și în tot cuprinsul județului”⁸. În același timp, tot la 16 iunie, erau trimise instrucțiuni speciale în toate județele, prin care intelectualitatea de la orașe și sate era invitată să se angajeze în acțiunea de propagandă a ideilor revoluționare, mai ales în mediul rural⁹.

Încă din primele zile ale revoluției, propaganda la sate era o preocupare importantă a unora dintre administratorii de județe devotați guvernului provizoriu. Astfel, la 28 iunie administratorul de Buzău era „duș prin sate”¹⁰, pentru a prelucra cu locuitorii programul revoluționar. Totuși, menținerea în funcție a vechiului aparat administrativ reprezenta un grav impediment în cunoașterea de către mulți țărani a ideilor din Proclamația de la Islaz. La 23 iunie 1848, după cîteva zile de la înfringerea primei acțiuni contrarevoluționare, Ministerul de interne era îngrijorat de faptul că „nici una din proclamațiile și osebitele decreturi ale guvernului provizoriu” nu fuseseră difuzate în multe localități rurale din județul Vîlcea¹¹. Întrucît programul revoluționar nu fusese prelucrat, mulți săteni se aflau în „rătăcire și spaimă”¹². Odată cu desemnarea unui alt administrator¹³, Ministerul de interne cerea ca „toate actele guvernului să se publice îndată în tot cuprinsul județului, spre a se pătrunde fiecare locuitor de folosul întocmirilor propuse și să se asemene la mîntuitoarele dispoziții la cari se cheamă a contribui”¹⁴.

⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 512.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 614.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 625.

¹⁰ *Ibidem*, p. 654.

¹¹ *Ibidem*, vol. II, p. 40.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 39.

¹⁴ *Ibidem*, p. 40.

Deși preocupat de punerea în contact a întregii țărănime cu ideile revoluționare, guvernul provizoriu nu furniza în măsură suficientă materialul propagandistic necesar. Încă din primele zile ale revoluției, Barbu Bălcescu solicita să fie expediate în localitățile din provincie, în afară de proclamațiile guvernului, ziarele¹⁵, ele putînd suplini cu succes lipsa altor materiale de propagandă. Profesorul G. Călinescu din Tg. Jiu, însărcinat cu acțiunea de propagandă în județul Gorj, releva la sfîrșitul lui iunie 1848 că acolo nu exista decît o singură proclamație tipărită, aceea care „s-a citit la solemnitate, în piața acestui oraș, la 20 a lunii iunie”¹⁶. Informațiile menționate sînt o dovadă elocventă care atestă că propaganda desfășurată pînă la sfîrșitul lunii iunie a fost insuficient susținută de guvern.

În legătură cu sensul acțiunii de propagandă desfășurată în prima parte a revoluției, trebuie subliniată preocuparea pentru a determina țărănimea să nu întrerupă prestațiile cu caracter feudal¹⁷. La 23 iunie 1848, mergînd în unele sate ale județului Brăila, T.C. Massim propovăduia supunere față de proprietari și arendași^{17bis}. Tot în acest sens, în „Pruncul român”, la 28 iunie 1848 apărea o notă prin care Ministerul de interne era solicitat să expedieze la sate proclamații de îndemnare a țărănimii la efectuarea obligațiilor regulamentare. Se susținea chiar că cel nesupus la asemenea dispoziții să se declare „dușman al patriei și al liniștei obștești”¹⁸. Totodată, în același ziar se propunea să fie considerați „turburători și răuvoitori ai liniștei toți aceia ce s-ar dovedi că prin intrigi voiesc să ațîțe duhurile țaranilor a urma în contra pacinicilor măsuri luate de guvern, ca pînă la Adunarea națională să nu se schimbe întru nimic lucrurile cîmpenesci”¹⁹. Poziția de dirijare a țărănimii prin propagandă spre supunere față de proprietari și arendași era considerată de N. Bălcescu ca dăunătoare, dat fiind că — după opinia sa — sătenii „au trebuință a fi aprinși, iar nu potoliți”²⁰.

Propaganda demasca, uneori, asupra seculară exercitată de stăpînii de moșii asupra sătenilor. Ion Popovici, de pildă, în explicarea programului revoluționar condamna starea de dependență în care se găsea țărănimea, precum și pe boieri care au transformat pe țărani în iobagi”²¹. Era incriminat, de asemenea, abuzul stăpînitorilor de moșii și arendașilor, care nu numai că încălcau legea, dar în loc „de a ne împărți și nouă proprietate, ne încarcă cu bice pe spate și cu vărghi pe tălpi”²². Prestațiile cu caracter feudal erau, în acelaș timp, prezentate ca obligații nedrepte²³. Unele articole din presa revoluționară arătau spiritul de dreptate în care a fost concepută „Constituția”, reliefînd că ea și-a propus eliberarea și

¹⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 654.

¹⁶ *Ibidem*, vol. VI, p. 9.

¹⁷ Vezi în acest sens decizia guvernului provizoriu din 18 iunie (Arh. St. Craiova, fond Gh. Magheru, pach. XIV bis/4).

^{17 bis} Anul 1848, vol. VI, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 162.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 94.

²¹ *Ibidem*, p. 211.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 211.

împroprietărirea țărânimii, aflată în „sărăcie și ticăloșie”²⁴. În țară, în conformitate cu unele mențiuni memorialiste, încă din primele zile ale revoluției se pare că fruntași cu vederi radicale răspîndeau chiar manifeste și foi volante prin care țărânimia era chemată „să nu mai facă clacă proprietarului”²⁵.

Deși sporadic, propaganda desfășurată în Țara Românească pînă la finele lunii iunie 1848 urmărea nu numai luminarea țărânimii asupra drepturilor acordate de revoluție, ci și dezvoltarea unei stări de spirit patriotice. În județul Prahova, de pildă, la 27 iunie 1848, arhimandritul George Poenaru informa pe N. Bălcescu despre faptul că a răspîndit în rîndul țărânimii ideea de a apăra revoluția față de amenințarea externă. El semnala că, în urma activității de propagandă, mulți săteni „s-au aprins și au făcut legături că sînt gata să moară pentru țeara lor”²⁶.

Difuzarea ideilor revoluționare din proclamație purta, deseori, o grijă evidentă pentru realizarea unității între toate forțele sociale, vădindu-se în aceasta o modalitate de realizare a țelurilor fixate în „Constituție”. O dovadă elocventă în această privință este discursul protopopului din Focșani din 21 iunie 1848, în care, printre altele, pledează pentru unirea sub steagul revoluției a tuturor forțelor sociale. El arăta că disensiunile dintre clase „au doborât neamuri mari și le-au șters din numărul națiilor”²⁷. Dimpotrivă — susținea el — „unirea și frățirea pentru binele de obște au înălțat neamuri mici și le-au suit la culmea puterii”²⁸. În aceste condiții — mai arăta el — un popor mic, însuflețit de același ideal nu poate fi călcat în picioare de nici o forță străină²⁹.

Insuficiența propagandei desfășurate în decursul lunii iunie determină pe unii conducători ai revoluției, dar mai ales pe N. Bălcescu să facă din ea o preocupare esențială, după întoarcerea guvernului de la Rucăr. În organizarea campaniei de propagandă, se pornea de la premisa — subliniată în mod atît de insistent de fruntașii radicali ai revoluției, dar mai ales pusă în lumină de evenimentele de la sfîrșitul lunii iunie — că țărâniile erau „singura putere a noastră”³⁰. Democrat-revoluționarul N. Bălcescu a stăruit în mod deosebit spre a face din țărânimie o puternică forță de sprijin în vederea aplicării unora dintre principiile programului revoluționar. El însuși arată că, după reluarea puterii politice de guvern și pînă la plecarea sa la Constantinopol — la începutul lunii august — „am organizat și am sprijinit împotriva tuturor, afară de Tell care mă ajută într-aceasta, comisarii, carii singuri poci zice că a scăpat revoluția prin ideile ce au semănat în țeară”³¹.

Dată fiind slaba activitate din decursul lunii iunie 1848, în concepția unora dintre conducători, dar mai ales în aceea a lui N. Bălcescu și A.G. Goleșcu propaganda urma a se desfășura printr-o multitudine de

²⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 575.

²⁵ *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, București, 1933, p. 124.

²⁶ *Anul 1848*, vol. II, p. 148.

²⁷ *Ibidem*, p. 5.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 372.

³¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV (Corespondență. Scrisori, memorii, adrese, documente, note și materiale), ediție critică de G. Zane, București, Ed. Academiei, 1964, p. 140.

mijloace și printr-o densă rețea de agenți ai revoluției. Ea nu trebuie să se rezume doar la activitatea propriu-zisă a trimișilor guvernului, ci să antreneze „o mulțime de tribuni și demagogi răspîndiți prin toată țeara”³². Chiar monumentele istorice — erau de părere cei doi fruntași ai revoluției — puteau fi utilizate în slujba propagandei revoluționare, pe frontispiciul cărora urma a fi înscrisă deviza revoluției „Dreptate-Frăție”³³. Presa revoluționară era chemată, de asemenea, să se angajeze cu mai multă hotărîre în campania de difuzare a ideilor revoluționare în mediul rural³⁴.

Principalul element de sprijin din provincie a campaniei de propagandă îl reprezenta intelectualitatea, care trebuia să fie alături de revoluție și de eforturile guvernului provizoriu pentru concretizarea programului agrar. N. Bălcescu atribuia mai ales învățătorilor și preoților un rol deosebit în acțiunea de ridicare a conștiinței revoluționare a țărănimii³⁵, ei urmînd a fi transformați în „organe fidele ale libertății”³⁶. Învățătorii îndeosebi — cum propunea A.G. Golescu — erau chemați să se așeze „în capul agitației” pentru „a insufla precît le stă în putință fraților lor săteni entuziasmul binelui public”³⁷ și a-i lumina în privința drepturilor acordate de revoluție³⁸.

Beneficiind de concursul intelectualității din provincie, comisarii extraordinari apăreau în concepția acelorași fruntași radicali ai conducerii ca agenți înzestrați „cu o putere foarte întinsă și cu misiunea a se preumbla prin județe, ca să inspecteze propagarea ideilor revoluționare”³⁹. Se propunea ca ei să fie sprijiniți de un corp numeros de 96 de comisari speciali, cîte unul pentru fiecare plasă, însărcinați cu misiunea „să revoluționeze fiecare ocolul său”⁴⁰. Acești comisari erau îndatorați să recruteze trei sau patru ajutoare chiar din rîndul sătenilor care se dovedeau a fi „cei mai înfocați pentru principiile revoluției”⁴¹. În felul acesta s-ar fi constituit un apreciabil corp de trei-patru sute de subcomisari, însărcinați a se preumbla permanent prin sate și „a trăi frățesce cu țărani”⁴². Ca urmare a insistențelor depuse de N. Bălcescu și a sprijinului acordat de unii membri ai guvernului în primele zile ale lunii iulie și ulterior este constituit un numeros corp de propagandă care putea fi numit — după cum dorea A.G. Golescu — „o adevărată eterie”⁴³, dirijată de la centru de către o comisie din care alături de N. Bălcescu făceau parte D. Bolintineanu, C. Roman și Al. Zane⁴⁴.

³² Anul 1848, vol. II, p. 370.

³³ *Ibidem*, p. 375.

³⁴ *Ibidem*, p. 619.

³⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 89.

³⁶ Anul 1848, vol. II p. 87.

³⁷ *Ibidem*, p. 372.

³⁸ *Ibidem*, p. 87.

³⁹ *Ibidem*, p. 618.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 282.

Activitatea comisarilor de propagandă era orientată de dispoziții speciale, redactate îndeosebi de N. Bălcescu⁴⁵. În concordanță cu directivele elaborate în luna iunie, comisarii erau îndatorați să determine pe săteni „să se pătrundă de drepturile cele nouă și de datoriile lor”⁴⁶ și, în același timp, să nimicească orice activitate „ce depun vrăjmașii României”⁴⁷. Prin propagandă, țărănimea urma să devină conștientă de „marea sa putere, când voința-i e tare și statornică”⁴⁸ și pătrunsă de spiritul demnității, dar și de cel al respectului față de „cei mai mari”⁴⁹. Totodată, comisarii erau îndrumați să trezească în inimile țăranilor „acel orgoliu național ce este mîntuirea popoarelor în timp de revoluție”⁵⁰.

Instrucțiunile pentru comisari elaborate în luna iunie 1848 atrăgeau atenția asupra necesității ca agenții guvernului să militeze pentru constituirea gărzilor naționale la sate și chiar pentru înarmarea lor parțială⁵¹. Tot astfel, ei erau îndatorați să lupte pentru trezirea curajului și elanului patriotic în rîndul sătenilor. Pentru realizarea obiectivului menționat, comisarii erau îndrumați să scoată „dintre țărani frica de armii străine ce vrăjmașii lor dinlăuntru le insuflă, ca să le întoarcă simpatiile de la întocmirile constituționale”⁵².

Pregătirea alegerilor pentru Adunarea Constituantă era o altă latură a activității propagandistice la sate. În instrucțiunile din iunie 1848 se sublinia că „alegerea deputaților este fapta de căpetenie asupra căreia guvernul cere cea mai mare băgare de seamă”⁵³. Se consemna, în instrucțiuni, că Adunarea națională urma a fi constituită din oameni pătrunși de „duhul revoluționar”⁵⁴, deoarece altfel națiunea română ar fi „amenințată de război civil și de anarhie”⁵⁵. În acest scop, comisarii erau însărcinați să pregătească țărănimea pentru alegeri, în vederea desemnării deputaților dintre „oamenii cei noi și prieteni vechi ai poporului, cît se va putea mai mult dintre țărani mai deștepți și dintre popii mai vrednici”⁵⁶. Totodată, comisarii erau obligați să vegheze ca de alegeri să nu profite anumite elemente corupte, care prin diferite mijloace ar putea să desemneze ca reprezentanți în Adunarea națională dușmani ai națiunii române. În această privință, se mai atrăgea atenția că dreptul de a fi deputat în Adunarea națională să nu se acorde decît acelorora dintre săteni care au „o viață nepătată în trecut și o simpatie sinceră cu nouăle principe”⁵⁷.

Reluarea acțiunii de propagandă la începutul lunii iulie a necesitat elaborarea unor noi instrucțiuni pentru comisari. Ele reflectă, în esență, spiritul și maniera de desfășurare a campaniei de propagandă ca și cele anterioare. Totuși, dată fiind noua orientare a guvernului de sprijinire

⁴⁵ *Anul 1848*, vol. II, p. 93.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 56.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 202.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 203.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 202.

mai accentuată pe țărănime, ele relevau în mod insistent necesitatea de a se ridica conștiința revoluționară și politică a acesteia, spre a o pregăti pentru aplicarea unora dintre principiile programului revoluționar.

Instrucțiunile îndatorau, mai întâi, pe comisarii să strângă proclamațiile difuzate în sate de caimacamii reacționari. Se solicita insistent ca „acele exemplare să se arză în fața tuturor sătenilor în ziua sărbătorii înaintea bisericii și să înalțe pe acel loc un steag național, cu trei colori”⁵⁸. Comisarilor erau îndatorați să arate sătenilor că prin emancipare și împroprietărire vor avea aceeași patrie „cu cei vechi proprietari”⁵⁹. Propaganda să nu fie incendiară, iar față de proprietari să nu se adopte o atitudine „de vrăjmășie”⁶⁰. Aceștia trebuiau liniștiți că revoluția nu le va vătăma interesele, deoarece pământul solicitat pentru împroprietărire urma a fi răscumpărat de guvern⁶¹.

În legătură cu obligațiile țărănimii, ca și înainte, noile instrucțiuni insistau asupra necesității de a se determina sătenii să se supună la toate prestațiile solicitate de proprietari și arendași, pînă la hotărîrea definitivă a Adunării obștești⁶². În aceleași instrucțiuni se manifesta, printre altele, preocuparea guvernului pentru asigurarea ordinii revoluționare. Comisarilor aveau datoria să avertizeze pe săteni asupra consecințelor negative pe care le-ar avea acțiunile lor contra proprietarilor, ele putînd chiar pune în pericol cauza revoluției⁶³. De această stare de lucruri ar putea profita dușmanii țării, care ar putea s-o folosească drept pretext ca „să cheme pe străini că să le hrăpească iarăși drepturile ce li s-au dat”⁶⁴.

Instrucțiunile din iulie cereau comisarilor să obțină de la săteni jurămîntul pe „Constituție”. Pe această cale, țărani erau chemați să-și exprime credința față de revoluție, dar mai ales hotărîrea de a o apăra „împotriva oricărui atac și asupriri”⁶⁵. În textul jurămîntului din instrucțiuni era inclus angajamentul prin care sătenii exprimau hotărîrea de a nu acționa niciodată „împotriva intereselor nației” și de a lupta pentru apărarea principiilor revoluționare „conlucrînd după putință și jertfind viața chiar pentru dinsele și pentru nație”⁶⁶.

Directive speciale din instrucțiuni se refereau la comportarea și ținuta comisarului de propagandă. Ca delegat al guvernului pe lîngă cîrmuitorului de județ, el „nu trebuia să uite că pînă nu se va consolida Constituția, țeara se află în stare revoluționară”⁶⁷. În aceste împrejurări, el era dator să insuflă maselor de țărani „acel amor pentru libertate și drepturi”⁶⁸. Agentul unui guvern în stare revoluționară — se mai sublinia în aceleași instrucțiuni — era obligat să „înece orice duh de supunere oarbă la vechile și nedreptele instituții”⁶⁹. În rîndul sătenilor, comisarul

⁵⁸ *Ibidem.* vol. III, p. 106.

⁵⁹ *Ibidem.* p. 105.

⁶⁰ *Ibidem.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² *Ibidem.* p. 106.

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ *Ibidem.* p. 107.

era chemat să trezească atașamentul față de ideile noi, revoluționare, și să-i facă „a le simți, a le iubi, a le îmbrățișa și a le apăra cu energie”⁷⁰.

Administratorii de județe erau instruiți, de asemenea, asupra modului de desfășurare a campaniei de propagandă, pentru ca astfel activitatea lor să coincidă cu aceea a comisarilor. Ministerul de interne indica administratorilor spiritul în care era concepută activitatea de propagandă, atrăgându-le îndeosebi atenția de a arăta sătenilor că aparatul de stat, ministrii, administratorii, și în general, toți funcționarii nu sînt stăpîinii acestora⁷¹, ci niște slujbași meniți a le apăra interesele. Tot astfel, directivele conțineau indicații asupra libertății și a conținutului ei, precum și dispoziții despre modul în care urma a se pregăti atmosfera pentru alegerile de deputați în Adunarea națională⁷², similare cu cele cuprinse în instrucțiunile către comisari. Se insista din nou ca prin propagandă să se câștige pe deplin încrederea și sprijinul țăranilor, aducîndu-i pe aceștia în situația „a muri pînă la unul cu pușca în mîină pentru apărarea Constituției”⁷³.

Explicarea programului revoluționar se înfăptuia pe baza unor ghiduri speciale cu caracter orientativ, în care erau incluse și ample comentate, într-un limbaj accesibil maselor țărănești, prevederile sale. Aceste ghiduri erau destinate îndeosebi uzului învățătorilor și preoților, antrenați în mod masiv în campania de propagandă revoluționară. Un astfel de ghid, intitulat semnificativ „Constituția explicată într-o școală de sat” era editat în ziarul „Poporul suveran” din 26 iulie⁷⁴.

Articolul întii al „Constituției” era comentat astfel, încît sătenii să înțeleagă că guvernul urmărea stăvilirea oricărui amestec străin în Țara Românească, pe baza unui drept istoric străvechi. La întrebarea firească pe care ar fi putut s-o ridice sătenii, adică ce trebuie să facă în cazul în care „turcul nu o vrea să mai scie cum de ce au făcut ai vechi”⁷⁵, propagandiștii erau sfătuiți să răspundă că, în aceste împrejurări, vechile tratate dintre români și turci se consideră abolite, fapt care îndrituiește pe români „să nu mai plătească haraci turcilor”⁷⁶. În cazul în care puterile suzerană și protectoare ar intenționa să înăbușe revoluția, (sătenii ca dealtfel întregul popor român erau invitați a se ridica să apere țara⁷⁷).

În explicarea articolului din „Constituție” privind egalitatea în drepturi politice, învățătorii și preoții erau îndrumați să arate sătenilor faptul că pînă la începutul revoluției „numai ciocoi și fiii de ciocoi aveau dreptul să fie tari și mari”⁷⁸. Se sublinia necesitatea de a se arăta situația politică sub Regulamentul organic, a țăranilor care „nu puteau intra în nici un fel de slujbă, fiind priviți ca niște robi”⁷⁹. Prin introducerea principiului egalității politice, fiului de țăran — dacă are instrucția cuvenită — i se deschidea perspectiva de a ocupa diferite funcții în aparatul de stat⁸⁰.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, p. 251.

⁷² *Ibidem*, p. 252.

⁷³ *Ibidem*, p. 251.

⁷⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 761 și urm.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 761.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 762.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

Principiul referitor la instituirea contribuției generale însemna — în limbajul utilizat față de săteni — că „nimeni nu poate avea drepturi într-o țeară, dacă n-o ave și datorii”⁸¹. Cu această ocazie era incriminat sistemul fiscal regulamentar, care apăsa mai ales pe sătean. Eventualele obiecții ale sătenilor în legătură cu menținerea birului sub noul regim erau combătute cu explicația că anularea lui ar pune în pericol însăși existența statului⁸². Propagandiștii erau, de asemenea, puși în gardă cu faptul că sătenii ar putea invoca regimul revoluționar pentru a cere impunerea la bir doar a boierilor. În această situație, ei erau datori să arate că noul regim își propunea ca proporțional cu averea, toate clasele sociale „să aibă datorii către țeară”⁸³.

Tălmăcirea sensului principiului referitor la convocarea unei adunări generale reprezentative urma a se face prin evocarea caracterului închis, limitat și de clasă al organului similar instituit prin Regulamentul organic, și alcătuit „numai din boeri proprietari, cari nu voiau a face niciodată nici un bine pentru noi săracii, căci fiind ei stăpîni și tirani ai noștri, intereurile lor nu îi ertau să ne dea nouă nimic cu perderea lor”⁸⁴. Condamnîndu-se în continuare Adunarea Obștească regulamentară, sătenii erau informați că boierii „făceau acolo ce le plesnia prin cap în numele tuturilor românilor”⁸⁵, putînd chiar vinde țara, fără a avea mandatul locuitorilor ei. Adunarea constituantă proiectată a se convoca — se arăta sătenilor — era, într-adevăr, reprezentativă, dat fiind că ea era formată din delegați ai tuturor claselor, inclusiv ai țărănimii. În modul acesta — se mai releva — „o să se îmbunătățească soarta țării și o să se stingă nădejdea tiranilor noștri de a ne mai privi ca pe nisce robi”⁸⁶.

Un alt articol din program, cel referitor la modalitatea preconizată în alegerea domnitorului pe cinci ani și căutat în toate straturile sociale, era explicat ca un principiu menit a promova la conducerea statului oamenii cei mai capabili, inclusiv din rîndul sătenilor⁸⁷. Limitarea domniei la cinci ani era înfățișată ca un act de înaltă înțelepciune politică, deoarece „de om avea păcatele să dăm peste vreun deșuchiat”⁸⁸, poporul să poată scăpa de el mai repede. Se elogia, astfel, în fața sătenilor prevenirea ca domnul să fie responsabil de actele sale în fața forului reprezentativ al țării, care era dator să-i ia „socoteală pînă la paraluță, fiindcă a trecut vremea abuzurilor și a mîncătorilor”⁸⁹.

Deosebit de interesante erau indicațiile privind accepțiunea ce urma a fi dată de țărani principiului libertății tiparului. „Mai nainte — se arăta în aceste instrucții — nu putea scrie nimeni nimic împotriva tiraniei și împotriva abuzurilor guvernului”⁹⁰. Libertatea de exprimare era înfățișată sătenilor ca modalitatea cea mai eficace în lupta împotriva neajunsurilor și abuzurilor din societate.

⁸¹ *Ibidem*, p. 763.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 764

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*

⁹⁰ *Ibidem*, p. 765.

Un loc deosebit în difuzarea conținutului programului revoluționar îl avea explicarea principiului emancipării mănăstirilor închinete, precum și cel al eliberării și împrumutării clăcașilor. Țărănimea era informată că în Țara Românească existau „o mulțime de mănăstiri închinete”, înzestrate cu numeroase moșii⁹¹. Ele aduceau venituri impresionante unor oameni străini de interesele Țării Românești. O asemenea reformă era posibilă, deoarece „a venit vremea desrobirii celor robite”⁹². În legătură cu explicarea principiului emancipării și împrumutării, se arăta că guvernul urmărea să îmbunătățească starea materială și morală a țărănimii și să lichideze dezinteresul ei față de destinele politice ale țării. I se mai arăta că realizarea acestei reforme depindea de modul cum va ști să apere revoluția de dușmanii interni și externi⁹³. În cazul în care o armată străină ar ataca țara — se mai sublinia în instrucțiunile menționate — „să săriți cu toții, mic și mare, să scăpați țeara, căci astfel lumea ar zice că nu vi s-a căzut să vă dea nimic și ce v-a dat, v-a dat de pomană, de milă numai”⁹⁴. Blamîndu-se nepăsarea onora față de problemele de apărare ale revoluției, sătenii erau îndemnați să lupte împotriva unor astfel de manifestări și să fie gata a apăra noul regim de orice pericol⁹⁵.

Sătenii erau informați și despre avantajele care li se aduceau prin înfăptuirea principiului egalității instrucției publice. Se arăta, astfel, că privilegiul feudal în această direcție avea la bază intenția boierului de a menține îndeosebi pe sătean în stare de ignoranță „ca să poată să-l asuprească, ca să-l chinuiască”⁹⁶. Omul neinstruit — se mai arăta țărănilor — este într-o stare similară cu aceea a vitelor. Însă „acum fiul săracului va învăța deopotrivă cu fiul bogatului”⁹⁷. De asemenea, explicarea desființării rangurilor boierești prilejuia demascarea a numeroase ilegalități și abuzuri înfăptuite sub regimul regulamentar. Tot astfel, erau înfățișate și restul articolelor proclamate, ca desființarea pedepsei cu bătaia și a aceleia cu moartea. Chiar și o problemă ca reprezentarea Țării Românești la Constantinopol era explicată sătenilor într-un limbaj accesibil.

Campania de propagandă se bizuia nu numai pe agenții guvernului și colaboratorii lor din județele Țării Românești, ci și pe presa revoluționară. N. Bălcescu mai ales desfășoară o intensă activitate pentru transformarea presei într-un important instrument de ridicare a conștiinței sociale, politice și naționale a întregii țărănime. După întoarcerea guvernului de la Rucăr democrat-revoluționarul român veghează ca presa și alte publicații ale guvernului să fie răspindite în număr cât mai mare la sate, pentru ca astfel conducerea revoluției să nu se mai lase înșelată „de infamii expeditori”, care în prima fază a revoluției reușiseră să răspîndească proclamații și manifeste „neurzite de noi”⁹⁸. Articolele apărute

⁹¹ *Ibidem*, p. 767.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, p. 768.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 769.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 619.

în ziare, ca acela din 9 iulie din „Poporul suveran”, atrăgeau, de asemenea, atenția asupra importanței presei în campania de propagandă. Se cerea, astfel, deschiderea coloanelor tuturor ziarelor „pentru deslușirea și tălmăcirea binelui ce asigură țăranului principele proclamației”⁹⁹. Necesitatea aceasta era dictată de faptul că țăranul, deși știa „că se fac reforme în țeară, dar nu scie nici cum se fac, nici pentru cine se fac, și acela căruia reformele nu i-a adus decît o apăsare și o tiranie mai rafinată, foarte lesne se poate amăgi de cei ce voesc răul public”¹⁰⁰.

N. Bălcescu urmărește ca propaganda revoluționară în mijlocul țăranimii să se facă și prin intermediul unei gazete speciale „Învățătorul satului”, care deja se editase și sub vechiul regim. El intenționa s-o transforme într-un ziar revoluționar, cum, de altfel, era sfătuit și de A.G. Golescu, care-i cerea să pună mina pe redacția „Învățătorului satului”¹⁰¹. Trebuie subliniat că printr-un decret al guvernului din 14 iulie, N. Bălcescu era numit redactor șef al ziarului menționat¹⁰². În expunerea sa de motive, guvernul arăta că dată fiind necesitatea ca această foaie periodică să ia „o direcție mai convenită misiei sale”, încredința redacția ei lui N. Bălcescu.

Democrat-revoluționarul român năzuia să facă din „Învățătorul satului” una dintre cele mai importante tribune de propagare a ideilor revoluționare în rîndul țăranimii¹⁰³. În a doua parte a lunii iulie N. Bălcescu solicita noi alocații materiale în vederea sporirii tirajului¹⁰⁴. Semnalăm, de asemenea, că în timpul revoluției s-au editat nouă numere din acest periodic¹⁰⁵. Unele din articolele tipărite erau semnate de N. Bălcescu, C. Aristia, C. Brezoianu, C. Roman, Ioasaf Znagoveanu, A.G. Golescu și ridicau probleme de interes vital pentru țăranime¹⁰⁶.

O contribuție însemnată în difuzarea ideilor revoluționare a avut-o și periodicul „Monitorul românesc”¹⁰⁷, răspîndit în număr destul de mare la sate. Ministerul de interne difuza, de asemenea, în mediul rural proclamațiile și actele guvernului, unele dintre ele retipărite în multe exemplare „spre a se împărți nu numai în capitala București și pe la celelalte orașe, dar și pe la satele țării”¹⁰⁸. Totuși, materialul de propagandă nu era tipărit în cantitate suficientă, fapt care obliga Ministerul de interne să dispună ca după prelucrarea lui într-un anumit loc, să fie luat de comisari și difuzat în alte sate¹⁰⁹.

Un rol important în crearea unei atmosfere revoluționare și în pregătirea spiritelor în vederea înlăptuirii mai ales a programului agrar l-a avut activitatea cluburilor, care se înființează în orașe, mai ales după reluarea puterii politice de guvernul provizoriu. În orașul Craiova, de pildă, în cadrul clubului care și-a fixat sediul în localul unei școli¹¹⁰,

⁹⁹ *Ibidem*, p. 377.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 619.

¹⁰² *Ibidem*, p. 501.

¹⁰³ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, p. 282.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 100.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 498—499.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Anul 1848*, vol. III, p. 732.

¹⁰⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 315.

¹⁰⁹ Arh. St. Craiova, Pref. Dolj, nr. 74/1848, f. 151.

¹¹⁰ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, volum întocmit de M. Re-gleanu, București, 1962, p. 477.

în fața unui auditoriu numeros erau expuse comentarii pe marginea unor puncte programatice esențiale. Discutînd despre emanciparea și împrumutarea țărănimii, Petrache Eliad afirma „sunt sus pe o tribună, că pogoanele ce se vor da locuitorilor de către proprietari, sînt plătite cu rodul muncii lor de atîtea veacuri”¹¹¹, considerînd că împrumutarea trebuie înfăptuită fără despăgubire¹¹². O asemenea poziție afirmată atît de categoric în cadrul unei adunări populare a avut ca efect părăsirea unor reuniuni de către proprietari și arendași, care „n-au mai dat pe acolo”¹¹³. În lipsa acestora, discuțiile se purtau în prezența unor reprezentanți ai claselor de jos ale societății, denumiți într-un document emanat de la autoritățile căimăcămești după 13 septembrie 1848 „golani sau pă franțuzește cum se zice sans culôts”¹¹⁴. Tot astfel, în cadrul clubului din Ploiești, care își avea sediul tot într-un local de școală, discuțiile pe tema proprietății dobîndeau un accentuat caracter antiboieresc. După înfrîngerea revoluției, Ioan Codru-Drăgușanu era acuzat că s-a urcat pe catedra școlii și a rostit „cuvinte de mare turburare și foarte calomniatoare pentru proprietari”¹¹⁵.

Declanșarea în întreaga țară a unei campanii sistematice de propagandă se plasează, în timp, în prima parte a lumii iulie 1848, cînd comisarii se aflau deja în județe¹¹⁶. În fiecare plasă sau plai, comitetul de propagandă din București condus de N. Bălcescu delegase cîte un comisar¹¹⁷, care atrăgea atenția nu numai prin ideile revoluționare pe care le difuza, ci și printr-o vestimentație specială. Comisarii purtau o „eșarfă tricoloră” care — după cum arăta I. Heliade Rădulescu — constituia un simbol „sacru pentru locuitorii din sate”¹¹⁸. Țăranii primeau cu o deosebită însuflețire pe acești reprezentanți ai guvernului consultîndu-i și socotîndu-i „drept profeți”¹¹⁹.

Între timp, după întoarcerea guvernului de la Rucăr, în provincie începuse deja activitatea de pregătire a campaniei de propagandă. Printr-o circulară din 9 iulie, Ministerul cultelor și instrucțiunii publice solicitase în mod insistent ca învățătorii și profesorii să fie instruiți cît mai rapid în legătură cu misiunea care li se încredințase a o îndeplini la sate¹²⁰. Dîndu-se curs invitației menționate, învățătorii din provincie erau chemați la reședințele de județe, unde erau instruiți asupra modalității de desfășurare a propagandei la sate¹²¹. G. Călinescu, de pildă, profesor la Școala normală din Tîrgu Jiu, solicita administrației de Gorj „să-mi înlesnească aducerea învățătorilor comunali ai acestui district, fără zăbavă”¹²².

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 660.

¹¹⁶ *Anul 1848*, vol. II, p. 428.

¹¹⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 5.

¹¹⁸ I. Heliade-Rădulescu, *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848*, Paris, 1851, p. 213.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Anul 1848*, vol. II, p. 361.

¹²¹ *Ibidem*, p. 564.

¹²² *Ibidem*, vol. VI, p. www.dacoromanica.ro

Tot astfel, în județul Vlașca se depusese o activitate specială pentru convocarea la reședința sa a tuturor învățătorilor de prin sate¹²³, spre a fi instruiți în legătură cu maniera în care urma a se desfășura campania de propagandă. Preoții satelor erau și ei instruiți în vederea începerii activității de propagandă. În primele zile ale lunii iulie, Ministerul de interne dispunea ca ei să fie convocați la reședințele de județe, spre a li se indica maniera de desfășurare a propagandei¹²⁴. La 8 iulie, într-un articol din „Pruncul român” se sublinia importanța care trebuia acordată preoților în campania de propagandă, semnalându-se increderea pe care țărani o aveau în ei¹²⁵. Faptul acesta era firesc, deoarece — după cum arăta I. Heliade-Rădulescu — preoții de prin sate erau simpli țărani, asemănându-se cu aceștia în multe privințe, chiar și prin vestimentație¹²⁶.

Elementele mai luminate din rîndul țărănimii sînt, de asemenea, convocate în localitățile de reședință ale județelor, spre a fi pregătite pentru campania de propagandă¹²⁷. Ulterior, un rol important în difuzarea ideilor revoluționare în sate îl au țărani din delegațiile convocate la București¹²⁸ sau săteni care „veneau prin capitală”¹²⁹, încît întorși în localitățile lor se situau în primele rînduri ale activității de propagandă.

Contactul cu lumea satelor prilejuia multora dintre comisarii constatarea că lipsa de devotament față de revoluție a unor reprezentanți ai administrației locale împiedica activitatea de propagandă. Edificator în această direcție este un raport al comisarilor de Vlașca din 27 iulie, care arătau că la sosirea la reședința județului nu numai că nu fuseseră prelucrate instrucțiunile privind desfășurarea propagandei, dar nici actele emenate de la guvernul provizoriu nu erau difuzate. În aceste condiții era firesc ca locuitorii să aibă despre „Constituție” „nise idei foarte greșite și talmăcite în placul unor ruginături de aristocrați”¹³⁰.

În rapoartele înaintate guvernului comisarii cereau în mod insistent schimbarea aparatului administrativ din județe, considerînd aceasta o condiție indispensabilă pentru reușita campaniei de propagandă. Din cauza poziției ostile a unor administratori, unii țărani nu aveau cunoștință „că este glasul poporului ascultat”¹³¹ și nu cunoșteau îndeajuns scopul și intențiile regimului revoluționar. Mai mult, prin modul lor brutal de comportare, acești reprezentanți ai administrației creau grave nemulțumiri în rîndul sătenilor¹³² și impresia că revoluția n-a realizat nici o schimbare. Dat fiind această stare de lucruri în administrație, elemente reacționare din județe se străduiau să lipsească revoluția de sprijinul țărănimii.

Comisarii raportau despre marele număr de reacționari aflați în diferite localități ale Țării Românești, care desfășurau în sînul maselor țărănești o activitate de propagandă contrarevoluționară. La 21 iulie,

¹²³ *Ibidem*, vol. II, p. 564.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 564; vezi și Arh. St. Craiova, Pref. Dolj, nr. 74/1848, f. 30.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 353.

¹²⁶ I. Heliade-Rădulescu, *Mémoires* . . . , p. 27.

¹²⁷ Arh. St. Craiova, Pref. Dolj, nr. 74/1848, f. 30.

¹²⁸ *Anul 1848*, vol. III, p. 277.

¹²⁹ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 529.

¹³⁰ *Anul 1848*, vol. II, p. 745.

¹³¹ *Ibidem*, p. 574.

¹³² *Ibidem*, p. 668; *Ibidem*, vol. III, p. 645.

D. Florescu, comisar în județul Prahova, sublinia într-o scrisoare către N. Bălcescu faptul că activitatea sa era împiedicată de elementele reacționare, care se aflau și pe acolo „ca prin toate părțile”¹³³. De asemenea, P. Mihăiescu, comisar în județul Argeș, semnală la 25 iulie lui N. Bălcescu „colosalul număr de reacționari”¹³⁴ aflați în orașul Pitești, care prin activitatea lor au reușit „să eclipseze micul număr de republicani”¹³⁵ și să introducă în rîndul opiniei publice frica și îndoiala¹³⁶. Tot în județul Argeș, comisarul semnală existența marelui număr de „reacționari sub mască”¹³⁷. A. Christofi remarca într-o scrisoare către Gh. Magheru din 23 august că în orașul Calafat starea de spirit revoluționară nu putea să se manifeste deplin „din pricina iubitorilor de rău de cari se compunea societatea de căpetenie a Calafatului”¹³⁸.

Unele sate se dovedeau refractare față de regimul revoluționar ca urmare a activității de calomniere a revoluției desfășurată de proprietari și arendași. La Cîndești-Buzău, de pildă, comisarii remarcă faptul că „sătenii n-aveau nici o idee despre cele ce se lucrează în al lor interes”¹³⁹. Ei erau dezinformați și speriați de proprietari sau arendași „că o să fie zaveră”¹⁴⁰. În județul Dimbovița, de pildă, unii proprietari care rămăseseră pe la moșiile lor îndărătniceau pe clăcași „a se conforma în cauza de azi”¹⁴¹.

Cînd comisarii explicau articolele „Constituției”, aceiași proprietari spuneau clăcașilor că „nu le este de nici un folos a asculta asemenea secături”¹⁴². D. Duțulescu și C. Burlan, comisari în județul Vlașca, remarcă că reacționarii din Giurgiu, printre care mulți bulgari, sîrbi și greci insulari, inițiaseră o campanie de propagandă contrarevoluționară, spunînd sătenilor că comisarii sînt niște „înșelători, nisce ciocoi cari vrem să-i amăgim numai prin vorbe”¹⁴³. Comisarii subliniau că o asemenea acțiune era în parte facilitată și de poziția guvernului provizoriu, care preocupat prea mult de asigurarea cu orice preț a liniștii interne, nu făcuse, practic, nimic pentru săteni. Ei subliniau că țaranii nu numai că nu aveau încredere în vorbele „dulci”, dar priveau „pe cei ce i le spun ca pe niște hoți și tîlhari, ce vin să-i răpească copilașii, căci atîta i-a mai rămas”¹⁴⁴. În județul Muscel, comisarii semnalau „îndărătnicirea” cîtorva sate la propaganda revoluționară¹⁴⁵. În alte localități, deși clăcașii primeau „Constituția”, ei manifestau o „oarecare îndoială”¹⁴⁶ față de îndeplinirea programului revoluționar și refuzau „jurămîntul și armele”¹⁴⁷.

¹³³ *Ibidem*, vol. II, p. 667.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 731.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 436.

¹³⁸ *Ibidem*, p. 620.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 97.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 452.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 646.

¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 57.

¹⁴⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 397.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

Alți proprietari deveneau chiar agresivi față de comisari, încercând să crime pe această cale contactul țărănimii cu agenții guvernului. La Cindești-Buzău, V. Caloianu sublinia că proprietarul moșiei „viind la mine a început a-mi adresa vorbe insultătoare, că a venit vremea crailor, că s-au sculat calicii să întărite țara”¹⁴⁸. În fața țăranilor, el declara că nu recunoaște autoritatea guvernului provizoriu, amenințând pe comisar că, în curînd, soarta acestuia va fi sumbră, iar toți colaboratorii și susținătorii lui „o să umplem ocele”¹⁴⁹. În alte sate, se organizau chiar atacuri pentru dizolvarea adunărilor țărănești. Andrei Daniel, comisar în județul Teleorman, semnala, de pildă, că din cauza activității reacționare a proprietarilor, sătenii din Tătărăști și Zlotești se aflau „prea întăritați în ale lor duhuri”¹⁵⁰. Organizînd totuși în Tătărăști o adunare de săteni pentru a prelucra „Constituția” „în mijlocul cuvîntărilor ce făceam — releva comisarul — ne pomenirăm cu vreo patruzeci de locuitori aceluia sat că vin asupra-ne într-armați cu ciomege, pregătiți încă de dimineață și băuți la circiumă cu vin”¹⁵¹. Totuși, „cu feluri de cuvinte îmblînzitoare”¹⁵², comisarul reuși să-i liniștească și să le smulgă recunoașterea că au fost amăgiți și puși de „alții” să împiedice o asemenea manifestare. Comisarul sublinia că atitudinea acestor săteni se explică prin acțiunea arendașului, care i-a înfricoșat că de se vor alătura revoluției „se vor tăia de turci”¹⁵³.

Trebuie, în general, remarcat faptul că neîncrederea sau rezistența schițată de țărănime, în mod izolat — datorată derutei în care o pusese reacțiunea prin calomniile difuzate despre revoluție — sfîrșeau prin a fi împrăștiate de propaganda revoluționară. I. Livaditu, de pildă, arăta că în urma activității desfășurate a făcut pe locuitorii din plasa Oltul de Sus — Romanăți „să intre în adevăratul spirit al Constituției pe care pînă acum au înțeles-o așa de rău”^{154,155}. Tot astfel, I. Costinescu, comisar în județul Buzău, releva că a reușit prin acțiunea sa să-i scoată pe sateni dintr-o poziție „tristă și dureroasă”¹⁵⁶, pentru revoluție și să-i determine să nu precupețască nimic pentru susținerea guvernului.

Elementele reacționare scontau să izbutească în acțiunea de contra-propagandă pe calea inspirării în rîndul sătenilor a fricii față de oștile imperiale ale Porții otomane și Rusiei țariste. Edificator în această privință era relatarea lui T. Turnavitu și I. Mihăiescu, comisari în județul Argeș, care semnalau că în activitatea lor au trebuit să învingă nedumerirea țăranilor cultivată de reacționari, care „i-au făcut să creadă că puterea suverană a țării este imperatorul rus, iar nu poporul, care se reprezintă de guvern”¹⁵⁷. Tot astfel, prezența unor turci înarmați în județul Teleorman era de natură să dea credit propagandei boierești¹⁵⁸ conform căreia turcii nu vor tolera regimul revoluționar. În județul Vlașca, unii proprietari și

¹⁴⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 97.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 775.

¹⁵¹ *Ibidem*,

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 776.

¹⁵⁴⁻¹⁵⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 188.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 166.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 277.

¹⁵⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 776.

arendași s-au grăbit să se plîngă lui Suleiman Pașa — cu ocazia sosirii lui la Giurgiu — de caracterul incendiar al propagandei, arătînd că comisarii sînt rebeli și insinuînd că ei „invită pe țărani a se răscula împotriva turcilor”¹⁵⁹. În județul Dolj, elementele reacționare înspăimîntau opinia publică cu invazia otomană, fapt care dăduse prilej „mai multora dintre inimizii țării a arunca vorbe blestemate asupra guvernului, insuflînd la unii bănuială”¹⁶⁰. În aceste împrejurări apare firească preocuparea comisarilor de propagandă, care explicînd raporturile Țării Românești cu puterile suzerană și protectoare, subliniau că acestea nu pot interveni în treburile interne ale statului. Ba mai mult, succesele care se întrezăreau în tratativele cu comisarul otoman, îi făceau pe unii comisari să asigure pe sătenii că programul revoluției va fi sancționat de Poartă¹⁶¹.

O anumită dificultate în acțiunea de propagandă o reprezenta poziția de neîncredere manifestată de o parte a țărănimii libere față de revoluție. Comisarul de Muscel, de pildă, raporta Ministerului de interne faptul că în unele sate de moșneni, aceștia ridicau obiecții față de programul revoluționar, nemulțumiți că vor fi impuși de noul regim la obligații fiscale. Comisarul sublinia că a trebuit să aibă cu ei ample discuții, în urma cărora moșnenii „s-au supus de bună voie atît la instrucții, cît și la orice îndatoriri îi va hotărî guvernul pe viitor”¹⁶². Tot astfel, unul dintre comisarii de Romanați relata într-un raport din 21 iulie faptul că în cele zece sate de moșneni din plasa Bălți pe care le-a vizitat a constatat că aceștia „cam cîrtiau”¹⁶³ împotriva revoluției, crezînd că prin articolul 13 chiar proprietățile lor vor fi afectate. Comisarul însă a împrăștiat temerea lor, arătîndu-le că revoluția tinde să instituie un tip de proprietate țărănească mică, similară în unele privința cu aceea pe care o posedau ei.

Chiar preoții în care guvernul își pusese speranța în ce privește utilizarea lor în acțiunea de propagandă, se plasau pe alocuri, în tabăra adversară revoluției. În județul Romanați, de pildă, comisarii relatau că „preoții se află în cea mai mare parte demoralizați și încă nepătrunși de misiia lor”¹⁶⁴. Conduita aceasta — mai semnalau comisarii — avea o influență negativă asupra țărănimii. Tot astfel, comisari în județul Argeș, raportau că preoți de prin sate „ne-au șicanat în lucrarea noastră și au făcut scandal de reacție între consătenii lor”¹⁶⁵. Poziția aceasta a onora dintre reprezentanții clerului la sate, care mergea chiar pînă la ostilitate față de revoluție, este explicată de comisari prin faptul că preoții beneficiau de unele prestații ale țărănimii, evident, abolite de revoluție¹⁶⁶.

Declanșată în mod sistematic în toate județele Țării Românești în prima decadă a lunii iulie, campania de propagandă se desfășura în condiții dificile, nu numai datorită unei împotriviri din partea elementelor

¹⁵⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 13.

¹⁶⁰ Arh. Ist. Centr. M.I.D.C., nr. 247/1848, f. 59.

¹⁶¹ *Anul 1848*, vol. IV, p. 24.

¹⁶² *Ibidem*, vol. II, p. 589.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 746.

¹⁶⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 456.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 277.

¹⁶⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 745.

reacționare, ci și pentru motivul că cea mai mare parte dintre săteni erau răspîndiți „cu munca pe la cîmpuri”¹⁶⁷. În aceste împrejurări comisarii convocau într-un anumit centru locuitori din multe sate, în fața cărora făceau prelucrarea programului revoluționar¹⁶⁸. În alte situații, din aceleași motive, comisarii prelucrau inițial „Constituția” cu aleșii și preoții satelor, care aveau misiunea de a convoca largi adunări țărănești în zilele de sărbătoare¹⁶⁹.

Duminicile îndeosebi, comisarii se deplasau în sate și strîngeau pe săteni în biserici. Andrei Daniel, de pildă, comisar în județul Teleorman, chema pe săteni prin anumiți oameni la „solemnitatea” proclamării și interpretării „Constituției”, care se făcea în biserici¹⁷⁰. O asemenea adunare era deschisă de preoți, după care urma citirea și explicarea proclamației revoluționare, precum și comentarea punctelor mai importante ale acesteia¹⁷¹. Trebuie semnalat că după plecarea comisarilor, preoții erau obligați să facă cunoscute locuitorilor celelalte acte și manifeste elaborate ulterior de guvern. Astfel, la 6 august 1848 Ministerul de interne solicita ca asemenea documente „să se citească în toate sărbătorile și duminicile la ușa bisericii, prin sat și oriunde vor fi adunați sătenii”¹⁷².

Adunări țărănești constituite de comisari aveau drept martori, uneori, proprietari sau arendași. În județul Teleorman, de pildă, la adunările organizate în patruzeci de sate au participat, printre alții, proprietari și arendași¹⁷³. Tot astfel, semnala și C. Brezoianu, unul din comisarii de propagandă din județul Muscel¹⁷⁴. În județul Ialomița, de asemenea comisarilor invitau la aceste reuniuni proprietari și arendași, în scopul de a-i convinge că „Constituția” acordată de revoluție este „în folosul tuturilor și în paguba nimului”¹⁷⁵. Dealtfel, dispozițiile guvernului prevedeau că la asemenea adunări să fie invitați proprietari și arendași, pentru a li se dovedi că sătenii erau sfătuiți să nu sisteze prestațiile feudale. Totuși, comisarii semnalau lipsa acestor categorii sociale de la astfel de adunări, mulți proprietari și arendași nemaiaflîndu-se în sate¹⁷⁶.

Propaganda revoluționară trezea în rîndul sătenilor speranțe îndreptățite într-o stare mai bună, precum și devotament față de guvern. C. Brezoianu, comisar în județul Muscel, arăta că la citirea și interpretarea programului revoluționar sătenii ridicau „mîinile către cer, rugînd pe bunul Dumnezeu să îndelungească zilele tuturor acelora ce s-au gîndit la dînsul”¹⁷⁷. Locuitori ai județului Romanai — semnala un comisar de propagandă — „se spîrgeau în strigări de ura pentru sănătatea și fericirea guvernului provizoriu”¹⁷⁸. Tot astfel, comisarii relevau că sătenilor din județul Vlașca „le bate inima cînd aud că stăpînirea îi numesce fii și

¹⁶⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 65.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 730.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 774; vezi și vol. VI, p. 239.

¹⁷¹ *Ibidem*, vol. II, p. 775.

¹⁷² *Ibidem*, vol. III, p. 251.

¹⁷³ *Ibidem*, vol. II, p. 774.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 428.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 562.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 428.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 428.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 745.

guvernul le zice frați¹⁷⁹. Totodată, sătenii apreciau ca deosebit de favorabile instituțiile propuse a fi făurite de revoluție, văzind în ele un factor de care depindea fericirea lor. Pe drept cuvânt — aprecia un comisar de propagandă — sătenii își manifestau bucuria pentru prezent și speranța într-un viitor mai bun¹⁸⁰.

În alte părți însă, deși sătenii primeau cu entuziasm promisiunile de emancipare și împroprietărire, ei manifestau anumite îndoieli¹⁸¹. Starea aceasta de lucruri era firească, dacă se are în vedere — așa cum remarca ziarul „Pruncul român” într-unul din articolele sale din 8 iulie — că săteanul subjugat și apăsător de atâtea veacuri a pierdut încrederea „într-un timp mai bun; de când ține minte, el și părinții lui a fost învățat a da, a i se lua, și acum nu poate crede că toate astea s-ar fi schimbat deodată¹⁸². În ziarul menționat se mai arăta că pentru a se spulbera orice îndoială a săteanului era necesar să se concretizeze „cele făgăduite¹⁸³”.

Adunările țărănești se încheiau cu arborarea stindardelor tricolore, în fiecare localitate rurală, pe acoperișurile bisericilor sau pe celelalte case publice. Stindardele acestea erau socotite drept simbol al puterii revoluționare¹⁸⁴. Într-o notă din 1 septembrie Ministerul de interne își exprima nemulțumirea că în județul Vlașca, în multe localități, nu fusese arborat stindardul tricolor¹⁸⁵. Acțiunea de propagandă avea ca efect, printre altele, dezvoltarea conștiinței naționale a maselor țărănești. Comisarii trezeau în mințile și în inimile sătenilor „amorul patriei și al naționalității¹⁸⁶ și căutau să-i scoată din izolarea la care-i condamnase orînduirea feudală, trezindu-le interesul față de problemele politice, dar mai ales devotament față de patrie. Administratorul de Olt semnala la 26 iulie că prin propagandă s-au deșteptat în inimile sătenilor „acele sentimente nobile adormite pînă acum de jugul tiraniei¹⁸⁷. Tot astfel, în județul Muscel grație propagandei s-a inspirat sătenilor „amorul către patrie” și naționalitate, considerîndu-se că numai în felul acesta românii pot deveni „o nație, un neam¹⁸⁸”.

Conducătorii revoluției urmăreau să obțină sprijinul țărănimii în apărarea țării de dușmanii interni și externi. Ministerul de interne, de pildă, elogia la 30 iulie activitatea unor comisari de propagandă care făcuseră pe săteni să se angajeze în apărarea patriei „din toate puterile, și chiar cu pierderea vieții¹⁸⁹. La 20 august, D. Oprinie, comisar în una din plășile județului Romanați, semnala că sătenii l-au asigurat „într-o glăsuire, că se vor bate și vor sta în contra oricărui împotrîvnic¹⁹⁰. Un comisar din județul Teleorman, român din Transilvania, dezvolta conștiința politică și națională a sătenilor făcînd apel la povestiri, fapte vitejești și

¹⁷⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 4.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 612.

¹⁸¹ *Ibidem*, vol. II, p. 428.

¹⁸² *Ibidem*, p. 352.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 353.

¹⁸⁴ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 454.

¹⁸⁵ *Anul 1848*, vol. IV, p. 149.

¹⁸⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 3.

¹⁸⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 748.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 397.

¹⁸⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 60.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 570.

cîntece eroice ale românilor din trecut. În urma unei asemenea activități, locuitorii declarau că erau gata să-și dea viața pentru patrie¹⁹¹.

Garanția atașamentului țărănimii față de programul revoluționar o reprezenta în concepția guvernului jurămîntul pe „Constituție”. Conformîndu-se instrucțiunilor elaborate, comisarii organizau — după prelucrarea programului revoluționar — depunerea jurămîntului. Ei semnalau „încrederea și curățenia de inimă” cu care sătenii se angajau să sprijine revoluția¹⁹². În unele sate, depunerea jurămîntului se desfășura după rigorile unei adevărate ceremonii. În județul Romanați, de pildă, jurămîntul „s-a citit de toți preoții ce se aflau în sat, îmbrăcați în odăjdii, sub arme și stindarde naționale”¹⁹³. După prestarea jurămîntului, sătenii din județul menționat se angajau să nu recupețească nimic pentru a apăra „această sfîntă lege”¹⁹⁴. Ministerul de interne mai era asigurat de hotărîrea sătenilor de „a muri pentru libertatea și dezrobirea drepturilor lor”¹⁹⁵. Tot astfel, în alte județe ale țării, sătenii se angajau în jurămîntul lor să facă orice sacrificiu în apărarea revoluției¹⁹⁶. Totuși, se semnalau și cazuri — e adevărat, izolate — în care depunerea jurămîntului era condiționată de împrumutarea și eliberarea imediată de clăcășie¹⁹⁷.

Comisarii de propagandă urmăreau să determine pe săteni să efectueze prestațiile feudale regulamentare. În legătură cu acest aspect al propagandei, ei încercau să se folosească de puterea de persuasiune a preoților, care sfătuiau pe săteni „a fi buni, a erta pe cei ce i-au împilat, a se uni, a se înfrăți și a nu uita că sînt creștini”¹⁹⁸. Misiunea aceasta a comisarilor era cît se poate de delicată, deoarece — așa cum sublinia Dimitrie Goleșcu, administratorul județului Brăila — predicarea supunerii la prestații feudale era în contradicție cu spiritul revoluționar în care se desfășura activitatea de difuzare a ideilor „Constituției”¹⁹⁹.

În județul Romanați, comisarul C. Manega arăta că a incriminat atitudinea mai multor locuitori care refuzau să muncească pentru proprietari și arendași, dîndu-le „frățesci sfaturi” pentru „a făgădui supunere”²⁰⁰. Tot astfel, N. Nenovici, comisar în județul Brăila, menționa printre altele că a făcut pe locuitori „a se supune dispozițiilor guvernului”²⁰¹, referitoare la obligația de a efectua prestații feudale. I. Livaditu, comisar în județul Romanați, amenința chiar pe săteni că nesupunerea lor la poruncile guvernului va cauza „pierderea drepturilor ce li s-au făgăduit”²⁰². Tipic pentru modul cum spiritul revoluționar al proclamației era înecat în îndemnuri adresate de a face prestații feudale este un discurs al lui C. Brezoianu, comisar în județul Muscel. El arăta că, „Constituția” trebuia înțeleasă în spiritul dreptății biblice, iar sătenii să nu manifeste sentimente

191 *Ibidem*, vol. IV, p. 242.

192 *Ibidem*, vol. III, p. 612.

193 *Ibidem*, vol. II, p. 746.

194 *Ibidem*, vezi și *ibidem*, p. 561.

195 *Ibidem*, p. 745.

196 *Ibidem*, p. 737—748.

197 *Ibidem*, vol. III, p. 571.

198 *Ibidem*, p. 166.

199 *Ibidem*, vol. II, p. 148.

200 *Ibidem*, p. 746.

201 *Ibidem*, vol. II, p. 729.

202 *Ibidem*, vol. III, p. 88.

antiboieresti, ci „spre răsbunare de toate relele ce ne-au făcut... , să-i îmbrățișăm, să-i sărutăm, pentru că sînt frații noștri cei perduți”²⁰³. În imposibilitatea de a formula un răspuns precis asupra datei cînd clăcașii vor fi eliberați și împrumodăriți, același comisar cerea răbdare, deoarece „o asemenea prefacere, frații mei, și chipul cum să se pue ea în lucrare cere o gîndire adîncă, o cercetare îndelungată”²⁰⁴.

Sfătuind pe săteni să nu sisteze prestațiile cu caracter feudal, unii dintre comisari îi avertizau că „orice nesupunere sau turburare ce s-ar ivi între ei, le va cauza pierderea drepturilor ce li s-au făgăduit”²⁰⁵. La insistențele comisarilor, sătenii din anumite localități din Buzău se lăsau convinși a considera „anul acesta ca cel mai de pe urmă al robiei”²⁰⁶. Tot astfel, în Prahova locuitorii dădeau asigurări comisarilor că în acel an își vor achita prestațiile, „avînd înaintea ochilor de la anul încolo o viitorime mai fericită”²⁰⁷. În Romanați, în plasa Ocolul, comisarul D. Oprescu arăta că deși în localitățile pe care le-a parcurs a constatat că mulți săteni se opuneau la efectuarea de prestații, grație activității sale „cîți dintre dînșii se mai împotriveau a da mîna de ajutor arendașilor și proprietarilor, acum se supuseră cu toții și nu se mai opun la aceasta”²⁰⁸.

Un anumit număr de comisari, contrar instrucțiunilor guvernului care urmăreau înfrățirea tuturor claselor sociale, se plasau pe o poziție radicală, ostilă boierimii în general. Unii comisari erau împinși spre o asemenea poziție datorită comportării proprietarilor și arendașilor. Astfel, în județul Vlașca, comisarii demascau „tiraniile” proprietarilor și arendașilor, care chiar și în statele bîntuite de holeră „au smuls pe bărbat din brațele soției espirînde și pe muma dintr-ale fiului, și astfel îi forțau prin bătăi a le lucra țarinile”²⁰⁹. În județul Gorj, de pildă, unul dintre comisari menționa că „noi, pe cît putem, pe țărani îi facem vrăjmași stăpînilor, căci numai astfel propaganda își poate lua sborul”²¹⁰. Gh. Călinescu, profesor și propagandist în Oltenia, era acuzat după înfrîngerea revoluției pentru că „a insuflat locuitorilor țărani mare vrăjmășie asupra proprietarilor”²¹¹. În județul Prahova, Costache Chirițopol povățuia și îndemna pe săteni „a să împotrivi la cele legiuite”²¹². Tot astfel, în județul Ilfov, un comisar cerea sătenilor să nu mai efectueze nici o prestație pentru proprietari și arendași²¹³. La 21 iulie, consulii și negustorii străini din Brăila protestau pe lingă guvern împotriva spiritului incendiar în care comisarii desfășurau activitatea de propagandă. Aceștia erau acuzați că prin conținutul ideilor pe care le răspîndeau tulbură liniștea publică, agită spiritele și le îndeamnă la răscoală²¹⁴.

Guvernul combătea poziția radicală în care se ducea campania de propagandă. La 13 august printr-un ordin către administratorii de județe,

²⁰³ *Ibidem*, vol. IV, p. 24.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 22.

²⁰⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 88.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 166.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 588.

²⁰⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 745.

²⁰⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 4.

²¹⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 588.

²¹¹ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 113.

²¹² *Ibidem*, p. 221.

²¹³ *Ibidem*, p. 527.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 660—661.

Ministerul de interne dezaproba atitudinea unor comisari care nesocotind „gradul civilizației în care se află săteanul, împing lucrul prea departe, spunându-le să dea cu ciomagul în foștii boieri și alte asemenea cuvinte cari sînt în contra ideilor de dreptate și frăție ale Constituției noastre și cari pot aduce și triste rezultate”²¹⁵. Administratorii erau invitați să atragă atenția comisarilor asupra inoportunității unei asemenea poziții. Totodată, ei erau îndatorați să supravegheze pe comisari și să sfătuiască pe aceia care intenționau să ridice pe săteni împotriva boierilor că o asemenea propagandă are urmări dăunătoare pentru soarta revoluției²¹⁶.

În ciuda precizărilor menționate, mulți dintre comisari au continuat să răspîndească în sinul țărănimii ideea luptei împotriva stăpînilor de moșii și arendașilor, fapt care a provocat destituirea lor. I. Heliade-Rădulescu își face un merit din a fi revocat zece comisari, care desfășurau o propagandă străină „spiritului mișcării și ordinei”²¹⁷. După el, comisarii erau datori să insuflă țărănimii „iubire de muncă” și supunerea față de „legile încă în ființă”²¹⁸. Dealtfel, prin însăși acțiunea de raliere a țărănimii la programul revoluționar, comisarii stimulau spiritul de luptă al țărănimii împotriva proprietarilor și arendașilor. Faptul acesta a fost observat și de comisia de anchetare a participanților la revoluție instituită după 13 septembrie, care arăta că comisarii de propagandă „au fost organul guvernului revoluționar spre aprinderea tuturilor locuitorilor Prințipatului de a se revoltă”²¹⁹.

O activitate a comisarilor de propagandă care la început a fost deosebit de insistentă a constat în pregătirea alegerilor de deputați pentru Adunarea constituantă. Subliniind nerăbdarea cu care țărănimea așteaptă deschiderea acestui organism²²⁰, unii dintre comisari se interesau de sătenii cei mai destoinici și devotați, capabili a fi trimiși în organul legislativ al țării, pentru ca, astfel, cînd „va veni ordinul, să-i alegem mai în grab”²²¹. La 30 iulie, C. Paleologu, comisar în județul Olt, raporta Ministerului de interne că, concomitent cu îndeplinirea altor sarcini prevăzute de instrucțiuni, a început chiar campania de pregătire a alegerilor²²². El a strîns la reședința de plasă „pe toți candidații satelor, în rînduri”²²³, cărora le-a înfățișat instrucțiunile guvernului referitoare la alegeri. Totodată, s-au dat instrucțiuni pentru fiecare localitate în legătură cu numărul de deputați alegători „ce era a trimite fiecare sat în capitală”²²⁴. E de semnalat că această acțiune de pregătire a țărănimii pentru alegeri a fost curînd sistată de guvern, datorită presiunilor externe mai ales începînd cu luna august. Comisarii au pregătit, totuși, țărănimea pentru alegerile care au avut loc la reședința fiecărui județ, în vederea desemnării de deputați în Comisia proprietății.

²¹⁵ *Anul 1848*, vol. III, p. 412.

²¹⁶ *Ibidem*.

²¹⁷ I. Heliade-Rădulescu, *Mémoires* ..., p. 213.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 212.

²¹⁹ M. Regleanu, *op. cit.*, p. 84.

²²⁰ *Anul 1848*, vol. III, p. 263.

²²¹ Arh. Ist. Centr. M.I.D.C., nr. 247/1848, f. 59.

²²² *Anul 1848*, vol. III, p. 65.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ *Ibidem*.

Alcătuirea delegațiilor țărănești invitate de guvern la București la începutul lunii august, spre a susține pe lângă comisarul otoman sancționarea „Constituției” este, de asemenea, urmarea activității intense depusă de comisari. La 25 iulie, N. Nenovici, comisar în județul Brăila, raporta că delegațiile țărănești invitate la București erau deja pregătite de plecare ²²⁵. Tot astfel, comisarii care activau în județele Romanați ²²⁶ și Dolj ²²⁷ anunțau că misiunea lor în această privință era îndeplinită. La plecare, sătenii erau sfătuiți să-și astupe „urechile la gurile birfitorilor și voritorilor de rău ai binelui comun” ²²⁸ și să jure că „nu se mai întorc înapoi de nu vor dobîndi Constituția, fiind hotărîți a muri pînă la unul” ²²⁹. Totodată, delegații sătenilor erau înzestrați cu acte semnate de locuitori prin care se cerea reprezentanților Porții recunoașterea drepturilor „reclamate de poporul român” ²³⁰.

★

Campania de propagandă inițiată de guvern încă înainte de revoluție, dar accentuată îndeosebi la începutul lunii iulie și, apoi, pe tot timpul desfășurării ei a provocat o profundă mișcare de adeviere a țărănimii față de programul revoluționar. Masele țărănești au sprijinit guvernul în zădărnicierea tentativelor interne de restaurare a regimului regulamentar și în înfăptuirea unora dintre principiile programatice. Numai sprijinul lor masiv obținut în urma unei intense campanii de propagandă a anihilat noile încercări ale boierimii reacționare de a profita de prezența în țară a comisarului otoman, spre a declanșa acțiuni dușmănoase împotriva revoluției. Propaganda revoluționară a deschis mințile sătenilor, le-a dezvoltat conștiința dreptului de proprietate, i-a stimulat în acțiunea de suprimare a prestațiilor feudale, transformîndu-i, apoi, într-o forță principală de rezistență față de ocupația străină. Prin propaganda revoluționară desfășurată la sate, țărănimea a fost transformată într-un instrument de bază al revoluției muntene de la 1848.

PROPAGANDE REVOLUTIONNAIRE À LA CAMPAGNE PENDANT LA RÉVOLUTION DE 1848 DE LA VALACHIE

RÉSUMÉ

La révolution de 1848 a marqué, entre autres, l'affirmation des masses populaires en tant que principale force dans la lutte pour la liquidation du système féodal. La propagande révolutionnaire a joué un rôle important dans l'évolution de la conscience politique de celles-ci. Initiée même avant la révolution, afin d'obtenir le concours de la paysannerie au déclenchement et au déroulement du mouvement insurrectionnel, la campagne de propagande acquiert des dimensions majeures après la défaite des deux complots contre-révolutionnaires à la fin du mois de juin.

²²⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 730.

²²⁶ *Ibidem*, p. 743.

²²⁷ Arh. Ist. Centr. M.I.D.C., nr. 247/1848, f. 59.

²²⁸ *Anul 1848*, vol. II, p. 745.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*, p. 744.

L'état d'incertitude et d'inquiétude dans lequel vivaient les paysans au début du mois de juillet, précisément où leur appui massif au salut de la révolution était devenu particulièrement nécessaire, imposa une politique d'alliance plus étroite avec eux. Par une systématique campagne de propagande que s'appliquaient à déployer des agents spéciaux du gouvernement, les commissaires, dirigés par une commission centrale ayant à sa tête Nicolae Bălcescu, en Valachie eut lieu un puissant mouvement d'adhésion des masses paysannes au programme révolutionnaire. Les masses paysannes ont, ainsi, appuyé le gouvernement à liquider les tentatives locales à restaurer l'administration ancienne et à appliquer des principes programmatiques. La propagande révolutionnaire a développé parmi les paysans leur conscience de droits et libertés accordés par nouveau régime, les stimulant dans l'action visant à supprimer les prestations féodales et à assurer leur émancipation par la voie de l'attribution complète des lots qu'ils avaient en jouissance. La même propagande a eu pour effet la transformation des paysans en principal instrument de résistance à l'occupation étrangère, sur le plan local, après le 13 septembre 1848.

ELEMENTE DE TEORIA ISTORIEI LA NICOLAE BĂLCESCU ȘI DIMENSIUNEA LOR EUROPEANĂ

DE

ION POPA

Tulburătoare prin existența ei într-un moment deosebit al istoriei poporului român, multilaterală prin modul de manifestare în variate domenii ale creației spirituale, personalitatea lui Nicolae Bălcescu s-a impus cu distincție în galeria marilor înaintași, ctitori ai culturii moderne a României. Produs autentic al aceluia spațiu istoric, social, politic și spiritual al țărilor române din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Bălcescu a fost legat organic cu toată ființa, simțirea și gândirea sa de țară, de poporul român în mijlocul căruia s-a născut, și-a format conștiința înaintată și pe care l-a slujit printr-o înaltă misiune pe care și-a ales-o. El a înțeles și a exprimat cu convingere patriotică că „sufletul nației” reprezintă pentru orice creator pe țărîm spiritual acel nesecat izvor de inspirație „bogată, elocvent și nepieritor”. A fost exemplul de fidelitate.

Prin tot ce a avut mai înaintat și mai esențial, gândirea teoretică și activitatea practică revoluționară a lui Bălcescu a particularizat și dimensionat la nivelul european de la jumătatea veacului trecut valoarea preocupărilor fundamentale ale poporului român. Ca și alți cărturari și militanți români ai epocii: M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti, frații Golescu, I. Ghica ș.a., el a făcut cunoscut Europei, lumii întregi voința de libertate, justiție socială și propășire a țărilor române, a luptat cu ardore pe calea scrisului, a rostirii cuvîntului, a luptei revoluționare nemijlocite ca poporul român să-și câștige dreptul legitim, „rangul ce ni se cuvine”, de a fi el însuși, puternic și liber în marea familie a națiunilor europene.

După marile evenimente care au zguduit lumea.: revoluția franceză, războaiele napoleoniene, ofensiva reacțiunii care i-a urmat, mișcările sociale din prima jumătate a veacului XIX; feudalismul acolo unde exista cît și însoțitorul lui firesc absolutismul au primit lovituri grele, nimicitoare, prin lupta popoarelor dornice de libertate, de înlăturarea opresiunii. Lichidarea jugului străin, ca și a vechilor rînduiri sociale au constituit obiectivele hotărîtoare ale revoltei generale ce a cuprins ca niște vîlvătaii Europa aceluia timp. Ca în orice moment de cotitură istorică, popoarele europene inclusiv poporul român aveau de rezolvat un mănunchi de probleme de o importanță capitală pentru evoluția lor ulterioară, pentru care oamenii de știință, militanții revoluționari trebuiau să le găsească

soluții, să le rezolve în conformitate cu aspirațiile maselor. Pe deasupra deosebirilor naționale, a particularităților istorice acționau factori obiectivi și de masă în concordanță cu cerințele progresului istoric. Bălcescu s-a articulat acestor cerințe.

Prin natura activității și a preocupărilor, Nicolae Bălcescu a cunoscut oameni de seamă ai timpului, pe unii personal : istorici, gânditori, militanți revoluționari, personalități politice și publiciști ca : Jules Michelet, Edgar Quinet, Ledru Rollin, Paul Batillard, Alphonse de Lamartine, lord Palmerston, pe conducătorii mișcărilor revoluționare din Europa : Mickiewicz, Mazzini, Kossuth, Teleky, generali și comandanți revoluționari ca Bem, Dembinschi, ș.a. Trebuia, într-adevăr, să fii reprezentantul autentic al unui popor dornic de libertate, să gîndești, să te rostești și să acționezi în spiritul celor mai înaintate idei ale timpului ca să te bucuri de stima și prețuirea unor personalități de seamă. Dar Nicolae Bălcescu prin forța minții, a capacității de cunoaștere și înțelegere a sensului istoriei, prin consecvența revoluționară, lupta pe baricade, prin patriotismul înflăcărat și privațiunile îndurate, a reușit să se ridice deasupra multora dintre contemporanii săi de vază.

Pornind de la diversitatea și valoarea ideilor pe care le conțin, scrierile istoricului și gânditorului român au stat cu bună dreptate în atenția contemporanilor, iar mai târziu au stîrnit admirația și curiozitatea unui larg cerc de cercetători¹. Opera sa, după cum se știe, cuprinde un evantai larg de probleme în cadrul căruia un spațiu însemnat îl ocupă lucrările *de și despre istorie*. Bălcescu a studiat și soluționat probleme cardinale pentru acel timp : locul și rolul istoriei în formarea conștiinței naționale și a conștiinței revoluționare, cum trebuie scrisă istoria (procedee și metode), perspectiva filozofică asupra istoriei, etc., în legătură cu care, în decursul timpului au fost făcute comentarii multiple cuprinse în studii și articole². Un asemenea registru tematic util dezvoltării istoriografiei moderne naționale, cu semnificații bogate în climatul spiritual al Principatelor române, și-a pus pecetea asupra viitorului istoriografiei, a gândirii social-politice și filozofice din România. Nu este nici o exagerare în a arăta că Nicolae Bălcescu a făcut numeroase reflexii filozofice și că cele legate de domeniul istoriei cuprind aproape întreaga perioadă a activității sale publicistice.

¹ Scrierile lui Bălcescu au stat înainte și mai ales după Eliberare în grija multor cercetători din diferite domenii : istorie, istorie literară, istoria teoriilor social-politice incluzînd aici și pe cele economice, filozofie etc., prilej de a fi puse în evidență contribuțiile sale remarcabile. Opera sa este astăzi cunoscută de cele mai largi părți de cititori din țara noastră. Despre el s-a scris relativ mult, marea majoritate a scrierilor de și despre Bălcescu au fost adunate într-un volum de sine stătător. (Vezi Horia Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu - Contribuții bibliografice* ; Editura enciclopedică română și Ed. militară, București, 1971, p. 398 + V - XXXV p. Studiu introductiv de Dan Berindei și cronologie).

² Vezi și V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu*, în : „Studii și articole de istorie” (București), 1, 1956, p. 188 - 224. D. Berindei, *Nicolae Bălcescu, personalitate marcantă a istoriografiei românești*, în : „Revista de filozofie” (București), 16, Nr. 9 Septembrie, 1969, p. 1113 - 1120. P. Cornea, *N. Bălcescu și problemele filozofiei istoriei*, în : *Studii despre N. Bălcescu* București, 1969, p. 27 - 34, de același, în : *Istoria literaturii române*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1968, p. 507 - 527. R. Pantazi, *Conceptia filozofică a lui N. Bălcescu*, în : *Revista de filozofie*, (București), 16, Nr. 9 Septembrie 1969, p. 1101 - 1112 ; G. Zane, *N. Bălcescu, Opera, Omul, Epoca*, Ed. Eminescu, București, 1975. De același, prefețele substanțial și cap. Note și materiale, ce însoțesc diverse ediții ale operelor lui Bălcescu, de care s-a îngrijit.

Creînd și asimilînd o concepție progresistă asupra istoriei, Nicolae Bălcescu a selectat și publicat un număr însemnat de documente istorice, a scris părți și capitole de istorie națională, acțiune pe care el a împletit-o strîns, într-un fel foarte firesc, cu considerații teoretice privind disciplina istoriei. Este adevărat, considerațiile respective nu au fost elaborate într-un cadru sistematic ca ceva încheșat, ci se găsesc mai mult sau mai puțin izolate în scrieri diverse.

Reflexiile sale teoretico-filozofice privind istoria, sensul istoriei, progresul istoric ș.a., au fost la vremea de atunci printre primele de acest gen în țările române și s-au încadrat organic în preocupările înaintate la nivelul european unde cercetările în domeniul historiografiei erau mai avansate. Unele din reflexiile sale sînt explicit formulate, altele sînt implicate, putînd fi deduse „mai ales din problemele pe care le tratează și din metodele pe care le folosește”³.

În lucrarea *Mersul revoluției în istoria românilor*, Nicolae Bălcescu mărturisește o idee pe care o socotim importantă pentru studiul de față. El informează despre „filozofia istoriei”, arătînd că trebuie să cercetăm și să scriem *Istoria* „lumiinați de filozofia ei”⁴. În această aserțiune cu funcție axiomatică, el are în vedere „o filozofie reieșită din însăși studiul acesteia”⁵ (al istoriei n.a.). În viziunea lui Bălcescu istoria, „cartea de mărturie a veacurilor”⁶ trebuia să dea o imagine și o explicație veridică asupra societății, a progresului istoric. „Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra, această mișcare progresivă a omenirii (...) în timp și spațiu”⁷; a susținut el. Istoria ne ajută să cunoaștem sistematic trecutul, iar pe această bază ea ne înlesnește stabilirea și înțelegerea adevărului despre tendințele și posibilitățile de evoluție prezentă și viitoare. Cunoașterea „trecutului — arată Bălcescu — ne va încredința căci numai în istorie, această lumină a adevărului, națiile pot găsi (peuwant puiser) învățăturile politice și sociale”⁸. În istorie își vede poporul ca într-o înlănțuire „trecutul, prezentul și viitorul”⁹. Atribuind istoriei „o îndoită funcție gnoseologică”¹⁰, Bălcescu a avut în vedere necesitatea elaborării unei metodologii care să întemeieze scrierea istoriei, cunoașterea istorică, metodologie pe care el nu a abordat-o însă în mod sistematic. În diverse scrieri el se va referi direct la calitățile istoricului, la condiția și agerimea de minte a acestuia, la necesitatea ca istoricul să facă afirmații numai pe baza unor probe indubitabile, să poată descoperi, cu ajutorul procedeelelor cunoscute, reguli, principii în dezvoltarea societății, să poată sesiza necesitatea istorică. În fond, toate acestea sînt probleme care țin de domeniul teoriei istoriei.

În publicistica de specialitate nu întotdeauna și-au găsit locul, pe măsura tradițiilor de care dispunem, preocupările legate de studierea

³ N. Bălcescu, *Opere, I, Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847*, Ediție critică de G. Zane și Elena G. Zane, Edit. Academiei R.S.R., București, 1974, Prefață p. 8.

⁴ N. Bălcescu, *Opere, vol. I*, Edit. Academiei, București, 1953, p. 307.

⁵ Cf. I. Florea, *Concepția istorică a lui N. Bălcescu*, în: rev. *Contemporanul*, Nr. 25 (1388), din 15 iunie 1973, p. 8.

⁶ *Opere* ... vol. I, ed. 1953, p. 307.

⁷ N. Bălcescu, *Opere vol. II*, Ed. Academiei, București, 1953, *Introducere*, p. 10.

⁸ N. Bălcescu, *Reforma socială la Români*, în: *Opere*, vol. I, 1953 p. 250.

⁹ N. Bălcescu, *Opere, I*, p. 45 (ed. 1974).

¹⁰ Cf. I. Florea, *loc. cit.*

principalelor momente ale evoluției ideilor de teoria istoriei. În gândirea românească punctele de plecare au fost considerate Alexandru Hasdeu sau Bogdan Petriceicu Hasdeu¹¹, omițându-se preocupările valoroase ale unui Cantemir, Bălcescu sau Kogălniceanu. Am înțeles însă și asemenea aprecieri :

„N. Bălcescu, împreună cu M. Kogălniceanu, S. Bărnuțiu și C.A. Rosetti, marchează în istoria filozofiei românești momentul de început al unor preocupări sistematice pentru filozofia istoriei”¹². Referiri concrete și consistente se găsesc și în studiul : *N. Bălcescu și problemele filozofiei istoriei*¹³.

Originea preocupărilor lui Bălcescu ce țin de domeniul teoriei istoriei o situăm în timpul studiilor de la „Sf. Sava”, când viitorul revoluționar și gânditor a întreprins investigații istorice de amplitudine, începând cu anticii : Xenofon, Tucicide, Titus Livius și terminând cu modernii, la modă atunci : Gibbon, Napoleon, Jomini, ș.a. Paralel cu învățăturile școlare, Bălcescu face lecturi și studiază cu atenție cronicile muntene, documente și lucrări de istorie națională. Informația care provine de la Ion Ghica, coleg de școală cu Bălcescu și care știa ceva din preocupările lui extrașcolare, este edificatoare pentru interesul și formarea spiritului critic la elevul Bălcescu : „M-a mirat cu atât mai mult că pe atunci nu se pomenea în școlile noastre de istorie națională”¹⁴. În timpul, dar mai ales după terminarea școlii cunoașterea, fie și numai cu titlu de informație a literaturii, a lucrărilor de istorie ce apăreau în străinătate, mai ales în Franța și care pătrundeau în bibliotecile noastre, putea deveni prin comparație un motiv de a studia cu mai multă râvnă pe cea națională¹⁵. Dar climatul care exista în rândul elevilor, a tinerilor intelectuali, ale căror inimi „erau pe atunci toate înflăcărare de dorul țării”, a constituit, fără îndoială, impulsul hotărâtor pentru Bălcescu de a studia istoria națională. De aceea, la începutul activității publicistice, când el se va integra organic în pătura cultă a generației sale, promovind idei progresiste privind slăvirea armatei, patriotismul, liberalismul în viața politică, etc., Bălcescu a reprezentat un punct de vedere novator în abordarea temelor de istorie.

Strădanțiile depuse în studiul istoriei au mers totodată și pe linia formării unui spirit critic, din perspectiva căruia a operat, fără menajamente, asupra lucrărilor de istorie națională existente atunci. Se știe că nu a fost scutit nici Mihail Kogălniceanu, nici fostul său profesor Florian Aron, a cărui lucrare *Idee repede de istorie a Prințipatului Țării Românești*, (1838) a fost calificată de Bălcescu drept o „expoziție” nesemnificativă. Lucrarea lui Fl. Aron, care nu făcea altceva decît să prezinte viața domnitorilor, fără să se refere la instituții și fără să aibă incidență cu marile comandamente sociale ale epocilor istorice de care se ocupă, a fost apre-

¹¹ Ca în lucrarea de proporții : *Istoria Filozofiei Moderne*, vol. V, *Filozofia românească de la origine pînă astăzi*, f.e. București, 1941, p. 319 și urm.

¹² R. Pantazi, *Conceptia filozofică a lui Nicolae Bălcescu*. În „Revista de filozofie” (București), 16, nr. 9, Septembrie 1969, p. 1112.

¹³ Vezi P. Cornea, *loc. cit.*, în : *Studii despre N. Bălcescu*, 1969.

¹⁴ I. Ghica, *Opere complete vol. III, Sertori către V. Alecsandri*, editată de P. V. Haneș, București, 1914, p. 380.

¹⁵ Vezi și N. Liu, *Nicolae Bălcescu și istoriografia romantică*, în : „Revista de filozofie” (București), 16, Nr. 9, Septembrie 1969, p. 1129 — 1138.

ciată ca păcătuind acelorași carențe de metodă ca și alte lucrări din acel timp. Critica sa a fost însoțită de efort creator, constructiv, Bălcescu promovând o „concepție și metodă nouă”¹⁶. „Toți cît s-au îndeletnicit în scrierea istoriei nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reproduș cu acurateță instituțiile soțiale, ideile, simțimentele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală a vremurilor trecute”¹⁷. Spiritul novator al lui Bălcescu a trebuit să se confrunte și să învingă și alte obstacole existente în spiritualitatea vremii, care se răsfrîngeau negativ în scrierile de istorie. Este vorba de tradiții retrograde, de încărcătura mistică care acoperea, nu de puține ori, faptele istorice în expunerea lor cronologică. În studiile pe care le-a publicat, Bălcescu a știut să ocolească și să combată atît ideile religioase, a căror frecvență în unele lucrări l-a determinat să le asemuiască cu cărțile bisericesti¹⁸, cît și modul de a concepe istoria ca „un șir de oarecare întîmplări politice sau militare uscate, fără nici o culoare, fără nici un adevăr local”¹⁹. Istorie, care în aceeași viziune învechită, se îngrijea „numai de oarecare persoane privilegiate”²⁰.

Interesul lui Bălcescu, atît cît îl putem cunoaște, de a pune bazele metodologiei de elaborare a istoriografiei naționale, se încadra organic în efortul intelectual european de a stabili „în istoriografie alianța dintre erudiție, metodă și spiritul filozofic”²¹. Noile idei erau promovate și de la catedra diferitelor școli și universități din Apus. Fără îndoială, opțiunea lui Bălcescu pentru acest gen de preocupări a reprezentat, totodată, un moment însemnat în lupta de emancipare spirituală, națională și socială a Principatelor române. Spre deosebire de Bălcescu, mai mult un autodidact, M. Kogălniceanu a fost mai mult purtătorul ideilor primite la Universitatea din Berlin, de la istoricul Ranke, precum și de la profesorii Savigny, Gaus, Humboldt ș.a.²². Prin opiniile sale politice, Bălcescu s-a detașat însă de ideile politice ale unor istorici cu influență ca Thiers, Guizot, Thierry. Pentru Bălcescu, scrierile istoriografice au reprezentat un instrument teoretic și practic indispensabil activității lui politice revoluționare. Așa, de pildă, studiul: *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei, pînă acuma* (1844), privit ca o lucrare de investigație istorică dezvăluie sensuri revoluționare în strînsă legătură cu atmosfera ce pregătea ideile de la 1848. Se cerea ca armata să fie „o avangardă a norodului”, și se dădeau indicații referitoare la organizarea armatei române după modelul celor mai mari armate ale Europei*.

¹⁶ Vezi și V. Maciu, *lucr. cit.*, p. 195.

¹⁷ Vezi N. Bălcescu, *Opere, I, Scrieri istorice, politice și economice, 1844—1847, ... ed.* 1974, p. 45.

¹⁸ *Ibidem*, p. 100.

¹⁹ *Ibidem*, p. 95.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ P. Cornea: *N. Bălcescu și problemele filozofiei istoriei*, în: *Studii ...* p. 27.

²² Vezi M. Kogălniceanu, *Scrieri și discursuri*, comentate de prof. N. Cartoian, ed. a III-a, Craiova, f. a. p. 147 și urm.

* În acest sens Bălcescu a tradus în l. română, pentru a fi tipărită, lucr. lui Henry Jomini: *Tableau analytiques des principales combinaisons de la guerre et de leurs rapports avec la politique des Etats*, 1830, și apreciază scrierea ca „foarte recomandabilă și ar fi foarte important ca militarii noștri să înceapă a-și însuși unele noțiuni din ea”. (Vezi, N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondență*. Edit. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 52.

Este știut că aceste idei originale și îndrăznețe au făcut ca Bălcescu să câștige prestigiu în Principatele române și în Franța, unde lucrarea a fost tradusă.

Teoria istoriei la Nicolae Bălcescu cuprinde un evantai tematic relativ restrâns, dar cu o orientare calitativ nouă, integrând o poziție politică progresistă și, în primul rînd, o dialectică a istoriei. Bălcescu intercalează opiniile privind societatea cu formele ei instituționale, dînd un caracter pregnant teoretic unora dintre lucrările sale. În studiile de istorie, el a militat pentru un număr de idei în care recunoaștem pe omul politic: ideea eliberării naționale, a egalității sociale, a dreptății și libertății politice ș.a. Toate devenind, prin istoricul și gînditorul Bălcescu, cuvinte de ordine adresate realității sociale contemporane lui. El a fost „adînc pătruns de convingerea că trebuie să sprijine activitatea revoluționară printr-o intensă muncă științifică în domeniul istoriei”²³. După înfrîngerea revoluției nu a dezarmat și nu s-a resemnat, dimpotrivă, cu sănătatea zdruncinată, în condiții neprielnice, el a militat cu multă ardoare pentru realizarea dezideratelor ei. Așa a înțeles el sensul istoriei și pentru asta i s-a devotat.

Probleme metodologice ale cunoașterii istorice se găsesc exprimate în referințe sumare, dar de cele mai multe ori ele sînt implicate în înseși esența studiilor pe care le-a elaborat. Or, dacă acestea nu apar întotdeauna cu evidență la suprafață, reliefate distinct, ca în cazul unora din studiile sale de istorie, care nu conțin și paragrafe speciale dedicate acestor chestiuni, nu înseamnă că Bălcescu le-ar fi acordat o importanță redusă. Primele indicii le întîlnim în chiar preambulul celei dintîi lucrări tipărite: *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum*. El spune: „Prin această scriere (...) am vroit numai să arăt chipul și drumul ce ar trebui a se lua spre a scrie o istorie”²⁴. Aici, este vorba nu de o descriere a metodelor, de o ierarhizare a procedeelelor, ci numai de „chipul” și „drumul” ce ar trebui folosite pentru a scrie istoria națională. Începutul a fost ales anume, Instituția armatei. Bălcescu ne deslușește astfel intențiile sale imediate și de perspectivă. Istoria trebuia rescrisă și reconstituită folosind procedee noi, adică, pornind de la studierea și prezentarea cu acurateță a instituțiilor sociale, obiceiurile, comerțul, cultura intelectuală... În al doilea rînd, studiul instituțiilor trebuia să slujească nu numai istoriei ca disciplină științifică ci și obiectivelor politice imediate ale națiunii, „sînt convins — arăta Bălcescu — că țara românilor de își va lua vreodată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult răgenerației vechilor ei instituții ostășești”²⁵. Iată de ce acest studiu s-a dovedit a fi o pildă și un îndemn. De fapt nu numai această scriere ci întreaga sa operă reprezintă „un model de îmbinare creatoare între studiul metodic supus rigorilor științei și practica înnoitoare”²⁶.

²³ V. Maciu, *op. cit.*, p. 195.

²⁴ N. Bălcescu, *Opere*, I. ed. 1974 p. 45.

²⁵ *Ibidem*, p. 46.

²⁶ Vezi, D. Berindel, *Studiu introductiv la lucr. lui Horia Năsturescu-Bălcești, Nicolae Bălcescu, Contribuții la bibliografie*, București, 1971, p. XII.

În decursul timpului mai mulți cercetători au făcut diverse sublinieri cu privire la preocupările lui N. Bălcescu în domeniul metodelor. Așa, de pildă, G. Zane s-a referit cu justețe la o „metodă specială de analiză și expunere a materialului istoric. Întrebuințarea acestei metode — arăta mai departe același autor — va avea să constituie unul dintre cele mai importante aspecte ale lui Bălcescu și datorită ei, el să cîștige dreptul de a fi socotit ca un precursor al științei istoriei noastre sociale”²⁷. Datorită acestor preocupări oglindite în analiza fenomenelor sociale, economice și politice, a sintezelor pe care le-a elaborat, s-a găsit Bălcescu în perioada post-revoluționară, la Paris, în grupul acelor revoluționari care comenteau cu aprindere, printre altele, tezele socialiștilor francezi: Saint-Simon, L. Blanc, Basard ș.a., și-a confruntat opiniile cu economistul I. Ionescu de la Brad pe marginea unor teze ale lui J. Proudhon privind proprietatea²⁸, în sfîrșit, a fost remarcat cu elogii de J. Michelet, A. Ubicini ș.a.²⁹. În legătură cu *Puterea armată și arta militară* (...), G. Călinescu a făcut remarca, cu valoare de simbol, valabilă pentru întreaga activitate publicistică în domeniul istoriei la N. Bălcescu, că această operă „este o aplicare inteligentă a metodelor...”³⁰. Pornind tocmai de la cercetarea instituțiilor, a obiceiurilor, a relațiilor sociale, a reușit Bălcescu să extragă „din cercetarea trecutului legile de dezvoltare ale societății omenești, ridicîndu-se astfel din punct de vedere metodic pînă la o concepție științifică despre istorie”³¹. Aceste mențiuni reprezintă un punct de plecare care solicită însă o analiză mai largă, pentru a înfățișa *eo ipso* procedeele metodologice folosite în cunoașterea istorică de către Bălcescu.

În primul rînd trebuie subliniată importanța majoră pe care o acordă Bălcescu documentării și spiritului de discernămint ce trebuie să călăuzească adunarea, selectarea, ierarhizarea și folosirea documentelor. Toți cercetătorii care au făcut referințe la acest capitol al istoriografiei au fost unanimi în a aprecia că studiile lui Bălcescu s-au întemeiat pe o impunătoare informație bibliografică, de regulă în diferite limbi. În consens cu istoricii francezi: Villmain, Thierry, Michelet, ș.a. cu M. Kogălniceanu, el a acordat un interes major depistării și publicării izvoarelor istorice, condiție *sine qua non* „pentru ca să putem compune odată o adevărată istorie”³². Este aproape sigur că Bălcescu ca și Kogălniceanu au cunoscut lucrarea lui Thierry: „*Scrisori cu privire la Istoria Franței*”, unde au găsit opinia că istoria națională zace „sub praful cronicilor contemporane”³³. Cert este că N. Bălcescu se declară pe deplin de acord cu observațiile istoricului de la Iași pe care-l citează. „Căci pînă-acum „Istoria noastră — precum zice d. Kogălniceanu — se află numai în tradițiile poporului, în movilele nenumărate..., în mănăstirile..., în hrisoavele, în urice și în sfîrșit în cronicile Grecenilor, Popeștilor, Urecheștilor, Costinilor și a altor alți bărbați, care într-o mină țineau sabia spre a apăra patria

²⁷ Cf. G. Zane, *Marx și Bălcescu*, în „Viața Românească” An. XIX, Nr. 4, din 1927, p. 53.

²⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondență*, p. 339.

²⁹ Vezi H. Nestorescu-Bălcești, *Nicolae Bălcescu. Contribuții biobibliografice* (cap. IV, ... Amintiri și mențiuni contemporane), p. 165 — 166.

³⁰ Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Editura fundațiilor pentru literatură și artă, București, 1941, p. 181.

³¹ Cf. V. Maciu, *op. cit.*, p. 200.

³² N. Bălcescu, *Opere I*, ... ediția 1974, p. 89.

³³ *Ibidem*, Vezi Prefața lui G. Zane, p. 36.

și într-alta condeiu spre a scrie mărețele lor fapte”³⁴. Indicațiile metodice date celor care se ocupă de scrierea istoriei „să alerge la *izvoarele originale* (sub.a.) să caute și să adune toate daturile putincioase”³⁵, întrucât numai în acest fel se poate „țese o bună istorie”³⁶, stau, împreună cu alte indicații în această privință, alături de achiziții valoroase din istoriografia europeană a timpului. Ca oglindă veridică a realității, izvoarele istorice trebuiau studiate cu necesitate pentru a reconstitui realitatea, pentru ca afirmațiile să se sprijine numai pe adevărul istoric. O judecată a „opiniei despre istorie” trebuia și ea justificată la fel. „Un om cinstit și care judecă fără patimă, un istoric, în sfârșit trebuie... să nu se grăbească a afirma decît după dovezi mai temeinice și evidente”³⁷. El a cerut cu insistență istoricului să fie pătruns de spirit obiectiv în scrierea lucrărilor științifice, să judece totul *sine ira et studio*, altminteri „Duhul de partidă adesea face din greșeli și din deosebiri de opinii, trădări”³⁸.

Prin „duhul de partidă” Bălcescu a avut în vedere acele opinii care oglindeau interesele boierimii, clasă dominantă, dar divizată de multe ori în grupuri rivale. Confruntările dintre aceste grupuri („partide”) se răsfrîngeau negativ în politica țării, în relațiile cu vecinii și bineînțeles în raporturile noastre cu Poarta otomană. „Duhul de partidă” a fost un punct de vedere îngust, reflectînd interesele de clasă ale unui grup social restrîns cu aspirații și ambiții politice proprii, în contradicție cu năzuințele și aspirațiile celor mulți, ale maselor țărănești. Spre deosebire de aceste „partide”, Bălcescu s-a situat ferm pe pozițiile maselor exploatate și asuprite, ideile, opiniile, întreaga sa gândire a fost condusă de interesele de masă, de dezerdate majore ale poporului muncitor. El a militat pentru maniera științifică în cunoașterea și scrierea istoriei; Bălcescu a fost istoric în spirit partizan, al intereselor de masă, situîndu-se constant pe poziții revoluționare. Spiritul de partid așa cum l-a înțeles Bălcescu nu are nimic comun cu existența cancanurilor, fiind opus acestora și tuturor tendințelor centrifuge, a ambițiilor personale care s-au manifestat chiar și în rîndul revoluționarilor de la 1848.

În concepția lui Bălcescu istoricul trebuia să aibe capacitatea necesară de cunoaștere pentru a desprinde din noianul de documente ceea ce este esențial și semnificativ pentru un fapt sau eveniment cercetat, totodată Bălcescu a combătut încercările unor contemporani de a folosi procedee perimate ce nu slujeau cercetării autentice, scuzînd pe cronicarii care nu au avut condiții și timpul necesar, și în primul rînd documente, pentru a elabora lucrări de ținută. „Ei pînă în sfârșit, au fost siliți să-și rupă pana de deznădejde”³⁹, a arătat el cu înțelegere. Fixarea unui asemenea cadru necesar cercetării și cunoașterii istorice, impunea ca pe ceva imperios formarea spiritului critic. Bălcescu a ținut seama de toate acestea și atunci cînd s-a ocupat de biografia unor personalități din veacurile trecute, pe

³⁴ N. Bălcescu, *Opere*, I, ... ed. 1974, p. 89 — 90.

³⁵ *Ibidem*, p. 95.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Vezi, *Scrisoarea adresată lui A. G. Golescu (8 martie 1849)*, în N. Bălcescu: *Opere*... IV, *Correspondență*, p. 138.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Opere*, I, ed. 1974, p. 89.

care le-a realizat în spirit științific, „căci am socotit că acesta este adevărul istoric”⁴⁰. A considerat istoria însăși ca pe o „lumină a adevărului”⁴¹.

Insistăm în continuare pe marginea considerațiilor lui Bălcescu privind istoria : „cartea de mărturie a veacurilor”⁴² „... cea dintâi carte a unei nații. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul”⁴³, ea ne ajută să dobîndim „adevărurile prințipe care trebuie să ne povățuiască în viața noastră soțială ca să ne putem mîntui”⁴⁴, etc. Sînt considerații teoretice care arată că Bălcescu pornea de la înțelegerea a cel puțin două premise. Întîi, istoria era concepută nu ca o îngrămădire de fapte singulare, fără legătură unele cu altele, ci, dimpotrivă, faptele istorice trebuiau înțelese în legătura lor internă, necesară, fiecare fapt fiind expresia unor cauze care la rîndul lor pot fi cunoscute și analizate. Principiul ca atare, ideea de ordine și cauzalitate era cunoscut în istoriografia occidentală, Bălcescu îl resimte și îi sesizează însemnătatea. În al doilea rînd, se punea problema generalizării, a ridicării de la fapte individuale la idei generale, — premisă, deasemenea, necesară istoriei ca disciplină științifică. Dar Bălcescu adîncește această viziune, interpretînd și oferind o perspectivă filozofică, „... omenirea merge într-un progres continuu, a cărui mișcare e cu atît mai repede cu cît mai mult înaintează”...⁴⁵ arată el. Istoria trebuie să explice nu numai să descrie. „Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această mișcare progresivă a omenirii, această dezvoltare a simtimentului și a minții omenești supt toate formele din lăuntru și din afară în timp și spațiu”.⁴⁶ Conștient de dificultățile legate de cunoașterea istorică, de insuficiența instrumentelor, a documentelor referitoare la obiectul investigat, Bălcescu a revendicat în spiritul rigorilor științei, regula : „E bine să te abții în lipsa deplinei cunoașteri, decît să scrii o istorie ipotetică și falsă”⁴⁷.

Bălcescu a pretins și a dezvoltat în lucrările de istorie spiritul critic, spirit pe care l-a introdus „pentru prima dată în istoriografia românească”⁴⁸. Istoricul care nu procedează critic în compararea și confruntarea documentelor, poate fi împins fără voia lui pe căi greșite. „Treaba agerei critici a istoricului este să deosebească dintre aceste daturi (documente n.a.) ca și din toate celelalte, adevărul de falsitate și să se poată bine folosi”.⁴⁹ Înțelegem, prin aceasta, că metoda recomandată de Bălcescu, în spiritul propriilor lui exigențe, care de fapt erau și ale timpului, presupune adunarea izvoarelor, organizarea și selectarea lor, apoi analiza critică prin confruntare, inclusiv prin confruntarea altor opinii cu documentele istorice. În această privință el însuși a fost un exemplu. Comparînd opiniile unor istorici din trecut cu alte documente, Bălcescu ajunge la încheierea că trebuie să infirme părerea acestora. „Unii din istorio-

⁴⁰ *Ibidem*, p. 129.

⁴¹ N. Bălcescu; *Opere ... vol. I*, ed. 1953, p. 307.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ N. Bălcescu, *Opere I*, ed. 1974, p. 89.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 95.

⁴⁵ N. Bălcescu, *Opere ... vol. II*, ed. 1953, p. 10.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ În textul original : „Il vaut mieux, done, s'abstenir à défaut de pleine connaissance, que d'écrire une histoire hypothétique et fausse” (Vezi, *Serisoarea către A. C. Goleșcu (4 martie 1850)*, în N. Bălcescu, *Opere ... vol. IV, Corespondență*, p. 276).

⁴⁸ Cf. V. Maciu, *op. cit.*, p. 199.

⁴⁹ *Opere, I*, ed. 1974, p. 96.

grafii noștri necăutînd printr-o critică sănătoasă a se orienta prin întunecul ce din mulțimea faptelor acoperă începutul istoriei noastre... s-au aplecat a crede că Radul Negru în Țara Românească ca și Bogdan Dragoș în Moldova au fost niște concheranți”⁵⁰. Mai departe, el arată în același sens: „Nouă această părere ni se pare rătăcită”⁵¹ (adică falsă n.a.). Desigur, între timp, chiar multe dintre părerile și afirmațiile lui Bălcescu au fost la rîndul lor depășite de cercetările care i-au urmat, dar spiritul critic pe care el l-a proclamat și de care s-a slujit cu folos, rămîne un bun cucerit de istoriografia românească⁵².

Înainte de unii cercetători și teoreticieni ai istoriei ca A. D. Xenopol care s-a ocupat de problema generalului și individualului în istorie, Bălcescu este unul dintre primii cercetători din istoriografie și din gîndirea filozofică românească care va tinde să descifreze implicit contururile și semnificațiile acestei relații.⁵³ Ca și la alte capitole, anterior discutate, Bălcescu nu s-a referit nemijlocit la categoriile de general și individual, a văzut totuși utilitatea lor în a îndruma teoretic și metodologic cercetările românești în domeniul istoriei, în a dezvălui sensul dezvoltării istorice, a progresului istoric. Raportul obiectiv dintre general — individual trebuie privit în strînsă legătură cu operația de generalizare în procesul cunoașterii istorice. După cum a mai fost remarcat „... din generalizarea unor fapte care se repetă, el (Bălcescu n.a.) obține un mijloc de explicare a fenomenelor istorice. Astfel, el constată că din cercetarea istoriei noastre economice se degajă un fenomen constant, împrejurul căruia gravitează toată viața socială și anume: *lupta de clasă*. Bălcescu este astfel cel dintîi care întrebunțează la noi conceptul luptă de clasă în cercetarea istorică”⁵⁴.

În concepția lui Bălcescu lupta de clasă apare, într-adevăr, ca un fapt istoric care se repetă, ca un proces logic. El vorbește de „lupta necentenită a dreptului—în contra tiraniei, a unei clase dezmoștenite de dreptul său în contra uzurpatorilor ei... luptă fără de sfîrșit căci...

⁵⁰ *Ibidem*, p. 154.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Grigore Tocilescu, unul dintre primii biografi ai lui Nicolae Bălcescu, a făcut cu un secol în urmă observații interesante, în legătură cu problemele de mai sus. Le reținem pentru adevărul care a fost confirmat și adîncit de studii ulterioare. „Pînă la Bălcescu istoricii români nu vroiau sau nu puteau să vadă toate acestea (este vorba de felul cum era concepută și scrisă istoria n.a.) Șincai poate fi un bun cronicar sau și un bun istoric dacă voii, dar nu cu simțul școlii lui Thierry, pentru că în „Chronica”, nu se vede sufletul istoriei ci o grămădire de material fără regulă, fără spirit critic”. (Cf. Gr. Tocilescu, *Nicolae Bălcescu, viața, timpul, operele sale (1819—1852)*, București, 1876, p. 53).

⁵³ În rîndurile care urmează încercăm să degajăm trei coordonate: a) Semnificațiile teoretico-filozofice, metodologice ale concepției lui Bălcescu, cu privire la raportul dintre individual și general; b) Raportul obiectiv dintre individual și generalul factual, pe care Bălcescu îl observă și îl descrie respectînd adevărul istoric și c) Importanța raportului individual și general în elaborarea istoriei ca disciplină științifică, importanță subliniată adesea de către istoricul și gînditorul Bălcescu cu ocazia referințelor la cel ce s-a ocupat anterior de istoria românilor. Cele trei coordonate nu pot fi despărțite, ele se împletesc într-o concepție unitară, determinîndu-se reciproc.

⁵⁴ Cf. G. Zane, *Marx și Bălcescu*, în rev. *Viața Românească*, an XIX, nr. 4, din 1927, p. 53. În ceea ce privește ideea luptei de clasă se cuvine să mai spunem că Bălcescu a ajuns la o astfel de idee pe baza concluziilor la care l-au condus investigațiile sale precum și prin intermediul lucrărilor istoricilor francezi pe care i-a studiat: Thierry, Guizot, Michelet, ș.a. (Vezi și V. Ionescu, *Contribuții la studiul gîndirii economice a lui Nicolae Bălcescu*, Editura științifică, București, 1956, p. 133.

se va urma pînă cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor și egalitatea n-o domni în lume”⁵⁵. În alt loc, el se referă la nații, „unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor”⁵⁶. Dar lupta „în contra tiraniei”, sau „robirea gloatelor”, îmbracă forme concrete, individualizate în diferite documente. Bălcescu a adunat un număr însemnat de astfel de documente pe temeiul cărora a putut urmări formele de răzvrătire ale țărănilor în decursul secolului împotriva boierilor asupritori, a putut vorbi de Mișcarea lui Tudor Vladimirescu, de complotul de la 1840, ș.a. Pornind de la asemenea acte, un fel de atestare, pe unele le-a și tipărit, în care faptul răzvrătire ca fapt individual s-a tot repetat, el ajunge să desprindă ideea cu caracter general care străbate toate aceste fapte, dovedind „o prigonire înverșunată de mai multe veacuri a claselor de jos de către clasele de sus”⁵⁷.

Pe baza cunoașterii faptelor istorice, a evenimentelor în succesiunea lor, a conexiunilor esențiale dintre ele, au putut fi desprinse principii, legi ale procesului istoric. În sec. al XVIII-lea, un gânditor social ca Montesquieu a definit legea în felul următor : „Legile în înțelesul cel mai larg sînt raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor, și în acest sens, tot ce există, își are legile sale”⁵⁸. O asemenea înțelegere a avut un puternic ecou în secolul luminilor ca și după aceea, în rîndul tuturor celor interesați în înfăptuirea progresului social, în cunoașterea instrumentelor teoretice necesare luptei ideologice progresiste. Partizan al progresului istoric, „Cîte schimbări ! Cîte prefaceri !”, Bălcescu, în adiacență cu unele curente de gîndire, a lăsat cîteva interpretări din care se desprind idei cu caracter legic⁵⁹. Enumerăm asemenea idei :

a) Dezvoltarea societății este continuă, o înlănțuire nesfirșită de finalizări pozitiv-negative care sînt exprimate prin concepte cu sens opus : bine, dreptate, libertate, frumos, în opoziție cu rău, nedreptate, opri-mare, urît.

b) Omenirea se înscrie pe drumul progresului al cărui punct de plecare este de origine spiritualistă. O idee care în opera sa are o „semnificație raționalistă (...) și realistă”⁶⁰.

c) Evoluția formelor de stat duce inevitabil către o republică democratică („nimicind orice domnie individuală”)⁶¹ unde poporul este condus de reprezentanții săi.

d) Transformările sociale către această republică se petrec prin acțiuni revoluționare „prin lucrare și jertfire”⁶², prin triumful științei și al libertății asupra naturii și a nedreptăților sociale, indicînd astfel că aderența către progres nu este liniară atît timp cît există inegalități de clasă în primul rînd.

⁵⁵ N. Bălcescu, *Opere ... vol. I*, ed. 1953, p. 324— 325

⁵⁶ *Opere, vol. I*, ed. 1974, p. 161.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Montesquieu, *Spiritul legilor, vol. I*, Editura științifică, București, 1964 (Cartea I-a, cap. I) p. 3.

⁵⁹ Este vorba de textele sale cuprinse îndeosebi în lucrările : *Mersul revoluției în istoria românilor ; Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* (Cap. I, Introducere).

⁶⁰ Vezi și R. Pantazi, *op. cit.*, p. 1105

⁶¹ *Opere, vol. II*, p. 9.

⁶² *Opere, vol. I*, ed. 1953 p. 312.

e) Ideea cu caracter moral, în care recunoaştem o poziţie a influenţelor spiritualiste ale epocii, potrivit căreia pe calea binelui omul poate evolua către perfecţionarea ideală, către absolut.

Pentru Bălcescu cunoaşterea, în desfăşurarea procesului istoric, a generalului nu înseamnă estomparea individualului, a multitudinii de însuşiri pe care acesta le are. Dimpotrivă, generalul şi individualul se găsesc într-o indisolubilă legătură. Pe baza şi prin intermediul faptelor individuale, a evenimentelor care au fost consumate, istoria redă aceea mişcare progresivă a societăţii în care naţiunile în lume sau indivizii unei societăţi „produc chiar prin diversitatea lor armonia totului unitatea”⁶³. Portretele biografice au fost scrise ţinând seama de foarte multe elemente caracteristice, de tot ce putea să individualizeze personalitatea respectivă, ele nu sînt însă lipsite de culoare şi pitoresc degajînd pe alocuri parfumul unor epoci trecute. Dar prin aceste scrieri, Bălcescu a ştiut să atragă atenţia asupra tabloului social, al frămîntărilor politice interne din vremurile respective, arătînd într-adevăr că, „înţelesese importanţa monografiilor istorice”. Pe baza documentelor de care a putut dispune el a ajuns la încheierea că „pentru aristocraţia noastră, noi, care studiem de atîta vreme istoria patriei noastre, sîntem convinşi mai mult decît orişicare, că egoismului, mîrşavei ambiţiei şi laşetăţii ei ţara a fost datoare toate suferinţele sale”⁶⁴.

În procesul istoric orice fază nouă este pregătită de cea anterioară se sprijină pe aceasta în mod nemijlocit, „Soarta părinţilor noştri a pregătit pe a noastră, instituţiilor lor sînt baza instituţiilor noastre”⁶⁵. În cunoaşterea trecutului Bălcescu găseşte punctele de plecare, temelia înţelegerii prezentului, tot aşa după cum prezentul sub înfăţişările lui multiple, îi oferă prin studiu, sistemul de coordonate necesar cunoaşterii trecutului. Cunoscuta butadă a lui Marx, „anatomia omului constituie o cheie pentru înţelegerea anatomiei maimuţei”⁶⁶, privită din unghi de vedere metodologic, este într-un anumit sens am spune, anticipată de Bălcescu. La el apare, credem, destul de limpede ideea că pornind de la etapa limită a „creşterii” unui fenomen şi „mergînd înapoi”, în direcţia inversă a evoluţiei, putem găsi etape şi momente care ne ajută să înţelegem mai bine geneza şi scara logică a evoluţiei fenomenului din prezent. De la înălţimea superiorului putem înţelege mai bine inferiorul ca moment al unei evoluţii organice. Aşa, de pildă, criza relaţiilor feudale de la mijlocul secolului XIX-lea îi impune o incursiune în istoria relaţiilor agrare din ţările noastre. Cercetînd evoluţia „instituţiilor ce cîrmuiesc proprietatea” el urmărea în fapt „originea şi extinderea mării proprietăţi feudale şi corespunzător a relaţiilor sociale feudale în Principatele Române”⁶⁷. În urma cercetărilor întreprinse, a cunoaşterii numeroaselor documente el a ajuns la concluzii deosebit de importante pentru soarta ţărănimii, optînd pentru soluţionarea problemei agrare pe cale revoluţionară prin desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţăranilor, teză emisă pentru prima dată în

⁶³ Opere, vol. II, p. 10.

⁶⁴ *Postelnicul Constantin Cantacuzino*, în *Opere*, I, p. 129 — 130, ed. 1974.

⁶⁵ *Opere*, I, ed. 1974, p. 45.

⁶⁶ K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, Edit. politică, Bucureşti, 1960, p. 248.

⁶⁷ Cf. Gh. Epure, *Raportul dintre libertate şi egalitate în gîndirea lui N. Bălcescu*, în : „Revista de filozofie” (Bucureşti), 16, nr. 9, Septembrie 1969, p. 1 143.

țara noastră⁶⁸. Punctele de comunicare în ambele sensuri, între prezent și trecut, pentru cunoașterea procesului istoric obiectiv, au fost construite de Bălcescu cu scopul mărturisit de a servi prezentul, deschizând în același timp perspective pentru viitor. Istoria a fost luată drept model pentru celelalte științe. „Într-însa ea (nația n.a.) își vede trecutul, prezentul și viitorul”.

De la primele lucrări publicate, Bălcescu a vădit „tendința neîntreruptă de generalizare, de teoretizare a fenomenelor istorice, adică de fapt, de ridicare a istoriei la rang de știință”⁶⁹. El a întreprins cercetări pe domenii relativ restrânse : instituția armatei, relațiile agrare ș.a., desprinzând pe temeiul cunoașterii repetabilului, esențialului și generalului concluzii juste nu numai pentru domeniul studiat ca atare, ci pentru întreaga istorie a poporului român. Argumentele, demonstrațiile sale convingătoare au constituit baza solidă a ideilor pe care le-a formulat și care s-au găsit la cota cea mai înaltă a gândirii revoluționare de la 1848.

Concepția metodologică a lui Nicolae Bălcescu conține numeroase elemente prețioase științifice, ea pune o temelie nouă cercetărilor istorice românești din perioada modernă. Prin el ne-am aliniat preocupărilor de același gen din Europa. „Ceea ce Thierry sau Guizot fac pentru istoria Franței, pe o scară, mai întinsă . . . Bălcescu o face pentru istoria națională nu cu mai puțin talent”⁷⁰. O dreaptă și semnificativă comparație. Istoricul Bălcescu, produs al națiunii noastre, a receptat și exprimat în teorie nevoile poporului român. Generalizările lui sînt realizate într-un orizont european, pe acest temei, în etapa dată, s-a dezvoltat gândirea lui care a sintetizat aspirațiile poporului nostru de a obține „rangul ce i se cuvine în marea familie a națiunilor europene”. Ideile, tezele lui au avut astfel o importanță europeană.

Stabilirea unor regularități, a unor principii ce guvernează evoluția istorică, depistarea necesității în hățișul des al faptelor individuale, operația de generalizare ca și explicarea cauzală a faptelor și evenimentelor în succesiunea lor, adică infuzia „spiritului filozofic” în istoriografie, au caracterizat principalele lucrări din acest domeniu din Europa primei jumătăți a sec. al XIX-lea. Sub influența lui Herder, a filozofiei clasice germane și în special a celei hegeliene cunoscută și prin studiile sale de filozofia istoriei, a interesului încă viu pentru *Scienza nuova* a lui Vico, pe care Jules Michelet o traduce în 1827, adoptînd titlul *Principes de la philosophie de l'histoire* s-a dezvoltat în Franța o puternică școală istorică de esență romantică. În ample lucrări a fost abordată istoria nu mai puțin măreață a unor evenimente ca : Revoluția franceză de la 1789, epoca napoleoniană, restaurația.

Nicolae Bălcescu a fost unul dintre intelectualii români care s-a găsit uneori sub influența școlii istorice franceze, și chiar a unora dintre gânditorii care au influențat această orientare. În acest sens trebuie să înțelegem de ce „în filozofia istoriei intelectualitatea (pașoptistă în frunte cu Bălcescu, n.a.) ajunge prin intermediul lui Michelet la Gianbatista

⁶⁸ Vezi și V. Ionescu, *op. cit.*, p. 134.

⁶⁹ Cf. V. Maciu, *op. cit.* p. 219.

⁷⁰ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 52.

Vico”⁷¹. Dar climatul spiritual din Europa primei jumătăți a veacului trecut cunoaște o efervescență și în domeniul literaturii, al științei, al filozofiei etc. unde se vor impune și curente noi de gândire, și care vor înriuri pe tinerii ce îmbrățișau deopotrivă lupta politică revoluționară cu activitatea creatoare în domeniul spiritual.

Pentru opinia științifică a timpului a constituit un adevărat eveniment efortul depus pentru cristalizarea metodelor istoriografice ce au avut un mare rol în dezvoltarea științei istoriei, și care au influențat în bună măsură metodele folosite în cercetările filozofice. Lucrările care apar în această perioadă aduc „un nou punct de vedere asupra principiilor de cercetare istorică, asupra problemelor istorice și filozofice...”⁷². Desigur, istoriografia romantică franceză n-a constituit o apariție singulară în peisajul spiritual al continentului, dimpotrivă a fost precedată și însoțită de preocupări similare în Germania și Anglia, ca apoi în prima jumătate a veacului trecut și alte țări, printre care și țările române, să intre în „orbita romantică”. Al. Dima împarte romantismul în două ramuri cu „relief distinct”: una *activă* combativă, militantă în serviciul forțelor progresiste ale timpului, alta pasivă, contemplativă, chiar retrogradă”⁷³. Generația tânără de intelectuali și revoluționari pașoptiști în frunte cu Nicolae Bălcescu s-a găsit sub influența acelei ramuri a curentului romantic care promova sentimentul demnității naționale, spiritul de revoltă împotriva unor așezări nedrepte, lupta pentru „realizarea idealurilor politice și sociale ale epocii”⁷⁴.

Cît privește rolul exercitat de *Școala istorică franceză*, despre ale cărei trăsături esențiale au vorbit K. Marx și Fr. Engels, în formarea intelectuală a lui Bălcescu, diferiți cercetători au întreprins unele analize însemnate. Trebuie spus că unele din ideile de istoriografie care circulau în epocă, și în care Bălcescu s-a regăsit, au avut un punct de sprijin și s-au interferat cu scrierile anticilor: Titus Livius, Tacitus, Plutarh, Caesar, ș.a. Autori preferați printre alții de către Bălcescu.

Din pleiada de istorici romantici ai Școlii franceze, Bălcescu are afinități spirituale mai mult cu J. Michelet,⁷⁵ istoricul care a acordat în opera sa un loc însemnat mișcării țărănești îndreptată împotriva proprietății agrare moșierești. În concepția asupra istoriei, Michelet a fost influențat de ideile lui G. B. Vico fie direct, fie prin intermediul filozofului francez Cousin. De la acesta din urmă a primit Michelet sfatul de a uni „filozofia cu istoria aplicînd schema filozofică a dezvoltării omenirii la faptele istorice concrete”⁷⁶. În discursul: „Asupra unității științei”, Michelet arată că: „istoria realizează planurile providenței și învățînd istoria în care se succed secolele noi urmărîm etapele pe care

⁷¹ Vezi N. Façon, *Locul Italiei în formarea romantismului românesc*, în culeg.: *Romantismul românesc și romantismul european*; f. e., București, 1970, p. 122.

⁷² Cf. B. Réizor, *L'historiographie romantique française (1815—1830)*, Moscou, Editions en langues étrangères, f. e., f. a. p. 7.

⁷³ Al. Dima, *Romantismul european în trăsăturile lui dominante*, în culeg.: *Romantismul românesc și romantismul european*, București, 1970, p. 21.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁷⁵ Vezi și *Michelet și Bălcescu*, în: I. Breazu, *Studii de literatură română și comparată*, vol. II, Editura Dacia, Cluj, 1973, Cap. VI, p. 55 — 61, mai vezi, N. Liu, *loc. cit.*; P. Cornea, *loc. cit.*

⁷⁶ Cf. B. Réizor, *op. cit.*, p. 511.

Dumnezeu le-a prezis pentru educarea omenirii”⁷⁷. Ca sens această idee o întâlnim aproape aidoma și la Bălcescu: „Sub ochiul providenței... omenirea înaintează în evoluțiile sale istorice”⁷⁸ și „De atunci (de la Hristos, n.a.) omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecțiunea sa, către absolut, către Dumnezeu”⁷⁹. Ceva ce-l desparte de romantici este faptul că Bălcescu ne-a dat prima încercare de abordare științifică a istoriei feudalismului românesc. Aici providența nu mai joacă nici un rol. De fapt, ideea de Dumnezeu este folosită de Bălcescu numai pentru explicarea unor cauze primare și finale ale lumii. Între cele două jaloane, ale începutului și sfârșitului, lumea se dezvoltă pe calea științei, legităților ei proprii, a progresului. Ceea ce știm, arată Bălcescu, este că „din transformării în transformării, omenirea merge într-un progres continuu a cărui mișcare e cu atât mai repede cu cât mai mult înaintează, că fiecare pas al vieții omenirii este un pas în această cale...”⁸⁰.

Cu privire la interpretarea unor fenomene sociale de o importanță capitală în istorie, cum este revoluția, Nicolae Bălcescu dovedește un realism și o putere de înțelegere a evenimentelor mai mare decât înaintașul său francez. În spiritul idealului raționalist francez din sec. al XVIII-lea, Michelet arătase: „Eu definesc revoluția: apariția și impunerea legii, reinvierea dreptului, reacția justiției”⁸¹. În schimb, Bălcescu, explică revoluția într-o viziune deterministă. „Revoluția... n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor... Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor”⁸². Istoricul român consideră acest fenomen social politic ca un proces legic natural, „Ea (revoluția, n.a.) fu o fază, o evoluție istorică, naturală, neapărată, prevăzută”⁸³. Este drept că și în acest caz accentele idealist raționaliste nu lipsesc, ele au însă un rol modest, poate numai o funcție propagandistică, ținând seamă de climatul spiritual al timpului. Se mai poate adăuga că, ponderea elementului romantic în explicarea revoluției este incomparabil mai redus la Bălcescu, decât la Michelet, care a fost tentat să o prezinte cu grandilocvență. „În rapida sa apariție (revoluția, n.a.) a realizat atât de puțin, dar în străfulgerarea tunetului a întrevăzut profunzimile necunoscute ale abisurilor viitoare”⁸⁴.

Să reamintim că Bălcescu a mărturisit cu feroare într-o scrisoare și în alte locuri că de mai multă vreme Dumnezeu meu politic este puterea armată, și a criticat „Școala romantică”, pe I. H. Rădulescu care răspindea iluzia atotputerniciei rugăciunii, harului divin, a așazisei „puteri morale”, disprețuind forța materială a revoluției.

Bălcescu s-a regăsit spiritualicește, s-a „întilnit” într-o seamă de interpretări nu numai cu unii dintre istoricii francezi ci și cu istoricul italian, atunci cu faimă, Cesare Cantu. Impunătoarea lucrare a lui Cantu, *Istoria universală* s-a remarcat printre alte idei pe care le conține și prin nevoia de verificare a faptelor cât mai complet posibilă și în judecata cît

⁷⁷ Cf. G. Monod, *La vie et la pensée de Jules Michelet* (2 vol.) Tom I, 1923, p. 108.

⁷⁸ N. Bălcescu, *Opere*, vol. II, p. 10.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 9.

⁸¹ J. Michelet, *Histoire de la Revolution Française*, Tom. I, Paris, 1846, p. XXIV.

⁸² N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, ed. 1953, p. 307.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ J. Michelet, *op. cit.*

mai exactă și riguroasă asupra oamenilor și a evenimentelor. Ceea ce-l va apropia cel mai mult pe Bălcescu de acest istoric a fost, fără îndoială, faptul că Cantu în aprecierile sale s-a situat alături de popor, de mulțime, alături de cauzele care l-au făcut să sufere. Idealul republican al lui Cantu, ideile sale cu privire la independența și suveranitatea statului, la sentimentele patriotice au avut un puternic ecou în cugetul lui Bălcescu, s-au interferat cu ideile istoricului român. „Și ce e mai mare pentru un om — spunea Bălcescu — decît țara sa? (...) România va fi iubită noastră. Întrînsa și printrînsa să reînoim și să întărim frăția noastră”⁸⁵.

Moștenirea lăsată de Nicolae Bălcescu în domeniul istoriografiei se înscrie în tezaurul nepieritor al gândirii științifice românești, ca aparținînd acelor personalități ilustre care, așa cum remarcă secretarul general al partidului — tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Animate de pasiunea cercetătorului, de adîncă dragoste față de patrie . . . au dezvoltat tezaurul de valori spirituale ale României și și-au adus contribuția la progresul societății”⁸⁶. Opera sa călătorește în timp, ea a avut legături trainice cu vremea sa și totodată are corespondențe cu timpul nostru.

ELÉMENTS DE THÉORIE DE L'HISTOIRE CHEZ NICOLAE BĂLCESCU ET LEUR DIMENSION EUROPÉENNE

RÉSUMÉ

Militant révolutionnaire d'exception et promoteur ardent de la cause nationale roumaine, Nicolae Bălcescu est connu en même temps comme une remarquable personnalité de la culture roumaine moderne.

Vivement intéressé par l'étude de l'évolution de la société, il a examiné des problèmes cardinaux de son époque : la place et le rôle de l'histoire dans la formation de la conscience nationale et de la conscience révolutionnaire, comment écrire l'histoire en tant que science (procédés et méthodes), la perspective philosophique de l'histoire etc. Ses réflexions théorico-philosophiques concernant l'histoire, le sens de l'histoire, le progrès historique et autre ont été à l'époque parmi les premières de ce genre dans les pays roumains, s'intégrant organiquement aux préoccupations progressistes à l'échelon européen où les investigations du domaine de l'historiographie étaient encore plus avancées (Europe occidentale). Il s'est guidé sur l'idée suivant laquelle „ . . . l'humanité connaît un progrès continu dont le mouvement est d'autant plus rapide qu'elle va de l'avant” et „le rôle de l'histoire est celui d'une science avancée, progressiste”.

Les généralisations se situent aux côtés des réalisations des historiens Thierry, Guizot et Michelet. Connu et apprécié par Jules Michelet, Ledru-Rollin, Paul Bataillard, lord Palmerston, par Kossuth et Teleky, l'historien et révolutionnaire roumain a exprimé en théorie „la place qui lui revenait de droit dans la grande famille des nations européennes”. Ses idées, ses thèses et son activité révolutionnaires ont eu autant une grande importance nationale, qu'une dimension internationale dans le plan de la mentalité européenne du XIX-e siècle.

⁸⁵ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ed. 1964, p. 82.

⁸⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 25.

ACTIVITATEA CONSULATELOR FRANCEZE DIN PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848 *

DE

TRAIAN IONESCU

Avînd drept cauză fundamentală contradicțiile din societatea românească de la mijlocul secolului al XIX-lea, care nu mai puteau fi soluționate decît pe cale revoluționară, revoluția de la 1848 din Principatele Române se încadrează în revoluția europeană din acel an prin obiectivele majore pe care le urmărea, prin izvoarele ideologice comune (ideologia revoluționară franceză dinaintea izbucnirii revoluției) și prin legăturile personale ce existau între capii revoluției române și conducătorii revoluției din celelalte țări ale Europei și în primul rînd cu cei din Franța.

Din aceste legături a rezultat promisiunea revoluționarilor francezi de a ajuta revoluția din Principatele Române, îndată ce aceasta se va declanșa. Desigur această promisiune de ajutor slujea mai întii interesele Franței, dar în acel moment interesele ei coincideau cu cele ale poporului român. De aceea revoluționarii români au pus legăturile cu Franța printre principalele puncte ale programului lor revoluționar¹ și chiar au aminat data declanșării revoluției române, la cererea ministrului Lamartine, tocmai pentru a da Guvernului provizoriu din Paris răgazul necesar pregătirii ajutorului promis.

Un rol esențial în materializarea acestei promisiuni de ajutor a Cabinetului din Paris trebuia să-l aibă consulii francezi din principate care, prin poziția pe care o ocupau, erau chemați să slujească interesele Franței revoluționare, dar cunoșteau mai bine realitățile de la noi și aveau astfel posibilitatea să adopte poziția cea mai realistă care să servească ambelor revoluții. În măsura în care împrejurările politice și poziția lor diplomatică le vor permite, acești consuli vor căuta să intervină cu hotărîre în desfășurarea revoluției românești.

* Deși întreaga corespondență a consulatelor Franței în Principatele Române cu privire la evenimentele de la 1848 este publicată în cele șase volume ale colecției *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, apărute la Carol Göbl, București, 1902—1910, și subiectul — după părerea noastră — prezintă un interes deosebit, pînă în prezent a fost ignorat de istoriografia română.

¹ Concluzii judicioase în această problemă formulează Simeon Damianov în *Frenskata politika na Balkantte, 1829—1853*, Sofia, 1977.

Izbucnirea, în februarie 1848, a revoluției la Paris îi va găsi pe acești consuli francezi desfășurându-și activitatea consulară obișnuită și informind cu promptitudine Cabinetul lui Guizot despre evenimentele curente din principate. Astfel, într-o notă din 26 ianuarie 1848, de Nion, consulul general al Franței la București, relatează pe larg primului ministru Guizot discursul pronunțat de domnitorul Gh. Bibescu la deschiderea sesiunii Adunării generale, menținind observațiile pe care le-a făcut asupra hotărârii luate ca boierii care vor practica negoțul să plătească și ei patente. În același timp, consulul Franței la București a legalizat contractele încheiate între Guvernul român și trei profesori francezi, chemați să organizeze Colegiul de la Sf. Sava, pe baza legii din 2 martie 1847 ². Din cuprinsul notei nu reiese că în Țara Românească ar exista o atmosferă care să neli-niștească și să prevestească izbucnirea unei revoluții. Într-o a doua depeșă, din 31 ianuarie 1848, de Nion se ocupă de relațiile dintre domn și Adunarea generală care i-a promis tot sprijinul și de încercarea disperată a unui supus grec de a ucide un judecător, fapt cu totul nesemnificativ ³.

În opoziție cu colegul său de la București, Guérout, consulul Franței la Iași, comunica lui Guizot, la 22 februarie, deci chiar în ziua izbucnirii revoluției la Paris, știri alarmante care circulau în cercurile înalte ale societății moldovene și printre funcționarii superiori, despre organizarea în Galiția a unei insurecții formidabile, pregătită de țărani împreună cu nobilii, îndreptată împotriva stăpînirii austriace. Guérout nu poate preciza încă sursa acestui zvon ⁴ iar raportul său va ajunge în mâinile Guvernului provizoriu rezultat din revoluție.

La 14 martie 1848 de Nion trimite, din București, prima sa depeșă către ministrul de Externe al Republicii franceze, Lamartine. Ocupindu-se de efectul produs în Țara Românească de știrile despre revoluția din Paris, consulul francez arată că acestea nu au avut ecou nici în rindurile clasei privilegiate, nici în ale muncitorilor și nici măcar între negustori, în majoritate străini, ci doar printre tinerii din păturile de sus, aflați încă sub influența celor învățați în școlile franceze, sau din cărțile franțuzești, oameni lipsiți de experiență, care acționează nu din rațiune, ci din sentiment și care se ridică împotriva Regulamentului organic, ce le închide calea spre privilegiu, datorită vârstei lor. Ei cer emanciparea țării sau cel puțin reforme radicale ⁵. Oamenii ponderați și desinteresați socotesc că domnitorul ar putea evita ciocniri sociale prin unele reforme comandate de spiritul de umanitate, de dreptate și de interes general ca : dezrobirea Țigănilor, eliberarea clăcașilor și îndepărtarea funcționarilor abuzivi, reforme la care îl îndeamnă și consulul francez, deși consulul Rusiei, Kotzebue, a declarat că „orice mișcare populară, orice măsură a autorităților încercînd să modifice *statu-quo*-ul va fi semnalul intrării trupelor ruse pe teritoriul principatelor” ⁶.

² În notă sint prezentate și celelalte probleme : eliberarea Țigănilor, instrucțiunea publică, administrarea bunurilor clerului înalt, uniunea vamală a celor două principate, reforma judiciară, incendiul din București, din aprilie 1848, ce poate duce la infrumusețarea orașului etc. *Anul 1848 în Principatele Române*, Acte și documente publicate cu ajutorul Comitetului pentru ridicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu, vol. I, București, Carol Göbl, 1902, p. 126, 131.

³ *Ibidem*, p. 133—134.

⁴ *Ibidem*, p. 139—140.

⁵ *Ibidem*, p. 159—160.

⁶ *Ibidem*, p. 160.

Prin placarde, afișate noaptea în cartierele cele mai populate, se cere abolirea privilegiilor, gardă civilă și libertatea presei. S-au întocmit și petiții, dar au puține semnături, iar șefii mișcării s-au prezentat domnitorului, care le-a declarat că nu-i recunoaște ca mandatar ai poporului român. Neliniștea publică era amplificată și de teama complicațiilor ce s-ar putea ivi din partea numeroșilor străini aflați în București, în cazul declanșării unei mișcări! Comerțul stagnează. Domnitorul primește asigurări de peste tot că va fi ajutat în caz de tulburări. În timpul acestor frământări, colonia franceză din București, deși aderă cu totul la schimbările din Franța, a adoptat o atitudine de loialitate și de neamestec în treburile românești, atitudine pe care de Nion o aprobă și o susține⁷.

Deși actele și declarațiile Guvernului provizoriu îi ușurează misiunea în relațiile cu guvernul local și cu celelalte națiuni, de Nion are nevoie imediat de instrucțiuni speciale, care să-i precizeze atitudinea față de cele două guverne românești, deoarece nu a primit nimic de la Paris sau de la Constantinopol iar circulara din 2 martie a ministrului Lamartine o cunoaște doar din ziare⁸.

Depeșa lui Nion ne redă fidel atmosfera din București, prevestitoare încă de pe atunci a evenimentelor revoluționare ce aveau să urmeze. Ea dovedește cunoașterea și înțelegerea de către consulul general al Franței la București a realităților românești, datorită unei mai îndelungate șederi în Țara Românească, fapt pentru care fusese recent decorat de către sultan, la cererea domnitorului Gh. Bibescu, cu ordinul Nișari-Iftinar cu briliante⁹.

Atmosfera era însă mai încărcată în Moldova, după cum rezultă din scrisoarea lui Guérout, din 16 martie 1848, către Guizot (?)¹⁰, în care se arată că agitația de la Paris, de la Viena și din Germania va avea efecte și în Moldova, unde sînt mari nemulțumiri împotriva domnitorului M. Sturdza, om deosebit bun, dar a cărui guvernare e plină de abuzuri și venală. La acestea se adaugă suzeranitatea otomană și protectoratul țarist. Domnul a hotărît să reziste oricăror încercări de reformă și, în caz de nereușită, e pregătit să fugă. Pentru a evita urmările unei mișcări, cu care amenință boierii ce vor să prezinte domnitorului un program de reforme, consulii Franței și Prusiei și girantul Consulatului Austriei s-au dus pe 14 și pe 15 martie la domnitor, sfătuindu-l să facă unele reforme, spre a împiedica dezlănțuirea mișcării. M. Sturdza a răspuns că preferă să fugă, ca Ludovic-Filip, decît să facă acest lucru. De față fiind și consulul Rusiei, Guérout are impresia că acesta îl sprijină pe domn. Cum evenimentele par să nu lase timp să primească noi instrucțiuni și va trebui să își asume responsabilitatea

⁷ *Ibidem*, p. 161 Cf. *Istoria României*, vol. IV, *Formarea și consolidarea orinduirii capitaliste (1848-1878)*, București, Edit. Academiei R.P.R., p. 60. Vezi și I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic (1834-1849)*, București, 1915, p. 410-412 și Vasile Maciu, *Caracterul unitar al Revoluției de la 1848 în țările române*, în „Studii”, 21 (1968), nr. 5, p. 830-831.

⁸ *Anul 1848 ...*, vol. I, p. 161-162.

⁹ Scrisoarea de mulțumire, din 12/24 martie 1848, adresată de Nion lui Herescu, ministru de Finanțe și ad-interim la Secretariatul de Stat, Arhiva Ministerului de Externe din București, pachet 47, nr. 1 012, piesa 29, fila 26 verso.

¹⁰ La acea dată Guizot nu mai era ministru al Franței.

gravelor hotărîri pe care le va lua, consulul francez ține să-l asigure pe Guizot că va acționa astfel încît să apere demnitatea Franței și a conaționaliilor săi ¹¹.

Într-o nouă depeșă, din 19 martie 1848, de data aceasta către Lamartine, ministrul de Externe din Guvernul provizoriu, Guérout revine asupra situației din Moldova, arătînd că, la vestea evenimentelor de la Berlin și de la Varșovia, boierii s-au retras liniștiți la țară. Domnitorul este foarte neliniștit, mai ales că se vorbește de mișcări în Rusia și de moartea împăratului. Dar nici boierii nu sînt în stare să-l detroneze pe domn, nici acesta să ia conducerea mișcării, și totul se va sfîrși mizerabil, din imposibilitatea de a subzista mai mult timp. Domnul a angajat niște albanezi din oraș, la care însă a renunțat. Prin pancartele afișate în noaptea de 17 martie se cerea expulzarea prințului Grigore Sturdza și a unor membri ai Tribunalului superior și libertatea presei ¹².

Patru zile mai tîrziu, la 23 martie, într-o altă depeșă către Lamartine, Guérout relatează convorbirea pe care a avut-o în ajun cu domnitorul Sturdza, pe care l-a sfătuit să suprima dijma și să înlocuiască capitația cu un impozit funciar, ceea ce ar mulțumi pe țărani și ar izola pe boieri. Dar prințul a invocat poziția sa dependentă, la care consulul francez a arătat că e preferabil să pierzi tronul pentru măsuri populare, care ar putea asigura reîntoarcerea, decît să înfrîngi o insurecție. La teama lui Sturdza, de a nu se răscula Țara Românească, Guérout a replicat că aceasta ar aduce independența țărilor române. Apoi, în particular, fără a angaja Guvernul Republicii franceze, el a remarcat că zvonurile privind complicațiile din Rusia s-ar putea sfîrși cu „independența Poloniei și a țărilor române”, ceea ce ar bara drumul marelui imperiu din nord ¹³.

La 27 martie 1848, Lamartine este înștiințat de consulul de Nion, din București, despre instrucțiunile trimise de țarul Nicolae I, prin Kotzebue, lui Gh. Bibescu, privind hotărîrea Cabinetului țarist de a reprima orice încercare de a aduce vreo modificare ordinii stabilite prin Regulamentul organic. Turcii au început să culeagă și ei informații despre principate și cer instrucțiuni de la Constantinopol, în vederea unei eventuale intervenții aici. La București și în țară situația s-a calmat, fără a se fi luat măsuri preventive ¹⁴.

Știrile trimise de Guérout din Iași, la 29 martie 1848, sînt alarmante. Boierii, înapoiți de la țară, țin adunări în care formulează unele revendicări, cărora domnitorul nu li s-a opus și, sfătuit de consulul rus, a trimis pe ministrul de Interne să asiste la ele. Într-o discuție avută cu M. Sturdza, consulul francez l-a găsit pe acesta într-o dispoziție destul de rezonabilă. Prințul Grigore a întocmit un proiect de reformă de emancipare a țării și l-a rugat pe Guérout să-l prezinte tatălui său. Consulul francez a promis să trimită lui Lamartine un memoriu asupra compoziției societății moldovenești și își încheie depeșa anunțînd că s-au depus multe semnături pe o cerere, adresată domnului, cuprinzînd revendicările nemulțumiților. Se spune că această cerere va fi trimisă, în copie, și consulilor ¹⁵.

¹¹ *Anul 1848* . . . , vol. I, p. 166–168.

¹² *Ibidem*, p. 171–172.

¹³ *Ibidem*, p. 173–174.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 184–185.

La rîndul său, de Nion transmite ministrului Lamartine, la 30 martie 1848, știri destul de alarmante. Prin „Circulară adresată de Ministrul Afacerilor Străine agenților Rusiei în Principatele Dunărene” se arată că țarul nu se va amesteca cu nimica în afacerile Franței, dar va acționa împreună cu puterile vecine și aliante, dacă i se va cere, „pentru a preveni orice atingere a circumscrierilor teritoriale stabilite prin tratatele” din 1814 — 1815 și de aceea a adunat forțe importante la frontierele sale occidentale. În Principatele dunărene, aflate sub protectorat rus, nu se admite nici o modificare a regimului politic, cei doi domnitori fiind avertizați de această hotărîre, iar agenții trebuie să o facă cunoscută public. Declarația a produs stupeoare și asupra guvernului și asupra populației. Unii văd în asta un mijloc de a comprima agitația. Alții socotesc că țarul vrea să profite de situație pentru a instaura o ocupație militară, pe care să o transforme în definitivă. Consulul francez crede că țarul nu va amîna această hotărîre decît dacă nu vrea să izoleze chestiunea Principatelor de aceea a Orientului. Plecarea bruscă a consulului Kotzebue la Iași pare să fie în legătură cu ocuparea militară a Moldovei și, apoi, a Țării Românești. Dacă acest eveniment se va putea produce înainte ca el să fi primit instrucțiuni speciale în acest sens, consulul francez îl asigură pe superiorul său că se va strădui să acționeze astfel încît să apere demnitatea națiunii și siguranța și interesele cetățenilor francezi¹⁶.

După ce trimite, la 31 martie 1848, memoriul promis într-o depeșă anterioară, căutînd să atragă atenția lui Lamartine asupra celor opt milioane de români care-și îndreaptă neconținut privirile spre Franța, care are pe malurile Dunării, prin ei, o clientelă puternică¹⁷, prezentînd totodată și avantajele economice pe care le oferă Principatele dunărene¹⁸, la 2 aprilie 1848 Guérout expediază ministrului de Externe al Republicii franceze o primă relatare a mișcării revoluționare din Moldova. Apreciînd această mișcare drept o tentativă de revoluție, consulul francez reia expunerea evenimentelor de acolo de unde o lăsase în depeșa anterioară. Prezentînd cererile adresate domnitorului, Guérout spune că însuși consulul Rusiei, izbit de legitimitatea lor, insistă pe lângă M. Sturdza să facă unele concesii și, neobținînd nimic, îi zise consulul francez că domnul Moldovei este pierdut, că nu-i mai rămîne decît să plece, pentru că Rusia nu-l poate susține împotriva miniei publice¹⁹. Dar M. Sturdza respinge ultimatumul de o jumătate de oră și, stimulat și de consulului Rusiei, trece la reprimarea mișcării²⁰. Acest succes l-ar putea orbi pe domn, care ar trebui să facă unele concesii și să înăbușe în genere orice insurecție viitoare, conduită la care a fost sfătuit și de Fournanski, consulului Rusiei. Nu se știe cu ce dispoziții a sosit de la București, de două zile, consulul general Kotzebue²¹.

La 5 aprilie 1848, Guérout îi expune, în scris, lui Lamartine consecințele mișcării din martie de la Iași. Poziția lui M. Sturdza este serios zdruncinată pentru că nu s-a străduit să-și apropie țărănimea și burghezia comercială. Fournanski îl declară pierdut iar Kotzebue a dezaprobat totul în

¹⁶ *Ibidem*, p. 193—195.

¹⁷ *Ibidem*, p. 204.

¹⁸ *Ibidem*, p. 206.

¹⁹ *Ibidem*, p. 227.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 230.

fața consulilor Prusiei și Austriei (pe cel francez nu l-a vizitat) și a anunțat că Rusia concentrează pe Prut două regimente, pentru a preveni orice pericol. Consulul francez nu crede într-o ocupație rusă, dar se pare că Austria caută o compensație pentru pierderile italiene, pentru că ea are interese economice în principate, unde cei mai mulți negustori sînt germani. Guéroutl apreciază că independența principatelor ar fi soluția preferabilă, nerealizabilă însă, căci experiența recentă a arătat că domnitorul și boierii nu sînt capabili s-o realizeze și „nu se poate face un Stat numai cu țărani . . .”. Această părere dovedește o apreciere defavorabilă și eronată a poporului român, dar consulul Franței caută să argumenteze că despăgubirea Austriei în principate era o idee ce dăinuia încă din timpul Imperiului și a lui Talleyrand și, deși este nepopulară aici, ea nu va găsi un obstacol serios în populația Moldovei ²².

Mișcarea revoluționară de la Iași îl adusese pe Guéroutl pe punctul de a-și părăsi postul și consulul general de Nion îl numise pe Duclos să preia gestiunea, dar descoperirea „conspirației” ce avea ramuri întinse a dus la arestarea a 13 dintre șefii ei, tineri din primele familii ale țării, care au fost predați turcilor, la Galați, 6 dintre ei reușind să se refugieze la Vice-Consulatul Angliei. Kotzebue, reîntors de la Iași, unde sprijinise pe domnitorul Sturdza, anunță că în Moldova ordinea a fost restabilită complet. De Nion socotește că rușii apreciază ca insuficient pretextul pentru a interveni cu armata și că Guvernul țarist așteaptă împrejurări generale mai oportune. Înfringerea mișcării în Moldova a produs asupra tinerei boierimi din Țara Românească ce pare a fi avut legături cu cea din Moldova, o adîncă descurajare și totul „e liniștit acum în Valahia”. Consulul general francez face și unele aprecieri asupra situației românilor din Transilvania și arată ca zvonul unei răscoale sîngeroase la Iași, a cărei primă victimă ar fi domnul, a fost desmișcat de Kotzebue ²³.

Fuga celor șase fruntași moldoveni și refugierea lor la Vice-Consulatul Angliei din Brăila este confirmată și de depeșa din 9 aprilie 1848, către ministrul Afacerilor Străine al Franței, trimisă de Guéroutl, care adaugă însă că, la promisiunile de indulgență ale consulului general Kotzebue, s-au predat și au fost transportați în Turcia. Mitropolitul Moldovei, unul din semnatarii cererii boierilor reformiști, ar fi retractat în „Gazetă”, printr-o notă care este „o capodoperă de josnicie și de platitudine”. Afacerile stagnează la Iași, boierii au fugit la moșii iar liniștea publică, restabilită, poate fi tulburată doar de contralovitura ce ar veni din țările vecine, mai ales din Galiția ²⁴.

La 15 aprilie 1848, consulul general de Nion îl înștiințează pe Lamartine că, în ajun, domnitorul Bibescu fusese anunțat că generalul Duhamel a sosit la Iași, cu misiune pentru ambele principate, probabil pentru a influența „devotamentele zdruncinate și convingerile șovăielnice”. Știrea despre această sosire a surprins pe Bibescu, ca și pe Kotzebue, și a produs o impresie nefavorabilă asupra populației. Progresele făcute de agitația românilor din Transilvania s-ar putea propaga și peste Carpați și cpcziția

²² *Ibidem*, p. 255—257.

²³ *Ibidem*, p. 278—280. Depeșa lui de Nion către Lamartine, din 8 aprilie 1848.

²⁴ *Ibidem*, p. 290—291. www.dacoromanica.ro

din Țara Românească ar putea căuta în ținutul vecin sprijinul și mijloacele care i-au lipsit pînă astăzi ²⁵.

Misiunea lui Duhamel se conjugă însă cu aceea a unui delegat al Porții, pentru a demonstra tuturor acordul dintre cele două Curți în privința principatelor și a întăririi autorității domnești contra încercărilor spiritului de independență și de revoluție, după cum îl informează domnitorul Gh. Bibescu pe de Nion ²⁶. Duhamel a arătat că țarul va trimite trupe în Moldova la prima cerere a domnitorului M. Sturdza iar pașa de Silistra va interveni în țara Românească la primul simptom amenințător pentru ordinea publică. Firmanul adus de comisarul turc invită pe domnitori să se înțeleagă cu autoritățile turcești învecinate, pentru a duce în Asia Mică pe indivizii „recunoscuți vinovați de mașinații subversive”. De Nion și-a arătat dezaprobarea pentru această ultimă comunicare, dar domnitorul Gh. Bibescu i-a spus că speră să nu ajungă la o asemenea măsură. Consulul francez i-a înfățișat indignarea produsă în toate clasele societății muntene de măsurile luate de M. Sturdza împotriva persoanelor implicate în mișcarea de la Iași iar adeziunea domnitorului la cuvintele sale o socotește ca pe un angajament la care se va referi în caz de nevoie ²⁷.

Misiunea celor doi comisari, analoagă celei care a dus la destituirea domnitorului Alex. Ghica, s-ar putea să fie însărcinată și cu anchetarea confidențială a activității guvernului local și cu verificarea realității acuzațiilor din plingerile contra domnitorului Gh. Bibescu, care însă afișează încredere în poziția sa. E greu de crezut că Duhamel, care a mai avut misiuni în Țara Românească, a fost ales special ca arbitru imparțial și conciliator binevoitor. Domnul a încercat să-i demonstreze lui de Nion orbirea partidului ce voia reforme sociale și politice, guvernul neavînd posibilitatea de a efectua nici cea mai mică reformă a regimului intern din principate. Într-o lungă discuție, consulul francez a căutat să-l facă pe Gh. Bibescu să înțeleagă că, în situația țării și a Europei întregi, imobilitatea politică este mai periculoasă, mai imposibilă decît adoptarea unui sistem de îmbunătățiri progresive și raționale, dar își dă seama că, în condițiile existente, sfăturile sale sincere nu aveau nici o șansă de a prevala asupra ameteții puterii și asupra inspirațiilor fricii. Foarte bine informat, domnitorul crede că Rusia are acum la Constantinopol o influență atotputernică și chiar de ar primi controlul altei națiuni europene (de exemplu al Angliei), Guvernul otoman este hotărît să urmeze numai linia trasată de Cabinetul de la Petersburg ²⁸.

Între timp, la Consulatul Franței din Iași au loc schimbări. Primind, la 12 aprilie, încuviințarea lui Lamartine de a pleca în concediu, Guérault predă, la 30 aprilie, gestiunea consulatului, pe timpul absenței sale, lui Duclos, care, printr-o depeșă din 5 mai, îl înștiința pe ministrul de Externe al Franței de această schimbare și îl asigură că se va conforma circularei acestuia din 28 februarie 1848 și că va urma „exact linia de conduită trasată D-lor consuli și politica demnă și prudentă pe care ați adoptat-o atît de înțelept”. Totodată el își afirmă și devotamentul său pentru republică ²⁹.

²⁵ *Ibidem*, p. 319–320.

²⁶ Scrisoarea lui de Nion către Lamartine, din 18 aprilie 1848, *Ibidem*, p. 326–327.

²⁷ *Ibidem*, p. 327.

²⁸ *Ibidem*, p. 327–328.

²⁹ *Ibidem*, p. 381.

Reluînd corespondența din punctul în care a lăsat-o Guérault, Duclos arată că aghiotantul țarului, generalul Duhamel, a aflat despre evenimentele de la Iași de-abia în drum spre Moldova, unde se ducea cu scopul de a preveni mișcări revoluționare în Principatele dunărene și în Serbia. El s-a informat grabnic asupra situației din Moldova discutînd cu domnul, dar și cu partea adversă, și a început să-l privească pe M. Sturdza cu răceală, iar concluziile sale le-a raportat, prin numeroși curieri, împăratului, de la care așteaptă instrucțiuni. Încercarea de împăcare, inițiată de el și acceptată de domn, a fost respinsă de boieri. Plecat pentru cîteva zile la București, Duhamel a promis să se înapoieze în curînd, se zice că pentru a discuta cu M Sturdza măsurile ce se impun. Se vorbește și despre sosirea unui pașă, zvon care nu se confirmă ³⁰.

Duclos relatează apoi pe larg odiseia celor șase boieri moldoveni refugiați la Măcin de unde, cu ajutorul vice-consulului englez la Brăila, au plecat, pe Dunăre, în Austria ³¹.

Dispozițiile nefavorabile ale lui Duhamel în privința principatelor au provocat o mare neliniște, mai ales printre femei, dintre care ar putea apărea o Charlotte Corday. A doua clasă de boieri este mai puțin pornită împotriva acestor instrucțiuni iar poporul e liniștit, pentru că nu are de cîștigat din certurile interne, boierimea luptînd mai mult pentru propriile sale interese decît pentru ale țărănimii. Atente, autoritățile îi supraveghează pe toți și-i amenință cu sosirea rușilor și a turcilor. Măsura de a interzice intrarea în Moldova a străinilor, dar mai ales a tinerilor moldoveni întorși de la Paris, cu toate excepțiile ce li se acordă negustorilor, aduce mari prejudicii comerțului și călătorilor ³². Se pare că Beizadea Grigore, ne mai fiind susținut de tatăl său, a fost nevoit să renunțe la imensele terenuri arendate în Moldova de sus, ceea ce va aduce ușurarea populației pe care o oprima. În Galiția este neliniște generală dar în Bucovina e liniște deplină, trupele de acolo fiind plecate în Italia ³³.

A doua zi, la 4 mai, consulul general de Nion îi anunța, din București lui Lamartine sosirea de la Iași a generalului Duhamel, care a produs o proastă impresie asupra boierilor, prin felul cum i-a primit cînd s-au dus să-l complimenteze. La vizita pe care domnul muntean, însoțit de Kotzebue, a făcut-o lui de Nion, nu s-a discutat nimic despre situația politică ce-i preocupă pe toți. Nu se cunoaște adevăratul caracter al misiunii lui Duhamel, dar se bănuiește, confidențial, o neîncredere în tendințele și în simpatiile politice ale lui Gh. Bibescu. Generalul rus nu a primit plingerile boierilor împotriva administrației domnului și se zice că a însărcinat pe mitropolit să-i prevină oficios pe șefii opoziției. Studiînd atent terenul pe care-l cunoaște dintr-o misiune anterioară, Duhamel pare mai degrabă un observator decît executorul ordinelor puterii protectoare. Este așteptat comisarul turc cu firmanul ce fixează măsurile preventive și represive pe care domnitorul trebuie să le ia împotriva celor dovedii sau bănuii de uneltiri revoluționare ³⁴.

³⁰ *Ibidem*, p. 381—382.

³¹ *Ibidem*, p. 382.

³² *Ibidem*, p. 383.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

În Moldova, deși M. Sturdza, prin gazete moldovene și muntene, se elogiază de rolul jucat de el și de fiul său, nemulțumirea crește și, în lipsa unei noi mișcări revoluționare, un act de răzbunare împotriva sa sau a familiei sale nu ar surprinde și nu ar provoca regrete ³⁵.

În Muntenia situația nu e atât de încordată, dar există teama de o invazie și o ocupație străină, precum și de o revoltă a țăranilor din județele de lângă Carpați, influențați de agitația din Ungaria și Transilvania. Există și teama de holeră, ce și-a făcut apariția la granițe. Profitând de această teamă, domnitorul se opune veleităților reformiste ale câtorva tineri boieri și maschează progresele supunerii sale față de cerințele protectoratului rusesc ³⁶.

Căderea lui Reșid-pașa a produs regrete nesincere, pentru că prințul Bibescu și marele vizir aveau neîncredere unul în altul, agravată în 1846, când curtea otomană fusese la Rusciuk. Se pare că Guvernul român preferă relațiile cu vechea Turcie, pe care o putea influența prin diverse mijloace, decât cu cea nouă, ce nu dorește progresele civilizației europene ³⁷.

Depeșa lui de Nion, din 4 mai, este urmată de o tăcere ce durează pînă la 10 iunie. Între timp, imitîndu-l pe Guéroult, de Nion părăsește și el postul, fiind înlocuit de Hory ³⁸, ca girant al Consulatului general, iar locul lui Lamartine, la Ministerul de Externe al Franței, este luat de Bastide.

La 10 iunie 1848, Hory îl înștiințează pe Bastide despre plecarea la Iași a comisarului turc Taalat, urmată de arestări, în capitală, a unor tineri din cele mai înalte familii, din ordinul lui Gh. Bibescu care, probabil sfătuit de Duhamel, renunță la moderație. Domnul era nemulțumit de primirea pe care a făcut-o Taalat tinerilor care s-au dus să-i arate devotamentul față de Poartă. Zvonurile care circulă, că sătenii ar înainta noaptea spre capitală, pentru a obține concesiile politice, neliniștesc toate clasele sociale. Este descris apoi atentatul din 9 iunie, îndreptat contra lui Bibescu, urmat de numeroase arestări. Agitația tinerimii muntene, cu numeroase ramificații nebanuite de domn, urmărește să profite de criza generală din Europa pentru a răscula țara și a introduce o reformă radicală. Un înalt funcționar i-a spus lui Hory că Guvernul muntean este nemulțumit de faptul că Taalat a primit favorabil plîngerile tinerilor români contra administrației actuale și socotește că guvernul nu combate cu destulă energie acțiunea rusă în principate. Ravagiile holerei continuă ³⁹.

A doua zi, la 11 iunie, Duclos, locțiitorul lui Guéroult la Iași, rupe și el tăcerea și, într-o lungă depeșă în care se ocupă cu de toate, arată că, de la ultima sa scrisoare către Lamartine, din 15 mai, nici o schimbare n-a survenit în starea politică a Moldovei, că cei șapte boieri arestați au fost transportați la Brusa iar Kotzebue a sosit la Iași, încercînd împăcarea domnitorului cu boierii, ceea ce nu a reușit Duhamel care, închiriînd o casă, se pare că va sta aci cîteva luni.

³⁵ *Ibidem*, p. 384—385.

³⁶ *Ibidem*, p. 385.

³⁷ *Ibidem*, p. 385—386.

³⁸ De Nion a fost pensionat, se pare împotriva voinței sale, la vîrsta de 53 de ani, considerîndu-se „exclus” dintr-o carieră pe care o începuse la 18 ani. Scrisoare din iunie 1848. Titu Georgescu, *Mărturie franceze despre 1848 în Țările Române*, Edit. științifică, București, 1968, p. 61.

³⁹ *Anul 1848 ...*, vol. I, p. 507—508.

Sosirea comisarului Taalat-efendi lasă să se creadă că, nereușind să împace cele două părți, Curțile protectoare și suzerană îl vor sacrifica pe domn, lucru greu de realizat în situația actuală. Românii din Transilvania doresc să devină o națiune de sine stătătoare, dar nu vor o rupere de Viena, către care se orientează și boierii moldoveni. Austria vrea să recupereze pierderile din Italia luând principatele. Astfel Rusia e amenințată să piardă protectoratul și se teme de pericolul ce l-ar prezenta pentru ea constituirea aici a unor guverne naționale și republicane. Moldovenii vor să scape de domn și de protectorat ⁴⁰.

Cor, fost însărcinat al Franței cu afacerile la Constantinopol, scrie lui Guérout, la 27 aprilie, că există „tendința de apropiere (a principatelor) de Turcia, nu din plăcere sau devotament, ci din teama de jugul mai apăsător al Rusiei”. Și Cor continuă: „există acolo suficiente elemente pentru o acțiune diferită de aceea pe care guvernul nostru căzut a imprimat-o agenților săi la București și la Iași care au ca instrucțiuni să se încredințeze politiciii observării”. Întreaga politică a Turciei, subordonată celei rusești, a făcut ca Poarta să nu mai întreprindă nimic în principate, unde suzeranitatea Turciei nu este — după părerea lui Duclos — decât o simplă ficțiune diplomatică ⁴¹.

Convins de neputința Porții, domnitorul își pune toată nădejdea în ruși. Reformele cerute de boieri, foarte rezonabile și urgente, au fost un pretext pentru o anumită clasă, care provocase și condusese mișcarea de la 12 aprilie. M. Sturza a ajuns la un conflict indiscutabil cu cele 12 familii de mari boieri, fără a-și fi asigurat sprijinul noilor inoablați, cărora el le vînduse titlurile ⁴². Petiționarii nu au urmărit cu hotărîre îmbunătățirea situației grave a țărănimii — apreciază Duclos — și, crunt exploatați, „mulți fug și caută în țările vecine mijlocul de trai ce li se refuză acasă”. Boierii sînt la fel de vinovați ca și domnul, de actele reprobabile pe care le reproșează acestuia, și dacă ar obține cele 35 de articole, tot ceea ce nu ar fi în avantajul lor ar rămîne literă moartă. Dar aprecierea lui Duclos, că moldovenii nu mai vor șefi pămînteni și vor încorporarea țării la Austria, sub a cărei guvernare ar avea numai de cîștigat, este fundamental greșită ⁴³.

După ce prezintă situația din Bucovina, Duclos revine la cea din Moldova, arătînd viul interes pe care toată lumea îl are pentru dezbaterile din Adunarea Națională franceză, ale cărei lucrări ar putea fi exemple bune de urmat. Chiar și țărani urmăresc cu atenție aceste dezbateri ⁴⁴.

Și amplul și variatul raport, în care nu mai este menționată nicio intervenție a Consulatului francez pe lângă autoritățile locale, se încheie prin știri despre ravagiile pe care continuă să le facă holera ⁴⁵.

În depeșa din 12 iunie 1848, Hory relatează ministrului Bastide evenimentele ce au avut loc în București în ajun (11 iunie), începînd cu arestarea celor 23 opozanți și cu vizita pe care el a făcut-o, la ora 1, domnitorului Bibescu, pentru a-l felicita că scăpase cu viață din atentatul contra sa, act condamnat cu tărie de partidul liberal. Domnitorul i-a spus că e gata

⁴⁰ *Ibidem*, p. 516—518.

⁴¹ *Ibidem*, p. 518—519.

⁴² *Ibidem*, p. 519—520.

⁴³ *Ibidem*, p. 520.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 521.

⁴⁵ *Ibidem*.

să predea cîrma țării, dacă va vedea în această mișcare unele avantaje pentru țară, și că a luat măsuri de apărare a capitalei de țărani răsculați de tinerii români și de o parte din trupele care li s-au alăturat și merg împreună împotriva capitalei. Șeful poliției a demisionat. La orele 6 Duhamel a plecat subit la Leova pentru a pregăti ocuparea cît mai repede a țării cu armata, punînd în aplicare prevederile circularei imperiale. La orele 7 seara încep adunările în oraș iar la orele 8 mulțimea a prezentat domnului Constituția. Bibescu a acceptat imediat cererea de eliberare a arestaților și a aprobat Constituția, articol cu articol. La ora 10 seara se formează un nou minister, din șefii tinerimii liberale, iar trupele sînt trimise în cazarmă. Au fost trimise ștafete în toate regiunile țării. Noaptea și dimineața a fost liniște ⁴⁶.

La 13 iunie Hory primește Circulara ministrului Trebilor din Afară al Țării Românești, Nicolae Bălcescu, adresată consulilor Puterilor străine, prin care este înștiințat de proclamarea noii Constituții și de numirea sa ca ministru de Externe, exprimîndu-și nădejdea într-o bună colaborare ⁴⁷. Printr-o nouă circulară, către aceiași consuli, girantul consulatului general al Franței din București este informat, la 14 iunie, de către noul ministru de Externe, I. Voinescu II, despre abdicarea lui Bibescu, formarea Guvernului provizoriu și numirea sa ca ministru al Trebilor din Afară. Noul ministru îi trimite textul Constituției și îi arată dorința Guvernului provizoriu de a menține ordinea și de a avea relațiile cele mai amicale cu Consulatul francez ⁴⁸. În fruntea unei delegații, I. Voinescu II face vizite oficiale consulatelor străine, invitîndu-le la depunerea jurămîntului Guvernului provizoriu. După o consultare comună, consuli răspund că nu pot accepta invitația decît după ce vor primi instrucțiuni în acest sens de la guvernele respective, deoarece participarea lor ar avea urmări pe plan internațional ⁴⁹.

Tot la 13 iunie, I. Voinescu II trimite o depeșă ministrului Afacerilor Străine al Franței, arătînd condițiile în care s-a format Guvernul provizoriu și menționînd nota de protest adresată, tot în aceeași zi, de către Consulatul general al Rusiei, atrăgîndu-se atenția asupra unei iminente intervenții străine în Țara Românească. Ministrul de Externe român își exprimă nădejdea că Guvernul francez va arăta un viu interes pentru cauza revoluției din Țara Românească și îi va da, la nevoie, un ajutor ferm și hotărît ⁵⁰. Completîndu-și acțiunea diplomatică, la 15 iunie, I. Voinescu II se adresează și generalului Aupick, ambasadorul Franței la Constantinopol, rugîndu-l să remită Porții o notă și să o susțină, pentru a fi satisfăcută. El cere totodată intervenția reprezentantului Franței pentru ca Ion Ghica să fie recunoscut de Poartă ca agent al Țării Românești, în locul lui Aristar-

⁴⁶ *Ibidem*, p. 548 — 549.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 556 — 557. Vezi și Dan Berindei, *La politique extérieure de la Valachie pendant la Révolution bourgeoise-démocratique de 1848*, în „Nouvelles études d'histoire”, Tome III, Bucarest, 1965, p. 286, precum și G. G. Florescu, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în anul revoluționar 1848*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, 1963, p. 7.

⁴⁸ *Anul 1848 ...*, vol. I, p. 565. Vezi și D. Berindei, *op. cit.*, p. 288, și G. G. Florescu, *op. cit.*, p. 9.

⁴⁹ Raportul lui Timoni din 27 iunie 1848. „Biblioteca Academiei R.S.R.”, Mss., Rapoarte consulare austriece, VIII, 41; *Anul 1848 ...*, vol. I, p. 564, 565. Cf. G. G. Florescu, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁰ *Anul 1848 ...*, vol. I, p. 565 — 566.

chi, „cunoscînd interesul pe care Republica franceză îi are pentru restabilirea națiunii lor oprimate”⁵¹.

Acțiunile întreprinse de Ministrul Trebilor din Afară al Țării Românești, în zilele de 13, 14 și 15 iunie 1848, urmăreau, pentru prima dată în istoria noastră, stabilirea de relații diplomatice directe între un guvern român și Guvernul francez.

La 15 iunie 1848 Hory trimite o nouă depeșă lui Bastide, prezentîndu-i evenimentele din București de la 12 la 14 iunie, cînd doi membri ai Guvernului provizoriu l-au invitat la ceremonia religioasă și națională de a doua zi. El a condiționat participarea sa, dată fiind poziția interimară pe care o avea, de atitudinea adoptată de ceilalți agenți străini, care au hotărît să se abțină de la orice acțiune oficială pe lingă noul guvern pînă la primirea, de la guvernele lor, a instrucțiunilor necesare. Ceremonia a avut loc la 15 iunie. Plecarea grăbită a lui Duhamel la Leova pare a fi în legătură cu o intervenție militară, deși Kotzebue i-a spus lui Hory că în cunoaște instrucțiunile primite de generalul rus, dar bănuiește că atentatul de la viața domnului, ridicarea țăranilor în unele regiuni, ca și defectiunea unei părți din armată pot justifica „această invazie”⁵². La 17 iunie Hory cere lui Bastide să-i trimită urgent instrucțiuni⁵³.

În depeșa din 19 iunie 1848, Hory îi relatează pe scurt, ministrului de Externe al Franței, primul complot al reacțiunii, care a dus la arestarea Guvernului provizoriu de către colonelul Solomon, la 19 iunie, și eliberarea lui de către popor. Asistînd la desfășurarea evenimentelor, diplomatul francez se teme că peste noapte se vor întîmpla evenimente grave⁵⁴.

Instrucțiunile cerute la 17 iunie nu-i veniră de la Paris, dar Hory nu rămase fără nici o îndrumare. Pe 19 iunie, generalul de divizie Aupick, ambasadorul Franței la Constantinopol, îi trimise indicații generale pe care girantul Consulatului general din București trebuia să le urmeze, pentru a feri revoluția munteană de complicațiile internaționale. I se cerea să depună toate eforturile și, la nevoie, să uzeze de influența pe care i-o dă poziția sa la consulat „pentru a obține de la șefii partidului liberal ca reforma ce se va opera în Țara Românească să păstreze întreaga aparență a unei probleme interne” și ca ei să vegheze foarte atent „ca nici un act de animozitate sau de ostilitate directă contra Rusiei să nu poată servi drept pretext pentru ocuparea imediată a Țării Românești”⁵⁵.

După ce, la sfîrșitul lunii iunie 1848, Guvernul provizoriu al Țării Românești trimite o adresă membrilor Puterii executive din Paris, cerînd sprijinul Franței împotriva protectoratului țarist⁵⁶, la 20 iunie, ministrul Trebilor din Afară al Țării Românești, I. Voinescu II, adresează o circulară consulilor puterilor străine din București, deci și celui francez, informîndu-i

⁵¹ *Ibidem*, p. 593.

⁵² *Ibidem*, p. 595 — 597.

⁵³ *Ibidem*, p. 638.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 666 — 667.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 667.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 678 — 681. Adresa cuprinde o descriere amănunțită a evenimentelor revoluționare de la București din iunie 1848, mergînd pînă la complotul reacționar din 19 iunie, deci ea este ulterioară acestor evenimente.

pe scurt de primul complot al reacțiunii și asigurându-i că asemenea evenimente nu se vor mai repeta⁵⁷. Circulara este transmisă la 22 iunie 1848, de către Hory, ministrului Bastide, împreună cu informații despre încercarea de fugă a colonelului Solomon și despre neintervenția trupelor ruse, care se pare că nu pot acționa decât la ordinul direct al țarului și în colaborare cu cele turcești ce se concentraseră, în continuare, pe malul drept al Dunării. Este relatat și cuprinsul scrisorii trimisă de Kotzebue, de la Focșani, mitropolitului Țării Românești, invitându-l să procedeze conform prevederilor Regulamentului organic, formind o locotenență domnească împreună cu care să-l roage pe Gh. Bibescu, aflat la Brașov, să revină în fruntea țării⁵⁸.

La 24 iunie 1848, Consulatul general al Franței la București trimite Ministerului Afacerilor Străine al Franței copie de pe scrisoarea adresată de Kotzebue mitropolitului, pe care îl consideră ca având merite deosebite în desfășurarea revoluției muntene, merite pe care Guvernul provizoriu le prezintă, în fața Europei, ca fiind numai ale sale. Consulul general rus anunță și intervenția armatei țariste, dar știrile sosite de la Focșani infirmă acest fapt și Hory se întreabă de ce Kotzebue a răspândit această știre care provoacă alarmă⁵⁹.

În aceeași zi, girantul Consulatului General al Franței din București adresează o nouă depeșă ministrului Bastide, informându-l despre neliniștea produsă în București de vestea adusă de N. Bălcescu, de la Focșani, că trupele rusești ar fi în marș spre Valahia. Sînt anexate copii de pe răspunsul dat de mitropolitul Neofit consulului general Kotzebue și de pe proiectul adresei pe care Guvernul provizoriu muntean intenționa să o trimită, cu o deputație, fie comandamentul trupelor destinate să ocupe țara, fie la Petersburg⁶⁰.

Cinci zile mai târziu, la 29 iunie 1848, Hory înștiința pe Bastide despre refugiarea Guvernului provizoriu în Transilvania și reinstaurarea vechii stări de lucruri, în frunte cu coloneii Solomon și Odobescu și cu mitropolitul Neofit, schimbare care, după părerea autorului depeșei, nu a produs opoziție în rindurile țărănimii, care „va pleca și de data aceasta capul, fără să murmure”. Totodată, girantul Consulatului francez anunță că a primit, în această dimineață, nota Secretariatului Statului anunțînd restabilirea vechii ordine⁶¹.

Tot la 29 iunie, la Iași, noul consul al Franței, Thions, și cel al Prusiei, Richthofen, adresează Secretariatului de Stat al Moldovei, Consulatului Rusiei și comisarului Sublimei Porți, Taalat-efendi, o declarație colectivă în care se spune că, deoarece armata rusă a ocupat Moldova fără a arăta motivele, cei doi consuli consideră că Guvernul Moldovei suferă o influență, alta decât cea legitimă, a Porții, și declară că își suspendă relațiile cu

⁵⁷ *Ibidem*, p. 689 – 690.

⁵⁸ *Anul 1848*, . . . , vol. II, București, Carol Göbl, 1902, p. 26 – 27.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 64 – 65.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 65.

⁶¹ *Ibidem*, p. 178 – 179. Nota Căimăcămiei, din 29 iunie 1848, semnată de Herescu, *Ibidem*, p. 175. Cf. Titu Georgescu, *Mărturiile franceze*, p. 81 – 82.

domnitorul Moldovei pină vor primi noi ordine de la guvernele lor respective ⁶².

Cîteva zile mai tîrziu, printr-o notă către toți consulii Puterilor străine acreditați la București, Ministerul Afacerilor Străine al Țării Românești, după ce relatează pe larg evenimentele ce au constituit cel de al doilea complot al reacțiunii în Țara Românească, anunță reinstaurarea Guvernului provizoriu ⁶³.

După o tăcere de trei săptămîni — ultima scrisoare a lui Duclos către Bastide fusese la 11 iunie 1848 — Consulatul francez din Iași, la a cărui conducere venise între timp Thions, îl înștiințează pe Bastide, la 2 iulie 1848, despre nota colectivă de protest, adresată la 29 iunie împreună cu Richthofen, arătînd că și Austria vrea să imite acest exemplu iar consulul Prusiei a luat hotărîrea să se retragă imediat. Și, comunicînd modul în care domnul Moldovei face curte Puterii protectoare, noul consul francez, abia instalat, își anunță intenția de a părăsi postul, din motive de sănătate, chiar înainte de a primi instrucțiuni în acest sens ⁶⁴.

Și Hory îi scrie lui Bastide — tot la 2 iulie — descriindu-i în continuare desfășurarea evenimentelor din București, de la fuga Guvernului provizoriu în munți pînă la înfrîngerea celui de al doilea complot al reacțiunii, datorită refuzului armatei de a asculta ordinele coloneilor Odobescu și Solomon ⁶⁵. A doua zi, la 3 iulie, într-o nouă depeșă, el continuă relatarea evenimentelor, cu reîntoarcerea Guvernului provizoriu la București, la 2 iulie, reorganizarea lui și demiterea celor doi colonei reacționari, și încheie arătînd că, din toate zvonurile absurde asupra sosirii sau nesosirii rușilor și turcilor, pînă acum nu este sigură decît intrarea rușilor în Moldova ⁶⁶.

După ce la 5 iulie 1848, în Adunarea Națională franceză, deputatul L'Herbette ceruse ca guvernele celor două principate „să se bucure de toate privilegiile unei administrații interne independente. . .” ⁶⁷, în depeșa din 8 iulie, către ministrul Bastide, Hory constată că, dimpotrivă, rușii își intensifică pregătirile unei intervenții militare, împreună cu trupele turcești, în care scop consulul Rusiei a făcut cunoscut Guvernului provizoriu de la București alegerea a doi administratori ce se vor ocupa de aprovizionarea și cazarea trupelor țariste, care vor sosi neîntîrziat pe teritoriul muntean. La București se zvonește că sultanul a recunoscut Constituția, cu excepția articolului 11, privind garda națională, dar se arată ca neîntemeiată știrea din 11 iulie (29 iunie) privind prezența trupelor ruse la Focșani ⁶⁸.

Duclos, care tăcuse timp de o lună, reia, la 11 iulie 1848, corespondența cu ministrul Bastide, dar de data aceasta în calitate de consul al Franței la Galați, după ce predase Consulatul din Iași, la începutul lui iulie, noului consul Thions, pe care nu reuși să-l prezinte domnitorului

⁶² *Anul 1848 . . .*, vol. II, p. 179.

⁶³ *Ibidem*, p. 190 — 192.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 247.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 250 — 252.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 272.

⁶⁷ „*Journal des Débats*”, 18 VII 1848, *Ibidem*, p. 302.

⁶⁸ *Anul 1848 . . .*, vol. II, p. 349 — 350. Se dă și știrea că Thions și consulul Prusiei au rupt relațiile cu Guvernul Moldovei.

M. Sturdza, deoarece acesta amînase primirea în audiență pentru mai târziu. Plecat din Iași pe 9 iulie, Duclos a întîlnit la Birlad două tabere militare de 3—4 mii oameni împreună. La Iași, întrebați în trei-patru rînduri de comisarul Taalat-efendi dacă Turcia se poate sprijini pe ajutorul Franței, la nevoie, Duclos și Thions l-au asigurat de acest sprijin. La Galați, unde bintuie holera, trupele turcești au început să treacă Dunărea încă de la 12 iulie (st. n.), venind de la Măcin, de unde altele se îndreaptă pe Dunăre, spre Rusciuk, pentru o intervenție în Țara Românească. Duclos crede că intervenția turcă se face pentru a asigura posibilitatea de acțiune a românilor în schimbările pe care vor să le facă. La Galați se află Duhamel și Kotzebue și este așteptat Suleiman-pașa. Deci Galații ajung locul unde se duc tratativele între ruși și turci privind soarta principatelor, încît prezența lui Duclos acolo capătă o deosebită importanță⁶⁹.

A doua zi, la 12 iulie, Thions anunță pe ministrul de Externe din Paris că s-a înțeles cu ceilalți colegi să reia legăturile oficiale cu Guvernul Moldovei, deoarece trupele rusești au început să se retragă, din tabăra de la Birlad, în Basarabia⁷⁰.

Informat în secret de consulul englez Colquhoun, care fusese înștiințat de ambasadorul englez Canning, printr-un tătar, Hory îi anunță lui Bastide, la 12 iulie, că Poarta a trimis pe Suleiman-pașa în misiune la București și Iași, cu puteri extraordinare, dar Turcia, considerînd că mișcarea din Țara Românească a fost moderată, ar fi dispusă să facă unele concesii românilor, în sensul lărgirii bazelor Regulamentului organic, acordînd Țării Românești îmbunătățiri și inovații aplicabile stării de acuma țării, fără a aduce vreo atingere suzeranității Imperiului otoman sau tratatelor încheiate de Guvernul otoman cu Puterile străine. Armata rusă fiind prezentă în Moldova, Omer-pașa are ordin să ocupe Galații, Brăila și Giurgiu, dar să evite complicațiile și să nu intervină cu trupele decît în caz de absolută nevoie.

Într-o scrisoare remisă consulatelor, Secretariatul de Stat caută să justifice retragerea în munți a Guvernului provizoriu, în timpul celui de al doilea complot al reacțiunii, invocîndu-se scrisoarea de amenințare trimisă de consulul rus la 18/30 iunie⁷¹.

La 18 iulie 1848, Hory relatează ministrului Bastide despre sosirea lui Suleiman-pașa la Rusciuk, despre convorbirea particulară a acestuia cu I. Voinescu II, cea oficială fiind refuzată, pe motiv că Guvernul provizoriu nu fusese recunoscut de sultan, și despre numirea de către țarul Nicolae a unui comisar imperial în principate, în persoana conțelui Orlov. Ocupîndu-se de fuga Guvernului provizoriu și de afirmația acestuia că ea s-ar datora panicii produsă în populație de știrea confidențială, primită de consulate, privind intervenția armatei ruse, Hory arată că a crezut că e de datoria lui să răspundă la circulara adresată de Guvernul provizoriu consulatelor, cerînd ca acesta să retragă în scris afirmațiile din circulară. El condamnă apoi prima proclamatie a Guvernului provizoriu, în care proprietarii vinovați erau amenințați că vor fi dați furiei poporului, și e de

⁶⁹ *Ibidem*, p. 414 — 416.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 444.

⁷¹ *Ibidem*, p. 445 — 446.

acord cu a doua proclamație care, deși tinde spre același scop, este concepută într-un spirit „de împăcare și de bunăvoință pentru proprietari”, încit unii dintre ei au revenit la București ⁷².

Se pare că pe ministrul Bastide începe să-l intereseze mai îndeaproape situația din principate căci, la 12/14 iulie, el îi cere informații consulului Thions, care îi răspunde, la 19 iulie, că rușii s-au retras din tabăra de la Birlad dar, după 24 de ore, la un contraordin, au părăsit pozițiile de pe Prut, reocupînd tabăra. Se vorbește apoi despre așteptarea a două mii de turci la Iași, despre 60.000 soldați ruși în Polonia, despre rezistența românilor, mai ales a muntenilor, despre care se spunea că ar fi cumpărat 20.000 de puști, despre legătura dintre revoluționarii români și cei din Galiția și Polonia și despre știrea că 7.500 soldați, doi generali, un colonel și mai mulți ofițeri polonezi din armata rusă din Moldova ar fi în înțelegere cu revoluționarii români iar polonezii din principate sînt organizați ⁷³.

Între timp evenimentele se precipită, după cum îl înștiințează Hory pe Bastide, într-o depeșă din 20 iulie 1848, însoțită de patru piese justificative. Girantul Consulatului general al Franței arată că în seara zilei de 19 iulie Ștefan Golescu a plecat la Giurgiu ca să se asigure că Suleiman nu va trece Dunărea cu un corp de oaste. La cîteva ore după plecarea sa sosi la București un ofițer turc, anunțînd că trimisul Porții trecuse la Giurgiu cu o parte din oastea sa. Știrea produse senzație și, într-o reuniune democratică, N. Bălcescu propune să se reziste la forța acestei violări a teritoriului. Pentru a potoli mulțimea care, în această dimineață, la sunetul clopotelor, se adunase în jurul mitropoliei ca să întrebe ce va face guvernul în această gravă împrejurare, mitropolitul a convocat pentru după amiază o mare adunare la care va comunica deliberările guvernului ⁷⁴. În aceeași dimineață Consulatul general al Franței a primit o notă, adresată de ministrul Trebilor din Lăuntru, în care se expunea situația gravă survenită și se exprima nădejdea că „onoratul Consulat general a binevoit să informeze Guvernul său asupra poziției noastre și că Franța, în prosperitatea sa crescîndă, va asculta vocea copiilor săi din România și nu îi va lipsi de loc de sprijinul său în viitor” și de orice nădejde de salvare ⁷⁵.

La 22 iulie 1848 Hory primește de la ministrul Bastide instrucțiuni cifrate, expediate de Direcția politică la 14 iulie, pe care le descifrează cu greu, promițînd să li se conformeze întocmai. Se vede că ministerul francez era nemulțumit de exactitatea informațiilor primite, căci consulul se scuză ulterior, că veștile pe care le transmite sînt răspindite de diferitele partide prin scrisori ticluite „ca să provoace dezordinea și tulburare în rîndurile adversarilor politici”. Neprimind încă nici o informație din partea Consulatului de la Iași, nu poate da numărul exact al trupelor rusești în Moldova la data de 10 iulie, din care majoritatea, vreo 14.000 oameni, au înaintat pînă la Tecuci. Corespondența sa, încredințată poștei ruse, fiind adesea intercep-

⁷² *Ibidem*, p. 585 — 586.

⁷³ *Ibidem*, p. 624 — 625.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 650 — 651. Piese justificative erau : copia notei adresată consulului Franței, analizată mai jos ; copia după scrisoarea lui Suleiman-pașa către administratorul de Giurgiu ; copia răspunsului Guvernului provizoriu la nota lui Suleiman și traducerea proclamației guvernului către locuitorii capitalei.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 640 — 641.

tată și chiar distrusă, se folosește de agenții lui Colquhoun și ai lui Timoni, pentru a-și expedia la Galați depeșele pentru Constantinopol. Colquhoun a discutat la Galați cu Suleiman, sprijinind Guvernul provizoriu muntean și pronunțându-se împotriva intrării trupelor turcești în Țara Românească ⁷⁶.

Secretariatul de Stat al Țării Românești trimite Consulatului general al Franței din București, la 24 iulie, copii de pe tălmăcirea notei remisă la 15/27 iulie de Suleiman-pașa și de pe răspunsul la această notă, protestînd energic împotriva tonului și conținutului ei și rugîndu-l pe girantul Consulatului francez să le comunice guvernului său ⁷⁷.

În aceeași zi, Hory expediază lui Bastide o amplă depeșă în care relatează impresia produsă de tonul folosit de Suleiman pașa în depeșă sa și arată cum au decurs evenimentele pînă la acceptarea de către comisarul turc ca Locotenența domnească, cerută de el și contrară chiar prevederilor Regulamentului organic, să fie aleasă de marea adunare populară de peste 30.000 oameni, întrunită pe Cîmpul Libertății. Subliniind atitudinea tot timpul demnă a Guvernului provizoriu, care și-a dat demisia pentru a lăsa locul Locotenenței domnești aleasă, girantul Consulatului francez constată că, deși în instrucțiunile primite de Timoni și de Colquhoun de la Constantinopol și de el de la generalul Aupick se vorbește de intențiile favorabile ale Porții față de poporul român, în realitate tonul folosit și măsurile luate contravin atît vechilor tratate cit și Regulamentului organic ⁷⁸.

La 26 iulie 1848, consulul Franței la Iași, Thions, trimite și el ministrului Bastide o lungă depeșă, continuarea celei expediate la 12 iulie, ocupîndu-se mai ales de starea de spirit din Moldova. Thins privește cu simpatie poporul moldovean și mișcarea democratică și condamnă atitudinea Porții față de această țară care îi este atît de scumpă. El se declară mai ales împotriva politicii dusă de domnitorul M. Sturdza, care asuprește țara și partida liberală, pe al cărei șef, Laskaraki Bogdan, a reușit să-l facă să fie arestat, din ordinul lui Taalat-efendi, ceea ce a atras protestul consulului rus Kotzebue. Se pronunță și în contra manevrelor domnitorului moldovean care, tolerînd așezarea într-o clădire aflată chiar în fața palatului său a sediului unei asociații pretinsă liberală, ce agită idei mai radicale decît cele din Țara Românească și susține întocmirea unei constituții exagerat de liberală ce urma a fi semnată, urmărește să cunoască pe toți cei care susțin aceste idei, pentru a putea motiva cererea de intervenție adresată rușilor. Trupele țariste s-au așezat temeinic pe Copou și la Bîrlad, ridică rechiziții fără a le achita, scot cu forța pe oameni la muncă pentru nevoile armatei și se pregătesc să ierneze în Moldova ⁷⁹.

La rîndul său, Hory, în depeșă din 29 iulie 1848, îi descrie lui Bastide negocierile dintre Guvernul provizoriu și comisarul turc Suleiman-pașa care au dus la restrîngerea Locotenenței domnești, de la șase membri cîți fuseseră aleși inițial, la numai trei membri, cît pretindea Suleiman. Înainte de a lua o hotărîre definitivă, Guvernul român s-a adresat separat consulilor Franței și Angliei, cerîndu-le sfatul. Ambii consuli l-au sfătuit să

⁷⁶ *Ibid in*, p. 676 – 677.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 710.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 716 – 718. Depeșă e insoțită de șase anexe, printre care și adresa secretarului de Stat N. Golescu, prin care acesta anunță Agenției și Consulatului general al Franței evenimentele pro și contra revoluționare din jurul datei de 29 iunie/11 iulie 1848.

⁷⁹ *Anul 1848* . . . , vol. II, p. 755 – 757.

dea o nouă dovadă de supunere față de ordinele Porții, pentru a ieși din această situație precară și a ajunge să trateze cu ea asupra fondului problemei românești. Pe 28 iulie au fost aleși cei trei locotenenți domnești (I. Eliade, N. Goleșcu și Chr. Tell) „în prezența unui ofițer turc”, rezultatul fiind trimis lui Suleiman iar trimisul acestuia intră imediat în relații cu noul guvern. Comisarul turc nu s-a arătat grăbit să vină în București dar a doua deputație ce i s-a trimis va fi sprijinită de el pentru a prezenta sultanului cererile românești ⁸⁰.

De la Iași, la 30 iulie, Thions îi scrie lui Bastide, subliniind că proclamația lui Suleiman și aceea a Guvernului provizoriu dovedesc că Poarta, sub influența evenimentelor din Europa, „a suferit un sentiment de reacțiune contra libertăților cucerite în iunie trecut de poporul valah” și dacă ea „persistă în planul schițat de Pașă, se poate aștepta la o luptă crâncenă și sîngeroasă”. Situația armatei ruse nu s-a schimbat și nu pare să se schimbe iar în Moldova au apărut două broșuri prin care domnitorul caută să provoace dezbinarea între boieri și țărani, susținînd că orice schimbare de domnie costă țara 5.000.000 lei (1.000.000 Porții, 2.000.000 noului domn și 2.000.000 cheltuieli de înscăunare), bani pe care trebuie să-i plătească poporul, vistieria fiind goală și țara împovărată de mari greutăți. Una din broșuri e semnată cu inițialele a doi indivizi ce trec public că sînt salariați ai domnului ⁸¹.

La 31 iulie Hory revine asupra tratativilor dintre Goleșcu și Suleiman-pașa privind modificările ce urmează a fi aduse Constituției ⁸², cea mai importantă, emanciparea mănăstirilor închinatelor Locurilor Sfinte, primind din partea comisarului turc o propunere de soluționare care nemulțumea atât pe români cît și pe Cabinetul de la Petersburg. Cinci din cei șase locotenenți domnești aleși inițial au semnat o *publicație* (în realitate o proclamație) prin care se conceda Porții dreptul de a sancționa noua Constituție, ceea ce a atras protestul poporului contra părăsirii dreptului de autonomie. În aceste condiții se constituie noua Locotenență, dar ea nu a fost recunoscută pînă ce nu a semnat și predat comisarului turc o proclamație asupra căreia guvernul vrea să păstreze secretul. S-a format delegația de tineri pentru a prezenta sultanului un act de acuzație împotriva fostului domn. La Constantinopol se va alătura și I. Ghica. Voind să influențeze atitudinea lui Suleiman prin entuziasmul maselor, guvernul a convocat la București circa 15.000 de țărani (cite trei țărani și un preot de fiecare sat), din care au sosit de acum două mii ⁸³.

Răspunzînd depeșei lui Bastide din 14 iulie, Hory îi comunică acestuia, la 2 august 1848, informațiile pe care le-a primit de la Duclos sau și le-a adunat singur asupra efectivelor rusești din Moldova (19—20.000 oameni) și ale celor turcești debarcate la Galați la 11 iulie (4.500 soldați) și la Giurgiu la 31 iulie (15—16.000 militari) și face comparație între modul în care cele două armate își asigură subzistențele. Terminînd, el anexează

⁸⁰ *Ibidem*, vol. III, București, Carol Göbl, 1902, p. 28 — 29.

⁸¹ *Ibidem*, p. 81 — 82.

⁸² Constituției urma să i se aducă modificări la următoarele articole: durata nelimitată a domniei (art. 5), libertatea restrînsă a presei (art. 8), gardă națională sub numele de gardă civică (art. 11), emanciparea mănăstirilor închinatelor (art. 12) și stabilirea unui reprezentant român la Constantinopol și a altuia otoman la București (art. 15). *Ibidem*, p. 94.

⁸³ *Ibidem*, p. 94 — 95.

scrisoarea trimisă de Secretariatul de Stat al Țării Românești, destinată lui A. G. Golescu, acreditat al Guvernului român pe lângă Ministerul Afacerilor Străine al Franței⁸⁴.

Tot la 2 august, Suleiman-pașa trimite o notă circulară tuturor consulilor Puterilor străine aflați la București, cu excepția celui al Franței, deoarece Poarta nu recunoscuse încă Republica franceză. Aceasta ne arată poziția neplăcută a lui Hory, fiind singurul pe care comisarul turc nu l-a invitat să stabilească relații oficiale cu Locotenența domnească, recunoscută de Suleiman, tot la 2 august, în numele sultanului, ca guvern legitim al Țării Românești⁸⁵. În depeșa sa din 5 august 1848, Hory îi relatează lui Bastide despre circulara lui Suleiman și se socotește astfel scutit de orice demers oficial pe lângă Guvernul muntean, arătând totodată, cu rezerve, simpatia și urările de reușită ale Franței în favoarea noii administrații, menită să înzestreze țara cu instituții liberale. Primul care a făcut vizita protocolară Locotenenței domnești a fost consulul Angliei, care a fost primit, pe 4 august, la palat, cu mare pompă⁸⁶. Circulara comisarului turc neprecizând numele celor trei locotenenți domnești, unii consuli, printre care și Timoni, refuză să-i recunoască, pînă la anunțarea numelor acestora⁸⁷. Hory îl caracterizează apoi pe Eliade ca pe un ambițios lipsit de experiență, pe Tell ca pe un mărginit promovat de revoluție, singurul om care ar corespunde și pe care turcii ar vrea să-l pună domn fiind N. Golescu. Deputăția a plecat pe 4 august la Constantinopol iar Secretariatul de Stat a adresat o circulară tuturor consulatelor din București, precizând numele celor trei locotenenți domnești⁸⁸.

La 6 august Hory confirmă Secretariatului de Stat al Țării Românești primirea notei din ziua precedentă, pe care arată că a comunicat-o guvernului său și se declară fericit că principatul va fi înzestrat cu „instituții liberale mai în armonie cu nevoile de progres ale țării”⁸⁹.

Recunoașterea Locotenenței domnești, făcută de girantul Consulatului general al Franței din București, într-o vreme în care turcii nu recunoscuseră Republica franceză și aminorau prezentarea scrisorilor de acreditare de către generalul Aupick, este o dovadă evidentă a legăturilor diplomatice directe, nu prin intermediul Porții suzerane, dintre Guvernul francez și cel român⁹⁰. Agenții marilor puteri acreditați la București recunosc Locotenența domnească nu în vederea susținerii ei și a unui credit acordat mișcării revoluționare române, ci pentru a îngădui guvernelor lor să influențeze direct politica externă a statului român⁹¹.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 168 — 169.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 167.

⁸⁶ (I. G. Bibicescu), *1848 în România*, București, Carol Göbl, 1898, p. 115.

⁸⁷ C. Colescu-Vartic, *1848 Zile revoluționare*, București, Carol Göbl, 1898, p. 292. Doar consulul rus, plecat pe 12 iunie din București, și cel francez, care nu ființa în acel timp, nu intrară în relații cu Locotenența. *Ibidem*.

⁸⁸ *Anul 1848 ...*, vol. III, p. 242 — 247. Nota circulară a Secretariatului de Stat al Țării Românești, datată 5 august 1848, *Ibidem*, p. 213.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 264.

⁹⁰ G. G. Florescu, *Aspecte privind poziția internațională a Țării Românești în 1848*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, 1963, p. 29.

⁹¹ *Ibidem*, p. 25. În baza capitulațiilor, consuli străini în principate aveau și atribuții politice, deci și dreptul de a recunoaște Locotenența domnească. În așteptarea instrucțiunilor care să le permită recunoașterea „de jure”, ei au recunoscut „de facto” Locotenența domnească. *Ibidem*, p. 23 — 25.

În Moldova Thions confirmă, la 13 august, primirea instrucțiunilor trimise de Bastide la 28 iulie, relative la atitudinea luată de o parte din corpul consular și se va conforma lor. El comunică superiorului său știri despre dorința turcilor de a-l înlocui pe M. Sturdza, susținut de ruși, despre dezertările polonezilor din unitățile țariste și vestea că Poarta a recunoscut noul guvern din Țara Românească ⁹².

Tot la 13 august Hory relatează ministrului de Externe al Franței despre tratativele dintre Locotenența domnească și Suleiman-pașa, despre vizita oficială făcută la 7/19 august Locotenenței domnești, de consulii Austriei, Prusiei și Greciei, precum și despre primirea ce s-a făcut, la 20 august, la București lui Suleiman-pașa care, a doua zi, a primit pe agenții străini și deputații de boieri și negustori. Girantul Consulatului general francez, obținând, prin Secretariatul de Stat al Țării Românești, o audiență la Suleiman-pașa, l-a vizitat pe acesta, însoțit fiind de căpitanii Dessaint și Sabattier. Comisarul turc și-a exprimat regretul că nu a putut adresa și Consulatului general francez nota sa circulară, dar și-a arătat nădejdea că, în curând, relațiile dintre poartă și Republica franceză vor fi normale și a căutat să obțină aprobarea lui Hory pentru purtarea moderată în îndeplinirea misiunii ce-i fusese încredințată, ceea ce girantul Consulatului general francez găsește că era complet justificat. Într-o adunare convocată de Suleiman-pașa, la 9/22 august, la care au participat toți boierii aflați la București, comisarul otoman a căutat să-i facă pe aceștia să recunoască Locotenența domnească, dar unii dintre ei au refuzat, pretextând că aceasta nu corespunde prevederilor Regulamentului organic. Pe 12 august pașa a oferit un dîneu boierilor și a plecat apoi la Giurgiu ⁹³.

După ce, la 14 august, Hory anunță lui Bastide de sosirea în București, la 5/18 august, a căpitanilor Dessaint și Sabattier, veniți în misiune neoficială, pe care, conform ordinelor ambasadorului Aupick, i-a pus în legătură cu Suleiman-pașa și cu consulii Angliei și Austriei ⁹⁴, la 19 august, într-o nouă depeșă, el se ocupă din nou de misiunea lui Suleiman-pașa, apreciind că aceasta n-a insistat îndeajuns pe lângă boieri asupra „necesității de a sacrifica unele din privilegiile lor în profitul clasei muncitoare”. Guvernul nu s-a opus îndeajuns modificărilor aduse de comisarul turc Proiectului de Constituție, unii boieri se opun recunoașterii Locotenenței domnești și creează disensiuni în problema proprietății, care a stîrnit „grave” dezbateri în cluburile democratice, proferîndu-se amenințări la viața celor care cheamă în țară ocupația străină. Mulți boieri au părăsit capitala. Proiectul care se discută în Comisia proprietății, compusă din 24 membri, prevede concesionarea unor loturi de 400 de ari de familie (4 ha) la munte, 600 ari la deal, 700 ari la cîmpie și 800 de ari în baltă, la prețul de 2 ducați (23,50 fr.) pentru 50 ari (un pogon), ceea ce reprezintă mai puțin decît venitul anual al pămîntului. Proprietarii refuză să participe la comisie, ale cărei principii le consideră pătrunse de „duhul comunismului”. Transmitînd în copie actul de acuzație împotriva domnitoru-

⁹² *Anul 1848*, . . . , vol. III, p. 424 — 425. Asupra situației armatei ruse în Moldova, „*Journal des Débats*” publică, la 27 august, o corespondență din Iași, *Ibidem*, p. 713.

⁹³ *Ibidem*, p. 423 — 424.

⁹⁴ Dessaint a mai stat la București o săptămînă și a plecat la 14 august spre părțile muntoase. *Ibidem*, p. 445 — 446.

lui Bibescu, girantul Consulatului francez consideră că cele cuprinse în el „sînt din nefericire foarte exacte”⁹⁵.

Pentru relațiile Principatelor dunărene cu Franța, depeșa trimisă de Hory lui Bastide, la 25 august 1848, are o importanță aparte. Girantul Consulatului general al Franței arată că, primind depeșa din 26 august a generalului Aupick, în care se arată că în acea zi prezentase sultanului scrisorile sale de acreditare, s-a grăbit să comunice „oficial acest fericit eveniment” secretarului de Stat al Țării Românești. A doua zi au venit doi membri ai Locotenenței domnești ca să-l felicite, cu ocazia recunoașterii Republicii franceze de către Poartă, asigurîndu-l că românii înțeleg importanța acestui act și avantajele reale ce vor rezulta „în favoarea regenerării lor”. Conformîndu-se instrucțiunilor primite de la Aupick, Hory a recomandat Locotenenței și boierilor „modestie” și „înțelepciune”, arătîndu-le că „trebuie să se încreadă în intențiile binevoitoare ale Porții și în simpatia Franței . . .”. În schimb, scrisoarea pe care i-a trimis-o Mimaout, de la Viena, unde o boală gravă l-a determinat să ceară punerea în disponibilitate și înlocuirea sa la București, lipsind Consulatul general al Franței de titular în Țara Românească, în asemenea împrejurări, „este regretabilă din toate punctele de vedere și inspiră mai ales vii neliniști partidului liberal”⁹⁶.

La data de 27 august sosiseră de acum la București, aduse de un vas cu aburi, știri din Constantinopol, din 16 (29) august, privind înlocuirea, la cererea lui Titov, a lui Emein-efendi, socotit dușman al Rusiei, cu Fuad-efendi, care anunțase deputăția munteană, a cărei audiență fusese respinsă de Poartă, că pleca la București cu misiunea de a reinstaura vechea stare de lucruri, după care Poarta va vedea ce va putea face. Fuad-efendi atribuie această schimbare de atitudine presiunii făcută de ruși. În scrisoarea sa către Bastide, la 27 august, Hory arată că știrea a produs descurajare și consternare între membrii guvernului și între cei dovotați sincer cauzei regenerării românești. El socotește că eforturile făcute de agenții Angliei și Franței, de a apropia pe români de turci, nu vor mai servi la nimic și că soluția impusă de ruși va duce la ocuparea prelungită a principatelor, dacă nu la încorporarea lor. Zvonurile din ultimele zile arată că în țară au loc turburări și Suleiman a cerut lui N. Goleșcu informații precise în această privință. Au loc mișcări de trupe turcești iar cele rusești de pe Copou au fost duse în sudul Moldovei, mai aproape de Țara Românească, unde armata țaristă face puternice aprovizionări. Totuși, conchide Hory, nimic nu lasă să se creadă că rușii vor intra în Țara Românească, dacă Turcia nu refuză a restabili aici vechea stare de lucruri⁹⁷.

Dacă pînă acum corespondența harnicului Hory consemnează cu conștiinciozitate și cu suficientă obiectivitate desfășurarea revoluției din Țara Românească, în depeșele care urmează celei din 27 august el se va ocupa aproape în exclusivitate de evenimentele care se precipită și care vor duce, în cele din urmă, la înfrîngerea revoluției muntene.

La 1 septembrie el transmite lui Bastide informațiile primite de la Duclos, privind pregătirile făcute de armata rusă și de eea turcă, precum și faptul că noul comisar, Fuad-efendi, ieșit din carantina de la Galați

⁹⁵ *Ibidem*, p. 515 — 546.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 677 — 678.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 720 — 721.

pe data de 28 august/10 septembrie, este neîncetat așteptat la București, împreună cu generalul Duhamel ⁹⁸.

Agitația provocată de ultimele măsuri ale Porții l-a determinat pe Hory să se conformeze instrucțiunilor date de generalul Aupick și să sfătuiască pe membrii Guvernului muntean să aibă încredere în bunele intenții ale Porții, să nu se emoționeze de dezaprobarea purtării lui Suleiman-pașa și a lui Emin-efendi. El crede că a reușit să facă guvernul să înțeleagă că trebuie să se poarte cu prudență și cu moderație, pentru că orice violență, orice răscoală ar compromite totul. Dar în cluburi și adunări pe Cîmpul Libertății tinerii cer ridicarea la luptă pentru apărarea noii Constituții. N. Golescu l-a asigurat pe Hory că aceste adunări urmăresc să-i facă lui Fuad-efendi o demonstrație cu totul pașnică. Hory socotește că guvernul nu mai poate stăpîni aceste adunări alarmante care, la 3/15 septembrie, au întocmit o suplică pe care vor să o prezinte lui Fuad-efendi, la Giurgiu, cu o delegație de câteva mii de oameni. Cererea a fost comunicată tuturor consulilor străini. Ea face apel la violență și Hory și ceilalți consuli au căutat zadarnic să o combată, pentru a ne duce la sinistrele prevederi ale lui Kotzebue, de pe urma lor nefiind nimic de cîștigat iar țărani ar avea mult de suferit. Pe 2 septembrie s-a zvonit chiar că ar fi izbucnit o revoltă a unei părți din miliție contra ofițerilor și s-au tras clopotele de alarmă iar Garda națională a fost chemată sub arme. Fuad-efendi, care a ieșit pe 10 septembrie din carantină, are numeroase convorbiri cu consulul rus și este așteptat în capitală, unde domnește o oarecare neliniște. Girantul Consulatului general își dezvăluie aici concepțiile pașnice și incapacitatea de a înțelege elanul revoluționar al maselor bucureștene în acele zile ⁹⁹.

La 4 septembrie, de la Iași, Thions îl anunță pe Bastide că a reluat relațiile oficiale cu Guvernul Moldovei, că Poarta primise favorabil atitudinea corpului consular din Iași, care „nu puțin a contribuit la modificarea limbajului Ambasadorului rus”. Este însă surprins de vestea dată de Bastide, la 5 august, că președintele Consiliului, șeful Puterii executive, a hotărît rechemarea sa și va aștepta sosirea înlocuitorului, pentru a-i preda consulatul ¹⁰⁰.

Hory se arată destul de impresionat, în depeșa din 7 septembrie 1848, în care descrie procesiunea de la 6 septembrie, în cadrul căreia a fost ars Regulamentul organic, act care, după părerea sa, a fost dezaprobat de toți oamenii cu judecată, dar recunoaște că nu s-au produs dezordini. După ce anunță că administratorul Brăilei (n. n. Radu Golescu) a protestat contra violării teritoriului român de către trupele turcești, el arată că sosirea lui Fuad și a lui Duhamel este așteptată la București cu neliniște, de teamă că orașul să nu fie turburat de acțiunile unor tineri exaltați, ceea ce a făcut ca mulți boieri reacționari să fugă ¹⁰¹.

La 10 septembrie 1848, girantul Consulatului general al Franței din București anunță ministrului Afacerilor Străine al Franței retragerea spre Constantinopol a lui Suleiman-pașa, după sosirea lui Fuad-efendi la Giurgiu, și plecarea populației din București și a țăranilor din împrejurimi, neînar-

⁹⁸ *Ibidem*, vol. IV, București, Carol Göbl, 1903, p. 157 — 158.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 188 — 189.

¹⁰⁰ E. Hurmuzaki, *Documente privilegiate la Istoria Românilor*, vol. XVIII, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1847—1851)*, București, 1916, p. 79.

¹⁰¹ *Anul 1848*, ..., vol. IV, p. 239 — 240.

mați, pe drumul Giurgiului, în întâmpinarea oastei turcești, care înaintează spre București, pe trei coloane, cu un efectiv de 14 000 oameni, oaste care, neputînd fi cantonată toată în capitală, în parte se va îndrepta, probabil, spre frontiera Moldovei. Ordinea perfectă din mulțime a fost tulburată doar de marele boer reacțional N. Băleanu care, amestecîndu-se printre oameni, a insultat pe reprezentanții poporului și a fost salvat de furia acestuia de un preot care a promis că-l va preda justiției¹⁰².

Mulțimea ieșită în întâmpinare pare să-l fi intimidat pe Fuad-efendi, apreciază Hory în scrisoarea din 12 septembrie. Comisarul turc se teme ca în dosul acestei demonstrații generale să nu se ascundă surprize și de aceea și-a cantonat trupele trei zile în satul Sinești, la două leghe de București, pe care se pregătește să-l ocupe militărește. El a adresat mitropolitului o scrisoare, anunțînd că a pus capitala sub protecția trupelor imperiale și cere prelatului să folosească toată influența sa pentru menținerea ordinii și liniștii. Fiindu-i comunicată scrisoarea, Locotenența domnească, prin secretarul de Stat, a răspuns mitropolitului că, fiind oficial constituită și recunoscută de guvernul sultanului, ea nu recunoaște altă autoritate atîta timp cît nu va fi legal dizolvată. Mitropolitul e autorizat să comunice acest lucru lui Fuad-efendi. Armata turcă a părăsit de dimineață satul Sinești, ocupînd poziție pe înălțimile de la mănăstirea Cotroceni. Datorită ezitărilor comisarilor turc și rus, vreo treizeci de mii de țărani neînarmați, din județele cele mai îndepărtate, s-au adunat în capitală¹⁰³.

Tragicele evenimente de la 13 septembrie 1848 — denumite succint și plastic de către Marx : „baia de sînge din București”¹⁰⁴ — care au dus la înfrîngerea revoluției și la reinstaurarea vechiului regim, fac obiectul a două depeșe expediate de Hory, lui Bastide, la 14 și la 17 septembrie 1848. Autenticitatea informațiilor sale trebuie considerată dincolo de orice îndoială, girantul Consulatului francez fiind martor ocular al acestor întîmplări. Înainte de a începe marșul trupelor otomane asupra capitalei, la solicitarea notabililor orașului, urmată și de aceea a Locotenenței domnești, consulul englez Colquhoun are o întrevvedere cu Fuad-efendi, la 13 septembrie orele 11. Comisarul turc i-a comunicat că, în cel mai scurt timp el va înlocui Locotenența domnească printr-un caimacam și că va acorda o amnistie generală participanților la revoluție. Sînt convocați la Cotroceni, pentru orele 13, toți notabilii, pentru a li se anunța aceste măsuri. Protestul tineretului a dus la arestarea acestuia și la precipitata pătrundere a trupelor turcești în oraș, fără a fi anunțați nici măcar consuli străini. Au urmat ciocnirile dintre unitățile armate otomane și cele românești, de care Hory îi acuză pe turci, negăsind nici o vină, în cele petrecute, militarilor români. Odată deschis focul, turcii trec la pustiirea mahalalelor dinspre Cotroceni, printre cei jefuiți aflîndu-se și cetățeanul francez Bourlé cu soția sa, incident ce i-a fost adus la cunoștință de victime și de notabilii coloniei franceze. Diplomatul francez a adresat un energic protest lui Fuad-efendi, cerînd „o promptă și dreaptă despăgubire” și evitarea repetării unor astfel de acte. Numărul victimelor acestor ciocniri ar fi, după informația dată lui Hory de către comisarul turc, de 10 morți și 35 de răniți pentru turci,

¹⁰² *Ibidem*, p. 288 — 289.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 312 — 313.

¹⁰⁴ Karl Marx, „*Frankfurter Oberpostamts-Zeitung*” și revoluția de la Viena, în K.Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 5, Edit. politică, București, 1959, p. 484.

dar informațiile culese de agentul francez arată că românii au avut 100 de morți și 100 de răniți. Soldați din trupele de ocupație vind negustorilor lucruri jefuite de la localnici ¹⁰⁵.

În depeșa din 17 septembrie se reia prezentarea faptelor de la formarea delegației invitată de Fuad-efendi la Cotroceni, unde s-a citit firmanul de dizolvare a Locotenenței domnești și numirea unui singur caimacam, C. Cantacuzino. Revenind asupra ciocnirilor din Dealul Spirii, diplomatul francez absolvă din nou de orice vină pe ostașii români și arată că, în urma protestului colectiv al agenților străini, Fuad-efendi a eliberat, la 14 septembrie, pe tinerii arestați în ajun la Cotroceni, reținând numai 20 dintre ei, cei mai înfocați revoluționari, care vor fi exilați. În oraș domnește starea de asediu iar consulatele au primit pentru pază cîte doi lăncieri turci. Omer-pașa a scris lui Magheru să-și dizolve armata și să treacă munții, pentru a nu trimite împotriva lui trupele de rezervă din dreapta Dunării ¹⁰⁶. Depeșa este însoțită de nouă anexe din care rezultă pagubele materiale și suferințele la care au fost supuși cetățenii francezi din București în timpul tragicelor evenimente de la 13 septembrie 1848 ¹⁰⁷.

Ceea ce a urmat, intervențiile energice ale lui Hory pentru a-i feri pe supușii francezi de abuzurile săvîrșite de trupele de ocupație, depășește cadrul acestei lucrări și este legat de situația acestor supuși, făcînd obiectul unui alt studiu ¹⁰⁸.

Privită în ansamblul ei, activitatea consulatelor Franței din Principatele dunărene în timpul revoluției române de la 1848 se caracterizează printr-o informare promptă și conștiincioasă a Cabinetului de la Paris asupra evenimentelor ce au avut loc în aceste principate. A fost o mare neșansă pentru revoluționarii români faptul că Franța, în care ei puseseră mari nădejdi, nu a avut în principate, în această perioadă, consuli stabili. În Moldova, consulul Guérout s-a grăbit să părăsească postul imediat după înfrîngerea mișcării revoluționare din martie iar cei ce i-au urmat, viceconsulul Duclos și consuli Thions și Delahante, nu au putut întreprinde nimic în scurtul timp cît au deținut funcția de consuli.

În Țara Românească, plecarea lui de Nion în mai și îmbolnăvirea lui Mimaut pe drum spre București, unde venea să preia funcția de consul general al Franței, a făcut ca pe o perioadă de șase luni, tocmai în timpul revoluției, postul de consul general să fie girat de secretarul consulatului general, situație cu totul neobișnuită.

Totuși tocmai acest girant s-a dovedit cel mai apropiat de aspirațiile românilor, căci îndelungata sa ședere de 16 ani în Țara Românească a influențat în mod evident atitudinea lui Hory față de poporul român.

¹⁰⁵ *Anul 1848* . . . , vol. IV, p. 351 — 354. În vreme ce Hory raporta direct ministrului Bastide, se trimiteau informații asupra acestor evenimente și dragomanului Ambasadei franceze din Constantinopol, Cor, în două rînduri, la 15 și 22 sept. 1848. Academia R.S.R., mss francez, 138, filele 16 — 19.

¹⁰⁶ *Anul 1848* . . . , vol. IV, p. 409 — 412.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 412 și urm.

¹⁰⁸ Vezi Tr. Ionescu, *Atitudinea cetățenilor francezi din Principatele Române față de revoluția românească de la 1848*, în „Studia et acta Musel Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, (număr în curs de tipărire), unde se arată și activitatea Consulatului general al Franței din București după înfrîngerea revoluției din Țara Românească.

În tot timpul revoluției el a fost alături de revoluționarii munteni pe care, din punct de vedere moral, i-a aprobat, deși unele din aprecierile sale arată oarecare rezervă, provenită dintr-o înțelegere doar parțială a evenimentelor.

Dar, în afară de aprobarea morală, Hory a fost lipsit de mijloacele practice care i-ar fi putut permite să sprijine activ revoluția din Țara Românească. Lipsa de instrucțiuni de a-i susține pe revoluționari, calitatea sa de simplu girant și situația neclară în care se afla, atât timp cât Poarta nu recunoștea oficial Republica franceză, îi paralizau orice inițiativă. Dar oricât de precară îi era poziția, Hory a ajutat adesea cu sfaturile sale pe revoluționarii români și uneori chiar a luat atitudine în favoarea lor.

Prin rapoarte foarte amănunțite și documentate, Hory s-a străduit să atragă atenția guvernului său asupra revoluției românești, în vederea obținerii măcar a unui sprijin moral, strădanie ce s-a dovedit zadarnică, deși în sprijinul revoluționarilor români intervenise și generalul Aupick, ambasadorul Franței la Constantinopol, alt prieten al poporului român. Guvernul francez, pe care depărtarea îl împiedica să aprecieze destul de lucid interesele Franței la Dunărea de Jos și care era totodată în situația neplăcută de a nu fi recunoscut de Poartă, a acționat foarte timid în sprijinirea și îndrumarea acestor inițiative ale reprezentanților săi de la Constantinopol și de la București, paralizându-le astfel chiar din faza lor de intenții¹⁰⁹. Iar când, în urma recunoașterii Republicii franceze de către Poartă, Hory a putut interveni oficial, soarta revoluției era pecetluită. Nu-i mai rămânea decât să acționeze, alături de consulul Angliei, pentru a ușura situația capilor revoluției și a face ca ocupația militară să fie mai puțin apăsătoare.

În afară de strădaniile depuse în favoarea revoluției române, Hory lasă urmașilor, în numeroasele sale rapoarte către Guvernul din Paris, un bogat material documentar în care sînt expuse, cu onestitate și cu simpatie, evenimentele care au avut loc în Țara Românească în vara anului 1848, material deosebit de valoros pentru cunoașterea și înțelegerea revoluției de la 1848 din Principatele Române. Există în aceste rapoarte și unele mici inexactități care nu le anulează valoarea informativă și nu provin din reaua credință a autorului. Cetățean devotat, patriot sincer, funcționar onest, Hory își servea desigur în primul rînd patria, dar totodată a căutat să-i ajute și pe români, pe care-i cunoștea de mult și, ca un adevărat prieten, s-a străduit să-i înțeleagă¹¹⁰.

¹⁰⁹ Guvernul francez a încercat, în vara anului 1848, să asocieze Cabinetul britanic la o acțiune comună în favoarea revoluției muntene. Refuzul acestuia, dorința de a nu supăra pe țar, depărtarea de Dunare, frământările interne și nerecunoașterea Republicii franceze de către Poartă l-au împiedicat pe ministrul de Externe Bastide să ia o atitudine mai hotărîtă. Paul Henry, *La France et les nationalités en 1848 d'après les correspondances diplomatiques*, în „*Revue historique*”, 65-e année, T. CLXXXVIII-IX, avrîl – iun, 1940, p. 254 – 258. Vezi și Tr. Ionescu, *Misiunea lui Al. Gh. Goleșcu la Paris în 1848*, în „*Revista de istorie*”, Tomul 27, 1974, nr. 12, p. 1737, nota 56.

¹¹⁰ Aprecieri asupra valorii documentare a rapoartelor lui Hory vezi și la Titu Georgescu, *Mărturiile franceze . . .*,

L'ACTIVITÉ DES CONSULATS FRANÇAIS DANS LES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES PENDANT LA RÉVOLUTION DE 1848

RÉSUMÉ

Dans l'action d'appui par la République française à la révolution de 1848 des Principautés roumaines, les consulats de la France dans ces pays avaient la mission d'informer le Cabinet de Paris sur le déroulement de la révolution roumaine, de transmettre aux dirigeants de cette dernière les conseils nécessaires et de les informer avec promptitude sur l'éventuel appui de la France.

Dans les conditions concrètes de l'époque, par suite du refus du Cabinet britannique de s'associer au Gouvernement français, l'appui promis ne se matérialisa pas. Les graves remous intérieurs, la chute du gouvernement provisoire révolutionnaire, la non-reconnaissance par la Porte de la République française, le désir du Cabinet de Paris de ne pas contrarier le Tsar, la grande distance géographique entre la France et les Principautés roumaines ont concouru également à cette attitude hésitante du gouvernement français.

Ne recevant pas d'instructions précises et fermes, les consulats français dans les Principautés roumaines ont limité leur activité à une prompte information du gouvernement de Paris. L'appui qu'ils ont prêté aux révolutionnaires roumains s'est borné à quelques conseils à caractère privé, toute intervention officielle étant impossible tant que la Porte ottomane refusait de reconnaître la République française ; lorsque celle-ci fut reconnue, les forces armées de répression étaient déjà en marche vers Bucarest.

L'activité des consulats fut entravée aussi par le déplacement permanent de leur personnel, ce qui contribua à ce que pendant les moments critiques les fonctions de consul général à Bucarest soient avalisées par Hory, simple secrétaire de ce consulat général dont on a conservé de nombreux rapports consulaires, excellents documents concernant la révolution de 1848 de Valachie, témoignant aussi d'une sympathie particulière envers le peuple roumain et la lutte de celle-ci.

MEMORIILE ISTORICE
ALE COLONELULUI ION VOINESCU I,
UN IZVOR INEDIT PRIVITOR LA ISTORIA POLITICĂ
A VEACULUI AL XIX-LEA.
FRAGMENTE REFERITOARE LA REVOLUȚIA DE LA 1848

DE

CONSTANTIN REZACHEVICI, VALERIU STAN

Între izvoarele istorice referitoare la revoluția de la 1848 în țările române, un loc important îl ocupă numeroasele memorii, însemnări sau note istorice privind evenimentele acestui an revoluționar. Deși subiective și avînd rolul de a justifica atitudinea și acțiunile autorilor lor în timpul revoluției, acest gen de scrieri — supuse unei atente analize și confruntate cu alte categorii de izvoare — constituie totuși un izvor istoric de prima mîină, fără de care nu ar fi posibilă înțelegerea deplină a evenimentelor. Desigur, cele mai multe din aceste memorii și însemnări aparțin revoluționarilor pașoptiști sau unor simpatizanți ai revoluției; sînt scrise decide pe poziții revoluționare. O bună parte din ele au fost scrise și publicate chiar în anii imediat următori revoluției, altele la cîteva zeci de ani după evenimente, iar unele, rămînînd mult timp în manuscris, au fost descoperite și publicate abia în ultimul timp ¹.

Se cunosc însă și memoriile sau note istorice scrise de pe alte poziții, aparținînd fie unor adversari declarați ai revoluției, care au luptat împotriva ei, fie unor contemporani care, deși nu s-au manifestat direct împotriva acesteia, au privit-o totuși cu asprime și au condamnat-o ².

Cercetarea istorică obiectivă trebuie să ia în considerație și asemenea scrieri. Importanța lor ca izvor istoric nu stă desigur în blamarea revoluției

¹ Printre memoriile și însemnările unor participanți la revoluția de la 1848 din Țara Românească, descoperite și publicate mai recent, amintim pe cele aparținînd lui I. Bălăceanu, publicate de Augustin Z. N. Pop în „Magazin istoric” nr. 6/1972, p. 45—49, acelea ale lui N. Pleșoianu, publicate de Cornelia Bodea în „Studia et Acta Musei N. Bălcescu”, II, 1970—1971, p. 377—434, C. D. Aricescu, publicate de Dan Simonescu, în „Manuscriptum”, nr.2/1973, p. 31—37, și C. A. Rosetti, privind răstimpul 19 septembrie — 2 octombrie 1848, reproduse de Apostol Stan în „Studii” XXVI (1973), nr. 3, p. 528—530. I. Donat a rezumat și publicat pasaje din memoriile arhimandritului Ghenadie Pîrvulescu, participant activ la revoluție, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 506—507.

² Astfel sînt de exemplu: *Amintirile colonelului Lăcusteanu*, publicate și adnotate de Radu Cruzescu, cu un comentariu istoric de Ioan C. Filitti, București, 1935, 296 p. (au fost publicate inițial în „Revista Fundațiilor Regale”); N. Iorga: *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Ștefan Scarlat Dăscălescu*. București, 1932, p. 35—37 (Extras din „Analele Acad. Rom.” Mem. Secț. Ist., s. III-a, t. XIII).

și criticile aduse revoluționarilor, ci în măsura în care, cu voia sau fără voia lor, autorii acestor memorii dezvăluie intențiile și programul revoluționarilor, arată participarea și intervenția maselor în cursul evenimentelor, își expun propriile acțiuni și idei etc.

Astfel de memorii sînt și „*Notițele istorice asupra României de la 1821—1866*”, de colonelul Ion Voinescu, rămase în mare parte inedite³, din care, semnalîndu-le ca atare cercetării istorice, publicăm acum fragmentul privitor la revoluția de la 1848 din Țara Românească.

ACTIVITATEA POLITICĂ ȘI LITERARĂ A LUI ION VOINESCU I

Socotim însă necesar să prezentăm mai întîi cîteva date despre autorul acestor *Notițe istorice*, cu atît mai mult cu cît activitatea sa, care are și aspecte pozitive, pe plan literar și militar mai ales, este puțin cunoscută, nefăcînd obiectul unei cercetări anume. Ion Răducanu Voinescu este cunoscut mai ales sub denumirea de Ion Voinescu I sau colonelul Voinescu, pentru a se deosebi mai ales de omonimul său văr Ion Ștefan Voinescu, zis Ion Voinescu II, revoluționarul și proscrisul de la 1848, care, și el ofițer mult timp, n-a ajuns decît la gradul de maior. Două izvoare pînă acum nefolosite: *Arhondologia veche a Țării Românești, la 1837* și *Arhondologia Țării Românești după noa legiuire din anul 1837* asupra rangurilor îi numesc „Ioan Voinescu 1-u”, și „Ioan Voinescu al 2-lea”, cel din urmă fiind înălțat maior la 6 decembrie 1836. Aceste izvoare extrem de interesante pentru identificarea personalităților vremii indică 15 Voinești, cu prenumele, rangurile lor, înainte și după 1 ianuarie 1837, și după caz cu data morții, permițîndu-ne să-i deosebim cu ușurință pe cei doi Voinești⁴.

³ Bibl. Acad. R.S.R., Secția manuscrise, Mss. rom. 3828. Însuși autorul a publicat în „*Revista Carpaților*” din 1860, anul I, tom. II, p. 130—155, precum și în „*Foaie pentru minte, inimă și literatură*”, 1860, XXIII, p. 177 și urm. Începutul însemnărilor sale (circa 30 p. din manuscris cu ușoare modificări față de text) sub titlul *O aruncătură de ochiu asupra evenimentelor de la 1821*. Restul mss. este însă inedit.

⁴ Biblioteca Academiei R. S. România, Mss. rom. 871, 872, multigrafate de Al. V. Perletzianu-Buzău în 1977, II, p. 2, 3, 9, 12, 13; III, p. 10, 52, 86, 87, 158, 162 (ex. la Bibl. Inst. de Ist. „N. Iorga”). Dincolo de Milcov un colonel Voinescu este consul al Greciei la Iași în timpul domniei lui Mihail Sturdza, începînd din 1842 (cf. I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic 1834—1848*, București, 1915, p. 523—525). N. Isar în articolul *Un iluminist necunoscut din epoca de la 1821: Stolnicul Voinescu*, în „*Studii*” nr. 1 1972, p. 125—135, încercînd identificarea acestui boier cu vederi luminate, aflat în corespondență cu Eufrosin Poteca, presupune că el ar putea fi Răducanu Voinescu, cunoscut și din alte acte (p. 126—127). Întrucît colonelul Ion Voinescu I apare menționat în unele lucrări istorice ca Ion Răducanu Voinescu, s-ar putea, observăm, la rîndul nostru, ca Răducanu Voinescu să fie tatăl acestuia (și nu al „fraților Voinești de la 1848” cum scrie autorul, p. 132 nota 58, întrucît toate lucrările istorice îi arată pe cei doi Voinești I și II ca fiind veri și nu frați). După „*Arhondologia veche*” menționăm că Răducanu Voinescu clucer (din 1837 clucer și maior) a murit la 14 februarie 1841 (II, p. 2). Văr primar cu Ion Voinescu I era și Șcarlat Voinescu, ofițer și el, cu gradul de praporgie (sublocotenent) la 1848, cînd, participînd la revoluție, este arestat după 13 septembrie datorită trădării vărului său colonelul, și condamnat apoi la 6 ani „munca Giurgiuului” (cf. *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente*, VI, p. 40, nota, și p. 256—257).

S-a născut pe la 1800, de vreme ce un document datînd din anii 1855—1856 ni-l prezintă de circa 55 ani⁵. Nu-î cunoaştem familia, dar desigur că era boierească, întrucît în miliţia pămînteană în care intră în 1830, ca ofiţer, nu erau primiţi în „cinuri” decît boieri şi fii de boieri.

Pînă la această dată nu am întîlnit informaţii despre activitatea sa. Manifestările sale literare de mai tîrziu ne îndreptăţesc să credem că a urmat studii serioase⁶.

La 20 iulie 1830 „Albina Românească” vestea o nouă serie de boieri şi de alţi pămînteni care au intrat în slujba miliţiei din Ţara Românească, aflată în curs de organizare, precum şi rangurile lor. Printre ei se numără şi căpitanii Ioan Voinescu I şi vărul său mult mai tînăr — Ioan Voinescu II⁷, aghiotanţi de secţie, care alături de maiorii Ion Cîmpineanu, Constantin Filipescu, aghiotanţi comandanţi şi porucicul Nicolae Goleşcu, aghiotant al spătarului, făceau parte din „ştabal” (statul major) lui Alexandru Dimitrie Ghica, mare spătar, şeful miliţiei pămîntene, viitorul domn regulamentar⁸. Înaintat maior în 1836, I. Voinescu I continuă să facă parte, în calitate de „mare adiutant”, din „ştabal” marelui spătar Constantin D. Ghica, fratele domnitorului⁹. La 6 decembrie 1841, în vremea lui Alexandru Ghica, iar nu la 1844, în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu, cum se credea pînă acum devine polcovnic (colonel)^{9bis}. Printr-un „ofis” din 23 noiembrie 1845, domnitorul îl numeşte alături de coloneii Odobescu, Banov şi I. Em. Florescu într-o comisie însărcinată cu organizarea şcolii de iuncări. Lucrările comisiei fiind gata, un decret din 13 iunie 1847 hotără înfiinţarea şcolii de cadeţi (iuncări), care se deschide în septembrie acelaşi an¹⁰. În timpul revoluţiei de la 1848 îl întîlnim din nou în statul major al oştirii¹¹.

Spre deosebire de superiorul său I. Odobescu sau de colonelul Solomon, maiorul Lăcusteanu şi alţii, I. Voinescu I, deşi ostil revoluţiei, nu participă la comploturile contrarevoluţionare din 19 şi 29 iunie 1848, reuşind astfel să cîştige încrederea guvernului revoluţionar. Printr-un decret din 22 iunie 1848, la recomandarea lui Chr. Tell, şeful

⁵ Este vorba de un memoriu intitulat : *Petite biographie de tous les boyards de 1ere classe en Valachie appelés grand boyards, d'après l'ordre hierarchique de leurs rang*, trimis din ţară oficialităţilor franceze la începutul anului 1856. Întocmit probabil de consulul francez din Bucureşti, memoriul a fost găsit de N. Corivan în Arhivele Ministerului de externe din Paris şi rezumat de Ilie Minea în revista „Cercetări istorice”, VIII—IX, 1932—1933, nr. 3, p. 251—260.

⁶ Documentul amintit mai sus îl arată ca fiind un om „de spirit, instruit”, cf. „Cercetări istorice”, VIII—IX, 1932—1933, nr. 3, p. 255.

⁷ Unele menţiuni îl arată că născut în 1816. Credem că data este inexactă, fiind prea tînăr pentru a putea fi primit în oştire la 1830 şi încă cu grad de căpitan. Mai probabilă ni se pare data propusă de Ubcini : pe la 1810, cf. Ol. Boitoş, *Biografiile româneşti ale lui Ubcini*, Cluj, 1932, p. 78.

⁸ Anton D. Velcu, *Armata din Ţara Românească în primii doi ani de organizare 1829—1830*, Bucureşti, f.a., 15 p. (Extras din „Buletinul Muzeului Militar Naţional”, an III, n. 5—6). Cf. şi C. Franc, *Contribuţii la istoricul Marelui Stat Major*, ibidem, p. 82—85.

⁹ *Ibidem*, cf. şi General Ion I. Anastasiu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, Bucureşti, 1933, p. 683—684.

^{9bis} „*Arhondologia Ţării Româneşti după noua legiutire din anul 1837 asupra rangurilor*” (B.A.R., Mss. rom. 872, multigrafiat de Al. V. Perletzianu-Buzău, III, p. 10).

¹⁰ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 360. Cf. şi Căpitan Nicolae Uică, *Istoricul şcolii militare de infanterie de la anul 1847—1911*, Bucureşti, 1911, p. 5.

¹¹ *Anul 1848 în Principatele române*, I, p. 524 şi 560. Cf. şi C. Colescu Vartic, *1848. Zile revoluţionare*, Bucureşti, 1898, p. 420.

oștirii, colonelul Voinescu este numit ajutor al acestuia¹², iar pentru atitudinea sa „în zilele triste ale reacțiilor”, când „a luminat pe soldații rătăciți și a apărat capitala de tulburări”, guvernul provizoriu, printr-un decret din 11 iulie, îi „arată mulțumirile sale și recunoștința ce o merită de la patrie”¹³. La 3 august 1848, Locotenența domnească îl numește în comisia pentru organizarea puterii armate alături de Chr. Tell, I. Em. Florescu, Gh. Magheru, I. Brătianu și colonelul Iablonski¹⁴.

Atitudinea sa reacționară se vedește abia în urma înăbușirii revoluției. Îndată după 13 septembrie 1848 colonelul Voinescu este numit de către caimacamul Constantin Cantacuzino agă (șef al poliției). În această calitate, împreună cu delegatul turc Rustem bei, face trierea revoluționarilor, arestați la 13 septembrie la Cotroceni, care urmau să fie exilați¹⁵.

Îl găsim apoi printre ofițerii semnatori ai petiției prin care cereau instituirea unei comisii ostășești speciale însărcinate să ancheteze participarea militarilor la revoluție¹⁶.

În timpul domniei lui Barbu Știrbei, șef al poliției fiind numit ginerele acestuia Al. Plagino, colonelul Voinescu devine aghiotant al domnitorului, îndeplinind și funcția de șef al ștabului oștirii¹⁷. La 1849, împreună cu colonelul I. Em. Florescu, contribuie la reînființarea școlii de ofițeri, care încetase să funcționeze în timpul revoluției, făcând parte dintre profesorii acestei școli¹⁸, unde predă un curs de istoria artei militare, pe care îl tipărește mai târziu.

În timpul războiului Crimeii, când trupele austriece, conform înțelegerii dintre Turcia și Austria, ocupă Principatele române, Sfatul administrativ al Țării Românești delegă la 15 august 1854 pe lângă aceste trupe pe colonelul Voinescu, cu misiunea de a face față nevoilor acestora¹⁹.

După domnia lui Barbu Știrbei se pare că se retrage din activitate, întrucât nu mai apare în documente²⁰. Îl reîntilnim abia în 1864 când domnitorul Alexandru I. Cuza îl numește la 2 iulie membru în Consiliul de stat²¹, unde ia parte la discutarea și întocmirea tuturor proiectelor de legi elaborate de acesta în cei doi ani de activitate. Nu-i cunoaștem data morții, dar faptul că memoriile sale istorice se opresc, cum vom vedea, la 1866, ne face să credem că a încetat din viață în anii următori.

¹² *Anul 1848*, II, p. 25.

¹³ *Ibidem*, p. 408, 428.

¹⁴ *Ibidem*, III, p. 194.

¹⁵ Episodul a fost descris de vărul său Ioan Voinescu II, ministrul de externe al guvernului revoluționar, în relatarea pe care a făcut-o despre arestarea și călătoria revoluționarilor exilați în „ghimion” pe Dunăre. (*Anul 1848*, VI, p. 40—41).

¹⁶ *Ibidem*, V, p. 556—557.

¹⁷ N. Iorga, *Coroșondența lui Știrbei Vodă*, vol. I. *Coroșondența politică*, București 1904, p. 368, 469, 550. Vezi și C. Franc, *op. cit.*, p. 85.

¹⁸ Căpitan N. Uică, *op. cit.*, p. 8, 11.

¹⁹ I. Nistor, *Coroșondența lui Coronini din Principate. Acte și rapoarte din iunie 1854 — martie 1857*, Cernăuți, 1938, p. 28—29, 42.

²⁰ În mai 1857 găsim un colonel Voinescu pe lista alegătorilor din județul Dimbovița care urmau să participe la alegerile pentru Adunarea ad-hoc. Făcea parte dintre proprietarii care declaraseră că au de la 99 de falce în sus (*Documente privind Unirea Principatelor. I. Documente interne 1854—1857*, București, 1961, p. 377). Întrucât un alt colonel Voinescu nu cunoaștem în această epocă, credem că este vorba de I. Voinescu I, deși memoriul francez despre care am amintit mai sus îl arată ca „fără avere” (cf. „Cercetări istorice”, VIII—IX, 1932—1933, nr. 3, p. 255).

²¹ N. Adăniloale și D. Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967, p. 203.

Ca literat I. Voinescu I se face cunoscut încă din deceniul al patrulea al secolului trecut, printr-o serie de traduceri din literatura universală. În 1846 face parte, ca membru cu vederi moderate, din „Asociația literară a României”, înființată cu un an în urmă. Fusese cooptat la alegerile de noi membri din 19 februarie acel an, alături de Iancu Văcărescu, C. N. Brăiloiu, Grigore Alexandrescu ²² etc. În anul următor, îl găsim semnînd, alături de vărul său I. Voinescu II, statutele acestei asociații, adoptate în ședințele acesteia din 25 și 30 aprilie 1847 ²³.

Cei doi Voinești sînt printre primii traducători ai lui Molière în limba română. În timp ce primul traduce în 1835 piesa *Doctorul fără voce*, cel de al doilea dă la iveală în anul următor *Burghezul gentilom*, sub titlul *Bădăranul boierit*. I. Voinescu I a publicat și alte traduceri din literatura franceză ²⁴, precum și unele mici încercări literare fără pretenții ²⁵.

Ca militar, I. Voinescu I a publicat și unele scrieri de specialitate, dintre care cea mai însemnată este cursul de istoria artei militare, predat în școala de ofițeri ²⁶.

În sfîrșit, de la colonelul Ion Voinescu ne-au rămas și „Notițele sale istorice”, din care autorul n-a reușit să publice decît un fragment de început ²⁷.

DESCRIEREA MANUSCRISULUI

Manuscrisul *Notițelor istorice asupra României* se prezintă sub forma unui caiet de format mare, cuprinzînd 184 de file, din care 182 scrise ²⁸. Nu a avut foaie de titlu, acesta fiind imprimat pe coperta lucrării; legătura este originală. După o scurtă introducere (p. 1), în care autorul expune motivele care l-au îndemnat să scrie, urmează textul propriu-zis al memoriilor (p. 1—309), împărțit în patru capitole, nenumerotate: *Revoluția din 1821. Domnia lui Grigore Ghica. Ocupația rusă* (p. 2—42); *Chiselef. Regulamentul organic. Domnia lui Alexandru Ghica. Domnia lui George Bibescu* (p. 43—60); *Revoluția din 1848. Căimăcămia lui Constantin Cantacuzino*.

²² C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, 1967, p. 73.

²³ *Anul 1848*, I, p. 44—49.

²⁴ *Marcel*. Tradus din franțuzește de Ioan Voinescu I. București, în tipografia Fr. Valbaum, 1845, 535 p.; *Corina sau Italia*. Tradusă din franțuzește de Ioan Voinescu I, t. I—II. Librăriu Editoriu George Ioannide. București, Impr. lui Ferdinand Om, 1856, t. I, 291 p.; t. II, 336 p. (Traducerea este după R-me de Staël. Lucrarea mai fusese tipărită în 1846 în Tip. lui C. A. Rosetti).

²⁵ Cum este nuvela istorică *O resbunare sublimă* publicată în „Revista Carpaților”, 1860, t. III, p. 227—253, considerată a fi o încercare literară după studiul lui N. Bălcescu. *Postelnicul Constantin Cantacuzino* (cf. N. Bălcescu, *Opere*, t. I₂, Ediție critică G. Zane. București, 1940, p. 212).

²⁶ *Catihismul ostașului, tradus din rusește și dat gratis ostașilor români de colonelul I. Voinescu și împărțit cu a sa cheltutală*, București, Tip. lui C. A. Rosetti și Vinterhalder, 1851, 11p.; *Curs elementar de istoria artei militare, Extras din franțuzește și predat în școală de colonelul I. Voinescu*, București, Tip. Națională a lui I. Romanow et Comp., 1857, 646 p. + tab. + h. (Partea privitoare la arta militară a românilor este de asemenea o prelucrare după binecunoscutul studiu al lui N. Bălcescu, *Putearea armată*...).

²⁷ Vezi nota 3.

²⁸ După numerotarea autorului partea memorialistică cuprindea 309 pagini, iar anexele documentare 51 pagini.

Domnia lui Barbu Știrbei. Invazia rusă, retragerea domnului, și guvernul rus. Ocupația turco-austriacă. Întoarcerea prințului B. Știrbei. Căimăcămia lui Alexandru Ghica. Divanul ad-hoc. Căimăcămia convențională (p.61—131); *Alexandru Ioan domn principatelor Unite. Unirea definitivă. 1859* (p. 132—309).

Memoriile încep, după o succintă caracterizare a epocii fanariote, o dată cu sfârșitul anului 1820 și se termină la 1866, ultimul eveniment relatat fiind venirea lui Carol I la 10 mai 1866. Sînt transcrise cursiv cu litere latine, cu ortografia din a doua jumătate a veacului XIX, și corectate chiar de I. Voinescu I²⁹.

În partea a doua a manuscrisului (f. 157—182), datorat unui copist, sînt transcrise anexele documentare, utilizate de autor în text, la care face trimiteri în josul paginii, de altfel singurele trimiteri de acest fel, I. Voinescu mărturisind încă din introducere că nu a folosit alte lucrări scrise. În ordine, anexele sînt: *Proclamația lui Tudor Vladimirescu* (f. 157—157 v.); *Adresa îndreptată de Obșteasca Adunare Domnului Alessandru Ghica* (f. 158—165 v.); *Fermanul de depărtare din domnie a Prințului Alessandru Ghica, cu leatul de la jumătatea Ramazanului 1258, sau începutul lui Octombrie, anul 1842* (f. 166—169 v.); *Proclamație în Numele poporului Român* (f. 170—178)³⁰; *Adio lui Halcinschi*³¹ (f. 178—179); *Protocol* (f. 179—182)³².

INSEMNĂTATEA MANUSCRISULUI PENTRU ISTORIA ROMÂNEASCĂ DIN VEACUL al XIX-lea

Memoriile colonelului Voinescu I sînt însemnările unui contemporan al evenimentelor descrise, ale unui martor ocular. Autorul lor se vrea obiectiv și se declară imparțial, afirmînd că și-a elaborat lucrarea „fără a-mi împrumuta vre-o idee din alte scrieri, ci m-am supus dorinți <i> d-a lăsa în urma mea o relație de cele ce am văzut”. Și a văzut multe, trăind în miezul evenimentelor, îndeosebi spre mijlocul veacului al XIX-lea. Recunoaște însă, „că oricare cronicar scrie după ideile sale politice” — am văzut mai sus care a fost poziția sa față de evenimentele din veacul al XIX-lea —, dar „garantează adevărul” faptelor descrise. Pentru istoria evenimentială memoriile sale prezintă însă un interes deosebit, autorul, lăsînd la o parte subiectivismul inerent „memoriilor” de orice fel și poziția sa conservatoare și reacționară, fiind totuși, cum arătam mai sus, un prețios martor ocular.

Memoriile sale se deosebesc de cele ale contemporanilor săi (Lăcusteanu etc.) printr-o particularitate: Voinescu I nu-și schițează ascendența și biografia, referirile la persoana sa fiind, din păcate, extrem de puține. Lucrarea sa se intitulează — după coperta din aceeași vreme cu manuscrisul — „Notițe istorice”, dorința autorului fiind aceea de a da o cronică

²⁹ Cf. p. 29, 50, 67, 89, 115, 121 etc. Prin forma sa deosebit de îngrijită, manuscrisul este evident o transcriere „pe curat”. Nu este exclus ca ea să se fi datorat tot lui I. Voinescu.

³⁰ Proclamația de la Izlaz (9 iunie 1848).

³¹ Consulul rus în Țara Românească între 1850—1853. Poezia semnată cu inițialele G. A. aparține lui Gr. Alexandrescu, cf. G. Alexandrescu, *Opere complete. Poezii și proză*, Ediție îngrijită de George Baiculescu. București, (1940), p. 30, 148—149.

³² Protocolul conferinței de la Constantinopol, din februarie 1856 „în privința reorganizării principatelor”.

a epocii sale : „*Scrierea mea nu este o istorie politică, ci o simplă și fidelă espunere de cele ce am văzut eu însumi*”.

Dacă prin a fi obiectiv, Voinescu I înțelege de fapt a nu se inspira din alte lucrări, în schimb el afirmă deschis că s-a „abătut câteodată din calea de narator, și am resonat”, după „convincția mea”.

Voinescu I nutrește simpatie, nu atît față de „revolta” („revoluția” o mai numește) lui Tudor Vladimirescu cît mai ales, pentru că prin ea a fost înlăturat regimul fanariot, pe care-l înfiecează energic. Just afirmă că „adevăratul motiv al revoluției lui (Tudor Vladimirescu — n. a.), erea <u> prăzile și abusurile ce se făceau în țerra de către funcționari, care neavînd în vedere decît a se îmbogăți cu orice chip, în cursu de un an, termenul hotărit al duratei tuturor funcțiilor în genere, nu cruța nici un fel de cruzimi ca să stoarcă pe bieți <i> țărani, al căror strigăt de plîngere amară nu erea ascultat[ă] nicăiri” (p. 4). Dar înregistrează, interesant, și motivul *aparent* al revoltei lui Tudor, după cum se afirma în veacul XIX : faptul că guvernul nu-i plătise banii cheltuiți cu corpul său de panduri, în războiul din 1806—1812.

Descrierea revoluției lui Tudor Vladimirescu aduce unele informații noi, sau confirmă relatările altor izvoare, mai cu seamă în ceea ce privește șederea lui Tudor la București („în palatul Brîncovenesc în poalele mitropolii”), la care autorul a fost, desigur, martor. Ea va trebui luată în considerare în cadrul studiilor despre „Domnu Tudor” (numit astfel — după Voinescu — de țărani, pentru cererile sale de a se desființa unele dări).

O importanță deosebită prezintă portretul pe care Voinescu îl face lui Tudor Vladimirescu : „Tudor era un om cu un chip ordinar (obișnuit — n. a.), galben și uscățiv, fără nici o învățătură, dar avea o pătrundere firească și statornică de caracter . . . Felul viețuirii acestui om era simplu, și mainainte și în epoca din urmă, cînd poziția lui l-ar fi putut împinge către îngîmfare . . . Portul lui n-avea nici un semn distinctiv, era îmbrăcat în haină turcească, de tot simplă, fără nici un ornament, și în cap purta o căciulă pandurească neagră cu fundul de postav alb. În conversație era blînd și smerit, vorbea curat și rezona bine” (p. 20—21).

Domnia pămînteană a lui Grigore Ghica e socotită un factor de progres pentru țară : „Acest domn deși nu era învățat, dar cum a ajuns la înalta dregătorie a patrii sale, nu s-a gîndit decît la nenorocirile ce trecuseră peste dînsa, și la doctoriile care putea să tîmîduiască oarecum singerindele-i vulve” (p. 30).

După menționarea tratatului de la Adrianopole (1829), „care a redi-cat arbitragiu turcilor din țară” (p. 39), I. Voinescu stăruie cu numeroase amănunte asupra cîrmuirii generalului Kiseleff, căruia îi zugrăvește un frumos portret (p. 44—45). Regulamentul organic, pe care-l socotește „constituția țării <i>”, e privit cu simpatie : „deși coprinde oare care imperfecții, dar luîndu-se în considerație fără patimă și cu înlăturare de orice idei utopiste, se va vedea că era un pact care avea să reguleze starea politică a țării, un început de civilizație și o tranziție lesne de primit pentru toate clasele” (p. 40).

Sînt tratate pe larg atît domnia lui Alexandru Ghica, fratele fostului domn Grigore Ghica, apreciat ca un domn arbitrar, „înconjurat d-o camarilă de fanarioți, de miniștri fără nici o capabilitate” (p. 46), cît și cea a lui Gheorghe Bibescu „bărbat cu învățătură, juneg, avut, înțelept, și care de-

dase mai înainte atît în funcțiile publice cît și în viața privată îndestule probe de-un caracter neinteresat..." (p. 50).

Pentru colonelul Voinescu, revoluția de la 1848 din Țara Românească ar fi pornit din îndemnul a „cîțiva juni îmbuibăți de doctrine socialiste, fără idei pozitive de starea politică a țării..." (p. 56 — 57). Dar în ciuda concepției sale antirevoluționare, conservatoare, memoriile sale conțin o serie de date, fapte și mai cu seamă amănunte cunoscute de un om al vremii, privitoare la anul 1848, care pot fi folosite desigur *numai în mod critic* în viitoarele lucrări asupra acestui important moment din istoria patriei. Portretele unor conducători ai revoluției (Ion Eliad, N. Golescu, G. Magheru, Cristian Tell), scrise în general de pe aceeași poziție răuvoitoare, întregesc tabloul acesteia.

Un loc însemnat ocupă în memoriile lui I. Voinescu I domnia lui Barbu Știrbei : „înțelept bărbat, care cunoștea bine misia lui în postul la care l-a chemat providența..." (p. 83, astfel de caracterizări laudative se repetă și în paginile următoare, p. 97, 100 — 101 etc.) Barbu Știrbei este de altfel, domnitorul preferat de I. Voinescu I, și explicația ne-o furnizează chiar autorul memoriilor, arătînd că „am fost admis în intimitatea lui, și am fost onorat cu deplina sa încredere..." (p. 97).

Voinescu urmărește atent evenimentele din timpul căimăcămiei lui Alexandru Ghica și a divanurilor ad-hoc, precum și poziția marilor puteri europene și consideră — contrar adevărului istoric — că alegerea lui Alexandru I. Cuza în Țara Românească, s-a făcut la propunerea partidului conservator, speriat de manifestațiile mulțimii pe dealul mitropoliei.

Domnia lui Alexandru I. Cuza ocupă mai mult de jumătate din memoriile lui Voinescu, și cu toate că atît domnul cît și colaboratorii săi apropiați sînt tratați cu răceală, și uneori chiar cu ostilitate, Voinescu consemnează conștiincios tot ce se întîmplă în această perioadă. Sînt interesante pentru mentalitatea sa conservatoare și unele observații, cum ar fi cele privitoare la partidele politice de după Unire, în care liberalismul e confundat cu socialismul ! „La noi — spune el — sînt două partide, una socialistă care se intitula roșie sau liberală, alta staționară, care se zice conservatoare — progresistă. Atît una cît și ceialaltă este compusă de oameni avuți și neavuți, cu spirit și nătirăi, dar nici liberalii au studiat bine pe Prudon, nici conservatorii pe Machiavel, ci aceste uvrage classice s-au citit de uni și de alți ca niște romanțe, fără să facă o analiză rațională doctrinelor coprinse în ele și să adopte pe cele posibile, lepădînd pe cele himerice" (p. 185).

Ultima parte a memoriilor au caracterul unui jurnal, evenimentele din preajma sosirii în țară a lui Carol I fiind consemnate zilnic.

În *Aneaxă* am reprodus fragmentele din memorii privind revoluția de la 1848 care, în ciuda poziției lui Voinescu I, prezintă un anume interes, autorul observînd direct sau luînd parte la multe din evenimentele descrise.

Deși nu s-a manifestat ca atare decît după sfîrșitul revoluției, Voinescu I a fost ostil acesteia și Memoriile sale constituie un document relevant al mentalității conservatoare și reacționare a adversarilor acesteia. Ca întotdeauna în marile înfruntări ale istoriei, cunoașterea opiniei adversarilor adîncește și reliefează mai bine dimensiunile conflictului, de unde, în cazul nostru, interesul pentru opiniile inamicilor revoluției, manifestat

în ultimul timp în istoriografia din țara noastră³³. I. Voinescu I n-a înțeles programul revoluționar, socotindu-l de inspirație socialistă, apreciere obișnuită la acea vreme în rîndul reacțiunii³⁴. Viziunea sa asupra cauzelor revoluției este contradictorie, fie că socotește revoluția inevitabilă sau provocată de un grup de oameni cu idei socialiste, de tineri împovărați de datorii sau ca rezultat al acțiunii „morbului revoluționar” european. Pentru el revoluționarii erau comuniști, iar sfîrșitul revoluției care „se zvîrcolea în spasmele tristei sale agonii” însemna „timpul mîntuirii”. Judecate critic, Memoriile colonelului Ion Voinescu I asupra revoluției de la 1848 sînt cele ale unui conservator reacționar și trebuie înțelese numai în această lumină.

Am menținut în general ortografia autorului, fără a mai reproduce însă pe ũ final, redînd pe đ prin z, pe ó prin oa și pe ě prin ă.

A N E X A

NOTIȚE ISTORICE ASUPRA ROMÂNIEI DE LA 1821 – 1866 DE COLONELU ION VOINESCU

- p. 1 Varietatea înprejurărilor ce am văzut petrecându-se sub ochii mei, m-a îndemnat să întreprinz scrierea acestui memorial. Nu-l recomand ca fără defecte fiindcă oricare chronicar scrie după ideile sale politice, dar garantez adevărul, și rămâne ca cititori<i> și-l critice compărîndu-l cu altele scrise de alți docti istoriografi. Scrierea mea nu este o istorie politică ci o simplă și fidelă espunere de cele ce am văzut eu însumi. De m-am abătut cite o dată din calea de narator și am resonat, am făcut-o căci așa a fost convincția mea, iar nu ca să flatez pe unele persoane și să denigrez pe altele, fiindcă cu acci care s-au succedat la putere n-am avut niciodată, nici relație de rudenie sau obligații personale către uni, nici ură sau patimă către alți. În cariera vieți i> mele am fost totdeauna imparțial și nu m-am interesat de cit de patria mea. Din acest punct de vedere plecînd, am descris și epocile și persoanele după cum mi s-au părut mie, fără a-mi împrumuta vreo idee din alte scrieri, ci m-am supus dorinți<i> d-a lăsa în urma mea o relație de cele ce am văzut.
- p. 56 ... În cursul domnii Bibescuiui prăpăditoarea influință a patru persoane a adus nemulțumirea generală la asfel de grad că chiar de n-ar fi fost turburări revoluționare în Europa, tot ar fi izbucnit o revoltă în țară (...).
- p. 56 În astfel de indispoșițe se aflau spiritele pe la începutul anului 1848 cînd pe la finitul lui februarie se respîndi vorba despre revoluția Franței. Atunci cîțiva juni înbuibați de doctrine socialiste, fără idei pozitive de starea poli/tică a țării, esplicînd rău proclamația lui Lamartine, au început să formeze partitu cu scopu d-a răsturna pe prințul Bibescu după tron, și sub masca celei mai absolute supuneri către Poartă, să sc(h)imbe guvernul în republican, să lepede protecția Rusii și să formeze o republică dunăreana Dacoromană mare, întînsă, compusă de toți Români<i> cîți se află supuși la alte state, fără a se gîndi că acest proiect, deși laudabil în sine, nici uă dată nu s-ar fi putut realiza numai prin singura lor voință și putere; fiindcă acele state mari, caie au români între supuși<i> lor, s-ar opune din toate puterile lor la un asemenea lucru cu totul contrariu politici<i> lor, și apoi pe suprafața pămîntului locuit de români mai sînt pîntre diîși și alte elemente de naționalități eterogene precum unguri, saxoni și sirbi; așadar în realizarea acestui vis a românilor, acele naționalități ar urma să se supue suprimații românilor, și cu aceasta ele n-ar vedea altă prefacere în existența lor politică, decit o sc(h)imbare de stăpîn fără interes pentru diîși, și pe de o parte mindria națională d-a se vedea supuși unui popor care pînă aci la unele locuri era sub ascultarea lor, iar pe de alta religia, ar fi așîțat

³³ Cf. Apostol Stan, *La révolution roumaine de 1848 vue par ses adversaires*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI (1977), nr. 2, p. 347–357.

³⁴ *Ibidem*, p. 348–349. www.dacoromanica.ro

p. 58 un rebel civil // crincen care ar fi cauzat complecta și fără folos dărăpănare atit unora cît și celor<1>alți¹.

Această clică de regeneratori ai nații română n-a cutezat a se declara pe față decit după ce s-au încredințat bine despre turburările isbucnite mai în toate părțile Europei și după îndemnul lui Talaat-Efendi comisarul turc sosit în capitală mai tot într-un timp cu generalul rus Duhamel, ce venise să sondeze spiritele, cercetînd tot de odată împreună cu turcul cauzele nemulțumiri<i>(i)</i> românilor, dar partidul revoluționar a început a nu mai avea sfilă. Generalul Duhamel a îndemnat pe Domn să ceară ajutor de oștire rusă, dar el n-a voit, zicînd că are mijloace să reprime o rescurare de va fi. Mai la urmă i s-a zis în mai multe rînduri să ia măsurile active pentru potolirea fierberii<i>(i)</i> pînă a nu isbucni, dar el, adormit de promisiunile revoluționarilor, că mișcarea are să se facă în favoarea sa, ca să fie proclamat rege al Dacoromanilor, abia pe la începutul lui iunie, după ce traseră cu pistoalele în el pe șosea la 9 <i>(iunie)</i>, ordonă a se face citeva arestări.

p. 59 În fine, la 11 <i>(iunie)</i>, Domnul primii o adresă de la Islaz subscrisă de Ioan Eliad, Ștefan // Golescu, Major Tell și popa Șapcă, prin care îl îndemna a confirma constituția proclamată de dinși ca să remie pe tron și că dinșii însoțiți de două companii de infanterie și un escadron de cavalerie ce reușisă a trage în partidul lor au pornit la Craiova și de acolo au să vie în capitală. Domnul, în loc să ia de loc măsurile dictate de gravitatea împrejurărilor, a găsit de cuvînt să meargă pe la casele ca să facă însuși apel la credința oștiri<i>(i)</i>, dar ea ori indoctrinată de capii revoluțiunii<i>(i)</i>, ori disgustată de dinsul a răspuns prin tăcere la înbierile lui. Atunci partidul revoluționar luând curajii nu simpatizase cu Domnul, la șase ore după amiază, o adunare numeroasă de popor cu steaguri tricolore, avînd în cap pe Nicolae Golescu, Costache Rosetti, Costache Filipescu, Nicolae și George (probabil Costache – n.a.) Bălcești și alții, au mers la locuința prințului și l-a silit să subscrie constituția coprînsă într-o proclamație tipărită și care tot în acel timp se citea în capitală pe la toate respătările, și să schimbe ministerul; domnul abandonat de toți, înconjurat de populație care au cutezat chiar a-l maltrata, a subscris acea proclamație, zicînd – // „Vă urez bune sfîrșituri”. Apoi a numit miniștri: la interne pe N. Golescu, la justiție pe Șt. Golescu, la instrucția publică și culte pe I. Eliad, la finanțe pe G. Magheru, la afacerile streine pe N. Bălcescu, șeful poliției pe C. Rosetti și președinte al municipalității pe C. A. Crețulescu.

p. 60 A doa zi orașul întreg nu înfățișea decit un trist spectacol de anarhie și neînțelegere fără însă a se întimpla vreun act sau ex<c>es de cît citeva ferestre sparte la casele lui Vilara și Mano, ce se strecuraseră seara și fugise la Giurgiu unde au fost rău tratați de popor.

Colonelul Odobescu, care încă rămăsese la rebel și-a dat în două rînduri demisia dar ș-a retras-o înapoi. În fine la 13 <i>(iunie)</i> seara prințul văzînd că autoritatea sa nu mai era respectată, ș<i>(i)</i>-a trimis demisia la consiliul miniștrilor, motivată pe starea sănătății<i>(i)</i> care nu-l <i>(i)</i>erta a mai stăruii la cirna țării<i>(i)</i> și îndată a plecat din capitală la Cîmpulung, unde împreunîndu-se cu familia sa, retrasă mai de-nainte acolo de frica holerei, ce se ivise cu mare furie în Bucuresci, după puține ore de repaos, a trecut munții<i>(i)</i> la Cronstadt, unde se afla refugiați mai mulți boieri așteptînd potolirea turburărilor, care îi silise a-și căuta refugiu în pămînt strein.

p. 61 *Revoluția din 1848. Căimăcămia lui Costandîn Cantacuzino. Domnia lui Barbu Știrbei. Invazia rusă, retragerea Domnului și guvernul rus. Ocupația turco-austriacă. Întoarcerea prințului B. Știrbei. Căimăcămia lui Alexandru Ghica. Dibanul ad-hoc. Căimăcămia convențională.*

După plecarea Domnului, boierii<i>(i)</i> și comersanții<i>(i)</i> din Capitală văzîndu-se amenințați de tristele eventualități ale anarhiei, se adunară la mitropolie ca să constituie un guvern provizoriu, care să garanteze siguranța publică. După mai multe desbateri, acest guvern se compuse de N. Golescu, I. Eliad, Major Tell, G. Magheru și Șt. Golescu sub președinția Mitropolitului și acest guvern numi pe miniștri: la finanțe pe Costandîn N. Filipescu, la justiție pe I. Cîmpineanu, la esterne pe major I. Voinescu, și la rebel pe colonelul Odobescu, celelalte două ministere rămaseră cum au fost.

p. 62 La 15 <i>(iunie)</i> o numeroasă adunare compusă // de toate clasele societății<i>(i)</i> purtînd stindarde tricolore de toate dimensi<uni>le și formele, escortată de o gardă cetățenească improvizată, merse în lunca Filaretului, ca să asiste la solemnitatea ce era să se îndeplinească. Aci după un serviciu religios implinit de însuși Mitropolitul s-au dat citirea a 22 articole ale

¹ I. Voinescu I deformează și interpretează eronat programul revoluționarilor de pe poziție reacționară, opunînd ideii de unitate națională piedici, cum ar fi cea a opoziției naționalităților conlocuitoare, neconfirmate de desfășurarea istorică.

nuoi Constituții, coprină în proclamația de care s-a vorbit, apoi s-a săvârșit jurământul (de) a apăra și susține constituția cu chiar sacrificiul vieții (1). Pentru eternizarea acestei solemnități lunca s-a numit Cîmpul libertății. D. D. Eliad, Tell, Magheru și St. Goleșcu nu s-au aflat față fiindcă au sosit în Capitală a doua zi urmași de trupele ce reușiră a atrage în rescularea lor.

După trei zile o numeroasă adunare de proprietari înspăimîntați de o proclamație ce se puse sub tipar și de cuprinderea Art. 13 al Constituției, care îi amenința cu expropriarea, se adunară la (h)otelu Momolo ca să se chibzuiască ce măsuri să ia contra unui violări atît de învederate a dreptului omenirii (1). Este probabil ca mulți din proprietari (1) însemnați pînă // a nu veni la adunare, urma să se fi consultat cu colonelii Odobescu și Solomon, unul ministru de resbel și celălalt comandant (1) regimentului al III-lea de garnisoană la București, fiindcă la 11 ore (19 iun.) pe cînd toți ofițerii (1) se afla la palat, ca să feliciteze pe membri (1) guvernului, de odată toate intrările se coprind de 200 de soldați și ordinul, la arestu guvernul, eșit din gura colonelului Odobescu se și eseculă în persoana lui Eliad și Tell, dar fie frica, fie temere de o mare reacție, arestații (1) sint rechemați ca să se consulte cu toți asupra formării (1) unui nouu guvern în care cerea să între Odobescu și Cimpineanu amicul său. După rechemarea lui Eliad și Tell oștirea lua ordin a se retrage, dar colonelu Solomon temîndu-se de vreo reacție s-a așezat în dosul palatului așteptînd rezultatul conferinței (1). Din nenorocire un arnăut al Magherului, fie din ordin, fie de la sine, a tras (de) după fereastră cu carabina și a lovit un soldat. La această detunare, poporul adunat crezînd pe guvern în pericol, se aruncă asupra oștirii (1) și o atacă cu pietre; soldații (1) văzîndu-se atacați pe nedrept au perdut răbdarea, facu foc asup // ra gloati și culcă jos 13 individe.

Nu mă sfiesc a zice că în această ocazie rău interpretată mai la urmă, soldații (1) n-a (u) făcut decit a se apăra, și încă cea mai mare parte din ei au tras în sus după cum mărturisea (u) mult timp în urmă pereții (1) palatului găurii de gloanțe.

Această tristă întimplare a cauzat îndîrjirea poporului, care cu strigări de turbare a coprins toate st (r)adele și a început a se baricada ca să apere pe guvernul său contra oștirii (1). Atunci colonelu Solomon ca să înlătoreze o încercare singeroasă, a început a se retrage și s-a dus de s-a închis în caserna de la Dealu Spirii dînd ordin artileriei să vie îndată de la Malmezon, dinpreună cu altă companie de infanterie casernată acolo.

Capeteniile revoluției văzîndu-se mintuiți de împlirea de oștiri (1) și încredințîndu-se de simpatia poporului au decretat pe colonelii Odobescu și Solomon destituiți din funcțiile lor dar aceasta era mai lesne de decretat decit de executat. Colonelu Solomon înconjurat de soldați, care îl iubea (u), înfrunța toate actele guvernului care nu dispoza de // nici o putere activă, dar el ca să-l silească a preda comanda regimentului a alergat la înșelăciune. Mitropolitul însoțit de un ordin al colonelului Odobescu fu trimis la caserna ca să roage pe Solomon, în numele binelui comun, să încredințeze comanda colonelului Scarlat Crețulescu, șeful gardei naționale, promițîndu-l pe onoarea sa de mitropolit că i se va da o sigură escortă pînă la hotarul țării. Încredințări, promisiuni, jurăminte, toate au fost puse în joc ca să-l înduplece și Solomon, nebănuind că un venerabil arhipăstor era să fie organul trădării (1), predă comanda regimentului și se retrage afară din oraș la grădina colonelului Banov ca să se pregătească de plecare. Aci s-a dat pe față lașitatea noilor noștri triumviri, fiindcă îndată ce au aflat că viclenișugul lor a triumfat, au asmuțat poporul către asilul lui Solomon, și condus de un cadet din oștire, anume Adrian, calcă casa și îl tirăsc ca pe un criminal, maltratîndu-l pînă la palat unde se arestează dinpreună cu colonelul Odobescu.

După aceste întimplări guvernul, mai viindu-și puțin în simțire de sgduirile ce încercase, a început a se gîndi la măsurile ce trebuie să ia la caz de intervenirea armatei și a hotărît să centralisese oștiri în jurul Capitalei, pentru care s-au și expediat // ordine pe la toți comandanții (1) de părți. În acest timp veni știre că armia rusă concentrată la Prut intrase în Moldavia și că era gata se pornească asupra Bucureștiului cuibul revoluției. La această nouitate consiliu se adună numai decit și hotărî ca miliția să se tragă la munți ca să dea mîna cu Transilvania revoluționată, fără să se gîndească cituși de puțin la necesitățile unei oștire puse în mișcare și lipsită de toate. Ofițerii (1) din garnisoană luînd ordin de plecare și văzînd neg (h) iobia guvernului ² a declarat printr-unul din vechii (1) lor coloneli, că mista lor nu este a servi de instrument patimilor unui guvern fără cunoștință de poziția politică a țării și a căruia existență ei o cred mai mult decit problematică, ci datorită lor este a-și apăra patria și vetricile lor de nenorocirile ce rezultă din starea de anarhie în care vād țara, și dacă vor vedea că nu sint în stare a-și împlini astă sacră datorie dictată de onoare și de înprejurările presente, mai bine prefer a se retrage în viața privată, decit a se face părtași la iminenta peire a țării. Atunci membrii guvernului văzîndu-se amenințați, pe d-o parte de sentimentele ostile ale ofițer-

² Este vizibilă poziția ostilă a lui I. Voinescu I împotriva guvernului revoluționar.

p. 67 rilor, iar pe de alta de venirea armii ruse, s-au cuprins d-o spaimă panică, și la 28 (iunie), pe la miezul nopții, în deplinul // exercițiu al puterii<i> lor, au părăsit în grabă capitala țării<i> apucând drumul spre Tîrgoviște, urmați de acele două companii de infanterie fidele lor și care consimțiseră a-i însoți, dar la întâia stație citeva cîrțiri au început a circula prin rîndurile soldaților și acei mai înțelepți din ei au propus a să întoarcă la București, și, cu toate promisiunile stăruitoare ale fugarului guvern, ei s-au întors în capitală, au intrat în casarnă unde colonelii Odobescu și Solomon reîntegrați în funcțiile lor i-a<u> reprimiți cu toată mulțumirea.

A doua zi tot orașul se bucura de cea mai mare liniște; chiar urmele revoluției dispăuseră și cetățeni<i> ostensiți d-acest repede și de întimplări, care turburaseră pac<i>nica lor viețuire, căuta să uite chiar aducerea aminte. Toată mișcarea revoluționară s-ar fi stins, dacă boierii<i> ar fi desfășurat atunci energia cerută de împrejurări așa de critice, dar toată zloa s-a petrecut în adunarea lor acasă la mitropolitul în dispută pentru împărțirea ministerelor și alte funcții înalte.

Așadar pe de o parte moliciunea, pe de alta urita conduită a unor funcționari polițienești, iar mai ales vorba într-adins respinsă de agenții<i> revoluției că intrarea armii ruse în p. 68 Moldavia nu era adevărată, încurag<i>ară pe partizanii<i> desor // din<i>, ridicară stindardele pe toate casele publice și espadiară chiar în acea zloa curierii la membrii<i> fugarului guvern, care în acel timp sufer<e>au maltratări din partea amicilor bunei ordine, și reîntoarcerea lor în Capitală fu inaugurată prin scene deplorabile: multe case fură jefuite și dărăpănate, multe persoane maltratate de poporul suveran întărit de anarhiști, deși deviza juratei constituției era: „Respect personelor, respect proprietății”.

După trei zile capi<i> revoluției intrară din nou în capitală însemnându-și prezența prin actele cele mai arbitrare. Colonelii Odobescu și Solomon dobîndiră autorizație a eși din țară și îndată și plecară.

Astă stare de lucru nu mai putea fi tolerată și Poarta prin îndemnările ambasadorului rus, ordonă să se trimită armia în România ca se restabileze ordin<e>a legală și Soliman pașa în capul ei, trecînd Dunărea la Giurgiu pe la jumătatea lui iulie, s-a așezat în tabără afară din oraș. Guvernul aflînd despre asta a trimis pe ministrul de externe se întrebe pe Soliman-pașa în virtutea cărui drept a cutezat să calce pe țărnul românesc, înfruntînd tratatele p. 69 încheiate de domni<i> Mircea și Vlad IV, dar turcul n-a // dat nici un răspuns. Aceasta umilire a supărat mult pe guvern, dar carabinele turcesci l-au făcut să sufere în tăcere și s-a văzut silit a tace și a trata cu trimisul Porții<i> cu cel mai mare menajament.

La 19 iulie Soliman-pașa a trimis la București pe Tangiroglu, secretarul lui, c-o adresă către notabili<i> țării<i>, dar trimisul fu primit de guvern rece, pentru că acea adresă nu era anume către dînsul, și după mai multe desbateri abia consimți a se citi nota oficială la mitropolie în adunare publică. Nota coprindea mai întiu nemulțumirea Sultanului pentru cele întimplute, apoi stăruința formală d-a se întocmi călmăcămie reg<u>lamentară. Membrii<i> guvernului refuzară d-a se conforma cu această condiție și dispoziție ad litram, dar ca să nu se arate de tot nesupuși, se constituiră ei în Călmăcămie printr-o alegere de popor adunat pe Cîmpul libertății dînd nume de Locoteninți Domnească acestei noi forme de guvern, pe care Soliman-pașa refuză d-a recunoaște; mai la urmă prin același mod de alegere reducîndu-se numărul membrilor Locoteninții din cinci la trei și anume N. Golescu, I. Eliad și Tell, pașa a ccedat și agenții<i> consulari ai (sic) Austrii, Englierei<ii> și Grecii au mers în uniformă să feliciteze pe noul guvern în numele suveranilor lor. Soliman-pașa, ca să dea mai multă autenți / citate recunoașteri<i> ce făcuse, a venit la București la 9 August escortat de 300 călăreți turci și printr-o proclamație a invitat pe boierii și pe toate cele<i>alte clase ale societății<i> să recunoască noul guvern și să-i dea ascultare pînă ce se vor lua alte dispoziții de către Sultanul, garantînd el onoarea, averea și viața tuturor locuitorilor țării<i> în genere, și s-a întors la Giurgiu.

Triumvirii<i> noștri urma<u> să se mulțumească că triumfaseră și să potolască fierberea, dar ei, cu toată promisiunea de siguranță ce să arăta că dau țării<i>, trimitea<u> agenții revoluționari în toată țara ca să propage principiul socialiste și chiar în capitală anarhia și ura ajunseseră la așa grad de întărire contra proprietarilor, că caracterul cel blind și liniștit al românilor părea că să sc<h>îmbase în spirit sălbatic și printră strigăre scandaluoase ale poporului nu se auzea decît: „moarte aristocraților”. Chiar miștia, uitînd sentimentele de onoare și disciplină de care se povățuise pînă aci, s-a resculat în două rînduri fără motive binecuvîntate și nu se știe ce triste rezultate ar fi adus rescularea ei dacă dulcele vorbe și părul cel alb a unuia din vechii lor coloneli, căruia totdeauna arătase cel mai mare respect, n-ar fi făcut-o să intre în datoriele ei.

p. 71 În astă stare era țara pe la jumătatea lui August, cînd guvernul trimise o deputație la Sultanul ca să ceară confirmarea constituției. Această deputație s-a întors la 6 Septembrie aducînd știrea că n-a fost primită și că în locul lui Soliman pașa vine în România Fuad Efendi în calitate de comisar imperial, cu ordin d-a ocupa militărește capitala și-apoi să facă

cunoscută voința Sultanului. Auzind aceasta triumviratul revoluționar și voind să lase un souvenir durabil de neg(h)obia lor³ de care pînă aci deduse destule probe, rescoală poporul, care avînd în capul său un grec anume C. Aristia, merge la palatul ministerului, cere reglamentul organic și arhontologia țării, care după puțină rezistență i se dă. Un pat mortuar acoperit cu semne de doliu era pregătît jos, se așează pe dîndul aceste acte în mijlocul gloatei, și se pornesc spre locuința mitropolitului cu cîntări bătjocoroase. După ce au ajuns acolo, silește pe Mitropolitul ca îmbrăcat în vestimente sacre să anatematizese acele embleme ale onoarei și ale drepturilor țării(i), apoi le aruncă cu dispreț în flăcările unui foc pregătît ad-hoc și, spre covîrșirea indobidociri(i) morală în care se afla confundată societatea, această ridicolă parodie a fost imitată în toate // capitalele districtelor ca o înaugurație a renașterii(i) românilor ! !

p. 72 Ce nume se poate da unui asemenea fapt ? Care nație ș(i)-a ars vreodată legile mai înainte d-a face altele l dar cel puțin este o consolație că căpetenia acestui fapt a fost un grec⁴.

După stăruința generalului Duhamel ce se afla cu armia turcă, (aceasta) s-a pornit din tabăra de la Giurgiu la 10 Septembrie și a treia zi a ajuns la Văcărești, unde vreo zece mii de țărani adunați de guvern s-au opus la intrarea armii în capitală. Comisar(i) imperiali ca să evite o încăerare a(u) dat ordin să se sc(h)imbe drumul spre cîmpia Cotrocenilor, unde a și tăbărit.

Către șapte ore seara Ion Brătianu, șeful poliției, cel mai turbat revoluționar⁵, voind să încerce dacă influința lui asupra gloatei mai există, a pus să tragă clopotele pe la toate bisericile, faptă care a băgat groază în inimile tuturor orașenilor crezînd că au călcat turcii(i) orașul. Deși lumea s-a răspîndit pe strade, (dar) pe la 9 ore tot sgomotul au încetat, însă șpaima au produs multe triste rezultate.

A doua zi Cherim pașa intrînd în oraș escortat d-o escuadă de călăreți, au mers mai întîiu la Mitropolitul, apoi la Banul A. Filipescu, unde toți boierii(i) erau adunați și l(e)-a // făcut cunoscut că Fuad Efendi îi invită la Cotroceni ca să le comunice voința Sultanului. La aceasta notificație supuinđu-se, Mitropolitul cu boierii(i) a(u) plecat la tabără unde s-au adunat mulțime de persoane de toate clasele și mare parte din căpeteniile revoluții, afară de N. Golescu, I. Eliad și Tell care se declaraseră în permanență. Comisarul turc le-a citit o notă prin care locotenența domnească se desființa și în locu-i se numea un singur calmacam, logofătul C. Cantacozino.

Această neașteptată de(s)cepțiune a făcut să se auză citeva strigări de nemulțumire și îndată monăstirea fu înconjurată de oștire, remîind adunarea prizonieră, afară din citeva persoane dinpreună cu calmacamul, care se întoarseră în capitală, apoi Cherim pașa luînd ordin să ocupe capitala se porni cu un detașament de oștire ca să intre prin bariera Dealu Spirii.

Majoru Radu Golescu, comandantul regimentului II ce era atunci de garnisoană, aflînd de intrarea turcilor ș-a întocmit trupa în coloană în centrul casernei și a expediat un subofițer la șeful companii de pompieri ca să-l invite a veni cu oameni(i) săl la casernă.

p. 74 Acesta, adunînd în pripă ca la 150 de oameni cu doi ofițeri, a plecat // cu pas alergător, se îndreaptă spre poarta casernei, intrînd prin poarta Curții(i) arse cu detașamentul său întocmit în despărțiri. S-a urcat în deal, s-a oprit puțin ca să răsufle, și, fără a se îndoi cituși de puțin, a hotărît să-și facă drum, cu orice preț pîntre oștirea turcă, ca să se împreune cu frații(i) săl de arme în caserna din deal; dar cînd a ajuns în fața armii turcă, unul din ofițeri(i) turci amenințîndu-l cu sabia, fu numaidecît culcat jos de glonțul unui pompier. Atunci acea mină de bravi, vîzînd că bătaia s-a angajat, să întocmi în rîndueala de rebel și începu un foc lute asupra armii otomane fără temere de superioritatea (ei) numerică. Acest îndrăsneț atac întroducînd desordinea și confuzia în rîndurile turcilor, pompieri(i) au profitat de ocazie, s-au aruncat ca lei pe un tun, au pus mina pe dînsul și au împrăjtiat moartea în inamici, dar alte tunuri descărcate în viteji(i) români, ofițeri(i) Stărotescu și Dănescu cu 53 pomplieri au fost culcați la pămînt și cealaltă parte din ei s-au debandat.

Batalionul aflat în curtea casernei(i), auzind împușcătura, s-a desfășurat în rîndulală de bătălie și a deschis un foc din cele mai vii asupra inamicului înșirat pe șosea, dar cînd //

p. 75 a văzut pe camarazi (i) lor debandați, s-au retras de vale ca să nu se sacrifice fără nici un folos, fiindcă vreun ajutor n-avea a aștepta de nicăiri. Toată astă încăerare n-a ținut decît ca la trei quarturi de oră, dar trebuie să fi costat foarte scump turcilor, numărul morților lor nu s-a putut afla, fiindcă au fost ridicați noaptea.

Armia otomană, după ce s-a văzut mintuită de acea stavilă neașteptată, a intrat în oraș și ariegarda lor a ocupat caserna, dar n-a cutezat a se așeza în camere, ci a stat bivoacînd

³ Aceeași poziție ostilă guvernului revoluționar.

⁴ Poziția reacționară a lui I. Voinescu I e vizibilă și în acest paragraf.

⁵ Calificativele pe care I. Voinescu I le dă fruntașilor revoluționali sînt de obicei pline de patimă.

toată noaptea în curte și pe stradă. A doua zi după ce a vizitat cu mare sfială toate localitățile (locurile— n.a.) și s-a încredințat că nu mai era picior de soldat român, s-a așezat prin încăperi. În timpul vizitației n-a găsit decît pe facționerul de la steagurile regimentului, pe care, tirîndu-l în curte, l-a împușcat fără misericordie... onoarea ție, june martir al credinței<i> către serviciu!

După această catastrofă, pompierii<i> au stat vreo trei, patru zile ascunși și, la apelu ce li s-au făcut, au venit cu obic<i> nuița lor îndresneală de ș<i>-au reluat serviciul.

- p. 76 Aci se termină revoluția, dar o aruncătură // de ochi înapoi este necesară pentru mai bună dezvoltare. După întoarcerea fugarului guvern, la patru iulie, G. Magheru, care după cum se vede era foarte rebelnic, nesimțindu-se la locul său în capitală, a promis guvernului să meargă să ridice panduri în România mică, ca să combată pe îndresnița putere care ar cuteza să intre în țară ca să se opue la Constituția proclamată de poporul suveran, și, pentru realizarea acestui plan luînd modestul titlu de General-căpitan al trupelor neregulate, fiindcă comanda celor regulate o luase maiorul Tell, înălțîndu-se însuși pe sine la gradul de general, a plecat la Rîmnic, unde a adunat cîteva sute de dorobanți pe o cîmpie căria a dat pompoasă numire de tabăra lui Trajan; mai la urmă i să mai trimiseră două companii de infanterie, 4 tunuri și una divisiune de cavalerie. Toți bani<i> capitații și al cutiilor sateștii au luat drumul taberi imperatorului roman și nici o socoteală nu s-a mai văzut d-a lor întrebunțare.

- p. 77 După ce s-a instalat C. Cantacuzino caimacam a trimis ordin general-căpitanului să-și lase dulcele vise de generalismu și se dea supunere guvernului legal, dar el au stăruit în proiectile sale de independință, pînă la sosirea cazacilor sub comanda adjutantului colonel//Scariatin, care era trimis contra lui de către generalul Lüders, comandantul armii rusă ce intrase în țară.

Abia se iviră lăncile cazacilor și bravul nostru strategiu alergă spre Hermanstadt, luînd cu sine numai bani<i> statului și disprețul public. După fuga lui, dorobanții adunați s-au împărștiaț iar miliția și încetat d-a exista, o parte s-a debandat din tabăra lui Trajan, ceilalți cu cîteva zile mai înainte fusese desarmată de turci.

Deși lucrurile era<u> combinate astfel, ca armile amîndouă să ocupe țara, ca să restabileze ordin(e)a legală și se protege averea oamenilor amenințată de comuniști, ⁶ ajutorul lor n-a făcut altceva decît a grăbit timpul mintuirii<i> cu cîteva zile, fiindcă revoluția se svîrșea în spasmurile tristei sale agonii⁷. Țara se afla în cea mai tristă poziție și viitorul ei se arăta foarte întunecos, tesaurul statului era sleit, contracții vămelor ocnelor, domeniilor, nu mai voia<u> să plătească bani<i> contractelor, țărani<i> refusa<u> de-a plăti capitație, toți postulanții<i> funcții<i>lor publice care serviseră planurilor guvernului, cerea<u> cu ton recompense, și comerțul, sorgintele bogății naționale, desevărsit desființat, tirise în căderea sa creditul. Poporul orașelor, învierșunat de trei luni de inacțiune și întăritare morală, care influința cu putere asupra înfierbîntatului său tempe//rament, începuse a se cam da la ex<c>ese, și proprietari<i> din partea se prepara<u> a vinde scump violarea averilor lor. Atunci capii revoluției, văzînd astă stare a lucrurilor, armia turcă intrată în capitală și cea rusă apropiindu-să, imitară esemplu Magherului și fugiră, unii la Transilvania iar alți<i>, mai creduli în protecția turcă, se deteră în minile lor și fură trimiși în exilu pe la diferite puncturi ale Turchiei.

- p. 78 Pînă a nu termina astă repede sc<h>ife a nenorocitelor evenimente ce se petrecură în țeară, gîndesc că o descriere a haracterurilor principalilor revoluționari n ar fi fără interes pentru posteritate⁸.

Pînă a nu termina astă repede sc<h>ife a nenorocitelor evenimente ce se petrecură în țeară, gîndesc că o descriere a haracterurilor principalilor revoluționari n ar fi fără interes pentru posteritate⁸.

Ion Eliad, fiu<i> al unui băcan din Tîrgoviște, ș<i>-a făcut singur educația, care deși nu este bazată pe cunoștinți speciale dar avea un lustru. Înezestrat de natură c-un spirit poetic însemnat, a intrat în societățile cele mai alese prin poesiile sale. Om fără capacitate administrativă, fără cunoștinți politice, trei mari mișcători ai inimii omenesti l au împins a organiza revoluția ca să-și facă un nume, dacă nu va putea să ajungă la putere: ambiția, necazul și sărăcia. Flatat în toate zilele de junii studenți, care îl compara<u> cu Lamartine, al cărui să făcuse traductor ca să-i semene mai bine întru toate, abia ilustrul orator zisese dinastia orleanistă // „este prea tirziu” și Ioan Eliad a hotărît să restorne țara. El era redactor al buletinului ofițial, jurnalul guvernului, și fiindcă nu înceta d-a scrie și a vorbi contra prințului Bibescu, i s-a luat redacția acelei foi, care l-a lăsat fără mijloace de existență, fiindcă era confundat în datorii, și doăzeci mie de lei, ce l se plătea de guvern pentru redacția acelei foi, era singurul mijloc d-ași susține familia. Iată ce l-a făcut să strige în mijlocul poporul de care era înconjurat „Vocea poporul este vocea lu dumnezeu”. Dar [dă]dînd lui Eliad puțin aur ca să-și

- p. 79

⁶ Ca și alți exponenți ai reacțiunii I. Voinescu I numește pe revoluționari cînd socialiști, cînd „comuniști”.

⁷ Această frază exprimă limpede punctul de vedere reacționar al autorului.

⁸ Portretele frunțașilor revoluției care urmează sînt răuvoitoare și pline de patimă, dar ele ne înfățișează felul cum erau priviți aceștia de către adversarii lor din rîndul reacțiunii.

întîmpine trebuințele, România ar fi fost scutită de cruntele sguđuirii ce a încercat. De ce lucruri mici atîrnă destinurile omenești ! Stilul poetic cu care s-a servit în proclamația Constituției, flatînd pasiunile claselor mici și ale poporului, a tras majoritatea națiunii<1> în favorul ideilor sale utopiste.

Nicolae Golescu, bărbat cu inimă nobilă, generos și de un caracter cavaleresc, n-a intrat în conspirație decît fiindcă ura guvernul Bibescului și a sperat poate să vie în locul lui.

p. 80 *George Magheru*, om de familie proastă, din Tirgu Jiului, ambițios ca toți parveniții, fără nici o creștere, de o inteligență de tot mărginită, a // îmbrățișat revoluția tîrit de amăgi-toarele vorbe ale amicului său Eliad, fără să scie ce are să resulte.

Cristian Tell, se zice că este fiul [al] unui popă sătesc, a servit ca voluntar între panduri în campania rusă de la 1828-29 și la formarea miliției a fost priimit cu rangul de ofițer, unde dobindise pe acel de major, fără multă învățătură dar cetit mult. El a intrat în revoluție fără a avea în vedere decît gradul de general, dar simplitatea ideilor sale și neîndrăsneala îl făcea<u> să fie o jucărie în mîinile celor mai vicleni.

Cele<1>alte persoane care au jucat role secundare în această comedie, erau parte tineri exaltați și alții cufundați în datorii, care spera<u> ca prin răsturnarea ordini<i> legale să dobindească posturi mari în noul guvern. Resultatele acestei ticăloase revoluții sint disprețul respectului cuvenit dregătorilor, ura țaranilor contra proprietarilor, demoralisația oștiri<1> și introducerea desfrînări<i> politice în toate clasele.⁹

Am fost martur ocular amîndurora revoluțiilor ce am descris în acest memorial¹⁰ și am observat o mare diferență între dinsele.

p. 81 Cea dintiu au fost cauzată de vișturile guvernului fanariot, care prin jafurile lor și // apăsările de tot felul a adus pe români la culmea disperării ; o reformă radicală în guvern era visul cel mai dorit al românilor și redobîndirea dreptului de a-și alege pe Domn din sînul lor era obiectul dorințelor lor.

Faptele prințului Bibescu, deși dispăcea<u> multora, [dar] nu putea[u] împinge pe nație pînă la revoluție, dacă morbul revoluționar nu ar fi fost epidemic mai în toate părțile cu tendințe socialiste.

⁹ Poziție tipic conservatoare și reacționară.

¹⁰ De la 1821 și 1848.

REVOLUȚIA DE LA 1848 DIN TRANSILVANIA. ASPECTE INSTITUȚIONAL-ORGANIZATORICE

DE

IOAN MÂNDREA

Studiul¹ își propune să reliefeze aspecte mai puțin cunoscute în istoriografia noastră, privind evenimentele revoluționare de la 1848 din Țara Făgărașului¹. Aici, în condițiile ridicării generale a maselor populare țărănești și orășenești la luptă pentru dreptate socială și națională, se va organiza una din cele 15 prefecturi din Transilvania — formațiuni militare — care va reprezenta puterea armată populară în această parte a țării. Tot aici se va instaura pe cale revoluționară o conducere românească — organ politic și administrativ — emanație a voinței poporului român, dornic să-și păstreze drepturile naționale și sociale proclamate de revoluție.

Revoluția burghezo-democratică de la 1848 din țările române se înscrie în istoria națională ca un moment de puternică afirmare a maselor populare, în lupta împotriva orînduirii feudale, pentru împlinirea năzuințelor lor naționale de unitate și independență. Desfășurîndu-se pe întreg teritoriul locuit de români, revoluția de la 1848 a avut un profund caracter unitar — exprimat în conținutul programelor, în legăturile dintre revoluționari și în însăși evoluția evenimentelor; desfășurările regionale fiind impuse de cauze obiective.

În Transilvania, datorită împletirii complexe a contradicțiilor sociale și naționale, precum și a gradului avansat al crizei orînduirii feudale, revoluția a luat o formă deosebit de ascuțită. Revendicările sociale ale țăranilor iobagi, în covârșitoare majoritate români, se îmbinau cu revendicările determinate de aspirarea națională la care era supusă populația românească, lipsită de drepturi și nerecunoscută ca națiune de sine stătătoare. În aceste împrejurări, revoluția a polarizat toate categoriile sociale avansate: țărani, lucrători, burghezi, țirgoveți, meșteșugari, cărturari; forța ei de bază constituind-o masele populare.

După izbucnirea revoluției în Ungaria, în martie 1848, românii s-au alăturat entuziaști revendicărilor social-politice ale revoluționarilor

¹ Țara Făgărașului, cunoscută și sub denumirea de Țara Oltului, situată în partea de sud-est a Transilvaniei, era la mijlocul secolului al XIX-lea organizată din punct de vedere administrativ sub formă de district, cuprinzînd un număr de 65 de localități, din care un oraș, Făgărașul și 64 de sate (V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș, pînă în Banat*, Cluj, 1929, p. 126 — 128). Din punct de vedere al populației, din totalul de 65 500 de locuitori ai districtului, 52.000 erau români, în proporție de 79,3% (Al. Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, Cluj, 1938, p. 16; T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politico-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, I, Sibiu, 1904, p. 543).

maghiari privind desființarea privilegiilor feudale, instaurarea egalității și a libertății publice și, mai ales, desființarea iobăgiei. Dar ei nu au putut accepta proclamarea „uniunii” forțate cu Ungaria a Transilvaniei, în care ei reprezentau marea majoritate a populației, hotărîită de Dieta maghiară de la Pojon (Bratislava) în martie 1848².

Presa română din Brașov și Blaj, intelectualii români, întruniți în succesive adunări cereau eliberarea iobagilor, drepturi naționale, garantarea folosirii limbii române în administrație, școli, acces la toate funcțiile etc. Prin proclamația de la 24 martie 1848, redactată de Simion Bărnăușiu și respinsă în largi pături sociale se păsea mai departe, cerindu-se recunoașterea națiunii române ca o etnitate politică independentă³.

Adunarea națională de la Blaj din 3/15—5/17 mai 1848 (a doua desfășurată în această localitate, după aceea din 30 aprilie), la care au participat circa 40 000 de oameni, în majoritate covârșitoare țărani, dar la care au fost prezenți și cei mai activi fruntași ai intelectualității, a constituit cea mai puternică manifestație politică a maselor românești. În cele 16 puncte ale petiției naționale, adoptate la 4 mai, se proclama: egalitatea politică a națiunii române din Transilvania cu celelalte naționalități conlocuitoare și dreptul pentru ea de a-și avea reprezentanți în dietă, administrație și justiție, în proporție cu numărul ei. Se cerea de asemenea desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi, libertatea presei și întrunirilor, apărarea libertății individuale, gardă națională, revindicări care arătau caracterul profund democratic al programului revoluționarilor români⁴.

Sub influența ideilor mobilizatoare proclamate la Blaj, revoluția cuprinde mase largi populare din întreaga Transilvanie. Condușă de un tineret ieșit din rîndurile sale, țărănimea, pe linia unei tradiții revoluționare neîntrerupte, a devenit forța socială principală pentru apărarea drepturilor și libertăților sociale și naționale.

Desfășurîndu-se pe fondul luptei generale împotriva feudalismului, a stării de exploatare socială și oprimare națională exercitată de clasele privilegiate din Transilvania, vîrtejul revoluției de la 1848 a atras cu repeziciune masele țărănești, orășenii și intelectualii din districtul Făgărașului⁵. Grelele sarcini feudale, samavolnicile nobililor și ale diferiților dregători apăsau greu pe umerii țărănimii. În Țara Făgărașului ca de altfel în întreaga Transilvanie, marea majoritate a iobagilor o formau țărăni români⁶. La 1848, iobagi erau în 51 de comune ale acestui district; mai existau, ca o particularitate a acestui teritoriu și țărani liberi, în comunele numite „boierești” sau cele „militarisate”⁷ (grănicerești). Sint semnalate astfel încă din primăvara anului 1848, acțiuni revoluționare ale iobagilor din Țara Făgărașului, care considerîndu-se eliberați de sarcinile feudale, refuzau să-și mai îndeplinească obligațiile economice

² Dan Berindel, *Revoluția română din 1848*, București, 1974, p. 33.

³ *Revoluția română din 1848*, București, 1969, p. 164.

⁴ Victor Chereșteșu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 459 — 466.

⁵ Pentru această problemă vezi: Ioan Măndrea și Ștefan Miklos, *Contribuții privind participarea maselor populare din Țara Făgărașului la revoluția burghezo-democratică de la 1848 în țările române, în „Comidava” (Brașov)*, VII, 1973, p. 215 — 223.

⁶ Ștefan Mețeș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Cluj, 1935, p. XLI.

⁷ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, Sibiu, 1889, I, p. 647 — 648.

față de proprietarii pământurilor. Din această cauză rapoartele oficialităților habsburgice informau despre „serviciile refuzate de subalternii nobililor din Făgăraș...“⁸. Asemenea acțiuni sînt semnalate în vara lui 1848 în comuna Simbăta de Sus⁹ și Toderița¹⁰, unde țărani iobgai „eliberați” nu vor să mai execute claca și celelalte obligații, motiv pentru care arondașii acestor proprietăți cer sprijinul autorităților administrative ale Făgărașului.

Trecînd peste voința exprimată de români în cadrul Adunării naționale de la Blaj, nefînd ascultare delegațiilor trimise de aceștia la Cluj, Dieta transilvană, compusă în exclusivitate din reprezentanți ai nobilimii maghiare, secuiești și ai patriciatului săsesc, nu numai că nu a satisfăcut nici o doleanță a românilor, dar a votat la 17/29 mai 1848 în unanimitate, încorporarea Transilvaniei la Ungaria¹¹. Această măsură de o gravitate, excepțională pentru soarta poporului român și a revoluției însăși, a avut imediat repercusiuni deosebit de grele pentru situația din Transilvania, ducînd implicat la ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale. În timpul verii lui 1848 se înmulțesc conflictele dintre nemeșimea proprietară și țărani, dintre autoritățile maghiare și conducătorii mișcării naționale române. Autoritățile pornesc o adevărată goană după „canceliști” (intelectuali) români.

În noua situație creată, poporul român din Transilvania se va aduna între 3/15—12/24 septembrie 1848 în cadrul celei de a treia adunări de la Blaj. Aici s-a hotărît organizarea și ridicarea sa armată¹² pentru a-și apăra drepturile și ființa națională. Comitetul Național Român de la Sibiu, ales la această adunare, a hotărît modul de organizare a gărzilor transilvănene. S-au format 15 prefecturi; fiecare din ele trebuia să organizeze o legiune condusă de un prefect și de un viceprefect¹³. Această organizare a fost aprobată în octombrie 1848 de Înalta Comandă generală austriacă din Sibiu¹⁴.

Una din cele 15 prefecturi s-a format în Țara Făgărașului¹⁵. La conducerea ei Comitetul Național Român a numit pe tînărul prefect Ioan (Iovian) Brad¹⁶, intelectual, pătruns de ideile înaintate ale revoluției,

⁸ Arhivele Statului Sibiu, *Protocolul Universității Săsești*, II, 1846—1848, p. 618, act. nr. 618 din 31 mai 1848.

⁹ Arhivele Statului Brașov, fondul *Prefectura Făgăraș*, doc. nr. 1573 din 8 iulie 1848.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 1611 din 17 iulie 1848.

¹¹ *Revoluția română din 1848*, București, 1969, p. 193.

¹² George Barițiu, *op. cit.*, II, Sibiu, 1890, p. 242 — 243.

¹³ Legiunea se împărțea în 10 tribunate, avînd în frunte tribuni și vicetribuni; tribunatele la rîndul lor se divideau în cîte 10 centurii, fiecare conduse de centurioni sau căpitani. Centuria — recrutată în general dintr-un sat — se împărțea în decurii cu cîte 10 oameni, conduse de decurioni sau vicedecurioni sau căprari (*Revoluția de la 1848 în Țările române*, București 1974, p. 137).

¹⁴ Aprobind această organizare guvernatorul militar al Transilvaniei, generalul Anton Puchner, urmîrea să atragă gărzile naționale românești de partea imperialilor, promițîndu-le tot ajutorul său în dotarea cu armament (col. L. Loghin, col. C. Ucrain, *Aspecte militare ale revoluției de la 1848—1849 în Transilvania*, București, 1970, p. 17).

¹⁵ George Barițiu, *op. cit.*, II, p. 309, 318 — 319; Silvestru Moldovan, *În Panteon, Mormintele marilor noștri bărbați de la 1848 — 1849*, Sibiu, 1901, p. 70.

¹⁶ Ioan Brad (20 octombrie 1817 — 4 februarie 1890) s-a născut în localitatea Orlat. A studiat gimnaziul la Blaj și cursul matematic la Secăriș. După absolvirea școlii trece în Țara Românească ca profesor de limbă germană la o școală din Craiova. La 1848 se întoarce în Transilvania și este numit de Comitetul Național Român, prefect al Legiunii districtului Sibiu.

devotat cauzei emancipării naționale a poporului român. În scurt timp prefectura va organiza în Țara Făgărașului o legiune — formație militară, constituită pe principiul teritorial, fapt care-i conferea o coeziune sufletească și morală trainică, generată de cunoașterea reciprocă și de identitatea idealului național pentru care era chemată să lupte. În acțiunea de organizare a legiunii și în desfășurarea operațiilor militare, prefectul I. Brad a fost ajutat de tinerii revoluționari făgărășeni, viceprefecții Ioan Comșia¹⁷ și Ioan Morariu¹⁸. Sarcina principală a legiunii era de a apăra teritoriul Țării Făgărașului și a coopera militar cu Legiunea Țării Birsei¹⁹.

Ambele tabere revoluționare, română și maghiară, luptând pentru libertate făceau ca, atit răzvrătirea românilor cît și împotrivirea secuilor și ceangăilor să constituie acte progresiste. Dar în același timp revoluționarii maghiari, influențați de elementele de dreapta, ale nobilemii liberale, partizani ai ideii supremației naționale, nu au vrut să recunoască existența românilor ca popor fapt care a determinat ca românii ardeleni să fie nevoiți a se alia cu împăratul Austriei, care din motive tactice s-a pronunțat gata să recunoască drepturile națiunii române²⁰. Asemenea situație exista în zona de sud-est a Transilvaniei, unde alături de trupele Legiunilor Țării Birsei și Țării Făgărașului se aflau unități ale armatei austriece conduse de feldmareșalul Gedeon²¹.

Acțiunea de organizare a Legiunii Țării Făgărașului începe în luna octombrie 1848, cînd se formează lingă comuna Șercaia, în apropiere de orașul Făgăraș, tabăra militară a revoluționarilor făgărășeni. Aici sînt deplasate și unități militare conduse de feldmareșalul Gedeon. Locuitorii Țării Făgărașului răspund chemării tribunilor lor și se înrolează pe bază de voluntariat în rîndurile legiunii. Ca urmare, în tabăra de la Șercaia s-a adunat din tot districtul Făgărașului — anunță „Gazeta de Transilvania” — „o mare sumă de români armați sub căpitanii sau prefectii lor comandanți”. Același ziar apreciază că aici, „numărul românilor armați ar trece de 10 000, mai mulți cu lănci”²². La sfîrșitul lunii octombrie, trupele austriece au cucerit Cetatea Făgărașului, care va servi, pînă în martie 1849, drept garnizoană a armatei imperiale²³. În orașul

ului, apoi în aceeași calitate în Țara Făgărașului (Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, I, Sibiu, 1898, p. 558). La începutul revoluției, tinărul locotenent de grăniceri I. Brad, va fi alături de Avram Iancu și de Axente Sever în instruirea militară a trupelor române (George Barițiu, *op. cit.*, II, p. 245).

¹⁷ Originar din Țara Făgărașului, Ioan Comșia, a absolvit gimnaziul și școala teologică (Arh. Statului Brașov, fondul *Prefectura Făgăraș*, act. nr. 47 din 14 ianuarie 1849).

¹⁸ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, I, Sibiu, 1944, p. IX.

¹⁹ Legiunea Țării Birsei, condusă efectiv de viceprefectul Constantin Secăreanu, organizată în tribunalele Branului și Săcelelor a luptat cu mult eroism în bătăliile de la Vama Buzăului, Săcele, Prejmer, Hărman, Bod, Hălchiu etc., împiedicînd trupele inamice să ocupe Brașovul (Florin Salvan, *Constantin I. Secăreanu — conducătorul Legiunii Țării Birsei în revoluția de la 1848—1849*, în „Studii și articole de istorie”, XVIII, București, 1972, p. 64 — 65).

²⁰ M. Constantinescu, *Lupta națională și socială a românilor din Transilvania în „Lupta de clasă”*, XLVIII (1968), nr. 5 (mai), p. 79.

²¹ George Barițiu, *op. cit.*, II, p. 318 — 319.

²² „Gazeta de Transilvania”, XI(1848), nr. 84 (octombrie).

²³ Wilhelm Schmidt, *Cetatea Făgărașului*, Sibiu, 1865, p. 122.

Făgăraș s-a organizat, de altfel, cartierul general al trupelor habsburgice din această zonă.

În timpul revoluției, Legiunea Țării Făgărașului a dus o mare lipsă de armament modern de luptă. Comandamentul general austriac a acordat taberei române de la Șercaia puține arme și muniții²⁴. De aceea, înarmarea „gloatelor” române s-a făcut în condiții grele, folosindu-se posibilitățile locale și cu arme tradiționale, îndeosebi cu lănci²⁵.

Ascutirea contradicțiilor naționale și sociale, duc în toamna anului 1848 și în Țara Făgărașului la un conflict deschis armat. Acțiunile militare ale legiunii încep la sfârșitul lunii octombrie, îndată după organizarea taberei militare de la Șercaia de unde, prefectul I. Brad „cu trupa sa de lănceri” este detașat din ordinul lui Gedeon, pentru a opera în districtul Brașovului, alături de Legiunea Țării Birsei, pentru dezarmarea ceangăilor săceleni, apoi continuă acțiunea în districtul Trei Scaune, împotriva secuilor, de unde trupele române sînt respinse²⁶.

În toamna anului 1848, masele țărănești au mers pe drumul vechi al luptei împotriva nobilimii, care căuta să stăpînească și să stoarcă și mai departe, sub amenințarea forței, țărănimea. Sub influența ideilor revoluționare, țăraniii pornesc să-și facă ei însăși dreptate, să-și recapete pămînturile răpîte odinioară de feudali. Asemenea acțiuni sînt semnalate în Țara Făgărașului în comunele: Drăguș, Ucea de Jos, Sîmbăta de Jos, Iași, Voievodeni, ai căror locuitori intră cu forța în stăpînirea unor suprafețe de pădure ale curții feudale ale baronului Iosif Brukenthal²⁷. Pe aceeași cale revoluționară acționează țăraniii din comuna Arpașul de Sus, luînd în stăpînire suprafețe de pădure din domeniul feudal al grofului S. Teleki²⁸. Semnificativă este și acțiunea țăranilor din comuna Șercaia, care, îndemnați de preotul ortodox Ioan Raita, refuză să îndeplinească sarcinile fiscale față de autoritățile comunale²⁹. O altă formă de manifestare a spiritului revoluționar care cuprinse pe locuitorii satelor Țării Făgărașului a constituit-o rezistența tineretului față de recrutările militare, efectuată de autoritățile maghiare. Astfel, în comuna Cuciulata, la 9 septembrie 1848, în fața comisiei de recrutare, țăraniii la îndemnul învățătorului Gheorghe Ciocan au refuzat în masă „înscrierea și darea recruților”, pe motivul că ei nu vor să servească interesele nobilimii maghiare, care nu a recunoscut drepturile națiunii române și a hotărît „unirea Ardealului cu Țara Ungurească”, fără voia poporului român. Considerîndu-se reprezentantul țăranilor din această comună, învățătorul Gheorghe Ciocan (numit și Voicila, originar din Cuciulata, absolut al liceului din Blaj), arată numitei comisii, că refuzul comunei de a da tineri pentru armată, se datorează lipsei drepturilor politice ale românilor, care deși formează marea majoritate a locuitorilor acestui district, nu au „oficiali” (funcționari) din rîndurile lor care să le apere drepturile, precizînd că „oficialii” maghiari îi împiedică să folosească limba română și

²⁴ Silviu Dragomir, *op. cit.*, doc. nr. 9, p. 15.

²⁵ „Gazeta de Transilvania”, XI (1848), nr. 84 (octombrie)

²⁶ George Barițiu, *op. cit.*, II, p. 318 — 319.

²⁷ Arh. Statului Brașov, fondul *Prefectura Făgăraș*, doc. nr. 92 din 19 decembrie 1848.

²⁸ *Ibidem*, doc. nr. 93/1848.

²⁹ *Ibidem*, act. prezidențial nr. 88 din 10 septembrie 1848.

să se manifeste ca națiune³⁰. Asemenea manifestări sînt cunoscute și în comunele Veneția³¹, Perșani și satul Lupșa³².

În condițiile ridicării generale la luptă a maselor populare prefectura a răsturnat pe cale revoluționară administrația districtului Țării Făgărașului, formată în marea sa majoritate din elemente funcționărești ale clasei dominante maghiare. În ziua de 25 octombrie 1848 toți „oficialii” vechii conduceri administrative sînt siliți să demisioneze³³. Pentru o scurtă perioadă a fost numită o administrație provizorie formată dintr-un vicecăpitan (ofițer austriac numit de generalul comandant A. Puchner) și subalternii acestuia: preotul Moldovan din comuna Racovița și tribunul I. Brad, conducătorul prefecturii³⁴.

La 12 noiembrie 1848 Comitetul Național Român organizează alegeri generale pentru noua administrație românească a Țării Făgărașului. În acest scop delegaseră pe fruntașii revoluționari August Treboniu Laurian și Ioan Brad, care, așa cum relatează „Gazeta de Transilvania”, aveau rolul aici la Făgăraș de „a lumina pe popor asupra frumosului său drept...” (de-a-și alege pe ai săi reprezentanți — n.n.)³⁵. La adunarea de alegeri au participat reprezentanții Comandantului general austriac al Transilvaniei³⁶.

Pentru desfășurarea adunării au fost aleși ca secretari: Ioan Brad, George Barițiu, Ioan Popazu, David Almășan, Dimitrie Popovici. Prin aclamație deschisă au fost aleși atunci în funcțiile administrative ale Făgărașului: David Almășan, jurist, în calitate de vicecăpitan sau al doilea cirmuitor (în funcția de prim cirmuitor numirea trebuia s-o facă împăratul Austriei), Ioan Aldulea, avocat-prim notar; Nicolae Găitan, jurist-vice-notar; Constantin Secăreanu, avocat-perceptor; asesori au fost aleși: Matei Pop (deputat al românilor la Pesta); Aron Pumnea (Pumnul), profesor de filozofie; Ion Codrea (Codru Drăgușan) învățător; Dimitrie Popovici, tricesimator; Ghe. Sulleri (Suleriu), avocat; Ioan Pușcașu (Pușcariu), jurist, profesor; Ilie Moraru și Gheorghe Făgărașanu, intelectuali din Făgăraș³⁷.

Arătînd importanța evenimentului „Gazeta de Transilvania” sublinia: „Astăzi districtul Făgărașului sau mai pe românește Țara Oltului avu o zi mare, însemnată, scumpă. Astăzi poporul român în număr ca de 70 mii își alege prin ai săi deputați pe oficialii de ținut...”³⁸. Pe această cale, prin exprimare liberă și democratică, poporul român din acest teritoriu și-a arătat voința, alegîndu-și autoritatea politico-administrativă care să-i apere drepturile și interesele sale naționale. Noua conducere era formată din intelectuali proveniți din rîndul poporului, cu

³⁰ *Ibidem*, act. prezidențial, nr. 83 din 9 septembrie 1848.

³¹ *Ibidem*, act. nr. 75/1848

³² *Ibidem*, act. nr. 83 din 9 septembrie 1848.

³³ „Gazeta de Transilvania”, XI (1848), nr. 85 (octombrie)

³⁴ *Din Istoria Transilvaniei*, II, ed. a II-a, București, 1963, p. 97; „Gazeta de Transilvania”, XI, 1848, nr. 88 (octombrie).

³⁵ „Gazeta de Transilvania”, XI (1848), nr. 90 (noiembrie).

³⁶ *Ibidem* (aceștia erau: maiorul pensionar Mangheciuc, care deschise adunarea în calitate de președinte și D. Tiemar, căpitanul comandant al cetății Făgărașului în calitate de comisar al Comandantului general).

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

ale căror idealuri se contopeau. În importanta funcție de al doilea cărmuitor (vicecăpitan) a fost ales David Almășan³⁹, tânăr avocat cu concepții revoluționare avansate. A funcționat la 1848 în calitate de profesor în Țara Românească, unde nu s-a mărginit a preda în școala de aici „moralul și învățăturile trebuincioase”, ci s-a abătut din datorii „cu luare de parte la cauza revoluției întrebunțind propaganda”⁴⁰.

Semnificativ este faptul că printre membrii acestui organ național se numărau în majoritate intelectuali de seamă din Țara Birsei, revoluționari ca: Constantin Secăreanu, conducătorul Legiunii Țării Birsei și Ioan Pușcariu⁴¹, animați de dorința fierbinte a triumfului revoluției în zona vecină, compact românească a Țării Făgărașului. Ei au acționat atunci pentru a forma din Țara Birsei și Țara Făgărașului un puternic centru al revoluției române. La fel de semnificativ este și faptul că printre cei cinci membri ai administrației, originari din Țara Făgărașului, s-au aflat cărturarii Ion Codru Drăgușan și Aron Pumnul (ales în absență), luptători de seamă pentru emanciparea socială, culturală și națională a poporului român. Începutul evenimentelor îl găsește pe tânărul învățător I. Codru Drăgușan în Țara Românească, unde, atras de ideile pașoptiste participă în calitate de comisar de propagandă în județul Prahova alături de Costache Telegescu, N. Roată, Dumitrache Florescu, etc. la pregătirea revoluției⁴². În conflict cu „Departamentul Credinței”⁴³ se întoarce în Transilvania purtat de arzătoarea dorință de a-și sluji interesele poporului din care se trăgea.

Aceleași sentimente patriotice le-a manifestat și Aron Pumnul (profesor și filolog)⁴⁴, față de revoluționarii făgărășeni, în dorința de a participa activ la apărarea și consolidarea cuceririlor revoluționare în această parte a țării.

Încă de la începutul existenței sale, noul organ administrativ al Țării Făgărașului a acționat pentru reinstaurarea unor vechi drepturi ale poporului român. Astfel, una din primele sale măsuri a fost introducerea limbii române ca limbă oficială în această parte a Transilvaniei⁴⁵.

³⁹ Originar din localitatea Alma (Cetatea de Baltă) David Almășan (23 aprilie 1807 – 23 martie 1897) a studiat dreptul la Cluj și a funcționat ca avocat la Cetatea de Baltă, în 1838 – 1848 (Andrei Birseanu, *Istoria școlilor centrale*, Brașov, 1902, p. 578).

⁴⁰ *Anul 1848 în Principatele Române (acte și documente)*. V, București, 1904, p. 158.

⁴¹ După Marea Adunare Națională de la Blaj, unde a purtat steagul național, a fost chemat în Țara Românească și a activat aici ca comisar de propagandă în județul Piteștiului; reintors în Transilvania se înrolează în Legiunea Țării Birsei, participând cu eroism la luptele pentru apărarea Brașovului (Ioan Cavalier de Pușcariu, *Notele despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 9).

⁴² Originar din comuna Drăguș (Făgăraș), fiu de țaran I. Codru Drăgușan (1818–1886) a frecventat cursurile școlii primare în satul natal apoi pe cele ale școlii grănicerești din Viștea inferioară, probabil și pe cele de la Sf. Sava, după care funcționează ca învățător la Școala elementară din Ploiești (*Peregrinul transilvan*, București, 1956, p. 5, 7, 10, 12).

⁴³ *Anul 1848 în Principatele Române*, III, București, 1902, p. 114.

⁴⁴ Originar din comuna Cuculata, Aron Pumnul (27 noiembrie 1818 – 24 ianuarie 1866) a urmat cursurile gimnaziale la școlile din Blaj și Cluj (1843), iar pe cele teologice și filozofice la Universitatea din Viena. Reintors în Transilvania funcționează ca profesor la liceul din Blaj. Aici colaborează la ziarul „Organul Luminații”, înființat de Timotei Cipariu. Participă la evenimentele din 1848, motiv pentru care este persecutat de autoritățile maghiare fiind nevoit să plece la București, apoi la Iași și de aici în Bucovina. La Cernăuți activează ca colaborator aprobat al lui Hurmuzachi la Gazeta „Bucovina”, 1848 (Dr. C. Diaconovich, *op. cit.* III, p. 695).

⁴⁵ „Gazeta Transilvaniei” XI (1848) nr. 90 (noiembrie).

Exprimindu-și încrederea în noua conducere, care fiind o adevărată reprezentare a poporului român apără drepturile sale politice și civile, „Gazeta de Transilvania” menționa că acest organ avea menirea „să lucreze în toată privința spre binele publicului”⁴⁶. De aceea, locuitorii districtului îi solicitau sprijinul împotriva unor abuzuri ale clasei dominante. Astfel, în luna noiembrie 1848 este înaintată o plingere administrației Făgărașului în numele locuitorilor și soldaților grăniceri din comuna Arpașul de Sus și a celor din Satul Lupșa, în care se cere „Onoratului Comitet al Făgărașului” sprijinul împotriva Curții nobiliare a grofului Teleki care le-a ocupat prin forță o parte din pământuri, trei munți, mai multe suprafețe de fînături și pădure⁴⁷.

Activitatea administrației române a Țării Făgărașului a fost coordonată de Comitetul Națiunii Române. Printr-o serie de adrese ale sale, semnate de Simion Bărnuțiu (președinte), Aron Florian (secretar), s-au transmis autorității de aici, dispoziții și sarcini izvorite din mersul evenimentelor revoluționare. Pe această cale se cerea administrației să manifeste răspundere față de drepturile cetățenilor, să apere ordinea publică⁴⁸.

Acțiunile militare ale Legiunii Țării Făgărașului s-au intensificat în luna decembrie 1848. Din tabăra de la Șercaia, prefectul Ioan Brad s-a deplasat cu „trupa sa de lănceri” în partea de nord-est a districtului, unde a participat la acțiunile militare din zona comunelor Hoghiz, Racoș, Căpeni⁴⁹ și Ormeniș⁵⁰, silind inamicul să se replieze, la 19 decembrie, pe malul drept al Oltului, în zona comunelor Belin și Aita Mare⁵¹.

La sfârșitul anului 1848, odată cu intrarea în Transilvania a trupelor revoluționare maghiare conduse de Iosif Bem, Legiunea va trebui să facă față unor dificile situații militare. Înaintarea armatei maghiare a lui Bem spre Sibiu, la 18–19 ianuarie 1849⁵², va amenința Țara Făgărașului dinspre apus. În partea dinspre răsărit secuii s-au dispus și întărit militar pe malul drept al Oltului, au ocupat zona comunelor Racoșul de Jos și de Sus, Cața, Homorod, Cohalm, Ungra, urmărind să intre în Făgăraș pentru a se uni cu trupele lui Bem. În această situație prefectura își va organiza legiunea pe malul stîng al Oltului, creind o puternică linie de apărare în zona comunelor Hoghiz, Comana de Jos, Veneția de Jos, Șercaia, Mîndra. Acum se vor remarca prin eroismul și talentul lor militar, viceprefectul Ioan Comșia, care va conduce din tabăra de la Șercaia, toate acțiunile militare din această zonă. În susținerea atacurilor militare el a fost ajutat de Ioan Morariu și de centurionul Voicila⁵⁴. În partea de apus, de la Șercaia spre Sibiu, linia stîngă a Oltului era apărată de unitățile militare habsburgice așezate în taberele de la Ohaba, Mărgineni,

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 101 (noiembrie).

⁴⁷ Arh. Statului Brașov, fondul *Prefectura Făgăraș*, act. nr. 35 din noiembrie 1848, pachet nr. 1371 – 2124/1848.

⁴⁸ *Ibidem*, doc. nr. 43, pachet D. nr. 163 – 895/1848; nr. 97/1848; nr. 14/1849.

⁴⁹ S. Dragomir, *op. cit.*, doc. nr. 29, 30, p. 42.

⁵⁰ *Ibidem*, doc. nr. 33, p. 44.

⁵¹ *Ibidem*, doc. nr. 44, p. 56.

⁵² „Gazeta de Transilvania,” XII (1849), nr. 4 (ianuarie).

⁵³ S. Dragomir, *op. cit.*, doc. nr. 72, p. 86; nr. 73, p. 87; nr. 78, p. 91 – 92.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. nr. 71, p. 83; nr. 72, p. 86; nr. 73, p. 87; Arhivele Statului Brașov, fondul *Prefectura Făgăraș*, act. nr. 10/1849.

Lisa, Viștea de Jos ⁵⁵. La sfârșitul lunii februarie 1849, Legiunea Țării Făgărașului a cooperat cu cea a Țării Birsei pentru apărarea zonei Făgărașului și a drumului spre Sibiu ⁵⁶.

După ocuparea Sibiului, la 11 martie 1849, armata lui Bem se va îndrepta spre Făgăraș. Trupele existente în Cetatea Făgărașului se vor retrage la 17 martie spre Brașov ⁵⁷. Odată cu apropierea armatei lui Bem de marginea Făgărașului, eveniment petrecut la 18 martie 1849, prefectura și administrația română a Țării Făgărașului și-au încetat activitatea. Unii dintre conducătorii administrației: David Almășan, I. Codru Drăgușan, I. Pușcariu se vor refugia în Țara Românească ⁵⁸.

În decursul existenței sale, administrația Făgărașului instaurată pe cale revoluționară ca rezultat al luptei maselor populare, a reprezentat organul național conducător al românilor din această zonă a Transilvaniei, care le-a apărat cu zel drepturile politice și civile. În același timp, ea a constituit o garanție a victoriei revoluției române pentru care motiv, marele revoluționar-democrat Nicolae Bălcescu era îndemnat să vadă în actul instaurării administrației române în județele Făgăraș, Hunedoara, Alba Inferioară, Cetatea de Baltă ⁵⁹, prima cheazășie a triumfului de mîine. Conducătorii administrației și ai prefecturii Țării Făgărașului prin faptele lor revoluționare se înscriu în panteonul luptătorilor pașoptiști pentru emancipare socială și națională a poporului român.

⁵⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, doc. nr. 71, p. 83.

⁵⁶ Florin Salvan, *op. cit.*, p. 70.

⁵⁷ George Barițiu, *op. cit.*, II., p. 480 — 481.

⁵⁸ Ioan Cavaler de Pușcariu, *op. cit.*, p. 22.

⁵⁹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, București 1967, p. 184.

TRICOLORUL ȘI COCARDELE ÎN CONTEXTUL LUPTEI REVOLUȚIONARILOR PAȘOPTIȘTI

DE

MARIA DOGARU

Aniversarea a 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 ne prilejuiește ocazia de a evidenția câteva aspecte privind înfățișarea, rolul și semnificația steagului definit de contemporani și de generațiile care au urmat drept „stindardul libertății”.

Incontestabil revoluționarii pașoptiști au acordat o importanță deosebită drapelului țării, în general însemnul constituind pentru aceștia o formă de a-și exprima concepțiile înaintate, un mijloc de a mobiliza masele la lupta revoluționară.

Cum se știe, unul din primele decrete emise după triumful revoluției de noul organ conducător, Guvernul provizoriu, a avut drept scop fixarea steagului național. Decretul dat la 14 iunie 1848 prevedea că „steagul național va avea trei culori : albastru, galben și roșu. Deviza română care va fi scrisă atît pe steaguri cit și pe monumentele și decretule publice se va compune din aceste două cuvinte : Dreptate Frăție”¹.

Prin cel de al doilea decret referitor la componența drapelului, emis în 13 iulie, se preciza : „Lîngă lemn vine albastru, apoi galben și apoi roșu filfiind”^{1bis}.

Evident, noul drapel, simbol al transformărilor revoluționare produse în societatea românească exprimînd totodată aspirațiile acelei generații, menține înfățișarea steagurilor militare din perioada anterioară diferînd de acestea prin următoarele :

1. era inversată poziția culorilor albastrul și roșu (pină atunci roșu era plasat în partea superioară).

2. se înlătură însemnul domnitorului anterior constînd în cifra domnească încoronată, înconjurată de o ghirlandă din frunze.

3. s-a introdus deviza revoluționară „Dreptate — Frăție”.

4. În virful hampei s-a plasat acvila cruciată însă redată conform concepțiilor democratice ale luptătorilor pașoptiști fără coroană.

Semnificația schimbărilor operate în privința alcătuirii steagului național reliefează convingător concepțiile înaintate ale frunțașilor revoluției din 1848.

¹ Anul 1848 în Principatele Române, vol. I, București, 1902, p. 567

^{1bis} Ibidem, vol. II, 477.

Menționind deci culorile steagurilor armatei introduse în 1834², culori pe care le considerau a fi existat de mult, dinainte și după recunoașterea Porții ca putere suzerană³ cît și acvila cruciată, elementul principal al stemei Țării Românești pe care îl interpretau ca dovada originii comune a românilor de pe teritoriul fostei Dacii și al continuității⁴, revoluționarii pașoptiști au vededit încă odată prețuirea pe care o acordau trecutului de luptă al neamului pe baza căruia, solicitau întărirea autonomiei. Îndepărtarea însemnelor considerate autocrate (cifra fostului domnitor și corona) era expresia convingerilor democratice — republicane ale luptătorilor din 1848 iar sensul cuvintelor constituind deviza, sintetizînd principiile justiției sociale bazate pe cultură, a fost precizat chiar prin decretul referitor la alcătuirea steagului: „Dreptatea acea stea strălucitoare care luminează omenirea și o povățuiește în calea binelui voiesc ca oamenii să fie mai întii slobozi și deopotrivă și frăția acest sentiment străbun românesc leagă inimile pentru folosul obștesc”⁵.

Considerăm și noi că tricolorul înfățișat conform aspirațiilor generației din 1848 a fost adoptat de către revoluționari încă din perioada anterioară declanșării revoluției în Țara Românească⁶.

Ni se pare semnificativă pentru a argumenta afirmația de mai sus nota inserată la 16 martie 1848 în „Gazeta de Transilvania”⁷ atestînd că în acea lună studenții români din Paris au salutat noul guvern francez cu un steag național, avînd culorile albastru, auriu (este știut că în heraldică culoarea galbenă și aurul sînt identice⁸) și roșu. Apreciem că acest steag, diferit ca înfățișare de drapelele unităților militare din Țara Românească, era un steag de factură revoluționară.

Aducem în sprijinul ideii enunțate mai sus și informația cuprinsă în raportul administratorului și al ofițerului delegat pentru cercetarea tulburărilor întîmplate la 13 iunie la Giurgiu conform căreia pentru acea zi „a fost hotărîtă” și s-a desfășurat „solemnitatea sfințirii steagurilor libertății” la adunare fiind prezentă „o mulțime de popul”⁹. Iată deci că în orașul Giurgiu, masele populare au participat cu mult entuziasm la sfințirea drapelului național încă înainte de a se emite decretul guvernului provizoriu referitor la componența acestuia. Nu este exclus ca adoptarea tricolorului ca simbol al revoluției românești să fie în strînsă legătură cu celelalte însemne utilizate de fruntașii revoluționari încă înainte de izbucnirea revoluției¹⁰. Toate acestea cît și rapiditatea cu care masele din

² Prin firmanul sultanului Mahomed al II-lea din 7 — 16 august, Arh. St. București, colecția documente turcești, XIV/1614, vezi Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, p. 540.

³ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, București, 1902, p. 539.

⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 505.

⁵ *Ibidem*, p. 568.

⁶ O părere asemănătoare are și Elena Pălănceanu, *Steaguri din colecția Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România*, în „Muzeul Național”, I, 1974, p. 139.

⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 140.

⁸ Vezi Marcel Sturdza Saucești, *Heraldica*, București, 1974, p. 40.

⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 612.

¹⁰ Dintre acestea rețin atenția matricele sigilare ale lui Nicolae Bălcescu al cărui miner se termina printr-o figurină reprezentînd lupoaica capitolină semnificînd originea comună a locuitorilor de pe versantele carpaților (vezi Cornelia Bodea, *Un sigiliu al lui Nicolae Bălcescu*, în „caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor bibliotecii Academiei R.S.R.” cabi-

București și alte localități și-au însușit noul drapel și s-au confecționat astfel de exemplare ne face să credem că într-adevăr tricolorul corespunzând total sau parțial prevederilor decretului din 14 iunie a fost adoptat de luptătorii pașoptiști încă înainte de triumful revoluției în Țara Românească. În această situație decretul la care ne-am referit a avut pe de o parte menirea de a da tricolorului național o bază legală, iar pe de alta de a asigura uniformitatea necesară unui însemn de importanță națională¹¹. Considerăm o confirmare a aprecierilor de mai sus și conținutul versurilor imprimate pe o foaie volantă difuzată maselor participante la adunarea de pe dealul Filaretului: „Cu limba-i de aramă / Frate clopotele ne cheamă / Stindardul libertății / azi se va consacra / Unire și frăție cu toții vom proclama /”¹².

Documentele atestă faptul că s-au confecționat astfel de drapele în capitală, probabil și în alte localități, însă vicisitudinile vremii au făcut ca acestea să dispară rămânând ca mărturie vie doar steagul gărzii orășenești din Slatina, steag ce se păstrează în colecțiile Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România¹³, pe care este scris cu slove chirilice (sciirea de tranziție) în următoarea dispunere textul ДРЕПТАТЕ-ФРЪТИЕ (Dreptate-Frăție), pe albastru, ЖУДЕЦКА ОЛТАС (Județul Oltu), pe galben, ОРАШКА СЛАТИНА (orașul Slatina), pe roșu.

Din unele documente cunoaștem suma care s-a cheltuit pentru „înființarea stindardelor libertății” necesare observatorului poliției și detașamentului de dorobanți din capitală. Prețul celor două steaguri incluzând valoarea materialului tibet (pentru cel al dorobanților) și șalon (pentru cel al observatorului poliției) a franjurilor și a lucrului a fost de 192 lei și 10 parale¹⁴.

Cercetările efectuate în ultima vreme¹⁵ au evidențiat faptul că în perioada în care la cîrma Țării Românești au stat organele revoluționare s-au confecționat și distribuit armatei drapele tricolore purtînd noile însemne.

Astfel, încă din 18 iunie, prin decretul nr. 5 al Guvernului provizoriu, în legătură cu jurămîntul ce urma să fie depus de către oștire, se arată că „trebuința fiind a sa schimba steagurile vi se vor trimite peste puțin alte steaguri noi”, ordonîndu-se ca pînă atunci să fie scoase din uz drapelele vechi¹⁶. Ni se pare demn de remarcat faptul că din respect pentru istoria neamului se ordona comandanților ca steagurile vechi să fie ținute în magazinele unităților, urmînd să fie depuse la arsenalul armatei¹⁷, instituție

netul nunișmatic 1965, aprilie—iunie, p. 390 — 391), cel al lui Cristian Tell în care s-a gravat însemnul societăților secrete, două brațe care se string aluzie la Societatea „Frăția” (M. Dogaru, *Sigiliile martori ale trecutului istoric*, București), cit și tiparul șigilar al unui pașoptist neidentificat al cărui miner înfățișează trei personaje pe o baricadă din Paris, un muncitor, un țaran și un intelectual evidențiind solidaritatea acestor clase sociale (Dan Cernovodeanu, *Un sigiliu pașoptist inedit*, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu”, 1970—1971, p. 673 — 680.

¹¹ Ne raliem întru totul părerii emise de profesorul Ștefan Pascu conform căreia revoluționarii munteni au avut un rol determinant în fixarea culorilor drapelului tricolor.

¹² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. I, p. 253.

¹³ E. Pălănceanu, *op. cit.*, p. 139.

¹⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, București, 1902, p. 56.

¹⁵ C. Căzănișteanu, *În legătură cu drapelele instituite în timpul revoluției muntene de la 1848*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, IV, 1966, p. 265 — 272.

¹⁶ Arh. St. București, fond Departamentul ostășesc, dosar nr. 1/1848, f. 34.

¹⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 295.

la care de-a lungul anilor s-au concentrat prețioase izvoare speciale între care o însemnătate deosebită o au izvoarele vexilologice¹⁸.

După preluarea de către generalul Tell a conducerii Departamentului ostășesc se solicită guvernului provizoriu să ia măsuri pentru alcătuirea a 6 steaguri, trei pentru infanterie și trei pentru cavalerie sau să dea dezlegare pentru confecționarea lor în cadrul oștirii¹⁹.

Deși aprobarea în acest sens a fost dată încă din 11 iulie²⁰ abia peste două luni (la 11 septembrie) au fost trimise unităților de cavalerie și infanterie noile drapele. Considerăm că acestea aveau conform tradiției²¹, pe lângă însemnele cunoscute drapelului de stat, de altfel ca și drapelele gărzilor naționale, unele inscripții evidențiind apartenența la o unitate sau alta (numărul și denumirea armii). Așa își găsește explicația afirmația inclusă în adresa trimisă la 25 iunie de generalul Tell guvernului provizoriu (prin care solicita să i se încredințeze lui sarcina de a constitui noile drapele) urmînd „a le supune Guvernului provizoriu spre decretare”²². Nu este exclus ca unitățile să fi fost consultate în această privință și chiar să se fi trimis unele modele. De altfel ordinului trimis la 11 septembrie maiorului Mavrocordat (în care-l înștiința de expedierea noilor drapele) i s-a adăugat o notă cu următorul cuprins „tot de odată se întoarce și stindardul aflat aici, spre a se urma cele de mai sus și apoi a se trimite odată cu celelalte”, deci să se fixeze de hampă și să fie distribuite unităților subordonate²³.

Noile steaguri au fost înmîinate unităților armatei în adunări solenne la care conform ordinelor date trebuia să fie prezent întregul efectiv²⁴. Guvernul provizoriu și șeful Departamentului oștirii au acordat o importanță deosebită acestei acțiuni, dotarea oștirii cu steagurile revoluționare trebuind să contribuie la stimularea dragostei și devotamentului ostașilor față de patrie, față de revoluție. De altfel chiar în ordinul prin care se anunța trimiterea steagurilor noi, generalul Tell preciza că ele „vor servi în viitor drept deviză ostașilor români”²⁵.

Fiind unul din însemnele naționale cele mai expresive, avînd o mare putere de sugestie și reprezentare, drapelul a dobîndit în timpul revoluției de la 1848 o semnificație deosebită el fiind prezent în toate manifestările revoluționare. Informațiile ce s-au păstrat ne-au permis să constatăm faptul că drapelul național tricolor alcătuit conform prevederilor decretului Guvernului provizoriu mai sus specificat a fost arborat la toate adunările publice în care au fost prezentate maselor prevederile constituției sau s-a depus jurămîntul față de noul regim. De altfel acțiunea de „sfințire” a tricolorului s-a contopit aproape în toate cazurile cu acțiunea de omagiere a triumfului revoluției. La adunarea ce a avut loc la 15 iunie pe Dealul

¹⁸ Elena Popescu și Constantin Căzănișteanu, *Piese din colecția de drapele a Muzeului Militar Central*, în „Revista Muzeelor”, III, nr. 2, 1966, p. 136 — 141.

¹⁹ Arh. St. București, fond Departamentul ostășesc, dosar nr. 98/1848, f. 176.

²⁰ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 18.

²¹ Vezi P. V. Nasturel, *Steagul, Stema Română, însemne domnești, trofee*, București, 1903, p. 67 — 69.

²² Arh. St. București, fond Departamentul ostășesc, dosar nr. 96/1848, f. 176.

²³ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 295.

²⁴ Arh. St. București, fond Departamentul ostășesc, dosar nr. 96 A/1848, f. 145.

²⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 295.

Filaretului s-au sfințit drapelele tricolore necesare pentru unitățile militare și gărzile naționale din capitală²⁶.

În rapoartele înaintate Ministerului din Lăuntru de administratorii județelor, relatînd modul în care s-au desfășurat adunările populare menite a celebra ziua de 11 iunie „zi de mintuire pentru toată România”²⁷ se inserează informații privind prețuirea pe care masele au acordat-o tricolorului. Astfel la Giurgiu s-a înălțat în 13 iunie drapelul tricolor pe care „la cel dintîi prilej de proclamare a Constituției poporul orașan l-a defilat pompos pe ulițele orașului în aclamații de bucurie și în cea mai bună orînduire”²⁸.

Magistratul orașului Focșani relatînd marea sărbătoare în care s-a sărbătorit în acest centru urban ziua triumfului revoluției, arată că „poporul în fruntea căruia se afla președintele magistratului precedat de steaguri tricolore s-a dus de dimineață, vesel și liniștit la locuința domnului administrator apoi la secretarul județului de-au salutată constituția”²⁹.

La 21 iunie se raportează din Brăila că în piața orașului s-a proclamat constituția și s-au împărțit gărzii steagurile tricolore”³⁰. Conform relatărilor din raport solemnitatea a fost sporită prin faptul că, în semn de omagiu față de cuceririle revoluționare, „șalupa canonică și corabia orașului au salutată această marea sărbătoare cu 101 salve ridicînd steagul tricolor, asemenea și toate bastimentele ce se aflau în port sub bandieră Românească”, apoi steagurile s-au implîntat la administrație, la magistrat, la port, la cazarmă, la două piețe și la două casinouri”. Într-un alt raport de această dată adresat administratorului districtului Brăila, semnat de comisarul N. Nenovici se arată că stindardul național a fost arborat și la sediile comisiilor orașenești³¹.

În capitala județului Gorj, leagănul pandurilor lui Tudor, poporul adunat pentru a-și exprima adevărată față de constituție era însoțit de cetele de dorobanți cu „steagurile colorate cu colorile nației”³². Administratorul județului Vilcea comunica în ziua de 30 iunie 1848 forului tutelar că „s-a comemorat cu toată solemnitatea ziua de 11 iunie... drapele tricolore pe la 7 ore dimineața vîntilau apoi cu toți dimpreună porniră cu drapelele în mîini”³³.

Unele orașe trimit delegații la București pentru a „închina Guvernului provizoriu steagul tricolor”. Astfel, în ziua de 15 iunie o deputație formată din membrii sfatului orașenesc din Ploiești și de alți orașeni vin în capitală cu steagul tricolor³⁴. Forul administrativ din Giurgiu a intenționat să deplaseze în acest scop o delegație, dar împrejurările au reclamat prezența sfatului orașenesc în localitate³⁵. Obștea orașului Văleni de Munte este reprezentată în ziua de 22 iunie de o delegație venită să închine

²⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 670.

²⁷ Aprecierea aparține administratorului districtului Putna. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 2.

²⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 612.

²⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 2.

³⁰ *Ibidem*, p. 21.

³¹ Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar nr. 49/1848, f. 158.

³² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 48.

³³ *Ibidem*, p. 186.

³⁴ *Ibidem*, vol. I, 592.

³⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 62.

Guvernului drapelul libertății” care fu primit cu bucurie și depus în sala mare a palatului ³⁶.

Simbol al transformărilor inoitoare introduse sau așteptate de societatea românească, tricolorul este utilizat în unele acțiuni concrete avînd drept scop mobilizarea maselor la apărarea cuceririlor revoluționare, înlăturarea vechilor relații sociale. Astfel, Nicolae Bălcescu recomanda să se intensifice înscrierea în garda națională prin punerea steagului și baterea tobei în piețe ³⁷. Conform indicațiilor Ministerului din Lăuntru din 28 iunie pe locul unde urma să se ardă Regulamentul organic <trebuia> să se înalțe tricolorul ³⁸. Aceste ordine se pun în practică încît în raportul comisariatului de Ialomița înaintat acestui minister se arată „am ars toate exemplarele <de legi ale> vechiului guvern și în locul acela chiar am înălțat stindardul tricolor” ³⁹. Atașamentul maselor față de noile steaguri este evidențiat expres de documentele în care se relatează incidentul provocat de secretarul consulatului grecesc, la Brăila de unde reiese că furia maselor a crescut atunci cînd funcționarii acestei instituții le-au luat steagul, iar după ce, în urma presiunilor exercitate le-a fost restituit, nemulțumirilor s-a manifestat și mai puternic deoarece acesta era rupt ⁴⁰. Reacțiunea, conștientă de rolul și însemnătatea steagului revoluționar, în încercările de a înlătura noul regim a vizat și drapelul tricolor. Astfel din proclamația dată de mitropolitul Neofit la 30 iunie, în care se preciza că „stindardele libertății se vor ridica pe toate edificiile publice, iar cocardele se vor repurta” ⁴¹ înțelegem că acestea au fost anulate în timpul comploturilor reacțiunii. De altfel, după înăbușirea revoluției, una din acuzațiile aduse celor „amestecați în fapte revoluționare”, era „facerea” sau „înălțarea” drapelului ⁴².

Rolul mobilizator al drapelului în contextul luptei revoluționare este dovedit de faptul că acesta a fost purtat la 13 septembrie 1848 de pompierii care au înfruntat cu armele armata otomană ⁴³, iar a doua zi Gh. Magheru prin proclamațiile adresate maselor chema „frații români” să alerge sub „steagurile libertății, să luptăm și să păstrăm sfintele drepturi ce păgîniilor vor să ni le hrăpească” ⁴⁴.

Analiza atentă și profundă a mărturiilor documentare create la mijlocul secolului trecut conduc spre concluzia că tricolorul a semnat, în contextul evenimentelor revoluționare unitatea națională a tuturor românilor.

Interpretarea heraldică a culorilor constituind tricolorul ne permite să constatăm că Muntenia s-a individualizat prin galben, semnificînd întinsele holde de griu deosebit de importante pentru economia principa-

³⁶ *Ibidem*, p. 48.

³⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 94.

³⁸ Arh. St. București, fond M.A.I., Administrative, dosar nr. 19/1848, (inventar 314), p. 93 — 93 v.

³⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 562.

⁴⁰ Arh. St. București, fond Departamentul ostășesc, dosar nr. 34 A/1848, f. 544; *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 636.

⁴¹ *Ibidem*, p. 185.

⁴² *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, p. 108, 403.

⁴³ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 377.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 356.

telor, și albastru care exprima aspirația spre un țel înalt. Culorile care pînă în 1834⁴⁵ erau proprii pentru Moldova sînt roșu — simbolizînd dragostea de patrie, sacrificiile făcute de înaintași pentru apărarea gliei strămoșești și albastru, avînd aceeași semnificație ca și la Țara Românească. Știrile transmise de izvoarele documentare evidențiază de asemenea semnificația națională a tricolorului de la 1848. Astfel, steagul prezentat în martie 1848 guvernului francez a fost desfășurat de „jumea moldo română”⁴⁶; în nota publicată în *Gazeta Transilvaniei* precizîndu-se ca acest drapel reprezenta unitatea dintre moldoveni și munteni⁴⁶. În cadrul solemnității semnării constituției și sfîntirii drapelului ce a avut loc la Rîmnicu Sărat, după cum raportează administratorul acestui district „au luat parte și mulți din orașenii moldoveni care ne-au mărturisit că asemenea prilej de obștească veselie doresc să sosească și la dinșii, cît mai curînd ca împreună să poată striga trăiască unirea poporului român”⁴⁷.

Deputăția urbei Vălenii de Munte declara în fața forului conducător revoluționar că „în numele libertății și al fraternității ne închinăm și noi stindardul spre a fi unit cu celelalte stindarde ale compatrioților noștri sub care sîntem gata a muri pentru patrie, pentru constituție și pentru toți frații noștri concetățeni cei într-un glas cu noi”⁴⁸.

Dealtfel, în articolul „Către frații noștri moldoveni” se adresa un apel fierbinte românilor de peste Milcov : „uniți-vă cu noi... înălțați stindardele libertății și dobîndiți-vă sfintele drepturi”⁴⁹.

Această stare de spirit nu a rămas neobservată de autoritățile din Moldova, care în numele domnitorului Mihail Sturdza au ordonat să se ia strașnice măsuri „a nu îngădui nicidecum să treacă în pămîntul Moldovei locuitori din acel principat purtînd asupra-le cocarde și eșarfe românești ce sînt semne neîncuviințate de Ocirmuire”⁵⁰. Revoluționarii transilvăneni au arborat tot un steag tricolor compus însă din alb, albastru și roșu, culorile cele mai des întîlnite în costumul popular românesc. Pe suprafața acestuia s-au inserat cuvintele semnificative pentru lupta națională a românilor : VIRTUS ROMANA REDIVIVA⁵¹.

⁴⁵ Vezi Radu Rosetti, *Știri mărunte și note relative la istoria armamentului la noi. Cînd s-a adoptat steagul tricolor la noi*, în „Analele Academiei Române. Mem. Sect. ist. seria III, tom XI, 1929, p. 22 — 23.

⁴⁶ *Anul 1848 în Principatele Române* vol. I, p. 140.

⁴⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 62.

⁴⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 30.

⁴⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 547.

⁵⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 56.

⁵¹ Componenta steagului sub care s-au intrunit românii la Blaj este precizată de organele de presă ale vremii și de unii martori oculari. Astfel în „Organulu național” editat la Blaj în mai 1848 se arată : „la flamurale adunării naționale de aici se întrebunșiora colorile albastru, rosu și alb.” Tot din acest izvor aflăm că și în Transilvania s-au folosit eșarfe și cocarde revoluționare. Aceeași componență o indică și Alexandru Papiu Ilarian (în lucrarea sa principală *Istoria Românilor din Dacia superioară*, vol. II, Viena, 1852, p. 221 — 222), Ion Pușcariu a și purtat un astfel de steag avînd însă inscripția LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE (Vezi Silviu Dragomir, *Revoluția românilor din Transilvania 1848 — 1849*, vol. V, p. 206), deputatul maghiar Carol Szasz, participant la adunarea de la Blaj (vezi Deák Imre, 1848, *A szabadság háré történetek leveleken*, Budapest, 1943, p. 89). În legătură cu drapelele revoluționarelor transilvăneni vezi A. Bunea, *Steagul poporului român din Transilvania în revoluția din 1848 — 1849*, în „Anuarul Institutului de istorie”, Cluj, nr. 12, 1969, p. 37—52.

Considerăm că cele două steaguri tricolore conservate în colecțiile Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România alcătuite din roșu, galben și albastru (așezate pe orizontal albastrul fiind plasat în partea superioară) unul considerat a fi drapelul sub faldurile căruia s-au adunat transilvănenii la 3/15 mai 1848⁵² altul atribuit formațiunilor revoluționare conduse de Avram Iancu⁵³ au fost alcătuite ulterior evenimentului, probabil la vreo aniversare a revoluției din 1848.

Înlocuirea culorii albe cu galben credem că a reprezentat o expresie a dorinței de unire cu celelalte țări românești care adoptaseră tricolorul astfel alcătuit⁵⁴.

Categoric între steagul arborat la Blaj și cele utilizate de revoluționarii din Țara Românească este o legătură, o afinitate ce a fost sesizată de contemporani. Ștefan L. Roth considera steagul înălțat la Blaj în memorabila zi de 3/15 mai ca fiind „flamura cea mare tricoloră a națiunii române” legată indisolubil de „comunitatea spirituală unitară” dintre locuitorii Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei⁵⁵.

Ca martor ocular al evenimentelor din 1848 M. Kogălniceanu completa în 1867 explicația dată tricolorului din acea vreme arătând că „el nu este <numai> drapelul Unirii Principatelor. El este un ce mai înalt, el este însuși *drapelul naționalităților române*”⁵⁶.

Incontestabil atenția care s-a acordat steagului tricolor, de către organele conducătoare ale revoluționarilor pașoptiști, atenție determinată de conștiința faptului că drapelul este cel mai reprezentativ însemn al unui stat, ne dovedește că steagul eliberator din 1848 a fost înălțat și pentru a exprima aspirația spre „libertatea din afară”. Ni se par concludente în acest sens unele afirmații înserate în nota adresată la 16 iulie de ministrul treburilor din afară al Țării Românești trimisului extraordinar al Porții, Suleiman Pașa (desigur constituind un răspuns la unele afirmații ale acestuia), subliniind: culorile eșarfelor tricolore (deci și ale steagului) au fost „de mult, străbunii noștri le purtau pe pavilionul lor și pe steagurile lor. Deci ele nu sînt un împrumut și o imitație din prezent sau o *amenințare pentru viitor*”⁵⁷. Păstrînd prudența necesară ministrul român îl invita pe trimisul Porții să vadă în steag doar „intenția legală manifestată cu voce tare de către țara de reconstituire a trecutului pe bazele vechi, după tratatele sultanului Baiiazid și Mahomed II”⁵⁸.

⁵² Elena Pălănceanu, *op. cit.*, p. 140.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ În legătură cu adoptarea unor steaguri avînd această componență de către românii transilvăneni după revoluția din 1848–1849 vezi I. G. Sbierea, *Ceva despre tricolorul român*, în „Calendarul Minervei”, 1905, p. 218 – 227.

⁵⁵ Aprecieră aparține lui Ștefan L. Roth, vezi Ștefan Pascu, *Avram Iancu*, București, p. 85.

⁵⁶ P. S. Năsturel, *op. cit.*, p. 71.

⁵⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 539.

⁵⁸ *Ibidem*.

Insistența cu care după 13 septembrie 1848 ocupanții au confiscat și distrus steagul revoluționar ⁵⁹ este o dovadă a faptului că reprezentanții Porții au văzut în drapelul tricolor mai mult decât a arătat, din motive tactice, ministrul afacerilor externe în nota la care m-am referit.

În ansamblu însemnele revoluționarilor români din 1848, deși prin caracteristicile lor (aluzii la antichitate, includerea fasciilor, înlăturarea vestigiilor puterii autocrate) ⁶⁰ se includ în categoria vestigiilor heraldice revoluționare europene, au fost create în contextul frământărilor sociale românești și însumează armonios tradițiile înaintașilor și concepțiile înnoitoare ale generației care a înfăptuit revoluția burghezo-democratică moment de însemnătate deosebită în istoria poporului român.

⁵⁹ Arh. St. București, fond Departamentul ostășesc, dosar nr. 118/1848, f. 254; 101/1848 f. 266.

⁶⁰ Vezi Genevieve d'Haucourt et Georges Durivault, *Le blason*, ed. 6 Paris, 1975, p. 35–36.

INSURECȚIA DIN MILANO — EPISOD EROIC AL REVOLUȚIEI ITALIENE DE LA 1848—1849

DE

NICOLAE N. RĂDULESCU

Adevărată „primăvară a popoarelor”, anul revoluționar 1848 a însemnat un moment de răscruce în istoria modernă a continentului european. Lupta de eliberare socială și națională a popoarelor, declanșată cu acest prilej, a reprezentat o spontană și legitimă ridicare împotriva ultimelor bastioane ale absolutismului și reacțiunii feudale. În acest context, referindu-se la semnificația revoluției italiene de la 1848, Marx considera că ea „a constituit preludivul revoluției europene de la 1848”¹. Era cuprinsă în această apreciere nu numai o estimare sub raport cronologic, dar și o evaluare cât se poate de exactă a impactului acestei mișcări.

Pentru a înțelege mai bine cadrul de ansamblu al problemei socotim că, dat fiind complexitatea evenimentelor și modul cum ele au fost apreciate de-a lungul timpului nu este lipsită de interes o incursiune în istoriografia 48-ului italian.

ASPECTE ISTORIOGRAFICE

Istoriografia consacrată anului 1848 în Italia este extrem de vastă. În cadrul ei optica istoricilor și specialiștilor a fost diferită de la o epocă la alta, în funcție de poziția lor de clasă, de interesele sociale și politice care îi animau.

Prețioase elemente de apreciere, conținând indicații metodologice utile la dezvăluirea esenței și importanței evenimentelor din 1848—1849 găsim în scrierile lui K. Marx și Fr. Engels. Clasicii marxismului au manifestat simpatie și interes față de mișcarea socială și națională italiană de la 1848, pe care au considerat-o o parte integrantă a frontului colectiv al popoarelor europene la lupta lor contra reacțiunii feudale absolutiste și a jugului străin. Fiind contemporani cu evenimentele, o serie de mențiuni ale lor pot fi întâlnite și în articolele publicate de „Neue Rheinische Zeitung”, ce conțin numeroase comentarii și legate de problema în discuție.

¹ K. Marx — F. Engels, *Revoluția de la 1848. Culegere de articole din „Noua Gazetă Renană”*, București, Edit. de stat pentru literatură politică, 1956, p. 76.

Așa este cazul articolelor lui Fr. Engels, *Începutul sfârșitului „Austriei”*², *„Lupta de eliberare din Italia și cauzele „secolului actual”*³, *„Meditație și intervenție. Radetzky și Cavaignac”*⁴ și Karl Marx, *„Mișcarea revoluționară din Italia”*⁵. Prețioase elemente de tactică și strategie militară pot fi întâlnite de asemenea în admirabila suită de articole a lui Friedrich Engels, *Războiul din Italia și din Ungaria*⁶.

De asemenea există mențiuni tangențiale în legătură cu acest subiect și în lucrările lui Marx *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte*⁷, și operele lui Fr. Engels, *Rolul violenței în istorie*⁸, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*⁹, *Padul și Rinul*¹⁰.

Interesantă este în general poziția clasicilor marxismului asupra conținutului și caracterului mișcării. Astfel, Fr. Engels a definit-o ca o mișcare burgheză și a înfierat lașitatea și trădarea claselor dominante, a virfurilor guvernante (Pius IX, Carol Albert) care în momentele grele ale luptei au abandonat cauza poporului italian.

În articolul *Războiul în Italia și Ungaria* remarcabila analiză din punct de vedere militar pe care o face Engels este însoțită de o largă generalizare a fenomenului politic. Totodată este demascată trădarea josnică a lui Carol Albert, poziția capitulardă a dinastiei de Savoia „care mai curînd preferă să încheie pace cu cel mai rău dușman al ei, dar egal prin origină, decît să se alieze cu propriul popor”.

De asemenea, în lucrările lor, Marx și Engels nu au ezitat să condamne idealismul gîndirii lui Mazzini, care și-a concentrat atenția numai asupra vieții de stat, fără a întrevădea baza social-economică a mișcării revoluționare.

Lucrările consacrate 48-ului italian pot fi delimitate, la o privire mai atentă ca marcînd mai multe curente (socotind numai lucrările apărute pînă la 1900).

În volumele aparținînd scriitorilor și memorialiștilor de nuanță *monarhistă* ca Bresciani sau Marcotti, sînt apărute inviolabilitatea proprietății și a puterii (atît laice cît și eclesiastice), sînt denaturate și calomniate realizările cu caracter progresist din revoluția italiană, este defăimat rolul și contribuția maselor populare în desfășurarea evenimentelor.

În creațiile lor, reprezentanții curentului *liberal*, care foloseau ca izvoare ideologice operele lui Cesare Balbo, ale lui Gioberti și Masimo d'Azeglio¹¹, admiteau necesitatea schimbării regimului absolutist, condiționînd însă această schimbare de efectuarea acestor reforme de sus, de către „monarhii italieni luminați”.

Pentru reprezentanții acestui curent (Gualtiero, cu *Ultimele revoluții italiene*, Roma, 1858; Cantu, autorul *Istoriei unui secol (1750—1850)*,

² În românește în Karl Marx — Fr. Engels, *Opere*, vol. 4, București, Edit. politică, 1958, p. 511 — 518.

³ *Ibidem*, vol. 5, 1959, p. 412 — 414.

⁴ *Ibidem*, p. 422 — 423.

⁵ *Ibidem*, vol. 6, 1959, p. 83 — 87.

⁶ *Ibidem*, p. 423 — 426.

⁷ În *Opere*, vol. 8, p. 115 — 217, București, Edit. politică, 1960,

⁸ București, Edit. politică, 1958 (broșură)

⁹ În *Opere*, vol. 8, p. 3 — 113.

¹⁰ În *Ibidem*, vol. 13, p. 245 — 296.

¹¹ M. d'Azeglio, *L'Italie de 1847 à 1865* (lettres publiées par M. E. Rendu), Paris, 1867.

Firenze, 1852, sau Ferini) cauza primordială a revoluției a fost *problema națională*. Liberali moderați, manifestându-și teama de mase, acești gânditori politici s-au declarat adversari ai elementelor extremiste (radicalii burghezi) și au căutat să reabiliteze în ochii urmașilor pe adepții liniei liberal-moderate.

Un al treilea grup de lucrări, eseuri, monografiile și memorii aparțin reprezentanților de orientare *democrată*, mulți dintre ei participanți la evenimente (Giuseppe Mazzini, Carlo Cattaneo, Saffi, Rusconi, Montanelli, Becai, Soria, Ferrari). Aceste contribuții cuprind prețioase materiale ce reflectă tendințele divergente și interesele, uneori contradictorii, ale grupării revoluționare. Atît Mazzini (*Partidele și situația în Italia*), cît și Montanelli (*Memorii*, 1857) au subliniat caracterul cu precădere național al mișcării revoluționare italiene.

Posterior acestei serii de lucrări, o nouă serie de apariții datorate *republicanilor burghezi* (Orsini, Pizacane, Rusconi sau Becchi) a reprezentat un impact viguros pentru democrați care nu adoptaseră în nici una din lucrările lor o poziție autocratică. Ei au reproșat liderilor revoluționari slăbiciune, nehotărîre în luarea deciziilor militare, în capacitatea de a folosi energia latentă a maselor populare.

Încheierea, în 1870 a procesului de realizare a unității italiene, dă un deosebit impuls lucrărilor istorice (în special din afara granițelor) în care este tratat acest subiect. Trăsătura caracteristică a acestora este preponderența vădită a elementului politic în tratarea și descrierea evenimentelor, dar totodată, element notabil, și sesizarea faptului că lucrările anterioare nu subliniau importanța conștiinței naționale, liantul care a mobilizat masele la lupta pentru libertate socială și independență națională.

Așa este cazul cu lucrările semnate pe plan intern de A. Luzio (*Le cinque giornate de Milano nelle narrozimi di fronte austriace*, Roma 1899) sau Vitorio Ottolini, *Le cinque giornate milanese del 18—22 maio 1848*, Milano, 1899), iar în afara Italiei de Georges Bourgin¹², Ch. Seignobos¹³ sau cu volumul XI al monumentalei sinteze realizată sub conducerea lui Ernest Lavisse și Alfred Rambaud¹⁴.

Odată cu începutul secolului, în Italia au apărut o altă serie de contribuții, care deși documentate, nu urmăreau caracterul politic și nu-și exprimau poziția față de evenimente (Orsi, *Italia contemporanea*, Milano, 1901; Capeleti, *Storia d'Italia*, Genova, 1903; Giovanelli, *Il Risorgimento Italiano* (1815—1848), 1904). Aceste lucrări, care încercau să demonstreze că forța motrice principală a revoluției a constituit-o burghezia liberală au fost preluate ca model și de alți istorici străini (în special francezi și englezi) care, manifestînd un deosebit interes față de revoluția de la 1848, au accentuat asupra sprijinului acordat de Franța și Anglia poporului italian în lupta sa de eliberare națională.

Trebuie menționat că au existat și încercări de compromis, ce au încercat să împace atît pe liberalii moderați cît și pe democrații revoluționari. Așa este cazul cu istoricii englezi Bolton King și G.M. Trevelyan. Cel dintîi în lucrarea sa *History of Italian Unification* (Londra, 1888, apă-

¹² *Le Risorgiment d'Italie 1789—1870*, Paris, 1911.

¹³ *Histoire politique de l'Europe (1814—1906)*, Paris, 1905.

¹⁴ *Histoire générale des civilisations. Du IV-e siècle a nos jours* tome XI (1848—1870), Paris, 1899.

rută 3 ani mai târziu și în limba franceză) a căutat să acrediteze ideea că Italia a avut nevoie atât de Mazzini cât și de Cavour, căci niciunul n-ar fi putut să îndeplinească singur sarcina unificării Italiei. La rîndul său, G.M. Trevelyan i-a declarat unificatori ai Italiei cvartetul de personalități reprezentat de Mazzini, Garibaldi, Victor Emanuel II și Cavour¹⁵.

În perioada interbelică, cunoscutul teoretician și militant comunist italian Antonio Gramsci în eseurile sale (apărute după război)¹⁶, a văzut cauzele înfringerii revoluției în lipsa de maturitate și combativitate politică a claselor conducătoare ale societății italiene moderne, în faptul că curentul liberal nu a știut să se plaseze de la bun început în fruntea poporului, care n-au avut curajul de a aborda cu fermitate problema agrară.

De asemenea, într-o serie de 20 de articole publicate în deceniul 6 al secolului nostru în revista „Rinascita”, ca și în lucrarea de bază *Istoria mișcării muncitorești italiene*, cunoscutul istoric Gastone Manacorda a abordat problema rolului proletariatului italian în formare în cadrul revoluției și a participării acestuia la lupta poporului italian pentru unitate națională.

Problemele 48-ului italian, cu referire și la evenimentele de la Milano, au format obiectul atenției și studiului și din partea istoriografiei contemporane din această țară¹⁷.

Se detasează aici, prin contribuțiile sale, în primul rînd Giorgio Candeloro, autor al celei mai interesante sinteze apărute în Italia de pe poziții marxiste¹⁸ și care a combătut opiniile unor istorici reacționari care considerau apariția statului italian modern ca rezultat al unei „rațiuni de stat”.

Mai trebuie adăugat aici studiul aspectelor militare ale Risorgimentului, efectuat de Piero Pieri¹⁹, ca și articolele consacrate personalității revoluționarului milanез Carlo Cattaneo, realizate de Wolf Giusti²⁰ și Luigi Bulferetti²¹.

În ultimele decenii interesul pentru fenomenele și evenimentele care au caracterizat revoluția italiană pașoptistă s-a menținut treaz, dovadă fiind prezentarea acestuia în lucrări de sinteză²² sau în monografiile speciale²³.

¹⁵ *Garibaldi and the Defence of Italian Revolution*, London, 1907, p. 30.

¹⁶ Lucrarea consacrată Risorgimentului a apărut abia în 1919.

¹⁷ Vezi în acest sens Dan Berindei, *Istoriografia italiană din ultimii ani și problemele etapei finale a Risorgimentului*, în „Studii. Revistă de istorie”, an XVI (1963), nr. 4, p. 943 — 949, ale cărui mențiuni informative le utilizăm în cadrul acestei părți ale materialului.

¹⁸ *Storia dell'Italia moderna*, vol. I — III, Milano, 1956—1960.

¹⁹ *Storia militare del Risorgiment. Guerre e insurrezioni*. Torino, 1962.

²⁰ *Carlo Cattaneo di fronte all'Austria e al mondo slavo*, Trieste, 1958.

²¹ *Osservazioni su alcuni limiti pratici della storiografia etico-politica e sopra una interpretazione di Carlo Cattaneo*, în „Rassegna storica del Risorgimento”, XLVIII (1961), p. 611 — 626.

²² *Novaia istoria*, vol. II (1815—1870), Moskva, Izd. Nauka, 1960; *New Cambridge Modern History* tom. IX, Cambridge, 1961; Roland Schnerb (Sub redacția) *Le XIX-e siècle (1815 — 1914)*, Paris, Presses Universitaires de France, 1957; George Ayerst, *Europe in the XIX-th Century*, Cambridge University Press, 1968; Brison D. Goach, *The Nineteenth Century Europe, A History (1815—1914)*, Macmillan, 1971, Toronto & London; Jacques Néré (sub redacția), *Precis d'histoire contemporaine (1789—1945)*, Paris, P.U.F., 1973; Giuliano Procacci, *Histoire des italiens*, Paris, Fayard, 1971; L. Salvatorelli, *Histoire d'Italie*, Paris, Horvath, 1973.

²³ *Revoluții 1848—49* (sub redacția lui Potemkin și Molok), Moskva, 1952, tom. I — II; Friedrich Heer, *Europe, mother of revolutions*, New York, Praeger Publications, 1972; Jacques Godechot, *Les revolutions de 1848*, Paris, Editions Albin Michel, 1971.

Se cuvine de asemenea a fi făcută aici o subliniere specială pentru contribuția remarcabilă a lui Jacques Godechot, care a acordat o atenție particulară acestei probleme, mai ales în ultima sa monografie ²⁴.

SITUAȚIA DIN ITALIA ÎNAINTEA REVOLUȚIEI

Congresul de la Viena (1815) împărțise Italia în 8 state; în urma lui Austria își întinsese hegemonia pînă în inima peninsulei, dominînd direct regatul lombardo-venețian, Trentinul și Istria, controlînd marele ducat de Toscana și ducatul de Modena. Influența austriacă se exercita de asemenea, prin garnizoane și asupra statului papal, ca și asupra Ferrarei și Ravennei ²⁵. Cea mai mare parte a poporului italian, nevoită să trăiască sub dominația apăsătoare a ocupantului străin nu s-a împăcat cu această stare de lucruri și și-a manifestat opoziția și revolta în numeroase ocazii. Toate aceste mișcări desfășurate în intervalul 1821—1848 au avut un pronunțat caracter național, dorința de unitate și independență națională făcîndu-se din ce în ce mai simțită în rîndurile intelectualității înaintate italiene și răspîndindu-se în masele largi. „Conștiința . . . unei vieți comune și naționale este produsul nou și propriu al secolului” ²⁶, se exprima unul din viitorii conducători ai revoltei milaneze, avocatul Carlo Cattaneo. El avea în vedere faptul că concepția despre națiune era strîns legată de dezvoltarea burgheziei autohtone care, puternică din punct de vedere economic, tindea să acapareze și să dețină și puterea politică. Pentru înlăptuirea acestui deziderat noua clasă în ascensiune se izbea însă de rezistența vechii clase nobiliare, conservatoare, a rămășițelor feudale și de regimul absolutist al Imperiului Habsburgic.

În regatul lombardo-venet situația era și mai grea decît în restul Italiei. Aici masele trebuiau să suporte dublul jug al asupririi naționale și sociale. Aristocrația și marea burghezie, pentru a-și consolida pozițiile, făceau jocul Austriei, trădîndu-și astfel poporul. Puținii revoluționari care încercau să se ridice împotriva jugului străin erau imediat exilați sau părăseau singuri țara datorită persecuțiilor ce se abăteau asupra lor. Reacțiunea și bunul plac domneau peste tot, iar arestările și condamnările se țineau lanț. Industria, agricultura și comerțul lombard nu beneficiau de nici un sprijin din partea Austriei. Deși Austria, pentru a-și exporta propriile produse, urmărea să frîneze dezvoltarea industriei autohtone, aceasta înregistrează o relativă dezvoltare. Pe primul loc se situa industria textilă unde apăruseră filaturi mecanice de bumbac și de mătase. Statisticile înregistrează pentru finele deceniului 3, cifra de 320 manufacturi de mătase, 292 fabrici de stofe, bumbac sau lînă și 548 de postav ²⁷.

În agricultură, datorită folosirii pe scară tot mai largă a irigațiilor și asolamentelor, producția este în creștere. În ansamblu însă, insuficiența

²⁴ *Histoire de l'Italie moderne*, vol. I, (1780—1870), Paris, Hachette, 1973.

²⁵ Cf. Jacques Néré, *Precis d'histoire contemporaine (1788—1945)*, Paris, P.U.F., 1973, p. 368.

²⁶ Carlo Cattaneo, *L'Insurrezione di Milano e le considerazioni sul 1848*, a cura di C. Spellanzone, Einaudi, Torino, 1949, p. 3.

²⁷ Potemkin-Molok, *Revoluții 1848—1849 goda*, Moskva, 1951, vol. I, p. 348.

dezvoltare a căilor de comunicație, numeroasele vămi, taxele și legile prohibitive frinau dezvoltarea economică a provinciei.

Situația păturilor exploatate, a muncitorilor și țăranilor, mai grea decât în restul Italiei, este agravată de seceta din 1847 și de criza economică. Prețul grâului crește, iar foamea se face tot mai des simțită. Au loc numeroase mișcări țărănești, ca și ridicări ale proletarilor, toate însă avind un caracter spontan, neorganizat. Burghezia lombardă, cu interese legate de proprietarii funciari, se teme de socialism, căci deși nu exista o mișcare muncitorească propriu-zisă, ideile socialiste cunoșteau o largă difuziune²⁸. Este cunoscut de altfel că în cursul insurecției milaneze au existat și episoade de luptă socială, care s-a întrepătruns cu cea națională. Țăranii, care fuseseră antrenați în revoluție, cereau pământ și abolirea privilegiilor feudale. Această situație a făcut ca nobilimea și o mare parte a burgheziei să nu meargă pînă la capăt, preferînd tirania și stăpînirea habsburgică. Reprezentanții înaintați ai intelectualității lombarde au înțeles însă că unicul dușman este stăpînirea străină și că acordarea unor reforme era mult mai necesară. Așa încît Engels remarcă : „ce ură de moarte, ce sete de răzbunare cruntă și pe deplin îndreptățită nutresc italienii împotriva tedeschilor”²⁹.

Acordarea unor reforme democratice în statul papal este primită cu un viu entuziasm în întreaga Lombardie, iar numele lui Pius IX este pe buzele tuturor. Acum au loc numeroase agitații și se fac din ce în ce mai auzite glasurile care cer reforme și pentru Lombardie. O nouă manifestare a sentimentelor antiaustriace, terminată cu o demonstrație de protest, are loc în decembrie 1846, cu ocazia funeraliilor patriotului exilat Confalonieri, iar în primăvara anului următor au loc agitații țărănești, concomitent cu frămîntări la orașe.

O parte a burgheziei (liberalii moderați), clerul și nobilimea temîndu-se de popor, pretextînd că vechile mișcări fuseseră înfrînte, căutau să demonstreze că Austria nu putea fi învinsă decît cu ajutorul Piemontului. Ei recurg la demonstrații, dar nu reușesc decît să facă jocul Austriei, care justifică astfel trimiterea de noi trupe în Lombardie și întărirea aparatului polițienesc.

În jurul publicațiilor „Analele de statistică”, „Politehnica”, „Revista europeană” se grupează un nucleu de liberali radicali (Carlo Cattaneo, Carlo Tenca, frații Sacchi), care deși mai avansați decît liberalii moderați, nu constituiau o forță politică consecvent revoluționară și combativă, pronunțîndu-se pentru o acțiune publică legală. În iulie 1847, la Lugano apare pamfletul lui Correnti *Austria și Lombardia*, ce constituia un veritabil rechizitoriu la adresa administrației austriace în această provincie.

În aceeași lună, sub pretextul asigurării securității unităților sale dislocate în peninsulă, Austria ocupă Ferrara, gest care indignază întreaga Italie. Lombardie întreagă este „într-o stare de semirevoltă”³⁰. Prăpastia dintre italieni și ocupanți se adîncește tot mai mult, iar clipa rupturii definitive apare ca tot mai iminentă, la acest proces contribuind și activitatea clandestină a asociațiilor secrete.

²⁸ G. Manacorda, *Italianское рабство в Венеции*, Москва, 1955, p. 210.

²⁹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, București, Edit. politică, 1958, p. 516.

³⁰ Bolton King, *Histoire de l'Unité italienne*, Paris, 1901, p. 206.

Evenimentele se precipită în septembrie. După moartea arhiepiscopului Gaysbruck, în această funcție este ales B. Romilli care sosește la Milano la 4 septembrie. Primit cu aclamații de populație care îi ovaționează numele împreună cu cel al papei, el este însoțit la catedrală de o mulțime entuziastă, iar seara, în fața palatului arhiepiscopal din piața Fontana, are loc o mare manifestație la care se strigă „Trăiască Pius !, „Trăiască Italia !”.

Un nou episod care contribuie la sporirea încordării se petrece la 8 septembrie 1847. În această zi străzile orașului sînt pavoazate cu drapelurile Ligii lombarde, cu arcure de triumf, ghirlande, picturi ce reprezentau victoria Milanului asupra lui Frederic Barbarossa. Dintr-odată, în piața Domului, unde se afla strînsă o mare mulțime de oameni, care-și manifesta bucuria și cînta innuri, își face apariția poliția, care bruschează pe manifestanți. Un om este ucis, iar alți 60 sînt răniți. Primarul Casati protestează pe lingă guvernatorul Spaur, care se scuză și pe lingă poliție, care susține că a fost provocată. El adresează în același timp o scrisoare de protest și guvernului austriac, la Viena, în care cere și o serie de reforme. După acest incident protestele lombarzilor îmbracă cele mai diferite forme: plimbări în masă, boicotarea spectacolelor de teatru, cîntece și innuri în onoarea papei, demonstrații la spectacolele unde artistele apăreau cu ghirlande tricolore, adunări, petiții, memorii de protest, manifeste, boicotarea austriecilor, refuzul de a pleca în armată, într-un cuvînt „un război surd și tenace” după cum mărturisea generalul austriac Schönhals ³¹.

În luna octombrie Metternich, pentru a-l supraveghea pe viceregele Lombardiei, Ranieri, îl trimite la Milano pe consilierul Ficquelmont. Pentru a-și asigura controlul asupra situației, austrieicii impun formarea unui Consiliu extraordinar pentru afaceri politice, din care făceau parte Ranieri, Ficquelmont, Spaur, Radetzky, comandantul militar al Regatului Lombardo-Venet, și Torresani, șeful poliției.

Odată cu venirea iernii evenimentele capătă o turnură mult mai radicală. Astfel, la 8 decembrie 1847, G. Nazzari, deputatul orașului Bergamo, prezintă în Congregația centrală lombardă, o petiție prin care cerea să se formeze o comisie alcătuită din cîte un deputat pentru fiecare provincie, cu scopul de a cerceta nemulțumirile. În cuprinsul acestei petiții erau incluse și alte revendicări ca: lărgirea atribuțiilor Congregației, o nouă reformă a instrucțiunii publice, o nouă lege a presei, restringerea drepturilor de amestec ale poliției în viața publică, reducerea serviciului militar la jumătate (de la 8 la 4 ani), înlocuirea aproape completă a funcționarilor străini cu italieni, iar în chestiunile politice viceregele să fie asistat numai de consilieri italieni.

Moțiunea Nazzari a stîrnit un entuziasm de nedescris în întreaga Lombardie; pe adresa autorului ei au început să sosească mii de scrisori de aprobare și de solidaritate. Autoritățile austriece încep deja pe bună dreptate să se îngrijoreze, întrucît pînă atunci opoziția nu căpătase un caracter oficial, iar acum toate congregațiile se solidarizaseră cu n oțiunea Nazzari. Pentru a liniști spiritele, guvernatorul Spaur citește în ședința congregației lombarde o adresă a viceregelui Ranieri, prin care acesta se

³¹ C. Spellanzon, *Storia del Risorgimento e dell'Unita d'Italia*, vol. III, Milano, 1936, p. 382.

declara de acord cu formarea unei comisii de 7 persoane pentru analizarea motiunii și promitea că situația creată va fi analizată cu atenție. Pe de altă parte, același Ranieri a dat ordin poliției supravegherea strictă a lui Nazzari și a tuturor celor care voiau să continue această inițiativă.

Începutul anului 1848 marchează o nouă formă de manifestare a nemulțumirii generale împotriva austrieilor. În prima zi a anului G. Cantoni se adresează milanezilor cerindu-le să se abțină de la fumat. În acest fel se aducea o pagubă considerabilă vistieriei imperiale.

Majoritatea cetățenilor milanezi au răspuns favorabil acestei cereri, iar cei care erau văzuți că fumează erau bruscați și li se luau țigările din gură. La această acțiune autoritățile austriece au reacționat foarte brutal. În cazărmi soldaților li s-a spus că se pregătea un complot împotriva armatei și că se lipiseră afișe care îi calomniau. În această atmosferă încordată s-a ajuns la altercații și incidente între soldați și polițiști și cetățenii pașnici, care în seara zilei de 31 ianuarie capătă o turnură tragică: soldații austriei și poliția, incitați de alcool atacă populația lipsită de apărare. Rezultatul ciocnirii: 6 morți, printre care consilierul de apel Manganini, și 50 de răniți. La protestele energice și indignate ale municipalității, Radetzky a răspuns cu cinism că „soldații ofensați nu pot fi înfrinați”³². La știrea celor petrecute la Milano, un val de indignare și proteste cuprinde întreaga Italie. La Vicenza și la Veneția mai ales se fac subripții pentru victime și ajutorarea familiilor acestora. Acest incident a contribuit, odată mai mult, la creșterea disprețului și urii italienilor împotriva ocupanților străini.

Mișcările și agitațiile se extind și în alte orașe ale Lombardiei, unde, ca și la Milano, cetățenii se abțin de la fumat, nu mai joacă la loterie, boicotează mărfurile austriece, iar pe pereții caselor apar inscripții ca „Moarte austrieilor”, „Trăiască Italia liberă”. Un extrem de sugestiv tablou al evenimentelor din ianuarie 1848 din nordul Italiei ni-l oferă broșura lui D'Azeglio, *Luptele din Lombardia*, apărută la 10 martie același an. Milanezii, arată autorul, se strungeau în mare număr în piețele municipale ale orașului și stăteau acolo ore în șir, în tăcere. Acestea erau așa numitele „liturghii tăcute” care iritau la culme autoritățile austriece³³.

La 12 ianuarie 1848 Congregația lombardă trimite o petiție împăratului, în care se cereau puteri deliberative pentru congregațiile provinciale. O mai largă autonomie comunală, reforma sistemului penal, garanții pentru respectarea libertății personale, ca și abolirea sistemului vamal, prohibitiv. În textul petiției era de asemenea formulată revendicarea firească și legitimă a „existenței politice a Regatului lombardo-venet cu formele și instituțiile sale proprii ca cea mai arzătoare dorință a populației”³⁴. Răspunsul negativ care sosește 5 zile mai târziu, la cererile populației lombarde, și care face să crească opoziția și adversitatea mai ales a milanezilor, este însoțit și de măsuri concrete: noi trupe sînt concentrate pe teritoriul provinciei.

La mijlocul lui ianuarie în întreaga Italie este o atmosferă înfierbîntată. Izbucnirea revoluției la Palermo, unde regele Ferdinand II este

³² C. Belviglieri, *Storia d'Italia*, Milano, 1878, vol. II, p. 399.

³³ F. Bertolini, *Storia del Risorgimento italiano*, Milano, 1869, p. 229.

³⁴ Giorgio Candeloro *Storia dell'Italia moderna*, vol. III, Milano, 1960 p. 105.

nevoit să promulge o constituție liberală, este însoțită de creșterea avântului revoluționar în restul țării. Suveranii diverselor state și stătuțele italiene, pentru a nu-și șubrezi pozițiile, sînt siliți să-i urmeze exemplul. Așa se petrec lucrurile în Toscana (17 februarie), Piemont (4 martie), statul papal (14 martie) ³⁵.

Pentru a consolida pozițiile habsburgice în Lombardia, cancelarul Metternich îi trimite întăriri lui Radetzky, comandantul trupelor austriece din regatul lombardo-venet, așa încît, dacă în februarie 1848 în forțele acestuia se ridicau la 73 000 oameni, în martie ajung la 80 000. Regimul militar impus italienilor se înăsprește.

Izbucnirea la 22 februarie, a revoluției în Franța, a grăbit și declanșarea revoluției în Austria. Știrea începerii, la 13 martie, a revoluției la Viena sosește, 4 zile mai tîrziu în capitala Lombardiei, unde deja lucrurile se precipitau.

Încă de la începutul lunii guvernatorul Spaur și contele Ficquelmont părăsiseră orașul, iar, pe ziua de 8 între milanezi și soldații austriece avuseseră loc ciocniri și schimburi de focuri. Apăruseră deja grupuri de patrioți care cereau arme ³⁶. La 13 martie în Piemont, la conducerea guvernului venise Balbo, care căuta să influențeze cercurile conducătoare și pe regele Carol Albert spre o politică deschis antiaustriacă. Nobilimea milaneză, la rîndul ei, întreținea strînse legături cu Carol Albert, sperînd în ajutorul acestuia în cazul unui război cu Austria.

PRELIMINARIILE ȘI PREGĂTIREA INSURECȚIEI

Vestea izbucnirii revoluției la Viena a fost „scînteia care aprinde focul”. În ziua de 17 martie, spre prînz, milanezii încep să strîngă arme, muniții și să se pregătească de luptă. După expresia lui Salvatorelli „24 februarie parizian a produs 13 martie vienez și acesta dezlănțui cele cinci zile” ³⁷. Fără îndoială că formularea cunoscutului istoric italian nu trebuie preluată „ad litteram”, dar dincolo de aspectul strict stilistic, afirmația conține și o serioasă doză de adevăr, relevînd însemnătatea deloc neglijabilă factorului extern în declanșarea energiilor revoluționare interne. În această conjunctură devenise evident că nu se mai putea pune problema unei rezolvări pe cale pașnică a chestiunilor revendicate. Clasa care caută să tempereze spiritele, temîndu-se de ridicarea maselor, este nobilimea, care propovăduia ca rezolvarea chestiunii reformelor să fie obținută prin intermediul lui Carol Albert și considera că intervenția militară a acestuia va determina negreșit cabinetul de la Viena să acorde revendicările promise Lombardiei.

Un plan al insurecției fusese deja elaborat în casa liberalului Cantoni încă înainte de știrea izbucnirii revoluției vieneze. În cadrul acestuia, Correnti, Maestri și alți radicali urmau să ia legătura cu cercurile militare și să obțină muniții, un alt grup avea ca sarcină mobilizarea maselor pentru ziua de 21 martie, iar alți 2 participanți, C. Morra și P. Bordini

³⁵ J. Godechot, *Les revolutions de 1848*, Paris, Albin Michel, 1971, p. 130.

³⁶ E. Pinchia, *L'Italia nella tempesta del 48 — 49*, Conferenze, Ed. S. Lapi, 1911, p. 112.

³⁷ L. Salvatorelli, *Sommario della storia del'Italia*, Torino, Einaudi, 1955, p. 137.

trebuiau să meragă la sate pentru a-i răscula pe țărani. Acest plan este însă abandonat în momentul în care evenimentele se precipitau.

În seara zilei de 17 martie elementele radicale, conduse de Correnti, organizează o consfătuire în casa lui Alberto de Luigi, în cursul căreia se hotărăște ca în cursul nopții Cesare Correnti să scrie textul proclamației către popor, iar în dimineața zilei următoare să se întâlnească din nou, în același loc pentru a stabili planul de acțiune. În cursul dimineții de 18 martie în cadrul consfătuirii, participanții iau cunoștință de conținutul proclamației întocmite de Correnti. Se cereau, printre altele desființarea poliției, abolirea legii statare, eliberarea deținuților politici, libertatea presei, gardă civică sub controlul municipalității, neutralitate față de Austria. În încheiere proclamația chema masele să se adune la ora 3 după amiaza pe Corsia dei Servi, iar dacă interveneau austriecii, la 5 d.a. în piața Teatrului ³⁸.

IZBU CNIREA INSURECȚIEI

În aceeași dimineață, pentru a liniști spiritele infierbătate ale milanezilor care se agitau pe străzile orașului fără a avea însă un plan de acțiune, primarul Casati se îndreaptă spre Palatul municipal Broletto, declarând tuturor pe care-i întâlnește că singele milanezilor trebuie cruțat, întrucât în cel mult două săptămâni Carol Albert va declara război Austriei. În acest timp, din ordinul guvernatorului M. O'Donnel, sint afișate concesiile acordate pe 15 martie de către împărat; abolirea cenzurii și convocarea la Viena, la 3 iulie, a congregațiilor lombardo-venete. Mulțimea întăritată răspunde însă că este prea firziu; afișele sint rupte cu furie.

Ajuns la palatul municipal, Casati găsește în fața acestuia o mare mulțime de milanezi adunați. Strigăte de „Dați-ne arme!” și „Vrem gardă civică” răsună din numeroase locuri. Trimisul guvernatorului O'Donell, sosit și el la Palatul municipal, îl înștiințează că pentru a preîntîmpina tulburările, este hotărît să-i solicite generalului Radetzky să scoată trupele în stradă și să ocupe militar orașul. Pentru a preîntîmpina o ciocnire singeroasă, Casati însuși, împreună cu consilierul Bellati se duc la guvernator, care dindu-și seama de gravitatea circumstanțelor, revocă ordinul. Reîntors la Palatul primăriei, G. Casati este solicitat de mulțime să se îndrepte împreună spre Palatul guvernamental. Înaintea acestui grup ajung însă acolo coloanțele convocate de proclamația lui Correnti în Corsia dei servi ³⁹. O împușcătură trasă asupra mulțimii de un soldat din garda guvernatorului este scînteia care provoacă dezlănțuirea miniei populare. Răsculații asaltează palatul, dau peste cap garda de pază, distrug și ard tot ce întilnesc în cale ⁴⁰. Însăpămîntat de minia populară, guvernatorul O'Donnel semnează în văzul tuturor decretele prin care se admitea înființarea gărzii civice, poliția era desființată, iar armele ei trebuiau predate gărzii civice.

³⁸ C. Spellanzon, *op. cit.*, vol. III, p. 710.

³⁹ C. Belviglieri, *op. cit.*, vol. III, p. 67.

⁴⁰ L. Salvatorelli, *Histoire d'Italie*, Paris, Edit. Horvath, 1975, p. 486.

Milano era cuprins de un entuziasm de nedescris, fiecare cetățean căuta să se înarmeze. „Emoția bătrînilor, care pentru prima oară după 34 de ani de robie . . . vedeau înălțîndu-se culorile italiene, contrasta febrila ardoare a tinerilor”⁴¹.

Turnul de la Castel dă însă alarma pentru austrieci, iar mulțimea este atacată de soldați. Spontan, începe ridicarea de baricade : prima este ridicată în piața San Basilio, iar în fața palatului guvernamental apar alte 5. Aceste simboluri concrete ale rezistenței populare se înmulțesc într-un ritm vertiginos. „Aproape toată populația, în primul rînd muncitorii, meseriașii, mica burghezie, participă cu entuziasm la luptă”⁴² consenmează comentatorii evenimentului.

Încetul cu încetul lupta se extinde în tot orașul. În prima zi insurgenții nu dispuneau de mai mult de 600 puști, deoarece mulți dintre ei le trimisese ră la țară de teamă că vor fi nevoiți să le predea poliției. Poporul răscolat a luat atunci arme din magazine, de la teatru, ba chiar și din galeriile Uboldi și Pezzolini, unde erau expuse arme vechi. Pentru a împiedica trecerea cavaleriei, populația a scos pînă și capacele canalelor. În total se pare că în cursul celor cinci zile de luptă au fost înălțate peste 1500 de baricade.

Crezînd, în mod eronat, că în palatul municipal s-a instalat guvernul provizoriu, feldmareșalul Radetzky ordonă atacarea acestuia. Seara aproape de orele 8, trupe conduse de generalii Baungarten, Böll, Reisinger și Ogulini iau cu asalt citadela. În realitate, aici nu se aflau decît vreo 150 de răsculați, ce nu dispuneau decît de 40 de puști și din care după o luptă inegală, cca 100 sînt uciși, restul prizonieri, iar palatul ocupat.

După ce reușise să cucerească Broletto, Radetzky, convins că a lichidat nervul insurecției, transmite știrea la Viena, iar viceregele Ranieri comunică și el guvernului că păstrarea Milanului se datorește iscusinței comandantului militar și combativității trupelor. Dar în aceeași noapte generalul austriac realizează adevăratele proporții ale ridicării populare și comunică Vienei că vor mai fi lupte. Întăririle, așteptate de austrieci de la Monza, Lodi și Bergamo, soseseră cu mare întîrziere, datorită ambuscadelor și ciocnirilor cu țărani răsculați.

În noaptea de 18 spre 19 martie, se crează, în fine, cel dintîi organism de conducere a insurecției și anume un Comitet Central, din care făceau parte, printre alții Casati, V. Boromeo, P. Litta, O. Guerrieri, P. Bassi, și E. Guiciardi, dar izvoarele sînt unanime în a sublinia că „revoluția . . . a continuat să se dezvolte . . . prin impulsul spontan al poporului, fără ca acest comitet să contribuie”⁴³.

Comitetul intervine pe lingă consulii Franței și Elveției ca aceștia să-i ceară lui Radetzky încetarea focului, dar acest demers nu dă niciun rezultat.

Luptele se reiau în dimineața zilei de 19 martie, cînd răsculații încep asaltul punctelor și clădirilor din oraș ocupate de austrieci, sarcină cu atît mai grea cu cît aveau în față circa 15 000 de soldați bine înarmați și organizați. Ciocniri puternice au loc la podul Porta Nuova — ocupat

⁴¹ C. Belviglieri, *op. cit.*, vol. III, p. 67.

⁴² G. Candeloro, *op. cit.*, vol. III, p. 167.

⁴³ Spellanzon, *op. cit.*, vol. III, p. 722.

pină la urmă de detașamentele conduse de colonelul Anfossi și la Porta Orientale. Deși austriecii ocupau pozițiile cele mai bune și dețineau partea fortificată a orașului împreună cu bastioanele și porțile, totuși hărțuiți la tot pasul, și cu o aprovizionare din ce în ce mai grea, lipsiți de întăriri ei încep să piardă teren.

Se simțea totuși tot mai mult nevoia unei conduceri populare, republicane. Deja din seara de 19, răsculații erau nemulțumiți de Comitetul Central și mai ales de Casati care manifesta șovăială, lipsă de energie și de inițiativă. În ceea ce-l privește pe Carlo Cattaneo, pe care evenimentele îl propulsează acum pe primul plan, acesta avea o viziune largă, democratică și națională, asupra luptei pe care Italia ar fi trebuit s-o ducă pentru independență. Deși a sesizat, că primarul Casati și colaboratorii săi nu îndrăzneau să taie toate legăturile dintre congregație și guvernul imperial, nu doreau o participare populară la luptă, el nu a reușit să grupeze în jurul său toate elementele cu vederi republicane și radicale, iar în alte momente a lăsat ca conducerea acțiunilor politice să fie preluată de liberali. Aceste lacune nu umbresc însă meritele sale de apărător sincer și devotat al cauzei libertății italiene, de militant neobosit pentru progresul țării sale. El atrăgea în acest moment atenția asupra faptului că în guvernul provizoriu care trebuia să ia ființă nu trebuiau admiși cei care pactizaseră cu Austria, iar acum tratau cu Carol Albert și propune crearea unui Consiliu de Război, care să conducă lupta insurecțională.

Urmare a acestor confruntări, în dimineața de 20 martie se formează Consiliul de Război, avându-l în frunte pe Carlo Cattaneo, compus în cea mai mare parte din elemente republicane (Cernuschi, C. Terzaghi și G. Clerici ș.a.) și care avea misiunea să coordoneze și să conducă lupta. Într-o proclamație dată imediat după înființarea sa Consiliul de Război chema pe milanezi să lupte pină la victoria finală⁴⁴.

Fără a mai aștepta indicații și ordine de la organismele conducătoare ale luptei, elemente energice din rindul maselor iau inițiativă la organizarea luptei. În fiecare cartier ființa o baricaadă principală, al cărei șef coordona lupta și ținea legătura cu baricadele mai mici, secundare. Luptind cu tenacitate și abnegație, insurgenții puneau tot mai mult în dificultate trupele austriace. Ei cuceresc centrul orașului, palatul vice-regelui și Monte di Pieta.

În aceeași zi către prînz, la îndemnul lui Casati, congregația lombardă anunță preluarea puterii „în scopul siguranței publice” și se constituie în guvern provizoriu compus în majoritate din elemente moderate cu vederi monarhice; el își subordonează Comitetul de război și își formează o serie de organe anexe sub forma unor departamente: comitete de apărare a securității personale, un comitet de apărare, un comitet pentru finanțe și un comitet pentru subsistență. Orașul este împărțit în 6 sectoare fiecare avînd în frunte un comandant, iar planul de luptă prevedea sfărîmarea rezistenței inamicului în centrul orașului și apoi lărgirea cercului pentru a-i împinge pe ocupanți spre periferie⁴⁵.

Ce se întîmplă în acest timp în tabăra austriacă? Alarmat de faptul că întăririle nu mai soseau și că soldații săi sînt tot mai hărțuiți, Radetzky

⁴⁴ C. Cattaneo, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁵ G. Candeloro, *op. cit.*, vol. III, p. 175.

propune insurgenților, în 2 rinduri (pe 20 și pe 21 martie) încheierea unui armistițiu, cu scopul nemărturisit de a câștiga timp pentru sosirea unităților de sprijin și a mai tempera entuziasmul și elanul populației revoltate. În ambele cazuri, datorită mai ales atitudinii hotărâte a elementelor radicale din Comitetul de Război, propunerile comandantului austriac sînt respinse și lupta este reluată. Balanța victoriei continuă să încline tot mai mult în favoarea milanezilor, care reușesc să cucerească cazărmile San Simone, San Sempliciano, San Francesco și San Bernardino, colegiul San Luca, palatul Comandamentului general și palatul Geniului. Lupte aprige s-au dat de asemenea la porțile Ticinese și Romana, unde austriecii au reușit să-și mențină pozițiile, la palatul de Justiție, în piața Mercanti pe podurile Monforte și Vetyo, la Casa de corecție și la Comandamentul militar⁴⁶.

Din cauza revoluției care se întinsese în întreaga Lombardie, întăririle așteptate de Radetzky nu mai puteau ajunge pînă la Milano, Veneția era și ea cuprinsă de răscoală, iar munițiile trimise lui Radetzky de la Verona fuseseră capturate la Brescia de insurgenți. În condițiile în care alimentele erau pe sfîrșite, iar randamentul soldaților mult scăzut datorită oboselii accentuate și nesomnului, Radetzky își dă seama că singura soluție tactică care se impunea era retragerea.

În tot acest timp, elementele filomonarhiste căutau să inițieze contacte cu Carol Albert, regele Piemontului, în scopul obținerii intervenției acestuia. La o primă cerere de a veni în ajutorul orașului Milano, transmisă de Casati printr-un emisar al său, contele Francisco Areso, sosește la 11 martie răspunsul acestuia (prin intermediul contelui Enrico Martini) potrivit căruia Piemontul va interveni dacă i se va cere în mod oficial ajutor. Cel mai ferm adversar al acestei soluții s-a dovedit a fi Carlo Cattaneo, care știind că regele Carol Albert condiționa ajutorul dat de alipirea Lombardiei la regatul său⁴⁷ era împotriva intervenției piemonteze. Datorită opoziției sale, după lungi discuții, guvernul provizoriu întocmește un mesaj pentru Carol Albert. Înminat contelui Martini și redactat în următoarea formulare: „Milano... pentru a goni pentru totdeauna dincolo de Alpi inamicul comun al Italiei cere concursul tuturor popoarelor și principilor din Italia și în special vecinului și războinicului Piemont”...

În afara acestui mesaj trimis prin contele Martini, Casati a mai trimis lui Carol Albert pe 23 martie, prin intermediul altui mesager, contele Francesco Anoni, o nouă cerere de ajutor, însoțită și de o scrisoare particulară, asupra existenței căreia s-au purtat largi controverse între specialiști — prin care îi cerea să ocupe cît mai repede Lombardia.

În ultimele două zile ale insurecției milaneze (21 și 22 martie) evenimentele s-au precipitat cu o iuțeală deosebită. Astfel pe 22, pregătind predarea puterii lui Carol Albert, G. Casati formează un guvern provizoriu compus în majoritate din membri liberali moderați. În afara lui Casati, ca președinte, acest guvern mai cuprindea ca membri pe Giuseppe Durini, Vitaliano Boromeo, Marco Greppi, Alexandro Poro, S. Giuliani, iar ca secretar pe Cesare Correnti.

⁴⁶ C. Spellanzon, *op. cit.*, vol. III, p. 742,

⁴⁷ C. Cattaneo, *op. cit.*, p. XXIII.

În aceeași zi, Carlo Cattaneo i-a declarat lui Casati că transmite puterea încredințată de răscoală în mâinile guvernului provizoriu⁴⁸. Acest gest de cedare politică, a marcat împăcarea republicanilor democrați cu vîrfurile liberal-moderate și în același timp o predare a puterii în mâinile liberalilor moderați.

Profitînd de situația creată, Casati a restructurat Comitetul de Război, punînd în frunte pe contele Pompeo Lita și adăugînd, alături de el, pe unii republicani: Carlo Cattaneo, Cernuschi, Clerici, Tenaghi.

În timp ce Carol Albert, ezitant, șovăia să ia o decizie invocînd dispersarea armatei și lipsa unui pretext de trecere a frontierei, la Milano insurecția intră într-o fază finală. La 22 martie, după lupte grele, milanezii forțează linia exterioară de întărituri și cuceresc două din pozițiile cheie (Porta Tosa și Porta Comasina). În mâinile lor cad de asemenea palatul Arconati și Porta Nuova. Spre seară, informat că trupele piemonteze sînt puse în stare de alarmă și se îndreaptă spre granițele Lombardiei, Radetzky hotărăște evacuarea totală a Milanului de către austrieci. Retragerea acestora începe în aceeași seară și durează tot cursul nopții.

A doua zi, la 23 martie, la Milano soseau voluntarii sosiți din Genova și Torino în sprijinul revoluției. La rîndul său Carol Albert dă o proclamație prin care anunța sprijinul său „revoluției poporului italian”.

În acest fel, prin eroismul și dorința de libertate a tuturor locuitorilor capitalei lombarde, o armată de 15 000 de oameni, instruiți și bine înarmați, era înfrîntă și nevoită să se retragă. Cele mai multe pierderi s-au înregistrat în ciocniri din rîndul elementelor proletare. Din circa 300 morți — căzuți în luptele pe baricadele Milanului — așa cum rezultă dintr-o statistică oficială — numărul elementelor burgheze a fost destul de mic (circa 40) restul victimelor fiind din rîndul proletarilor milanezi și al voluntarilor veniți din comunele din preajma orașului.

Impresiile unui martor ocular sînt extrem de caracteristice stării de spirit care anima pe locuitorii orașului după victorie: „... austrieicii părăsiseră orașul abia de opt zile și baricadele acopereau încă străzile... dar încercam o bucurie profundă și curată... căci era pentru prima oară că vedeam culorile italiene fluturînd pe zidurile capitalei lombarde”⁴⁹.

Friedrich Engels, contemporan cu evenimentele consemna cu satisfacție că „... după o luptă de cinci zile, croații și pandurii lui Radetzky au fost izgoniți din Milano de un popor neînarmat”⁵⁰.

„Cele cinci zile ale orașului Milano”, cum a rămas cunoscută în istorie insurecția milaneză, au avut o semnificație aparte în cadrul revoluției italiene de la 1848/1849. Aceasta reprezenta prima încleștare, a poporului italian, care se afla în plină efervescentă revoluționară, cu forțele militare ale ocupantului străin. În focul acestei acțiuni s-a realizat, în fața pericolului extern un front comun de luptă, al tuturor păturilor societății italiene, împotriva agresorului străin.

Victorios în această primă ciocnire de forțe, care deschidea astfel șirul înfruntărilor din cursul revoluției ce avea să se desfășoare în conti-

⁴⁸ C. Cattaneo, *op. cit.*, p. 233.

⁴⁹ J. Godechot, *Les revolutions de 1848*, Paris, Albin Michel, 1971, p. 377.

⁵⁰ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 5, București: Edit. politică, 1958, p. 415,

nuare, poporul italian trebuia însă să mai lupte mai bine de două decenii pentru a-și putea îndeplini vechiul deziderat al cuceririi libertății naționale și îndeplinirii unificării statale.

L'INSURRECTION DE MILAN — ÉPISODE HEROÏQUE DE LA RÉVOLUTION ITALIENNE DE 1848—1849

RÉSUMÉ

Sur la toile de fond des événements complexes et dramatiques qui ont caractérisé l'année révolutionnaire 1848 en Europe, l'auteur se propose de présenter l'un des événements importants de ce soulèvement révolutionnaire en Italie.

Dans la première partie de l'étude on fait une succincte mais dense présentation de l'historiographie du problème, des courants idéologiques existants de la période soumise à l'étude.

La seconde partie de la contribution traite du déroulement de l'insurrection de Milan de 1848, soulignant son caractère populaire et l'heroïsme des larges masses qui se sont levées à la lutte contre les occupants étrangers. Dans la partie finale on apprécie la place et le rôle de ce moment historique dans le déroulement d'ensemble de la révolution italienne de 1848—1849.

SEMNIIFICAȚIA ISTORICĂ A ALEGERILOR ȘI A CONSTITUȚIEI DIN 1948

DE

MIHAIL RUSENESCU

Transformările revoluționare de la sfârșitul anului 1947 — proclamarea republicii, cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii—au marcat intrarea României într-o nouă etapă a dezvoltării sale¹. În aceste noi condiții istorice se impunea cu acuitate elaborarea unei noi legi fundamentale a țării care să reflecte noua organizare politică a statului român. Era necesară, în acest scop, organizarea unor noi alegeri pentru desemnarea unei Adunări Naționale investite cu puteri constituante. De aceea, la 24 februarie 1948, a doua zi după încheierea congresului de unificare ideologică și organizatorică politică a partidului marxist-leninist al clasei muncitoare din România, s-a prezentat în parlament un proiect de dizolvare a Marii Adunări Naționale rezultate în urma alegerilor din 19 noiembrie 1946 și de fixare (pentru data de 28 martie 1948) a noilor alegeri parlamentare.

Pînă la constituirea noii Marii Adunări Naționale, care trebuia să elaboreze noua constituție, puterea legislativă a fost exercitată de guvern. Actele legislative ale guvernului emanaute pînă la constituirea Marii Adunări Naționale urma să fie ratificate ulterior de aceasta. Marea Adunare Națională a fost convocată pentru data de 6 aprilie 1948².

Referindu-se la însemnătatea alegerilor și a constituției din 1948, care urmau să fixeze un nou cadru și structuri administrativ-politice corespunzătoare trecerii la construirea societății socialiste în țara noastră, tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea făcută la Congresul educației politice și al culturii socialiste arăta : „Ca urmare a profundelor schimbări petrecute în societate, a realizării unității clasei muncitoare și a luptei unite cu țărănimea și cu alte forțe sociale, s-a creat posibilitatea înlăptuirii revoluției socialiste, a instaurării puterii muncitorești țărânești și a trecerii la construirea victorioasă a socialismului”³.

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate*, Edit. politică, București, 1975, p. 55.

² Alfred Carsian, *Actul cu caracter constituțional din 30 decembrie 1947. Transformarea Prezidiului R.P.R. în organ suprem al puterii de stat*, în „Revista română de drept”, nr. 12/1972, p. 3 — 12.

³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate*, Edit. politică, București, 1976, p. 23.

În vederea noilor alegeri electorale, din inițiativa Partidului Muncitoresc Român, la 27 februarie a avut loc ședința de constituire a Frontului Democrației Populare ^{3bis}, organism care trebuia să asigure unitatea de acțiune a forțelor democrației populare din România. F.D.P. era condus de un Consiliu Național compus din reprezentanți ai P.M.R., Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Uniunea Populară Maghiară. Președinte al Consiliului Național a fost ales dr. Petru Groza ⁴.

Frontul Democrației Populare era un organism care reunea muncitorimea, țărănimea muncitoare, meseriașii, intelectuali de orice naționalitate și organizațiile lor politice într-o singură forță politică puternică și largă cu o sudură lăuntrică indestructibilă. Acest organism nu poate fi asemuit cu fostele acorduri de colaborare dintre partide aparținând unor clase sau pături sociale antagonice (partide muncitorești și grupări burgeze) cum au fost F.N.D. sau B.P.D. întrucît noul organism reprezenta o colaborare firească, neantagonică a claselor și păturilor sociale prin organizațiile lor politice care erau legate de puternice interese comune. F.D.P. cuprindea astfel detașamentele cele mai înaintate, forțele politice cele mai consecvent democratice ale poporului. F.D.P. nu era astfel o simplă formație electorală, ci un organism politic care trebuia să mobilizeze masele populare în lupta pentru refacerea economică a țării, pentru înfăptuirea marilor reforme care să ducă la construirea societății socialiste.

Campania electorală pentru alegerile din martie 1948 a început în primul rînd prin publicarea a două documente principale în baza cărora candidații F.D.P. cereau votul maselor: Manifestul Program și proiectul noii constituții. F.D.P. nu concepea campania electorală ca un răgaz pentru forțele productive ale țării, ci ea era socotită ca prilejul cel mai potrivit pentru mobilizarea largă cetățenească, pentru desfășurarea nelimitată a întrecerilor în producție, pentru impulsivarea elanului nestăvilit în muncă a brigăzilor voluntare, pentru ridicarea productivității muncii, pentru îmbogățirea și înfrumusețarea orașelor și satelor patriei noastre.

În Manifestul-Program dat publicității, F.D.P. își propunea să înfăptuiască o serie întreagă de reforme menite să restructureze organizarea administrativă a țării și instituțiile centrale de stat. Se preconiza, astfel, să se treacă la efectuarea unei reforme administrative democratice, locul vechilor organe administrative locale urmînd a-l lua consiliile populare alese de popor ⁵. În același timp F.D.P. își propunea să realizeze o formă democratică a învățămîntului care să facă posibilă dispariția totală a neștiinței de carte, să deschidă larg drumul spre cele mai înalte trepte ale științei și culturii. Asigurarea dreptului la cultură era una din principalele sarcini ale F.D.P. De aceea, F.D.P. sprijinea efectiv materialicește dezvoltarea culturii, științei, literaturii și artei ⁶. Trebuia să fie înfăptuită de asemenea o reformă fiscală care să aibă la bază principiul progresivității impozitelor ⁷.

³ bis, „Scinteia” din 29 februarie 1948.

⁴ Ibidem.

⁵ C. Bărbulescu, *Din activitatea P.M.R. pentru crearea organelor locale ale puterii de stat (1948—1952)*, în „Anale de istorie”, nr. 6/1962, p. 151 și urm.

⁶ „Scinteia” din 5 martie 1948.

⁷ Ibidem.

F.D.P. urmărea, totodată, crearea condițiilor pentru generalizarea planificării în vederea dezvoltării cât mai rapide a tuturor ramurilor economiei naționale ⁸.

F.D.P. socotea necesar în interesul dezvoltării industriale a țării crearea unor fonduri însemnate de investiții din rezervele de stat. Pentru ca eforturile în această direcție să fie încununat de succes, F.D.P. chema la luptă masele pentru ridicarea randamentului muncii prin mărirea productivității muncii, întărirea disciplinei în muncă ⁹ etc.

În Manifestul-Program era inserată propășirea gospodăriilor țărănimii muncitoare, modernizarea și înzestrarea agriculturii cu unelte, mașini, îngrășăminte chimice, cu semințe selecționate și vite de rasă; dezvoltarea cooperăției, o mai bună organizare a fermelor de stat și a stațiunilor de mașini agricole, îmbunătățirea schimbului de produse dintre oraș și sat, începerea de noi lucrări de asanare în vederea mării suprafeței agricole a țării ¹⁰

Pentru asigurarea angrenării micilor meseriași în dezvoltarea economică a țării, în Manifest era inserat sprijinul ce urma să fie acordat pentru aprovizionarea lor cu materii prime și semifabricate, procurarea de credite, organizarea unor cooperative de producție ale meseriașilor ¹¹.

Ieftinirea traiului și ridicarea nivelului de viață al maselor salariate cât și al întregii populații muncitoare se află în centrul preocupărilor F. D. P. În acest sens, se prevedea scăderea prețului de cost al mărfurilor, ridicarea puterii de cumpărare a salariaților, ieftinirea transporturilor etc. ¹².

F.D.P. asigura tineretul că va lupta pentru crearea unor condițiuni materiale și culturale cât mai bune. De o atenție deosebită se bucurau ofițerii și ostașii ¹³. În Manifest era înscrisă egalitatea drepturilor femeilor cu bărbații ¹⁴.

În manifest erau înscrise și alte prevederi menite să ducă la progres, la bunăstarea tuturor celor ce munceau cu brațele și cu mintea de la orașe și sate pentru întărirea și propășirea Republicii Populare Române.

Manifestul F.D.P. organism care cimenta unitatea politică și morală a poporului, chema la luptă și muncă pe toți oamenii muncii pentru înflorirea patriei și înaintarea sa pe drumul construirii socialismului.

Manifestul F.D.P. a fost primit cu un viu entuziasm de întregul nostru popor. C.C. al Confederației Generale a Muncii însușindu-și în întregime Manifestul-Program a lansat o chemare către toți membrii mișcării sindicale în care se arăta că sindicatele trebuiau „să se considere mobilizate pentru obținerea victoriei depline a F.D.P. în alegeri” ¹⁵. C.C. al C.G.M. chema la luptă pe toți sindicalistii pentru îndeplinirea prevederilor înscrise în Manifestul-Program. „Să fim în fruntea eforturilor pentru redresarea economică a țării — se spunea în chemarea lansată de C.C. al C.G.M. — participând cu tot elanul la întrecerile în producție, la organizarea echipelor

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ „Scinteia” din 11 martie 1948.

de muncă voluntară, făcînd în felul acesta dovada înaltei conștiinți cetățenești și patriotice de care este însuflețită clasa muncitoare ”¹⁶.

Puternic ancorat în „prefacerea României” într-o țară nouă, Manifestul-Program a obținut o largă adeziune a întregului nostru popor, oglindită și în rezultatul alegerilor electorale ținute în ziua de 28 martie 1948. Din totalul cetățenilor înscrisi la vot s-au prezentat 91% iar 90,8% din voturile exprimate au fost acordate Frontului Democrat Popolar¹⁷. În Capitală, de pildă, rezultatul votului a fost următorul :

Înscrisi	658 211	
Votanți	606 968	
Anulate	17 418	
Lista nr. 1 F.D.P.	537 698	
Lista nr. 2 Independenți	2 489	
Lista nr. 3 P.N.L.	27 388	
Lista nr. 4 P.N.D.	21 975	¹⁸

Ziua de 28 martie a fost o zi de sărbătoare în toate orașele, comunele și satele patriei noastre. Din toate aspectele zilei de 28 martie, cel care a izbit cel mai puternic, a constat în faptul că alegerile s-au petrecut fără nici un fel de incident.

Alegerile din 28 martie, pe întreaga țară au dat componenței M.A.N. 414 mandate, conform numărului celor care aveau dreptul de vot. Cele 414 mandate au fost repartizate astfel :

F.D.P. —	405 mandate.
P.N.L. (P. Bejan)	7 mandate
P.T.D. (Dr. N. Lupu)	2 mandate ¹⁹

Listele F.D.P. au fost alese în întregime, cu excepția a 7 județe și anume : Argeș, Constanța, Tecuci, Dolj, Vilcea, Brașov și Arad unde grupări politice neafiliate la F.D.P. au luat câte un mandat și a Capitalei unde opoziția a obținut 2 mandate²⁰. P.N.L. (Bejan) a obținut câte un loc în județele Constanța, Argeș, Tecuci, Dolj, Vilcea, Arad și în orașul București, iar P.T.D. (Lupu) a obținut 2 locuri, unul în județul Brașov și al doilea în București²¹.

Alegerile pentru M.A.N. au marcat o strălucită victorie a F.D.P., o reală manifestare a voinței de luptă a poporului nostru pentru progres, bunăstare și independența națională, pentru pace.

Alegerile din 28 martie au avut un larg ecou în străinătate. Atmosfera de sărbătoare în care s-au desfășurat alegerile, largă participare la vot, precum și votul masiv, dat, în întreaga țară, listelor F.D.P. au produs o adincă impresie în afara granițelor noastre. Presa, posturile de radio, agențiile de presă străine au comentat victoria regimului democratic.

Țările vecine, aliate și prietene, forțele democratice din apus au văzut în rezultatele alegerilor de la 28 martie, dovada hotărîrii cu care poporul român a înțeles să continue lupta pentru adincirea cuceririlor sale democratice, pentru apărarea păcii și a independenței naționale. Chiar și agențiile și posturile de radio care în mod obișuit nu ne erau deosebit de prie-

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem din 31 martie 1948.

¹⁸ „Scinteia” din 31 martie 1948.

¹⁹ Ibidem din 1 aprilie 1948

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

tene au trebuit să recunoască caracterul nou, deosebit, sărbătorec al consultării populare de la 28 martie. Radio Londra a constatat că alegerile au avut loc în deplină ordine. Agenția Reuter, după ce arată că toți corespondenții străini, fără excepție, au căpătat permise de vizitare a localurilor de vot, sublinia că s-a înregistrat cea mai mare participare la vot, de când s-a văzut vreodată. Agenția americană „Associated Press” constată că alegerile au avut loc în liniște, fără incidente, cu un mare procentaj de votanți²²⁻²³.

Pretutindeni popoarele libere, forțele democratice au văzut în victoria F.D.P., o puternică lovitură dată rămășițelor retrograde interne cit și forțelor reacționare externe. Ziarul *L'Humanité* scria : „Fericită România unde a triumfat voința unei vieți mai bune și a unei păci durabile”²⁴.

Comentind rezultatul alegerilor, agenția Taniug a subliniat că prin votul său, poporul român înțelege să strângă și mai puternic relațiile prieteniei cu țările vecine.

Românii din Franța au trimis Consiliului Național al F.D.P. o telegramă semnată de președintele organizațiilor lor, prof. Cantacuzino în care se spunea : „Comitetul Național Român grupind toate asociațiile democratice din Franța salută victoria în alegeri a celor ce făuresc viitorul lor²⁵. Secretarul general al Partidului Comunist Palestinian i-a trimis, cu această ocazie, secretarului general al P.M.R. o telegramă în care se spunea : „Felicitările noastre pentru marea victorie în alegeri a F.D.P. care asigură suveranitatea națională, democrația și progresul poporului român în noua Republică. Marea dvs. victorie este o nouă lovitură dată imperialismului și ațîțătorilor de război, un stimulent pentru popoarele iubitoare de pace care luptă pentru independență națională, democrație și progres”²⁶.

Votul dat de majoritatea covârșitoare a poporului candidaților F.D.P. a fost un vot pentru propășirea patriei noastre, un vot pentru înflorirea R.P.R.²⁷.

Așa cum s-a arătat, Marea Adunare Națională avea importanta sarcină de a da țării o nouă constituție care să consfințească cucerirea deplină de către oamenii muncii de la orașe și sate a puterii politice din mâinile burgheziei și să deschidă perspectiva unor noi și profunde prefaceri social-economice.

Încă din ziua de 5 martie 1948 Consiliul Național al F.D.P. a fost convocat pentru dezbateri și definitivarea proiectului de constituție. La această ședință au participat și reprezentanți ai altor organizații obștești ca C. G. M., U. F. D. R., F.N.T.D.R.²⁸. Noul proiect a fost dat publicității în vederea cunoașterii, dezbaterii și îmbunătățirii lui de către masele largi populare.

Este de o importanță esențială pentru caracterizarea întregii constituții, faptul că în fruntea ei se sublinia într-un paragraf special că „Republica Populară Română a luat ființă prin lupta dusă de poporul român

²² - ²³ „Scînteia” din 5 aprilie 1948.

²⁴ Ibidem.

²⁵ „Scînteia” din 5 aprilie, 1948.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem din 16 iunie 1948 ; vezi *Rezoluția plenarei a II-a a PMR (10 — 11 iunie. 1948)*.

²⁸ „Scînteia” din 7 martie, 1948

în frunte cu clasa muncitoare împotriva fascismului, a reacțiunii și imperialismului”²⁹. Într-adevăr numai în lupta împotriva fascismului și a reacțiunii s-a putut crea un stat democratic în care legea fundamentală a țării — noua constituție — prevedea că întreaga putere aparține popoului și se exercită de popor. Proiectul noii constituții — expresie a regimului de democrație instaurat în țara noastră la 23 August 1944 — apăra interesele maselor populare împotriva exploatării și oprimirii de orice fel. Cei ce munceau aveau dreptul la muncă, la odihnă, la învățătură și ocrotire socială. „Munca — se spunea în art. 12 din proiectul noii constituții — este factorul de bază al vieții economice a statului. Ea este o datorie a fiecărui cetățean. Statul acordă sprijin tuturor celor ce muncesc, pentru a-i apăra împotriva exploatării și a ridica nivelul lor de trai”³⁰.

În proiectul de constituție era înscris un principiu de o importanță deosebită și în baza căruia avea să se opereze o serie întreagă de acțiuni menite să ducă la transformarea noii noastre societăți. „În Republica Populară Română — se spunea în art. al 5-lea — mijloacele de producție aparțin sau statului ca *bunuri ale întregului popor* sau organizațiilor cooperative, sau persoanelor particulare fizice sau juridice”³¹. Consemnarea existenței proprietății de stat asupra principalelor mijloace de producție industrială nu însemna desființarea proprietății particulare în sectorul micilor exploatații agricole sau meșteșugărești. Dimpotrivă, constituția preciza că proprietatea particulară era recunoscută și garantată de lege ca și dreptul la moștenire (art. 9 preciza că proprietatea particulară și dreptul de moștenire sînt recunoscute și garantate de lege). Proprietatea particulară agonisită prin muncă și economisire se bucura astfel de o protecție specială. Prin bunuri comune ale întregului popor se înțelegea — după cum se arăta în articolul al 6-lea toate bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, pe ape și în aer, poșta, telegraful, telefonul și radio-ul.

Articolul al 7-lea din proiectul de constituție arată că proprietățile obștești, bunuri comune ale popoului, „constituiesc temelia materială a propășirii economice, și a independenței naționale a Republicii Populare Române”³². Această temelie materială putea fi lărgită atunci cînd interesul general al țării o cerea, cînd se impunea ca mijloacele de producție care erau proprietate particulară să treacă în proprietatea statului adică în proprietatea întregului popor.

Comerțul intern și extern era reglementat și controlat de stat și se exercita de către întreprinderile comerciale de stat particulare și cooperative (art. 8)³³. Se preconiza astfel crearea unui număr mare de întreprinderi comerciale de stat care să asigure dezvoltarea comerțului intern și extern.

Constituția proclama marea realizare pentru care țărănimea se răsculase de atîtea ori în cursul istoriei: „Pămîntul aparține celor ce muncesc. Statul protejează proprietatea de muncă țărănească. El încurajează și sprijină cooperăția sătească”^{33 bis}.

²⁹ Ibidem din 8 martie, 1948. *Proiectul de Constituție*.

³⁰ Ibidem; „România liberă” din 8 martie 1948.

³¹ „Scînteia” din 8 martie 1948.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³³ bis. Ibidem.

Prevederile articolului al 15-lea perconizau trecerea la o economie planificată. „Statul îndrumază și planifică economia națională—se spunea în articolul respectiv — în vederea dezvoltării puterii economice a țării, asigurării buneistării pentru popor și garantării independenței naționale”³⁴.

În noua Constituție erau înscrise o serie de articole care prevedeau egalitate deplină în drepturi a naționalităților conlocuitoare. În cadrul statului român (art. 25) aceste drepturi se refereau la libertatea conștiinței și libertatea religioasă (art. 28), libertatea individuală (art. 29), libertatea presei etc.³⁵.

Organul suprem al puterii de stat al R.P.R., după cum se sublinia în art. al 38-lea era Marea Adunare Națională. Art. 39—69 se refereau la modul de îndeplinire a sarcinilor ce-i reveneau M.A.N. și Prezidiului, la drepturile și obligațiile deputaților.

Privitor la atribuțiile Prezidiului M.A.N. s-au adus unele îmbunătățiri prin decretul 129 din iulie 1948 — prin care Prezidiul era împuternicit să poată face între intervalul dintre 2 sesiuni mobilizarea generală în caz de agresiune împotriva R.P.R. sau împotriva unui stat față de care aveau obligații de apărare mutuală ce decurgeau din tratatele internaționale semnate; de asemenea, putea ratifica și denunța tratatele internaționale la propunerea guvernului³⁶.

Articolele 70 și 78 se refereau la organele administrației de stat, la atribuțiile Consiliului de miniștri și ministerelor³⁷. Articolele 80—81 prevedeau sarcinile consiliilor populare, organe alese³⁸.

În 13 articole (90—102) noua Constituție se referea la atribuțiile organelor judiciare și ale parchetului cit și ale asesoriilor populari³⁹.

Restul articolelor pînă la 110 priveau stema, sigiliul, drapelul și capitala țării, se refereau la modalitățile prin care se pot aduce modificări Constituției cit și unele dispoziții tranzitorii.

Proiectul de constituție a cunoscut o largă popularizare în rîndul maselor largi populare. Partidul Muncitoresc Român, mobilizînd toate organizațiile cuprinse în F.D.P., a antrenat în activitatea politico-propagandistică de masă peste 350 000 de îndrumători. În discutarea constituției R.P.R. cit și în campania electorală au fost antrenați milioane de oameni. Întregul activ al Partidului începînd cu membrii Comitetului Central și-a desfășurat activitatea pe teren, în întreprinderi și la sate, luînd contact cu problemele care preocupau masele muncitoare. Organizațiile de partid au îmbinat activitatea de propagandă cu realizări gospodărești concrete. Ele au dat un avînt destul de mare mișcării întrecerilor în producție și muncii voluntare atît pe șantierelor naționale cit și pe cele de interes local. Activizarea maselor membrilor de partid, dintre care mulți nu cunoscuseră înainte sau nu duseseră la îndeplinire sarcini precise de partid, a constituit o adevărată școală de partid, una din cele mai de seamă realizări ale Partidului în domeniul muncii politice.

³⁴ Ibidem.

³⁵ „Scintela” din 8 martie 1948.

³⁶ „Monitorul oficial” nr. 156 din 9 iulie 1948; Despre atribuțiile organelor supreme în R.P.R. în acea perioadă vezi lucrarea lui Prisca Nicolae, Garsian A., *Marea Adunare Națională și Prezidiul Marelui Adunări Naționale, organele supreme ale puterii de stat în R.P.R.*, Edit. științifică, București, 1958, 148 p.

³⁷ „Scintela” din 8 martie 1948.

³⁸ Ibidem

³⁹ „Scintela” din 8 martie 1948.

Îndeplinind rolul său de conducător, P.M.R. a antrenat în campania electorală și de popularizare a proiectului de constituție straturile cele mai largi ale poporului muncitor. În același timp, Partidul a acordat sprijin și ajutor în vederea reorganizării Frontului Plugarilor începută cu un an înainte de alegeri, a îmbunătățit compoziția organizațiilor și a organelor conducătoare, a înlesnit activizarea lui în scopul întăririi alianței țărănimii muncitoare cu clasa muncitoare.

Consecvența politică de apărare a egalității în drepturi a femeilor dusă de partid și prevederile pe care le cuprindea noua Constituție în acest sens au făcut posibilă activă participare a masei de femei în campania electorală și în popularizarea prevederilor înscrise în noua constituție. Tineretul călăuzit de partid și-a adus de asemenea o contribuție însemnată pentru obținerea victoriei în alegeri și în popularizarea noii constituții. De asemenea deosebit de prețioasă a fost contribuția armatei, ai cărei ofițeri și ostași au desfășurat o muncă politică intensă, demonstrând că datorită grijei partidului pentru armată cât și noilor condiții favorabile ce le-au fost create de noua Constituție, în armată se încetățenește tot mai mult un spirit nou cu adevărat democratic.

Marea Adunare Națională fusese convocată pentru ziua de 6 aprilie. Înainte de deschiderea M.A.N. în dimineața zilei de 6 aprilie a avut loc consfătuirea deputaților Frontului Democrației Populare, în sala Dalles⁴⁰. La tribună au luat loc membrii Prezidiului Provizoriu al R.P.R. în frunte cu prof. dr. C. I. Parhon, membrii guvernului în frunte cu dr. Petru Groza președintele Consiliului de Miniștri și membri Consiliului Național al F.D.P. Ședința a fost deschisă de dr. Petru Groza, președintele Consiliului Național al F.D.P., care a salutat prima întâlnire a deputaților majoritari ai M.A.N. Luind cuvântul secretarul general al Consiliului Național al F.D.P. s-a oprit asupra semnificației participării masive la vot a cetățenilor precum și asupra victoriei obținute de F.D.P. La sfârșit dr. P. Groza rostind cuvântul de închidere a îndemnat pe deputați să desfășoare o vie activitate pentru a corespunde nădejzii și încrederii milioanei de alegători care i-au trimis în Marea Adunare Națională⁴¹.

Într-o atmosferă înălțătoare în prezența membrilor Prezidiului Provizoriu al R.P.R., a membrilor guvernului, a reprezentanților autorităților militare, a capilor bisericilor și cultelor, a reprezentanților Corpului Diplomatic, ai presei române și străine și a unui numeros public a avut loc la 6 aprilie deschiderea solemnă a M.A.N. a R.P.R.⁴²

Luind cuvântul, Președintele Prezidiului Provizoriu, prof. dr. C. I. Parhon, a înfățișat mărețele sarcini ce stăteau în fața M.A.N., marea răspundere ce-i revenea față de țară. „Avem de îndeplinit o muncă de însemnată istorică pentru poporul român. Să fim la înălțimea misiunii cu care ne-a încredințat poporul — a spus C. I. Parhon. Avem sarcina măreață de a da țării o nouă Constituție care să consfințească cuceririle democratice de până acum și să deschidă noi perspective luptei poporului român pentru buna stare, progres și pace trainică. Noua Constituție al cărui proiect a fost elaborat de F.D.P. va oglindi caracterul nou al statului nostru și schim-

⁴⁰ „Scinteia” din 8 aprilie 1948; „România liberă” din 8 aprilie 1948.

⁴¹ „Scinteia” din 8 aprilie 1948.

⁴² Ibidem.

bărilor profunde intervenite în viața socială și economică a țării noastre ⁴³. Declarînd deschisă prima sesiune a M.A.N. s-a trecut apoi la alegerea biroului M.A.N., fotoliul prezidențial fiind ocupat de acad. prof. Em. Teodorescu cel mai în vîrstă deputat (83 ani) propus fiind de acad. prof. Tr. Săvulescu. Ca secretari ai biroului M.A.N. au fost aleși Preda Niculina, Tănase A. Matei, Cosma Ioan și Mocuța Petre. Apoi s-a dat citire listei de deputații propuși pentru cele 5 comisii de validare ⁴⁴.

În cuvîntul său de deschidere, acad. Em. Teodorescu a spus : „Noi voim cu însuflețire pace și relațiuni frățești între popoarele doritoare de pace, căci numai astfel vom putea lucra cu spor pentru progres și pentru bună stare” ⁴⁵.

În ședința de după amiază, după citirea sumarului ședinței s-a trecut la alegerea pentru conducerea lucrărilor sesiunii parlamentare a unui președinte, trei vice-președinți, 4 secretari și 4 chestori. Au fost aleși : Gh. Apostol ca președinte, P. Constantinescu-Iași, Ioan Șerban, Ferdinand Czikó ca vice-președinți, Nicolae Ceaușescu, Alex. Popescu, Vasile Hulduban și Ștefan Costi secretari, Gh. Florescu, Pavel Kiss, Florea Tiță și Marin Sulică chestori ⁴⁶.

S-a trecut apoi la alcătuirea Comisiunii pentru examinarea proiectului de constituție din care au făcut parte : C. Agiu, A. Alexandrescu, C. Balmuș, L. Banyai, A. Bunaciu, Gh. Călinescu, D. Coliu, P. Constantinescu-Iași, Constanța Crăciun, Gh. Gheorghiu-Dej, M. Ghelmegeanu, P. Lupu, P. Paraschivescu-Bălăceanu, Lothar Rădăceanu, L. Răutu, M. Rosianu, M. Sadoveanu, Zaharia Stancu, Gh. Stere, L. Takács, Iacob Teclu, Gh. Vlădescu-Racoasa, Ștefan Voitec ș.a. În Comisiune au intrat și cite un reprezentant al P.N.L. (Bejan) și P.N.Ț. (Dr. Lupu) ⁴⁷.

La 8 aprilie a avut loc, după discutarea în Comisiunea pentru constituție, depunerea proiectului de constituție pe biroul M.A.N. În cuvîntarea care a însoțit depunerea proiectului dr. Petru Groza a spus : „Acest proiect a izvorit din realitățile noastre cele mai adînci just interpretate de reprezentanții cei mai autorizați ai poporului nostru, după ce una din principalele piedici din calea dezvoltării noastre, monarhia, a fost și ea înlăturată... Expresie a regimului nostru de democrație populară, Constituția propusă apără interesele marelui majorității a populației din această țară, fără deosebire de sex, naționalitate, religie, grad de cultură, profesiune, ale tuturor categoriilor largi populare împotriva exploatării și oprîmării de orice fel . . . Însuși rezultatul atît de strălucit al alegerilor constituie o dovadă a însușirii de către marea majoritate a poporului nostru, a proiectului înfățișat de către Frontul Democrației Populare” ⁴⁸.

În ziua de 9 aprilie 1948 M.A.N. a ascultat raportul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej asupra proiectului de Constituție. Analizînd schimbările de ordin social și economic care se produsese în țara noastră, el a spus : „Schimbarea principală care s-a produs în acest rîstimp în țara noastră

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem din 9 aprilie 1948.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Dr. Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri. Texte alese*, Edit. politică, București, 1973, p. 514.

constă în aceea că forțele populare, reprezentind imensa majoritate a poporului, au smuls puterea de stat din mina claselor exploataatoare. Caracterul statului nostru este determinat de faptul că puterea politică nu se mai află în minile marelui capital parazitar sau al moșierimii, ci în minile reprezentanților clasei muncitoare, al țărănimii muncitoare, și ai intelectualității legată de popor”. În continuare el s-a referit la structura economică a statului, la perspectivele pe care le va deschide planificarea vieții economice, la compoziția M.A.N., la garantarea drepturilor cetățenilor etc. Apoi în cuvântări pline de însuflețire, de înalt simț de răspundere și cald patriotism au luat parte la discuții plugarul Gh. Pruteanu, minerul Suder Wiliam, prof. Gh. Vlădescu-Răcoasa, sergentul Matei Tănase, muncitoarea Rozalia Moldoveanu, preotul Al. Ionescu, tînărul Petre Mocuța, țăranul Neculae Mureșanu, Ludovic Takács, scriitorul Z. Stancu, meșteșugarul Al. Baciș și profesoara Nina Dumbravă⁴⁹. A doua zi au mai luat cuvîntul deputații: Ion Tăbircă, Miloș Teodoro, Maximilian Papper, C. Agiu, gen. Iacob Teclu, Coman Stoica, Ioan Bran, Ioana Bran, Martin Vass, C. Ion, C. Nicuță, Nyilas Ilona și Alexa Augustin⁵⁰.

La 12 aprilie M.A.N. a început discutarea și votarea pe articole a proiectului de constituție⁵¹.

După larga dezbateră a proiectului de Constituție prin presă, în intruniri, în consfătuiri publice, în fabrici și la sate, după discuția și modificările făcute în Comisiunea Constituțională a M.A.N., la 12 aprilie a fost luat în discuție și votat în parte fiecare articol al proiectului. M.A.N. a votat astfel amendamentul propus de Constanța Crăciun la art. 1 al proiectului. Adăugîndu-se cuvîntul „suveran” articolul apărea astfel: „Republica Populară Română este un stat popular unitar independent și suveran”⁵². În felul acesta Constituția consfințea încă din primul articol suveranitatea Republicii Populare Române, dreptul suprem al poporului de a hotărî asupra destinului său. Alte 2 amendamente au fost cele propuse de deputații Ion Onuțanu și Ion Tăbircă la art. 6 și 11 ale proiectului. În urma votării primului amendament, pădurile aparțin de drept și ele statului ca bunuri comune ale întregului popor. Prin al doilea amendament băncile și societățile de asigurare vor putea deveni și ele, cînd interesul general o va cere, proprietate a statului, adică bun al poporului, în condițiile prevăzute prin legi⁵³.

La propunerea deputatului Mocuța s-a adăugat la art. 26 prevederea că dreptul la odihnă este asigurat și prin organizarea de terenuri de sport, iar la propunerea deputatului C. Mateescu s-a votat un amendament prin care se preciza că „Statul va încuraja și sprijini educația fizică”⁵⁴. Este pentru prima dată cînd într-o Constituție a țării noastre se prevede dreptul poporului muncitor la sport, la educație fizică, la sănătate. Apoi deputata Elena Giurgea a propus și M.A.N. a acceptat un amendament la art. 26 prin care — în noua redactare — se prevedea că nu numai familia

⁴⁹ Ibidem din 11 aprilie 1948.

⁵⁰ Ibidem din 12 aprilie, 1948.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem din 14 aprilie, 1948.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

dar și căsătoria se bucură de protecția Statului ⁵⁵. La propunerea deputatului preot Vlaiculescu, M.A.N. a votat de asemenea următorul amendament al art. 27 : „Biserica Ortodoxă Română este autocefală și unitară în organizarea sa. Modul de organizare și funcționare a cultelor religioase va fi reglementat prin lege ⁵⁶.

Au mai fost votate o serie de amendamente de mai mică importanță.

După terminarea votării pe articole M.A.N. în dimineața zilei de 13 aprilie a trecut la votarea cu bile în total a proiectului de constituție. Rezultatul a fost următorul : bile albe (pentru) 401 ; bile negre (contra) 0.

Votul dat pentru noua constituție exprima adevărată înțelegere a poporului nostru pentru politica P.C.R., inițiatorul și organizatorul elaborării noii constituții. Prin conținutul prevederilor sale, constituția din aprilie 1948 se înscria ca lege fundamentală a regimului democrat-popular, regim care va constitui instrumentul politic-administrativ al puterii populare în făurirea bazelor societății socialiste în țara noastră.

În noul cadru politic consacrat de noua constituție, poporul român sub conducerea partidului unic marxist-leninist al clasei muncitoare a trecut la înlăturarea țărilor socialiste : naționalizarea principalelor mijloace de producție, preluarea sub controlul statului a comerțului intern și extern, lichidarea rămășițelor forțelor proprietății moșierești și lansarea planului de transformare socialistă a agriculturii.

Însemnătatea cu adevărat istorică a constituției din 1948 reiese din simpla enumerare a trăsăturilor ei caracteristice. Înainte de toate constituția exprima caracterul nou pe care îl avea statul — stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, unde toată puterea emana de la popor fiind executată prin organele alese de popor. Expresie a unui stat nou, stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, noua constituție consfințea drepturile cucerite de aceștia și le apăra interesele.

Noua constituție oglindea schimbările petrecute în structura social-economică a țării. Ea consemna existența în afară de proprietatea particulară și proprietate cooperatistă, a unei forme noi de proprietate — proprietate obștească — bun comun al întregului popor. Aceasta întrucât în condițiile dezvoltării regimului de democrație, întreprinderile statului — care încetau să mai fie un instrument de asuprire în mâinile exploatatorilor — devin forme ale proprietății obștești.

Noua constituție proclama un amplu complex de drepturi politice, sociale și economice, care viza condițiile fundamentale de viață ale oamenilor muncii, cum sînt dreptul la muncă, la odihnă, la ocrotirea sănătății, la învățătură etc. Erau larg afirmate libertățile cetățenești, a cuvîntului, presei, întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor de stradă etc., subliniindu-se totodată ideea răspunderii sociale. Astfel erau stipulate îndatoririle cetățenilor de a munci conștiincios și a respecta cu strictețe disciplina în muncă și producție.

Noua constituție avea un caracter amplu, un cuprinzător și luminos bilanț al realizărilor. Definind în mod riguros bazele noii orînduiri sociale, sistemul politic și economic, stadiul dezvoltării sociale și culturale, noua

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

constituție reglementa principiile fundamentale ale structurii de stat și ale organizării și funcționării statului.

Noua constituție puna accentul pe rolul maselor în făurirea progresului istoric, pe dezvoltarea continuă a unor noi relații prin participarea oamenilor muncii la conducerea treburilor societății. Importanța majoră a noii constituții consta tocmai în faptul că ea consemna și consacra profundele transformări istorice cu semnificații deosebite petrecute; dar totodată reglementa și viața socială, politică și economică a țării în condițiile vremii respective.

Este prima constituție democratică a țării care consfințea marile cuceriri ale poporului nostru, dar care preconiza în perspectivă punerea temeliiilor social-economice ale socialismului în România.

Lucrările M.A.N. au continuat apoi cu alegerea Prezidiului și constituirea guvernului. În componența Prezidiului au intrat următorii: Prof. dr. C. I. Parhon președinte, Prof. P. Constantinescu-Iași, vice-președinte, Mihail Sadoveanu, vice-președinte, Ion Niculi, vice-președinte, Marin Florea Ionescu, secretar, Anton Alexandrescu, Banyai Ladislau, Ion Bica, Liuba Chișinevschi, Constanța Crăciun, Mihail Moroșan, Al. Moghioroș, Nyilas Ilona, Pardău Irimie, Pîrvulescu Constantin, Pruteanu Gheorghe, Zaharia Tănase și Romulus Zăroni membri ⁵⁷.

Noul guvern avea următoarea componență: Dr. Petru Groza președintele Consiliului de Miniștri, Gh. Gheorghiu-Dej prim-vice președinte al Consiliului de Miniștri, care mai îndeplinea și funcțiile de Președinte al Consiliului Superior Economic, Președinte al Comisiei de redresare economică și stabilizare monetară și care coordona și activitatea ministerelor economice și financiare; prof. Traian Săvulescu, al doilea vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, care coordona activitatea ministerelor de agricultură și silvicultură, Ștefan Voitec, al treilea vice-președinte al Consiliului de Miniștri, care coordona activitatea ministerelor culturale și sociale; Ana Pauker, ministrul afacerilor externe, Vasile Luca, ministrul finanțelor, Teohari Georgescu ministrul afacerilor interne, Emil Bodnăraș ministrul apărării naționale, Avram Bunaciu, ministrul justiției, prof. Nicolae Profiri, ministrul comunicațiilor, Teodor Iordăchescu, ministrul lucrărilor publice, Dr. Florica Bagdasar, ministrul sănătății, Lothar Rădăceanu, ministrul muncii și prevederilor sociale, Gheorghe Vasilichi, ministrul învățămîntului public, prof. Stanciu Stoian, ministrul cultelor, Octav Livezeanu, ministrul artelor și informațiilor, Vasile Vaida, ministrul agriculturii, Ion Vințe, ministrul silviculturii, Miron Constantinescu, ministrul minelor și petrolului, Chivu Stoica ministrul industriei, Bucur Șchiopu, ministrul Comerțului.

Campania electorală, alegerile de deputați și adoptarea unei noi constituții a țării au prilejuit o puternică afirmare a rolului clasei muncitoare în viața societății românești, atât pentru prezent cât și pentru viitorul țării. Partidul Muncitoresc Român a scrutat cu clarviziune însuși mersul istoriei stabilind orientări și obiective care corespundeau pe deplin aspirațiilor și năzuințelor fundamentale ale întregului popor. Executîndu-și cu strălucire misiunea istorică de a da țării o constituție nouă, democratică, partidul comuniștilor s-a dovedit astfel prin întreaga sa

⁵⁷ „Scînteia” din 15 aprilie 1948; „România Liberă” din 15 apr. 1948.

activitate, exponentul fidel și continuatorul îndreptățit al celor mai înalte idealuri de progres și prosperitate ale înaintașilor, arhitectul lucid și conștient al drumului de înaintare a României pe calea progresului general.

În conformitate cu prevederile constituției în anii 1948—1951 se vor adopta o serie de legi fundamentale, de reforme și măsuri politice și economico-financiare care vor duce la reorganizarea vieții economice și politice a țării pe temelii socialiste (naționalizările, trecerea în proprietatea statului a bunurilor fostelor proprietari moșierești, reforma justiției, legea consiliilor populare, reforma învățământului etc.).

În 1952, ca urmare a importantelor mutații produse după 1948 în structura social-economică a țării, a creșterii rolului P.M.R. ca partid unic de guvernământ pe baza experienței câștigate în primii ani de economie planificată, pentru a crea un cadru mai propice trecerii la desăvârșirea construcției socialiste în țara noastră constituția din aprilie 1948 va fi înlocuită cu o nouă constituție ⁵⁸.

Anii 1948—1951 — anii constituției din 1948 — se înscriu în istoria țării ca ani ai punerii bazelor societății socialiste, ai făuririi sectorului socialist de stat în industrie, finanțe și credit, comerț extern și intern (en gros), al trecerii la transformarea socialistă a agriculturii ⁵⁹.

LA SIGNIFICATION HISTORIQUE DES ÉLECTIONS ET DE LA CONSTITUTION DE 1948

RÉSUMÉ

L'instauration pleine et entière, par suite de la proclamation de la république, du régime d'Etat de démocratie populaire, créait les conditions requises pour le passage à l'étape de mutations socio-politiques à caractère socialiste.

La conquête du pouvoir politique par la classe ouvrière et ses alliés, l'instauration du régime de démocratie populaire, le passage à la révolution socialiste devaient être consacrés par une nouvelle constitution, qui allait remplacer l'ancienne constitution bourgeoise, remise en vigueur après le 23 Août 1944.

L'auteur de l'article présente les principaux faits et moments significatifs, les conditions dans lesquelles on a élaboré et adopté la nouvelle constitution démocratique-populaire qui a assuré le cadre constitutionnel nécessaire à la progression rapide du pays dans la voie du progrès social politique, de la transformation de la société socialiste en Roumanie.

⁵⁸ Dumitru V. Firoiu, *Transformările din perioada revoluției populare și a edificării socialismului, oglindite în evoluția constituțională a statului român*, în „Anale de istorie” nr. 2/1974, p. 51 și urm.).

⁵⁹ D. V. Firoiu, *op. cit.*

SIMPOZIONUL CU TEMA : „FĂURIREA PARTIDULUI POLITIC UNIC AL CLASEI MUNCITORE - REZULTAT AL UNUI PROCES ISTORIC, OBIECTIV, CONTRIBUŢIE LA ÎMBOGĂŢIREA TEZAUROLUI TEORETIC ŞI PRACTIC AL MIŞCĂRII COMUNISTE ŞI MUNCITOREŞTI INTERNAŢIONALE”.

În Capitală a avut loc, la 22 februarie 1978 simpozionul cu tema *Făurirea partidului politic unic al clasei muncitoare — rezultat al unui proces istoric, obiectiv, contribuție la îmbogățirea tezaurului teoretic și practic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, consacrat împlinirii a trei decenii de la realizarea unității organizatorice și politice a clasei muncitoare din România, de la făurirea partidului muncitoresc, unic, revoluționar, act de însemnată istorică în destinele patriei, în dezvoltarea construcției socialiste.

La lucrările simpozionului, organizat de Academia de științe sociale și politice, Academia „Ștefan Gheorghiu” și Institutul de studii istorice și social-politice, au luat parte vechi militanți ai mișcării muncitorești din țara noastră, activiști de partid și de stat, personalități ale vieții noastre științifice, cercetători, cadre didactice, reprezentanți ai oamenilor muncii din Capitală, studenți.

Deschizind lucrările simpozionului, tovarășul Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, a spus : „Am deosebita onoare de a vă transmite dumneavoastră, tuturor participanților la această importantă manifestare, un cordial salut din partea conducerii partidului nostru, personal din partea tovarășului Nicolae Ceaușescu, urări de deplin succes lucrărilor simpozionului nostru. Secretarul general al partidului nostru este încredințat că și manifestarea științifică de astăzi se va învedera ca o nouă și puternică afirmare a hotărârii oamenilor muncii din patria noastră de a acționa în strânsă unitate pentru înfăptuirea neabătută a politicii interne și externe a partidului și statului, pentru transpunerea cu succes în viață a istoricelor hotărâri ale Congresului al XI-lea, a luminosului Program de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Recunoscători secretarului general al partidului pentru atenția deosebită acordată simpozionului nostru, pentru salutul și indemnul său tovarășesc, vom remarca și aici, o dată mai mult, că, în cei peste 45 de ani de activitate revoluționară, tovarășul Nicolae Ceaușescu a pus întotdeauna pe primul plan al năzuințelor și preocupărilor noastre unitatea partidului și coeziunea poporului, ca o cheazăie a înaintării neabătute spre comunism”.

În cadrul simpozionului au prezentat comunicări tovarășii : Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice — *Însemnătatea istorică a făuririi partidului politic unic al clasei muncitoare din România. Contribuție la îmbogățirea tezaurului teoretic și practic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale*; Ștefan Voitec, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., vicepreședinte al Consiliului de Stat — *Importanța crederii Frontului Unic Muncitoresc din România. Frontul Unic Muncitoresc — temelie a luptei clasei muncitoare pentru înfăptuirea sarcinilor revoluției democrat-populare*; Leonte Răutu, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., rectorul Academiei „Ștefan Gheorghiu” — *Concepția P.C.R. despre făurirea societății socialiste multilaterale dezvoltate. Rolul și contribuția tovarășului Nicolae Ceaușescu la elaborarea strategiei P.C.R. în etapa actuală*; Ilie Verdeț, membru al Comitetului Politic Executiv, secretar al C.C. al P.C.R. — *Întărirea unității partidului, premisă esențială a creșterii rolului său conducător în opera de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate*; Constantin Dăscălescu, secretar al C.C. al P.C.R., președintele Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole de Producție, *Însemnătatea istorică a transformării socialiste a agriculturii. Politica P.C.R. de dezvoltare și modernizare a agriculturii*; Constantin Pîrvulescu, membru al Comisiei Centrale de Revizie a P.C.R., *Experiența luptei clasei muncitoare, a celorlalte forțe democratice și patriotice împotriva fascismului — bază a realizării Frontului Unic Munci-*

toresc (aprilie 1944); Nicolae Guină, președintele Comitetului foștilor luptători antifasciști, P.C.R. în fruntea luptei pentru apărarea intereselor maselor muncitoare, a suveranității și integrității patriei, împotriva pericolului fascist și a războiului hillerist contra Uniunii Sovietice; Ștefan Andrei, membru supleant al Comitetului Politic Executiv, secretar al C.C. al P.C.R., Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu privind colaborarea comuniștilor cu socialiștii, cu toate forțele progresive și democratice; Andrei Neagu, activist de partid din ilegalitate, Demonstrația de la 1 Mai 1939, expresie a voinței poporului nostru pentru apărarea integrității și suveranității țării; Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice, Politica P.C.R. de industrializare a țării. Clasa muncitoare — forță conducătoare a revoluției și construcției socialiste; Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice — Congresele IX, X, XI ale P.C.R. — momente hotărâtoare în accelerarea progresului multilateral al României; Vasile Ionescu, membru al Comisiei Centrale de Revizie a P.C.R., Solidaritatea clasei muncitoare din România cu lupta proletariatului internațional, a forțelor democratice și progresiste; Ofelia Manole, activistă de partid din ilegalitate, Contribuția luptei revoluționare a femeilor împotriva pericolului fascismului, pentru apărarea libertăților democratice; Ladislau Banyai, vicepreședinte al Academiei de științe sociale și politice, Participarea Madoszului la lupta antifascistă, împotriva regimului burghezo-moșteresc; Nicolae Cloroiu, directorul Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, Lupta unită a tineretului muncitor împotriva pericolului fascist; Emeric Stoffel, redactor-șef al revistei „Neue Literatur” — Rezolvarea problemei naționale, expresie a politicii marxist-leniniste a Partidului Comunist Român și Ion Ceterchi, președintele Consiliului Legislativ — Continua adincire și lărgire a democrației noastre socialiste, expresie a politicii științifice a Partidului Comunist Român.

Relevind în comunicarea sa, însemnătatea istorică a făuririi partidului unic al clasei muncitoare din România, tovarășul Ion Popescu-Puțuri a arătat că unificarea mișcării muncitorești revoluționare din țara noastră, înfăptuită cu 30 de ani în urmă, reprezintă un moment de mare importanță în istoria de opt decenii și jumătate a partidului politic al clasei muncitoare, un punct nodal în dezvoltarea și consolidarea Partidului Comunist Român.

Comunicarea a reliefat bogata experiență, de peste 60 de ani, a partidului nostru ca partid unitar și unic al proletariatului, al oamenilor muncii din România. Referindu-se la căutările și procesele ce se produc astăzi în mișcarea muncitorească internațională, vorbitorul a subliniat valoarea deosebită a tezei partidului nostru, exprimată de secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu privire la importanța primordială pe care o are colaborarea dintre comuniști și socialiști.

În comunicarea sa, tovarășul Ștefan Voitec a subliniat că necurmăte, stăruitoare, pătrunse de înaltă conștiință de clasă, au fost inițiativele, niciodată înfrunte, ale Partidului Comunist Român, pentru realizarea Frontului Unic Muncitoresc.

În acest cadru, s-a arătat că întreaga noastră clasă muncitoare, toți revoluționarii și patrioții luminați, toate forțele antihileriste au salutat cu puternică însuflețire, vestirea, la 1 mai 1944, că Frontul Unic Muncitoresc s-a încheiat, că Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat acționează strins unite în lupta pentru salvarea țării și a națiunii. Realizată la nivelul conducătorilor ambelor partide, unitatea de acțiune a comuniștilor și social-democraților era un act politic de o importanță națională, un act revoluționar, care s-a resimțit în întreaga evoluție istorică a României, fiind, fără îndoială, în acea vreme, cea dintâi unitate de acțiune de acest fel, organizată în mișcarea muncitorească din Europa.

Înfăptuind unitatea revoluționară, politică, organizatorică și ideologică a clasei muncitoare din țara noastră, prin unificarea P.C.R. și P.S.D., cu trei decenii în urmă, au fost servite pe deplin interesele clasei muncitoare și ale națiunii noastre, misiunea istorică a proletariatului.

În încheiere, vorbitorul a subliniat că unitatea de monolit a partidului nostru, unitatea întregii clase muncitoare a întregului popor în jurul partidului, al Comitetului său Central, al secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu sint garanția cea mai sigură a realizării hotărârilor Congresului al XI-lea și Conferinței Naționale ale P.C.R., a Programului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României pe drumul plin de strălucire al comunismului.

Tovarășul Leonte Răutu a relevat, în comunicarea sa, realizările remarcabile înfăptuite în anii construcției socialiste. Pornind de la ideea că nu este vorba de simple creșteri de natură cantitativă, ci de o situație istorică bogată în elemente calitativ noi pe toate planurile, de o fază de maturizare a întregului nostru sistem, partidul a definit drept obiectiv strategic fundamental al actualei etape istorice făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și crearea premiselor în vederea înaintării României spre comunism.

Relevind că paternitatea conceptului de societate socialistă multilateral dezvoltată îi aparține secretarului general al partidului, el a subliniat contribuția determinantă, de excep-

țională valoare științifică, pe care a adus-o și o aduce tovarășul Nicolae Ceaușescu la soluționarea tuturor problemelor majore teoretice și practice, interne și internaționale ce se pun în fața partidului și poporului nostru, la îmbogățirea gândirii revoluționare într-un spirit de mare îndrăzneală novatoare, de clarviziune, de adversitate implacabilă față de orice viziune statică, imobilistă privind relațiile naționale sau internaționale. Toate aceste calități își găsesc expresia deplină în definirea strategiei partidului nostru, în fundamentarea conceptului de societate socialistă multilateral dezvoltată, care reprezintă unul din elementele cele mai de preț ale patrimoniului teoretic al partidului nostru și în același timp o contribuție originală pe planul dezbaterilor și confruntărilor de opinii pe plan internațional privind caracteristicile și trăsăturile definitorii ale socialismului, etapele pe care le cunoaște în evoluția sa dialectică procesul revoluționar în socialism.

În comunicarea sa, tovarășul Ilie Verdeț a reliefat că refacerea unității mișcării muncitorești și constituirea partidului ei politic de avangardă au fost rezultatul unui îndelungat proces istoric, năzuința clasei noastre muncitoare de a acționa în strinsă unitate, manifestată încă de la începuturile mișcării ei, afirmându-se cu deosebită putere în perioada organizării insurecției armate naționale antifasciste și antiimperialiste, precum și în timpul adincirii procesului revoluționar după 23 August 1944. Noul partid unificat a fost opera masei membrilor celor două partide, care au dezbătut, în prealabil, deschis, platforma care a stat la temelie unificării, principiile politice, ideologice, tactice și organizatorice ale organizației revoluționare a clasei muncitoare.

În continuare, vorbitorul s-a referit pe larg la experiența partidului nostru în cimentarea unității de acțiune a clasei muncitoare, în întărirea coeziunii indestructibile a rindurilor partidului, a întregului popor, subliniind că numai un partid comunist ale cărui rinduri sint strins încheiate dispune de tăria și capacitatea de a putea întreprinde acțiuni practice, concrete privind transformările politice, economice și sociale, realizarea unei unități de tip nou în mișcarea comunistă internațională, afirmarea de la egal la egal a detașamentului național cu o deplină autonomie în elaborarea liniei sale politice, a formelor și metodelor de acțiune practică.

Vorbitorul a subliniat rolul excepțional al tovarășului Nicolae Ceaușescu în continua consolidare a unității partidului, în abordarea curajoasă, creatoare a problemelor vitale ale revoluției și construcției socialiste, în fundamentarea științifică a politicii partidului, a programului său de luptă, la înfăptuirea căruia întregul popor este mobilizat cu întreaga sa energie.

În comunicarea sa, tovarășul Constantin Dăscălescu a relevat rolul determinant pe care l-a avut Partidul Comunist Român în organizarea și conducerea amplului proces al construcției socialiste la sate, în dezvoltarea și modernizarea agriculturii. Vorbitorul a subliniat importanța hotărârilor Plenarei C.C. al P.C.R. din 3-5 Martie 1949, privind organizarea sectorului de stat în agricultură și trecerea la cooperativizarea agriculturii. Transformarea socialistă a agriculturii s-a realizat treptat, printr-o vastă activitate politică, organizatorică și educativă, desfășurată de partid, pentru atragerea țărănimii, pe baza liberului consimțământ, în noile forme de organizare socială a producției agricole, încheierea transformării socialiste a agriculturii marcând victoria deplină a socialismului la sate, lichidarea exploatării omului de către om, generalizarea relațiilor de producție socialiste, transformarea țărănimii într-o clasă nouă, omogenă, stăpînă pe mijloacele de producție și pe rodul muncii sale. În continuare, vorbitorul s-a referit la importanța Congresului al XI-lea al P.C.R. la rolul determinant al tovarășului Nicolae Ceaușescu în definirea locului și rolului agriculturii în dezvoltarea economico-socială a țării, în fundamentarea în mod științific a direcțiilor de perfecționare a organizării și conducerii acesteia, a dezvoltării ei pe baze moderne.

Apreciind că actual istoric aniversat însumează concluziile unei bogate experiențe acumulate începînd din deceniul al 3-lea și ale unei tradiții de unitate care coboară în timp pînă la începuturile mișcării muncitorești din România, tovarășul Constantin Pirvulescu a arătat că la baza acestei cuceriri istorice a clasei noastre muncitoare a stat frontul unic realizat în aprilie 1944 între P.C.R. și P.S.D., front care s-a dezvoltat continuu și s-a extins asupra mișcării sindicale, în acțiunile de masă pentru instaurarea și consolidarea puterii revoluționar-democratice, asupra activității comuniștilor și social-democraților în parlament și guvern. Pornind de la temelie trairică a Frontului Unic Muncitoresc, Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat au reușit să determine unificarea mișcării muncitorești, nu prin contopirea mecanică a celor două partide, ci prin asigurarea victoriei depline a concepției marxism-leninismului asupra întregii mișcări.

Evocînd însemnătatea evenimentului aniversat, tovarășul Nicolae Guină a subliniat că unirea P.C.R. și P.S.D. a fost pregătită în marile bătălii de clasă purtate de proletariat pentru apărarea cuceririlor sale fundamentale și impunerea unor revendicări cu caracter economic și politic, împotriva fascismului agresiv, pentru salvagardarea independenței și suveranității patriei.

După instaurarea la putere a hitlerismului în Germania, partidul comunist și celelalte partide muncitorești au considerat ca una din principalele lor îndatoriri mobilizarea maselor la lupta împotriva acestui grav pericol pentru soarta civilizației și libertății popoarelor. P.C.R. a luat inițiativa unirii tuturor forțelor ce se opuneau fascismului într-un front popular antifascist al cărui pilon fundamental trebuia să fie Frontul Unic Muncitoresc. Lupta antifascistă desfășurată de poporul român a cuprins treptat cercuri politice din ce în ce mai largi. În fruntea celor ce se opuneau dictaturii antonesciene și hitleriștilor, războiului hitlerist, s-a situat cu consecvență partidul comunist.

În comunicarea prezentată, tovarășul Ștefan Andrei a subliniat larga recunoaștere și aprecierea contribuției de substanță a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, atît în planul elaborării teoretice, cit și în cel al acțiunii practice, la afirmarea și promovarea dialogului, înțelegerii, solidarității și colaborării pe baze noi a tuturor forțelor exponeate și purtătoare ale progresului social, ca premisă esențială a succesului luptei revoluționare. În acest cadru, vorbitorul a relevat actualitatea tezelor din Programul partidului nostru privind realizarea unei veritabile reconcilierii istorice între comuniști și socialiști, menită să constituie baza ralierei tuturor oamenilor muncii, a marii majorități a poporului pentru transformarea societății omenești conform cerințelor inexorabile ale istoriei.

Dezvoltînd relațiile cu partidele socialiste și social-democrate, cu alte organizații progresiste, partidul nostru pleacă de la constatarea că în multe țări aceste partide exercită efectiv sau participă la exercitarea puterii politice în țările respective, de la convingerea că, acționînd astfel, aduce o contribuție concretă la cristalizarea tendințelor unitare în cadrul forțelor de stînga, la sprijinirea eforturilor depuse în acest sens de partidele comuniste. Partidul nostru subliniază de fiecare dată că, pe deasupra deosebirilor ideologice, esențialul este de a pune accentul pe acțiunea în comun în scopul afirmării și promovării intereselor și aspirațiilor clasei muncitoare, ale oamenilor muncii, lupta unită constituind cadrul cel mai fertil pentru clarificarea pozițiilor, pentru verificarea în cîmpul practicii sociale a postulatelor și preceptelor teoretice, a viabilității orientărilor politice și procedeele tactice.

Tovarășul Andrei Neagu a relevat pe larg rolul Partidului Comunist Român în desfășurarea campaniei politice de la 1 Mai 1939, moment deosebit al luptei împotriva dictaturii regale, a pericolului fascist și pregătirilor de război, pentru apărarea independenței suveranității naționale și integrității teritoriale a patriei. El a reliefat meritul P.C.R. de a realiza colaborarea cu socialiștii și social-democrații, care a stat la baza manifestărilor revoluționare, a întrunirilor și demonstrațiilor de masă care au avut loc la 1 Mai 1939. Întreg ansamblul de pregătiri și măsuri organizatorice care au determinat caracterul revoluționar, antifascist și patriotic atît de accentuat al întrunirilor și manifestațiilor din București de la 1 Mai 1939 este strîns legat de activitatea tineretului revoluționar din Capitală. Din Comisia de organizare a zilei de 1 Mai a făcut parte tovarășul Nicolae Ceaușescu, fapt ce poartă semnificația prefulirii pe care partidul o acorda meritelor sale, discernămintului său politic, dirzeniei și intransigenței revoluționare pe care le probase în numeroase împrejurări.

În comunicarea sa, tovarășul Gheorghe Zaharia a subliniat orientarea consecventă a Partidului Comunist Român spre dezvoltarea industrială a României, amintind că, de la Conferința Națională a P.C.R., din octombrie 1945, cînd s-au schițat jaloarele politicii de industrializare, s-a ajuns în etapa actuală de puternică dezvoltare industrială, marcată de Congresele IX, X și XI, de Conferințele Naționale din 1967, 1972 și 1977 ale Partidului Comunist Român. Înfăptuirea în ritm înalt și susținut a politicii de industrializare reprezintă factorul primordial al dezvoltării forțelor de producție, al progresului economic și social al țării, al ridicării nivelului de cultură și civilizație al poporului român.

Vorbitorul a relevat aportul decisiv al tovarășului Nicolae Ceaușescu în fundamentarea teoretică și promovarea practică a politicii generale a partidului și statului nostru, care corespunde aspirațiilor celor mai profunde ale națiunii noastre, înfloririi continue a României socialiste.

Trecînd în revistă principalele etape ale istoriei sociale a României în anii care au trecut de la Congresul al IX-lea al partidului, tovarășul Mihnea Gheorghiu a evidențiat că, prin amploarea realizărilor și transformărilor social-economice, politice și culturale petrecute de atunci în viața țării, această perioadă se definește azi prin a fi cea mai dinamică și mai fertilă din istoria poporului nostru. Momente hotărîtoare în accelerarea progresului multilateral al României, Congresele IX, X și XI au fost progresiv solidare și au acționat astfel, atît în procesul economic al dezvoltării, cit și ca un proces exemplar de îmbogățire creatoare a gândirii marxiste revoluționare într-o țară socialistă.

Acest salt calitativ din punct de vedere economico-social, politic și ideologic, urmat de amplul proces de angajare militantă a țării noastre în abordarea și soluționarea problemelor cardinale ale vieții internaționale, se datoresc gândirii politice și activității practice, în fruntea

partidului și statului, a secretarului general al partidului nostru, exponent autentic al năzuințelor de progres și prosperitate ale națiunii noastre socialiste.

Tovarășul Vasile Ionescu a subliniat că, de la începuturile sale, cu peste un veac în urmă, mișcarea muncitorească din România a împletit organic patriotismul fierbinte, slujirea plină de abnegație a intereselor vitale ale poporului român cu solidaritatea internațională sprijinind cu consecvență lupta proletariatului, a forțelor democratice și progresiste din alte țări. Forțele democratice și muncitorești din România, la rindul lor, au simțit în permanență sprijinul mișcării muncitorești internaționale.

Programul Partidului Comunist Român afirmă solidaritatea internațională cu toate forțele înaintate ale contemporaneității ca una din orientările fundamentale permanente ale politicii externe a partidului și statului nostru socialist român. Contribuția excepțională a tovarășului Nicolae Ceaușescu la dezvoltarea acestei politici de solidaritate internațională se înscrie ca o permanență în viața partidului nostru.

Tovarășa Ofeția Manole s-a referit la tradițiile de luptă ale unor organizații ale femeilor revoluționare, arătând că, începând din anul 1933, cind pericolul fascismului și al revizionismului amenința țara noastră, mișcarea feminină s-a înregimentat în marea luptă a forțelor democratice, patriotice, pentru salvagardarea intereselor poporului român, în lupta pentru drepturi sociale, în marle front al luptei poporului împotriva fascismului. Ea a relevat apoi activitatea desfășurată de partidul comunist de a lărgi activitatea revoluționară și patriotică, de a cuprinde în rindurile mișcării feminine democratice noi pături și straturi sociale de femei.

Evocind în unele acțiuni de răsunet lansate de „Frontul feminin român”, pentru pace și apărarea independenței și suveranității patriei, organizație creată din inițiativa P.C.R., ea a relevat importanța participării femeilor la manifestațiile de la 1 Mai 1939, în cadrul cărora s-a afirmat, prin combativitatea sa revoluționară, tinăra comunistă Elena Petrescu-Ceaușescu.

Tovarășul Ladislau Banyai a relevat pe larg lupta Partidului Comunist Român pentru drepturi și libertăți democratice ale clasei muncitoare, fără deosebire de naționalitate, de combatere a asuprașirii de clasă, a manifestațiilor și discriminării naționale și a șovinismului de orice fel. P.C.R. a militat pentru ralierea oamenilor muncii maghiari la lupta antifascistă, ceea ce a dus la crearea organizației de masă „Uniunea oamenilor muncii maghiari din România” (Madosz).

Năzuințele seculare comune ale maselor populare române, maghiare, germane și de alte naționalități a subliniat vorbitorul — și-au găsit în Republica Socialistă România împlinirea, statornicindu-se tot mai mult relații de prețuire reciprocă și de strinsă solidaritate, datorită promovării cauzei nobile a egalității și frăției de către Partidul Comunist Român, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În comunicarea sa, tovarășul Nicolae Gioroi a vorbit despre lupta unită a tineretului muncitor, care, îndrumat și condus de Partidul Comunist Român, înrolat în rindurile Uniunii Tineretului Comunist, ale altor organizații revoluționare și democratice, a acționat cu hotărâre pentru apărarea intereselor specifice, vitale ale tineretului, împotriva reacțiunii, a pericolului fascismului, pentru democrație și pace.

Vorbitorul a relevat că printre tinerii comuniști care se găseau în fruntea luptei pentru înfăptuirea năzuințelor clasei muncitoare, pentru realizarea visurilor de libertate și dreptate ale celor mai largi pături populare se afla neînfricatul antifascist, tovarășul Nicolae Ceaușescu, membru în conducerea Comitetului Național Antifascist. Reorganizarea U.T.C.-ului în octombrie 1939, în conducerea căruia a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu, a avut o semnificație deosebită pentru organizarea luptei unite a tineretului împotriva pericolului fascismului, pentru apărarea independenței naționale și integrității teritoriale a patriei noastre.

Reliefind, în comunicarea sa, că soluționarea problemei naționale a constituit și constituie una din cele mai de seamă realizări ale revoluției și construcției socialiste în România, Emeric Stoffel s-a referit la lupta Partidului Comunist Român împotriva politicii de asuprașire națională și discriminare a oamenilor muncii, pe baza naționalității lor, pentru apărarea intereselor tuturor oamenilor muncii, pentru apărarea unității naționale, a independenței și suveranității patriei.

Vorbitorul a relevat însemnătatea promulgării statutului naționalităților, care, ca și constituțiile ulterioare adoptate, au creat cadrul juridic pentru garantarea de jure și exercitarea de facto a completei egalități a tuturor cetățenilor țării, în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale.

În vasta problematică a construcției noi orinduirii — a subliniat în comunicarea sa tovarășul Ion Ceterchi — un loc de mare însemnătate politică și teoretică îl are concepția partidului nostru cu privire la raportul dintre socialism și democrație, la căile și mijloacele de înfăptuire, dezvoltare și adâncire continuă a democratismului socialist în întreaga viață socială, în activitatea de partid, de stat și obștească, în conducerea societății.

Este meritul gândirii creatoare și acțiunii politice a tovarășului Nicolae Ceaușescu faptul că, pornindu-se de la realitățile istorice și naționale ale României, de la cerințele etapei actuale de dezvoltare a țării, a fost creat cadrul organizatoric corespunzător și original pentru asigurarea adâncirii și largirii democrației socialiste, participării oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la conducere, pentru realizarea guvernării țării de către oamenii muncii, în interesul oamenilor muncii.

În încheierea lucrărilor simpozionului, participanții au adresat o telegramă Comitetului Central al partidului, tovarășului Nicolae Ceaușescu.

SIMPOZIONUL FACULTĂȚII DE ISTORIE-FILOZOFIE A UNIVERSITĂȚII BUCUREȘTI PE TEMA „TREI DECENII DE LA REALIZAREA PARTIDULUI UNIC AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA”

Desfășurat în ziua de 20 februarie 1978, simpozionul a fost deschis de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei R.S. România, decanul facultății de istorie-filozofie, care s-a referit la semnificațiile majore ale evenimentului aniversat.

Primul referat a fost susținut în cadrul simpozionului de prof. univ. dr. docent Titu Georgescu, prorector al Universității București pe tema: *Vocația spre unitate a clasei muncitoare din România. Afirmarea ei puternică în timpul luptelor revoluționare din 1933*. Referatul a tratat pe larg tradițiile valoroase de luptă pentru unitate muncitorească în România și a punctat momentele cele mai importante care, pe firul istoriei, au apropiat momentul realizării partidului revoluționar unic al clasei muncitoare.

Prof. dr. Aron Petric a prezentat apoi referatul: *Unitatea de acțiune a clasei muncitoare forșă hotărtoare în realizarea insurecției din august 1944 și în desfășurarea revoluției populare-democrate*. În mod deosebit au fost înfățișate succesele înregistrate, pe acest plan, în anii ce au urmat marilor bătălii proletare din anii crizei economice. În chip detaliat, referatul a prezentat condițiile în care s-a înfăptuit, în aprilie 1944, Frontul unic muncitoresc și acțiunea ulterioară pentru consolidarea acestui front în anii revoluției democrat populare.

A urmat la cuvînt conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță, care a prezentat referatul: *Realizarea partidului politic unic al clasei muncitoare din țara noastră — moment important în istoria contemporană a patriei*, insistînd asupra desfășurării lucrărilor Congresului de unificare din 21-23 februarie 1948, asupra semnificațiilor interne și internaționale ale făuririi partidului unic revoluționar al clasei muncitoare din România și asupra sensurilor contemporane ale marii realizări de unitate, înregistrată în istoria noastră națională acum trei decenii.

A urmat la cuvînt prof. univ. Teodor Bugnariu, membru corespondent al Academiei R.S. România, care a prezentat *Mărturiile privind refacerea unității clasei muncitoare din România*. Cu autoritatea participantului direct la lupta revoluționară din anii interbelici și în tot timpul ce a urmat, referentului a adus în atenție date și fapte extrem de interesante care au subliniat puternic valoarea contribuțiilor mișcării revoluționare din România la îmbogățirea experienței internaționale în problemele luptei pentru unitate muncitorească, pentru făurirea unor partide revoluționare unice ale clasei muncitoare.

Simpozionul, urmărit cu atenție de participanți — cadre didactice și cercetători din institutele integrate facultății de istorie-filozofie — a constituit o împrejurare științifică cu totul remarcabilă.

Gh. I. Ioniță

MANIFESTARE ȘTIINȚIFICĂ LA SIBIU

Sub egida Facultății de istorie-filologică, a Universității culturale-științifice și a muzeului Brukenthal în ziua de 22 februarie a.c. a avut loc simpozionul consacrat aniversării a 30 de ani de la crearea partidului unic revoluționar al clasei muncitoare din România.

În prezența lui Simion Scutca, secretar al Comitetului Județean al P.C.R. și al altor reprezentanți ai organelor de partid și de stat, s-au prezentat mai multe comunicări care, prin ținuta lor științifică, au participat la o dezbateră de idei ce au depășit perimetrul simpozionului.

În comunicarea *Acțiunea revoluționară a partidelor muncitorești consacrată făuririi unității de acțiune a clasei muncitoare din România și finalizarea ei la 1 Mai 1944* conf. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță de la Universitatea din București a făcut o incursiune în istoria mișcării muncitorești și revoluționare din România marcând momentele cele mai semnificative ale luptei clasei muncitoare pentru făurirea unității sale de acțiune. Perioada anilor 1921—1940 este o perioadă care merge spre unitatea de acțiune a clasei muncitoare atât pe plan politic cât și profesional, pentru înlăturarea tuturor barierelor care puteau să despartă aceeași clasă socială împiedicând realizarea Frontului Popular Antifascist, care să realizeze pe platformă comună toate forțele democratice și progresiste. În anii celui de-al doilea război mondial în urma unor tratative fructuoase desfășurate la cel mai înalt nivel, P.C.R. și P.S.D. au realizat în aprilie 1944 Frontul Unic Muncitoresc care a constituit o victorie istorică a clasei muncitoare.

Unitatea tactică a clasei muncitoare în viziunea și acțiunea mișcării socialiste și social-democratice din România a fost titlul comunicării prezentate de lector univ. dr. Nicolae Jurca de la Institutul de Învățământ Superior Sibiu. Din analiza unui bogat material documentar, autorul ajunge la concluzia că pe deasupra unor manifestări scizioniste și a unor rezerve afișate, ceea ce a caracterizat poziția și activitatea mișcării socialiste, la nivelul membrilor și a majorității cadrelor acesteia, a fost tendința și dorința de unitate muncitorească, lupta comună sub steagul intereselor fundamentale ale poporului. S-au evidențiat pe larg momentele semnificative ale dialogului între comuniști și socialiști pe tema unității clasei muncitoare, contribuția celor două partide muncitorești la înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc din aprilie 1944.

Vasile Ciobanu, cercetător științific la Centrul de științe sociale Sibiu a prezentat comunicarea *Aspecte ale luptei pentru unitate în mișcarea muncitorească sibiană între 1921—1940*. S-a arătat că Sibiu a fost centru important al luptei pentru unitatea mișcării muncitorești, dovadă au fost: Congresul organizațiilor de partid și sindicale de la Cluj (socialiștii sibiieni fiind reprezentanți prin Rudolf Mayer), Congresul sindical din 4—7 iulie 1922 de la Sibiu; grevele metalurgiştilor, textiliștilor, pielarilor din 1921—1926; constituirea organizațiilor sindicale la Avrig, Tâlmăciu, Săliște; adunările muncitorești din iunie 1929; participarea reprezentanților sindicatelor sibiene la Congresul sindicatelor unitare de la Timișoara (aprilie 1929); adunările cefeștiștilor sibiieni din 1 februarie 1931 când au protestat contra curbelor de sacrificiu; participarea reprezentanților la constituirea Comitetului Central de Acțiune pe țară în 1932. Vorbitorul a scos în evidență colaborarea militanților socialiști Dumitru și Maria Ursa cu militanții comuniști Lidner Dezideriu, Iosif Barna în diferite acțiuni pentru realizarea unității de acțiune. După 1933 au avut loc noi acțiuni muncitorești; greva generală de trei săptămâni din iulie 1936 a muncitorilor din Mediaș; a celor 500 de metalurgiști de la fabrica „Rieger” Sibiu din iulie 1937; demonstrația de la 1 septembrie 1940 contra Dictatului de la Viena la care au luat parte comuniști și social-democrați cit și asupra contribuției universitarilor clujeni refugiați la Sibiu pentru realizarea Frontului Patriotic Antifascist.

În finalul simpozionului prof. univ. dr. Aron Petric director adjunct al Institutului de istorie „Nicolae Iorga” a prezentat comunicarea *„Încheierea procesului de unificare politico-ideologică și organizatorică a clasei muncitoare din România*. Imediat după 23 August 1944 — se arată în comunicate — ideile unității de acțiune au rămas stăruirot pe frontispiciul eforturilor generale pe care comuniștii și social-democrații le-au depus pe terenul înfăptuirii mediate a sarcinilor ce decurgeau din întreaga linie tactică și strategică a revoluției populare în România. Frontul Unic Muncitoresc și-a dovedit vitalitatea marcată de o serie de evenimente însemnate; instaurarea guvernului democratic la 6 Martie 1945, Conferința Națională a P.C.R. din Octombrie 1945 și alegerile din 1946. Au urmat alte acțiuni ca: Congresul al XVIII-lea al P.S.D., ședința comună a C.C. al P.C.R. și P.S.D. care adoptă platforma — program al partidului unic muncitoresc etc. care au fost încununate de Congresul din 21—23 februarie 1948 când s-a creat partidul unic al clasei muncitoare punind capăt sciziunii din mișcarea muncitorească, constituind o însemnată victorie a forțelor revoluționare din România, stabilind totodată jaloanele trecerii la construirea socialismului în România.

Ioan Florea

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE-FILOZOFIE (SECȚIA ISTORIE-FILOZOFIE) ÎN ANUL 1977

Perfecționarea procesului de integrare învățământ — cercetare — producție și a organizării muncii științifice a cadrelor didactice prin cuprinderea lor în planul unitar de cercetare al Institutului de istorie „N. Iorga”, Institutului de Arheologie și Institutului de studii sud-est

europene pe anul 1977 a creat posibilitatea folosirii cu o eficiență sporită a potențialului științific al cadrelor didactice. Și deși în planul unitar de cercetare mai figurează încă un șir de teme individuale sau de interes mai restrâns, care reprezintă teme începute anterior sau reflectă anumite preocupări personale, activitatea de cercetare a cadrelor didactice a fost orientată, cu precădere, spre problemele prioritare ale frontului istoric românesc, a căror realizare necesită efortul eșalonat pe o perioadă de mai mulți ani al unor largi colective, în care lucrează atât cadre didactice cât și cercetători. În același timp, necesitățile procesului de învățămînt au impus în continuare cadrelor didactice ca, paralel cu realizarea unor teme din planul unitar de cercetare, să efectueze și lucrări a căror destinație, cu precădere didactică, se îmbină cu un cert caracter științific, ca manuale și cursuri universitare și culegeri de texte și documente, incluse în planul editorial al Universității.

Sarcinilor din planul unitar de cercetare și din planul editorial li s-au adăugat lucrări în afară de plan și prezența activă a cadrelor didactice la numeroase manifestări cu caracter științific, desfășurate în facultate, în țară și peste hotare.

Din planul unitar de cercetare pe anul 1977, axat, cu precădere, pe problemele majore ale istoriografiei noastre, se detașează, în chip deosebit, două opere de o mare răspundere științifică — *Tratatul de istoria României* în 10 volume și *Tratatul de istorie universală* în 6 volume — care concentrează eforturile conjugate ale unui mare număr de istorici de o înaltă competență și în care este cuprinsă și majoritatea cadrelor didactice ale secției de istoric-filozofie.

La *Tratatul de istoria României*, lucrează, aflându-se în stadiul de documentare și de redactare, în raport cu planificarea operațiilor pentru fiecare volum, prof. dr. Ștefan Ștefănescu, conf. dr. Radu Manolescu, conf. dr. Matei Vlad, lector dr. Mihai Maxim, conf. dr. Nicolae Ciachir, prof. dr. Constantin Nușu, conf. dr. Iulian Cîrșină, conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Ion Gheorghiu, lector dr. Maria Totu, prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniță, lector dr. Lucian Boia.

La *Tratatul de istorie universală*, de a carci elaborare răspunde catedra de istorie universală a facultății, cea mai mare parte a capitolelor revine membrilor catedrei, care participă în totalitate, ca autori și coordonatori de volum: acad. prof. Emil Condurachi, lector dr. Ligia Bârză, lector dr. Zoe Petre, conf. dr. Radu Manolescu, lector dr. Florentina Căzan, lector dr. Stelian Brezeanu, lector dr. Mihai Maxim, conf. dr. Nicolae Ciachir, lector dr. Mircea Popa, lector dr. Constantin Bușe, conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Natlian Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lector dr. Ema Nașțovici. În anul 1977 au fost elaborate tezele largite ale tratatului, s-a făcut repartizarea capitolelor și a început documentarea.

Paralel cu participarea la cele două tratate, cadrele didactice ale secției de istoric-filozofie au lucrat, în cadrul planului unitar de cercetare, în colective mixte de cadre didactice, și cercetători sau individual, la un mare număr de teme privind istoria națională sau universală.

Astfel în cadrul colecțiilor și publicațiilor de izvoare privind Istoria României, cadrele didactice și-au adus contribuția prin munca de coordonare a colecției *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), de selectare și transcriere de *Documente din Țara Românească (1700—1712)* (asist. Aneta Boianțiu) și de alcătuire a unui *Album de paleografie româno-chirilică*, aflat în stadiul selectării materialului (conf. Gheorghe T. Ionescu).

În domeniul istoriei vechi a României a continuat documentarea privind *Complexul arheologic de la Gruitul Dării — Petroasele (județul Buzău)*, îmbogățită anual prin campaniile de săpături organizate în cadrul șantierului arheologic-școală al facultății (lector dr. Florența Preda, asist. Vasile Dupoi).

Pentru epoca medie a istoriei României a continuat de asemenea documentarea pentru temele *Rolul jărânilor în lupta pentru independență în perioada 1601—1821* (conf. dr. Matci Vlad), autorul publicând unele rezultate ale cercetării sub formă de studii și articole, *Statutul proprietății rurale în Țara Românească în perioada de trecere de la feudalism la capitalism (1746—1864)* (lector dr. Gheorghe Iscru), *Românii la studii în Franța în prima jumătate a sec. al XIX-lea* (lector dr. Nicolae Isar).

În domeniul istoriei moderne a României au fost încheiate culegerile de texte *Presa studențească din România (1851—1918)* (lector dr. Maria Totu, lector dr. Ioan Scurtu, asist. Doina Smîrcea), care a fost analizată în catedra de istoria României în vederea multiplicării ei pentru uz didactic, textul ediției critice a *Memoriilor lui Alexandru Candiano Popescu* (prof. dr. Constantin Corbu) și lucrările *Învățămîntul secundar în România între anii 1864—1877* (asist. dr. Valeria Ciachir) și *Relațiile româno-turce în anii 1900—1914* (conf. dr. Ion Gheorghiu).

În domeniul istoriei contemporane a României au fost încheiate studiul *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și experiența românească în revoluția și construcția socialistă* (prof. dr. Aron Petric, conf. dr. Gheorghe Ioniță), rezultatele ale cercetării fiind valorificate în anul

1977 prin publicarea unor studii și articole în periodicele de specialitate și sub forma unor referate și comunicări prezentate la manifestări științifice interne și internaționale și *Culegere de texte privind istoria contemporană a României (1940—1944)* (lector dr. Ion Scurtu, lector dr. Eufrosina Popescu, lector dr. Gheorghe Z. Ionescu, asist. Doina Smircea). Continuă de asemenea documentarea la temele *Inceputurile și evoluția mișcării fasciste în România pînă în anul 1933* (asist. Eugenia Florele) și *Alegerile de deputați pentru Marea Adunare Națională și Consiliile populare (1948—1965)* (asist. Vasile Budrigă), la ultima temă încheindu-se redactarea capitolului *Primele alegeri de deputați pentru Marea Adunare Națională (28 martie 1948)*.

În domeniul istoriei universale, la istoria veche, a continuat documentarea la temele *Romantizarea spațiului sud-est european* (acad. prof. Emil Condurachi), *Clase și grupuri sociale în Grecia arhaică și clasică* (lector dr. Zoe Petre), încheindu-se redactarea capitolului *Grupuri dominante în Grecia arhaică și Obiecte romane tirzii și bizantine la nordul Dunării* (lector dr. Ligia Bârbu), încheindu-se redactarea părții referitoare la secolul IV.

La istoria evului mediu, au fost încheiate temele *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu* (lector dr. Florentina Căzan și studenți) și *Țărănimia din Anglia în secolele XIII—XV* (conf. dr. Radu Manolescu), fiind încheiată în anul 1977 partea a II-a: *Lupta antifeudală a țăranilor din Anglia în secolele XIII—XV*. A continuat documentarea la tema *Relații româno-bulgare-bizantine în perioada 1186—1261* (lector dr. Stelian Brezeanu).

La istoria modernă, a fost încheiată tema *Formarea statelor naționale române și bulgare* (conf. dr. Nicolae Ciachir, în colaborare cu dr. Dan Berindei și lector dr. Elena Năstase), conf. dr. N. Ciachir redactînd 3 referate pentru colocviile științifice româno-bulgare. A continuat documentarea la tema *Relațiile internaționale 1871—1914* (lector dr. Mircea Popa) și documentarea și redactarea parțială la *Istoria U.R.S.S. Perioada modernă și contemporană* (conf. dr. Nicolae Ciachir, conf. dr. Zorin Zamfir).

La istoria contemporană, a fost încheiată tema *Documente și texte privind lupta de eliberare a popoarelor din Asia, Africa și America Latină după al doilea război mondial* (conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Lupu Nathan, lector dr. Constantin Bușe, lector dr. Ema Nastovici și studenți).

În concluzie, se poate aprecia că toate cadrele didactice și-au îndeplinit în termen sarcinile științifice înscrise în planul unitar de cercetare.

Cadrele didactice ale secției de istorie-filozofie au elaborat de asemenea un număr însemnat de manuale, cursuri și culegeri de texte, prevăzute în planul editorial al Universității sau lucrate în afară de plan, destinate să asigure materialele didactice necesare procesului de învățămînt. Astfel au fost tipărite sau multiplicat *Curs de istoria veche a României* de prof. dr. doc. Dumitru Berciu, prof. dr. doc. consultant Gheorghe Ștefan, lect. dr. Florența Preda, *Istoria modernă a României, partea I a (1821—1848)* de prof. dr. Constantin Nuțu, prof. dr. Constantin Corbu, lector dr. Maria Totu, lector dr. Nicolae Isar, lector dr. Gheorghe Iscru, *Istoria contemporană a României (1944—1945)* de prof. dr. Aron Petric, *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român. Prelegeri*, la care au colaborat conf. dr. Matei Vlad, prof. dr. Aron Petric și conf. dr. Gheorghe Ioniță, *Istoria universală veche. Partea I. Societatea primitivă* de lector dr. Ligia Bîrbu, *Istoria Orientului antic*, partea I, de acad. prof. Em. Condurachi. Alte manuale și cursuri au fost predate la Tipografia Universității sau la Editura didactică și pedagogică în cursul anului 1977 și așteaptă să vadă lumina tiparului, ca *Istoria evului mediu*, vol. III de conf. dr. Radu Manolescu, prof. dr. doc. consultant Mihai Berza, conf. dr. doc. consultant Valeria Costăchel, conf. Mihail Guboglu, lector dr. Florentina Căzan, lector dr. Mihai Maxim, Gheorghe Zhuchea, *Prelegeri de istorie contemporană*, fascicola VI, de conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Nathan Lupu, conf. dr. Zorin Zamfir, lector dr. Constantin Bușe, lector dr. Ema Nastovici, *Istoria universală contemporană, vol. I (1917—1945)* (reeditare) de conf. dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Nathan Lupu, lector dr. Constantin Bușe, *Istoria universală contemporană*, vol. II, de conf. dr. Zorin Zamfir, lect. dr. Constantin Bușe (în colaborare), *Marii istorici ai lumii* de lector dr. Lucian Boia.

Au apărut de asemenea un șir de culegeri de texte pentru uz didactic: *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1900—1914)* de conf. dr. Ion Gheorghiu și lector dr. Maria Totu, *Culegere de documente și materiale privind istoria României (1944—1945)* de asist. Doina Smircea, *Mișcarea muncitorească și socialistă internațională la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Culegere de texte*, de lector dr. Mircea Popa și un grup de studenți. *Geto dactil în izvoarele antice*, de lector dr. Florența Preda și studenți. Alte culegeri de texte așteaptă de asemenea să fie multiplicat, ca *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848—1878)* de prof. dr. Constantin Nuțu, lector dr. Maria Totu și studenți.

În anul 1977, rod al unei susținute activități științifice a cadrelor didactice, desfășurată în cadrul planului unitar de cercetare ca și în afară de plan, au apărut numeroase lucrări cu caracter monografic și studii în lucrări colective și în periodice de specialitate din țară și din străinătate.

Dintre lucrările cu caracter monografic — majoritatea lor văzind lumina tiparului în cinstea Centenarului Independenței — menționăm : *Din lupta poporul român pentru independență*, București, Universitatea din București, 1977, 294 p. volum pregătit de Facultatea de istorie (coordonator Ioan Scurtu), la care și-au adus contribuția 24 cadre didactice și 4 studenți ; Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1977, 341 p. ; Constantin Corbu, *Războiul național și popular al românilor pentru independență deplină*, București, Editura politică, 1977, 215 p. ; Vasile Arimă, Lucian Boia, Iulian Cirițină, Ion Gheorghe, Gheorghe Z. Ionescu, Constantin Nuțu, Ioan Scurtu, *Monografia Întreprinderii „Vulcan” din București, 1904—1975*. Sub redacția Constantin Nuțu, Ioan Scurtu, București, 1977, 220 p. ; Lucian Boia, *Relationships between Romanians, Czechs and Slovaks, 1848—1914*, București, Editura Academiei R.S.R., 1977, 160 p.

Dintre lucrările colective apărute în 1977 la care și-au adus contribuția și cadre didactice, menționăm : *Independența României* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu, prof. dr. Constantin Nuțu, conf. dr. Gheorghe Ioniță), *Progresul economic în România, 1877—1977* (conf. dr. Gheorghe Ioniță), *Suveranitatea și progresul* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), *Rumania 77* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), *Socialismul și problemele dezvoltării economico-sociale a României. Teze* (conf. dr. Gheorghe Ioniță), *Tradiții de solidaritate internațională româno-sovietice* (conf. dr. Gheorghe Ioniță), *Ostmitteleuropäische Bauernbewegungen, Budapesta* (prof. dr. Ștefan Ștefănescu), *100—godisnice ustanaka u Bosni i Hercegovini*, vol. I, Sarajevo (conf. dr. Nicolae Ciachir), *Makedonija vo istocinata kriza vo godinite od 1875 do 1881*, Skopje (conf. dr. Nicolae Ciachir).

De asemenea cadrele didactice au publicat un mare număr de studii și articole în periodicele de specialitate din țară și din străinătate ca : „Anale de istorie” (Gh. Ioniță, D. Smircea, M. Totu), „Analele Universității din București, seria istorie” (C. Bușe, Fl. Cazan, V. Dupoi, Gh. Iseru, Gh. Z. Ionescu, R. Manolescu, M. Maxim, M. Popa, Fl. Preda, I. Scurtu, M. Totu, M. Vlad, student A. Tudorică), „Bulletin A.I.E.S.E.E.” (M. Maxim), „Dacoromania” (St. Brezeanu), „Revista Arhivelor” (N. Ciachir), „Revista de istorie” (St. Brezeanu, Fl. Cazan, Gh. Cazan, C. Corbu, Gh. Ioniță, N. Lupu, R. Manolescu, E. Nastovici, A. Petric, I. Scurtu), „Revue des études sud-est européennes” (M. Maxim), „Revue roumaine d’histoire” (M. Maxim), „Studii clasice” (Zoe Petre), „Studii și articole de istorie” (I. Scurtu, M. Totu), „Studii și cercetări științifice, Iași” (I. Scurtu), „Balcanica” (N. Ciachir), „Gjurmime albanologjika” (N. Ciachir), „Medunarodna politika” (N. Ciachir), „Revue internationale d’Histoire Militaire” (Gh. Ioniță, Ștefan Ștefănescu), „Rumanian studies” (Ștefan Ștefănescu).

În cinstea marilor evenimente istorice aniversate în anul 1977, Facultatea de istorie a organizat la 15 februarie un simpozion închinat împlinirii a 70 de ani de la răscoala țărănească din 1907, la care, din partea cadrelor didactice și studenților, au prezentat comunicări conf. dr. Ion Gheorghiu și studenta Micu Gheorghiza și la 3—4 mai o sesiune științifică de comunicări consacrată aniversării Centenarului Independenței de stat a României, la care și au adus contribuția cadre didactice, cercetători științifici și studenți, din partea cadrelor didactice și studenților susținând comunicări : prof. dr. Ștefan Ștefănescu, acad. prof. C.C. Giurescu, conf. dr. Gheorghe Ioniță, conf. dr. Matei Vlad, conf. dr. Nicolae Ciachir, prof. dr. Constantin Nuțu, lector dr. Mihai Maxim, lector dr. Maria Tòtu, asist. Doina Smircea, prof. dr. Dumitru Almaș, conf. dr. Ion Gheorghiu, conf. dr. Gheorghe Cazan, student Mugur Moș. Cadrele didactice și-au adus totodată contribuția prin comunicări și referate, la sesiunile și simpoziunile organizate de alte instituții în București sau în țară în cinstea aniversării răscoalei țărănești din 1907, a Centenarului Independenței, a luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, a proclamării Republicii, precum și la alte manifestări științifice.

În același timp, în afară de susținerea unor dezbateri teoretice în catedre și de participarea unor cadre didactice la dezbateri teoretice organizate de alte instituții, Facultatea de istorie a organizat la 16—17 iunie 1977, cu sprijinul Academiei de Științe Sociale și Politice, pe baza Programului de dezbateri ideologice aprobat de Ministerul Educației și Învățământului și în vederea elucidării unor probleme teoretice în legătură cu elaborarea *Tratatului de istorie a României*, o amplă dezbateră științifică consacrată periodizării istoriei României, la care au participat cadre didactice, cercetători științifici și alți specialiști de la facultățile și institutele de istorie din București, Iași, Cluj, Academia „Ștefan Gheorghiu”, Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, Institutul de Studii Economice, Arhivele Statului, Muzeul de istorie al R.S.R., Muzeul de istorie a Municipiului București, „Revista de istorie”. De asemenea, pentru definitivarea textului tezelor *Tratatului de istorie universală*, catedra de istorie universală a organizat în aprilie 1977 o dezbateră științifică având ca obiect analiza și discutarea lor.

Cadrele didactice și-au adus de asemenea o contribuție valoroasă și prin participarea la numeroase și variate manifestări științifice interne cu participare internațională și manifestări științifice de peste hotare — congrese, sesiuni, simpoziune, colocvii, comisii mixte de istorie, mese rotunde etc. (prof. dr. Șt. Ștefănescu, acad. prof. Emil Condurachi, prof. dr. Aron

Petric, prof. dr. Constantin Nuțu, prof. dr. Dumitru Berciu, conf. dr. Gheorghe Ioniță, conf. dr. Nicolae Clachir, conf. dr. Radu Manolescu, dr. Gheorghe Căzan, conf. dr. Nathan Lupu, lector dr. Zoe Petre, lector dr. Mihai Maxim).

Cadrele didactice au constituit de asemenea o prezență activă și în domeniul răspîndirii cunoștințelor de istorie pentru publicul larg, prin articolele la organele presei centrale și locale, prin participarea la emisiuni de televiziune și radio sau prin conferințe.

Oglindind preocuparea sporită pentru asigurarea unor condiții tot mai bune de cercetare, un număr de cadre didactice au beneficiat în 1977 de călătorii de documentare științifică peste hotare, îndeosebi în vederea elaborării *Tratatului de istorie universală*, plecînd, prin grija Academiei de Științe Sociale și Politice, în Elveția (acad. prof. Em. Condurachi) R.F. Germania (lector dr. Mircea Popa), Franța (lector dr. Constantin Bușe), Marea Britanie (conf. dr. R. Manolescu), R.D. Germană (lector dr. Fl. Căzan).

În ceea ce privește obținerea titlurilor științifice, menționăm susținerea în 1977 de către asistenta Valeria Clachir a tezei de doctorat cu titlul: *Învățămîntul secundar în România în anii 1864—1900*.

Consemnăm totodată decernarea în 1977 a premiului „N. Iorga” al Academiei R.S.R. pentru istorie pe anul 1976 lectorului dr. Gh. Iscru pentru monografia *Contribuții privind învățămîntul la saie în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea*.

Analiza cercetării științifice din anul 1977 arată că, deși cadrele didactice au avut o normă didactică încărcată și numeroase sarcini educative și politice-obștești, în facultate s-a desfășurat o activitate științifică bogată, care oglindește că Facultatea de istorie-filozofie reprezintă realmente un puternic și valoros centru de învățămînt și cercetare științifică.

Frontul istoric din țara noastră îi revin în acești ani sarcini sporite și de mare răspundere științifică. Printre ele se înscriu îndeosebi două obiective de importanță majoră — *Tratatul de Istoria României* în 10 volume și *Tratatul de istorie universală* în 6 volume. În realizarea acestor teme prioritare ale planului unitar de cercetare științifică în domeniul istoriei pe anul 1978 și în perspectiva anilor 1978—1980, este cuprinsă majoritatea cadrelor didactice ale secției de istorie-filozofie, iar la catedra de istorie universală, care are răspunderea elaborării *Tratatului de istorie universală*, totalitatea cadrelor didactice are ca sarcină de cercetare munca la acest tratat.

Îndeplinirea la un înalt nivel științific și la termenele stabilite a sarcinilor științifice care revin cadrelor didactice impune atît un efort sporit de cercetare cit și crearea unui complex de condiții menit să asigure realizarea lor. Între acestea se înscriu asigurarea timpului necesar cercetării, îndeosebi în perioade compacte de lucru, îmbunătățirea documentării prin mbogățirea fondurilor bibliotecilor de specialitate și realizarea stagiilor de specializare și de documentare peste hotare.

Radu Manolescu

AL VI-LEA CONGRES AL ISTORICILOR DIN REPUBLICA DEMOCRATĂ GERMANĂ

În dimineața zilei de 6 decembrie au început în Sala Congreselor din Alexanderplatz lucrările celui de-al VI-lea Congres al Istoricilor din R. D. Germană, la care au participat 1300 de istorici din țara gazdă, la care s-au alăturat peste 50 de istorici din 17 țări, enumerate de președintele Societății de Științe Istorice din R.D.G. la deschiderea lucrărilor în ordinea următoare: U.R.S.S., Vietnam, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Cuba, Polonia, România și Ungaria, apoi R.F. Germania, Anglia, Irak, Japonia, Olanda, Austria, Suedia și Elveția. La ședința plenară desfășurată la 6 decembrie, dimineața și după amiaza, au participat prof. Kurt Hager, membru al Biroului Politic și secretar al C.C. al P.S.U.G., precum și dr. Roland Bauer, secretar al Comitetului P.S.U.G. al orașului Berlin, prof. dr. Hans-Joachim Böhme, ministru pentru învățămîntul superior, prof. dr. Ernst Diehl, președintele Consiliului pentru știința istoriei din R.D.G., Johannes Hörnig, șeful secției științifice al C.C. al P.S.U.G. și Kurt Tiedke, șeful secției Propagandă al C.C. al P.S.U.G.; a mai participat prof. dr. Günter Heidorn, ministru adjunct pentru relațiile externe în domeniul învățămîntului.

Congresul a fost deschis de prof. dr. Joachim Streisand, președintele Societății de Științe Istorice, care a prezentat salutul adresat Congresului de C. C. al P.S.U.G. Consacrate teme *Mase populare și progres în istorie*, lucrările propriu-zise ale Congresului au fost inaugurate prin referatul principal datorat prof. dr. Ernst Diehl, membru al C.C. al P.S.U.G. După salutul adresat Congresului de profesorul vietnamez Nguyen Cong Bihn — singurul reprezentant străin

care a luat cuvîntul în plenară—s-au mai prezentat opt coreferate de specialiști din R.D.G., în care au fost dezbătute probleme ca : masele și instaurarea regimurilor populare, revoluția burgheză și componentele ei, formarea proletariatului, masele și ciclurile revoluționare din secolele XVIII—XIX, lupta maselor în Africa, Asia și America latină etc.

În ziua de 7 decembrie lucrările au continuat în cadrul a nouă secții. Subsemnatul am participat la dezbaterile secției a III-a, consacrate perioadei 1789—1871, la care au luat parte circa 90 de persoane, printre care și un istoric polonez, unul austriac, un profesor din Bremen (R.F.G.) și altul de la Utrecht din Olanda. În intervenția pe care am dezvoltat-o, am adresat un salut din partea istoricilor români și în special a Comitetului Național al Istoricilor și a Societății de Științe Istorice, istoricilor din R.D.G. Subliniind apoi interesul pe care mi l-a trezit raportul prof. Walter Schmidt, prin care au fost deschise dezbaterile secției, am căutat a reliefa atît trăsăturile particulare ale procesului de transformări și mutații ce au avut loc în țările române în secolul XIX, cit și caracterul unitar al procesului de eliberare, desfășurat în toate țările române. Am ținut să mai subliniez caracterul unitar al revoluției române din 1848, cit și integrarea ei în revoluția generală europeană, avînd în vedere îndeosebi ignorarea de către istoriografia din țările occidentale a fenomenelor revoluționare românești, arătînd, între altele, că pentru Engels hotărîtor al maselor în procesul de constituire a României moderne, dînd în această privință exemple și date concrete și atrăgînd atenția asupra necesității ca istoricii marxști să combată tendința remarcată la unii istorici din Europa de vest de a ignora și minimaliza rolul hotărîtor al maselor în procesele istorice ale istoriei moderne.

Cu prilejul prezenței subsemnatului la Berlin, am avut întrevederi cu prof. dr. Ernst Engelberg și cu dr. Krause, președintele și secretarul Comitetului Național al Istoricilor din R.D.G. asupra participării istoricilor germani la Congresul internațional de științe istorice de la București, din 1980, ca și cu prof. dr. Joachim Streisand și cu dr. Lahne, președintele și vicepreședintele Societății de Științe Istorice din R.D.G. ; de asemenea, am avut o întvedere cu prof. dr. Günter Heidorn, președintele Comisiei internaționale de istoria presei privind organizarea în bune condiții a lucrărilor comisiei cu prilejul Congresului din 1980 și alta cu prof. dr. Fritz Klein, președintele părții germane a Comisiei mixte de istorie a Republicii Socialiste România și a Republicii Democratice Germane.

Dan Berindei

SIMPOZION ROMÂNNO-ELVEȚIAN CONSACRAT CENTENARULUI CUCERIRII INDEPENDENȚEI ROMÂNIEI

Conduse de prof. Jacques Freymond, lucrările colocviului s-au desfășurat la Institutul Universitar de Relații Internaționale din Geneva în dimineața și după amiaza zilei de 16 decembrie. La manifestare au participat în jurul a 30—35 de persoane, între care și ambasadorii țării noastre în Elveția și de pe lingă Națiunile Unite. După cuvîntul de deschidere rostit de profesorul Freymond, care a vorbit despre prietenia helveto-română, despre interesul pe care-l prezintă istoria României și mai ales despre stăruitoarele ei silințe de a-și apăra independența, s-au izprzentat trei comunicări : Dan Berindei, *Diplomașta europeană și cucerirea independenței României* ; Camil Mureșan, *Opinia publică europeană și cucerirea independenței României și Fleury* (secretar general al Asociației europene de istorie contemporană) *Tratatul de finanțare româno-elvețiene în anii 1920—1924*. Profesorul Mureșan a răspuns la unele întrebări, iar subsemnatul am răspuns prof. Molnar în problema politicii de neutralitate a României din anii 1875—aprilie 1877, arătînd că a fost vorba de o neutralitate *activă* favorabilă în fond luptei popoarelor balcanice, cărora li s-a acordat tot ajutorul posibil așteptîndu-se momentul prilelcnic pentru intrarea în luptă.

După amiaza, au vorbit Virgil Cîndea, Pierre du Bois și Georges Henri Martin. Cel dintîi a prezentat bilanțul secolului de independență a României, vorbind apoi despre caracteristicile fundamentale ale poporului român și ale istoriei sale. Conferențiarul Pierre du Bois în comunicarea *România în anii 1944—1947* a făcut o fină analiză a complicatelor împrejurări interne și externe ale epocii, iar Georges Henri Martin, redactorul șef al ziarului „Tribune de Genève” a prezentat unele note de convorbiri întocmite de tatăl său, bun prieten al lui Nicolae Titulescu, în perioada interbelică.

Concluziile colocviului au fost trase de profesorul Jacques Freymond, care și-a exprimat via satisfacție pentru desfășurarea lucrărilor și pentru nivelul lor, sentiment dealtfel unanim împărtășit de participanți.

Dan Berindei

STELIAN NEAGOE : *Triumful rațiunii împotriva violenței*, Edit. Junimea, Iași, 1977, 542 p.

Cînd, în 1971, publicam la Iași, împreună cu Aurel Kerețchi, lucrarea *Intelectuali ieșeni în lupta antifascistă. Pagini de istorie a unor memorabile lupte trecute*, copleșiți de imensitatea materialului documentar pe care-l avem în față, pentru a introduce o notă de modestie față de ceea ce reușisem să întreprindem pînă în acel moment, simțeam nevoia să consemnăm în următorii termeni faptul că „cercetătorul de azi și de mine care va stăruî în investigarea voluminosului material documentar existent în arhivele Universității ieșene... va reuși — trebuie să o spunem — să redacteze o pagină luminoasă în istoria învățămîntului universitar din România”¹.

Prezentînd lucrarea noastră cititorilor „Contemporanului”, la 25 iunie 1971 (p. 1 și 8), George Ivașcu aprecia : „Intelectualitatea ieșeană progresistă, parte din ea în directă legătură cu Partidul, parte chiar integrată lui, și-a adus o contribuție din cele mai valoroase la lupta clasei muncitoare, a Partidului său, la lupta întregii democrații antifasciste din România pentru apărarea culturii și a științei, pentru eliberarea țării și a poporului de sub jugul dictaturii fasciste, acționînd cu curaj și inteligență împotriva războiului hitlerist, pentru eliberarea patriei.

E ceea ce reiese cu pertinență din lucrarea pe care o datorie de conștiință — tocmai pentru faptul de a fi fost menționate și atîtea momente de directă participare a tineretului nostru — mă îndeamnă a o semnala și comenta, ca una din contribuțiile valoroase, în contextul general al cercetării trecutului de luptă, de acțiune al partidului nostru călăuzi-

¹ Gh. I. Ioniță, A. Kerețchi : „*Intelectuali ieșeni în lupta antifascistă*”, Iași, 1971, p. 164. Nu am înțeles pentru ce Stelian Neagoe nu amintește deloc această carte și nici alte contribuții asemenea ei, lăsînd impresia cititorului volumului pe care-l prezentăm că parcă pentru prima oară s-ar scrie despre așa ceva.

tor, atît de stimat și iubit de către intelectuali-tate, ieri și astăzi”.

Tînărul și cutezătorul cercetător Stelian Neagoe — cunoscut publicului și pînă acum printr-o serie de contribuții aduse, mai ales la reliefaarea luptei antifasciste a poporului român — și-a asumat răspunderea investigaării materialului documentar existent, în problematica dată, ceea ce constituie, fără îndoială, marele merit al său. În ce ne privește îl felicităm de la bun început cu convingerea că strădania depusă este pe deplin justificată și că cititorii de azi au nevoie de o asemenea carte, tineretul, studențimea noastră în primul rînd.

Urmărînd să prezinte „Viața universitară ieșeană interbelică” (acesta de fapt este subtitlul cărții), autorul și-a structurat materialul în patru capitole și anume : *Capitolul I* (cu următoarele paragrafe : „Preliminarii ale învățămîntului superior românesc”, „Inaugurarea primei Universități române”, „Din viața universitară ieșeană antebelică”); *Capitolul II* — „Universitatea dă verdictul : eliminarea !” (cu următoarele paragrafe : „Pașii universitarilor ieșeni în cadența noilor vremi”, „Senatul Universității hotărăște eliminarea studentului Zilinschi ; decanul Instrucțiunii de drept îl reinscrie ; iar ministrul Instrucțiunii pescuiește în ape turburi”, „Un ‘conflict’ universitar cu implicații grave”, „Rectorul Traian Bratu demisionează !”); *Capitolul III* — „A.C. Cuza a țintit și Zilinschi a tras !” (cu următoarele paragrafe : ‘Examene’ ratate : autoritatea școlară ‘corigentă’ la fermitatea în decizii ; studențimea ‘repetentă’ din cauza agitațiilor sterile, fără noimă”, „Auspiciile sumbre ale unui nou an universitar”, „un complot ‘studentesc’, un asasinat politic și trei sentințe... de achitare !”, „De la catedră trebuie să te cobori la timp, ca să nu cazî !”, „Alți opt ani de ‘nebungie și bal mascat’ în viața universitară”, „Încotro ? !”); *Capitolul IV* — „Universitatea în deceniul atentatelor și asasinatelor politice, al ‘dictatorilor’ și războiului” (cu

următoarele paragrafe: „Viața universitară în vremea când primul ministru al țării cade victimă gloanțelor legionare, iar urmașii săi la guvernare... obləduiesc anarhia diversionistă!”, „Universitatea – citadelă a democrației românești”, „Oribilul atentat săvârșit asupra rectorului Bratu”, „Universitatea împotriva întunericului verde și pentru salvagardarea ființei naționale a românilor”).

În plus, cartea are, la începutul său, un extras din decretul lui Alexandru Ion Cuza cu privire la înființarea așezămintului de învățămînt ieșean, document ce prezintă țelurile nobile ce justificau intrarea Universității ieșene în fluxul spiritualității românești, țeluri în subteranele cărora se află, în chip contrastant, întreaga dezbateră pe care o realizează Stelian Neagoe în legătură cu penibilele manifestări huliganice ale acelor care aveau să întineze puritatea și bunul renume al instituției ieșene și ale școlii românești, în genere.

Cartea este prevăzută, de asemenea cu surse documentare și note bibliografice, dispuse la sfîrșitul său.

Cum se poate observa din sumarul cărții, autorul a realizat – în manieră publicistică, pe alocuri chiar foarte publicistică (î-am imputat chiar că în unele locuri a slobozit prea mult condeul) – o trecere în revistă a principalelor aspecte ale confruntării universitarilor ieșeni în anii interbelici pe relația antifascism – fascism. Mărturisesc aici plăcerea cu care am parcurs cartea de la un capăt la altul al ei și este și normal pentru că, în general, este scrisă frumos, într-un stil plăcut, distilat, atrăgător. Cartea poate fi parcursă așadar de oricine se interesează de problematica dată sau are un contact cit de mic cu cunoașterea stărilor de lucruri la care se referă autorul².

După părerea mea, cartea se impune mai întîi de toate prin documentarea foarte bogată, la surse arhivistice încă puțin cunoscute. Și cum la Iași Universitatea dispune de o excepțională arhivă a trecutului istoric (bine ar fi, în paranteză vorbind, ca și celelalte instituții de învățămînt superior din țară să dispună de asemenea material și să acorde atenție „ieșeană” îngrijirii lui), nu i-a rămas autorului cărții decît s-o consulte și să extragă pînă la amănunt datele problemei.

Cartea lui Stelian Neagoe traiește și va trăi prin materialul viu pe care l conține, prin abundența numelor prestigioase ce au

ripostat întunericului verde în lunga noapte de coșmar pe care poporul nostru i-a fost dat s-o trăiască.

Dorim să subliniem printre meritele cărții și precizia prezentării fărădelegilor acelor care, împotriva celui mai clementar bun simț al istoriei și al poporului român, au încercat să se infiltreze pînă și acolo unde cultura umanistă, adînc impregnantă în sălile de curs și seminarii, în laboratoare și chiar pe coridoarele instituției, era în stare, cum a și dovedit-o, să respingă – încă de la scările de intrare în clădire – violența verde, pentru a face să triumfe rațiunea în orice împrejurare. Deci, *triumful rațiunii asupra violenței* – ceea ce reprezintă însuși titlul cărții pe care o analizăm. Niciodată nu va putea înțelege prea bine cel ce n-a trăit acele vremuri cum anume, chiar într-un mediu universitar, au încercat să pătrundă, să se manifeste și să se aculiască strigoii verzi. De aceea este necesar să facem – prin istorie și prin literatură – ceea ce ne-ar fi mai greu să realizăm prin alte mijloace: o demascare severă, pînă la ultimele resorturi, o demascare meritată, deplin justificată de istoria unui popor ce a știut în toate împrejurările să-și apere demnitatea. Oricît de greu i-a fost în unele momente ale istoriei s-o apere!

Ceea ce am considerat că nu era cazul să figureze în carte atît de detaliat, sînt datele personale ale lui Zilinski și ale altor fapuri halucinante, tenebroase, repudiate de istorie.

Ca istorici – trebuie s-o recunoaștem –, noi nu am făcut încă totul pentru a înfățișa în detaliu viețile spiritelor noastre înaripate, ale celor ce au onorat trecutul și au înălțat prestigiul țării și al poporului român. De ce atunci să ne întrecem pentru prezentarea stărilor jenante de sănătate, fizice și de comportament, amănuntele compromițătoare ale vieții unui Zilinski sau A.C. Cuza ale sateliților lor întru demagogie, crimă aventurism, huliganism, fariseism tenebros, sanguinism împins pînă la limite extreme? Din respect pentru paginile „Revistei de istorie” nu doresc să reproduc în continuare cîteva mostre de acest gen întîlnite în cartea lui Stelian Neagoe. Personal consider că nu trebuiau să-și găsească loc nici în carte. Nu merită atîta atenție, chiar sub acest aspect, figurile sinistre amintite.

Referindu-ne și la alte minusuri ale cărții – așa cum le consideram noi –, n-am putea să nu avem în vedere mai întîi maniera inegală în care se regădesc în material, unele fața de altele, diverse probleme, perioade, contribuții ale unor personalități ș.a.m.d. Pentru a da cîteva exemple, ar fi să spunem mai întîi că, în mod nefericit, cartea neglijează (probabil cercetările autorului n-au permis detalieri)

² Prezența și luările de cuvînt ale Acad. Iorgu Iordan și George Ivașcu la lansarea cărții în Capitală, la librăria „Dacia”, ca și participarea foarte numeroasă – din partea unor specialiști și oameni care au trăit evenimentele descrise în carte – au marcat puternic și pe deplin meritat acest eveniment editorial.

perioada de după 1937, o perioadă din cuprinsul căreia s-ar conveni să fie multe lucruri spuse. Despre anii războiului nu aflăm din carte decât lucruri foarte cunoscute și rezumative, precum au fost pînă acum și consemnările celor care au stăruit în trecut asupra respectivei problematice. La fel, etapei de după 23 August 1944 cartea nu-i rezervă decât o extrem de trecătoare prezentare a vieții universitare ieșene. Și atunci, dacă autorul a dorit să se limiteze doar la viața *interbelică*, era oare cazul să se caute o încheiere pe multe pagini foarte generale (495—520)? Nu știu de aceea din ce cauză s-a căutat a se ajunge totuși cu tratarea tocmai la reforma învățămîntului din 1948 (?).

O justificare am găsi. Cartea se intitulă, lează „Triumful rațiunii asupra violenței” și în această optică, cititorul s-ar putea aștepta să se înfilnească cu date și fapte care să vorbească despre finalitatea luptei antifasciste care — în forme hotărîtoare — s-a înregistrat după 1939, atunci cînd relația fascism-antifascism a cunoscut încordări extreme ce aveau să se prelungească un timp — relativ îndelungat — pînă la finele războiului antihitlerist și, în unele țări, ca și la noi, să se prelungească chiar și după aceea. Din păcate, cartea nu reține decât foarte superficial această etapă, semn că, prin *Triumful rațiunii asupra violenței*, Stelian Neagoe a înțeles doar anii interbelici. E drept, noi ne raportăm și la această perioadă, dar nu numai la ea!

Inegalități sînt de constatat și în privința relevării contribuțiilor aduse la lupta antifascistă de unii universitari. Dacă lucrarea ar fi fost prevăzută cu un indice de nume s-ar fi putut observa — pe cifrele ce ar fi indicat citările repetate de persoane — cîtă diferență există în carte între felul în care sînt prezentați diverșii intelectuali legați de lupta antifascistă a acelor ani. Nu pentru că am preconiza egalitarism într-o asemenea problemă — el nu s-ar justifica întru nimic —, pentru că sîntem de părere că nu trebuie exagerat într-o parte mai mult decât este necesar, socotim util să facem această observație, gîndindu-ne că unele nume prezente în carte și-ar fi meritat mai multă atenție din partea autorului (n-am dori să spunem că, în același timp, unora li s-ar fi putut diminua din prezență). În forma de față a cărții, cred eu, imaginea nu este — din acest punct de vedere — conformă întrutotul cu realitatea acelor ani.

Am considera de asemenea, criticabilă maniera în care Stelian Neagoe a rezolvat în carte problematica rolului conducător pe care -a avut constant în mișcarea antifascistă

din România *partidul comunist, inclusiv în universitatea ieșană*. Fie că n-a studiat suficient problema, fie că și-a gîndit cartea dintr-o optică nefericită, Stelian Neagoe n-a reușit să ne prezinte la cotele obiectivității și realității rolul și locul partidului comunist și al organizației uteciste în ambianța universitară interbelică. Oricît ar crede autorul cărții altfel, ceea ce s-a realizat pe drumul spre triumful rațiunii asupra violenței, la Iași ca și în alte centre universitare, a avut la bază acțiunea corectă și continuă a partidului comunist, în primul rînd, nu a citorva intelectuali avangardiști, oricît de proeminenți ar fi fost ei. De altfel, pe mulți dintre ei, partidul comunist i a contactat de timpuriu, i-a crescut cu grijă, i-a cultivat și i-a folosit cu pricepere în lupta eroică și grea ce a trebuit desfășurată. Este meritul aceluiași partid comunist că, mai mult decât atît, a mers mai departe și spre unii intelectuali neînregimentați în rîndurile sale, inclusiv spre unii care nu i-au devenit membri niciodată, precum a fost Traian Bratu, rector al Universității ieșene timp de mai mulți ani, căruia Stelian Neagoe îi rezervă, pe bună dreptate, multe pagini în carte (după părerea noastră ar fi meritat și mai multe)³. Că un asemenea om a venit, prin întreaga sa atitudine, spre partidul comunist și, orientîndu-se bine, partidul a știut să-l folosească prin felurite mijloace — în special prin înconjurarea sa cu un număr de universitari comuniști, care au fost capabili să-l și inspire unele acțiuni —, acesta a fost un merit incontestabil al comuniștilor, al partidului și istoricul de azi și de mîine trebuie să-l consemneze ca atare.

Ridicînd această problemă, avem în vedere nu numai o defecțiune de fond pe care am sesizat-o în cartea lui Stelian Neagoe, ci un mod nefericit de a se analiza o asemenea problematică și în alte lucrări apărute pînă acum, cărora li se poate, de asemenea, imputa o lipsă de grijă pentru tratarea unor realități care în istorie au fost altfel înscrise decât ar părea unor cercetători de azi, mai puțin obișnuiți cu metoda investigației serioase a unor materiale documentare de primă mînă.

Ne oprim aici cu observațiile noastre critice, nu pentru că nu ar mai fi și alte lucruri criticabile; în intenție ne-a stat dintru început,

În revista „Forum”, nr. 1/1971, p. 79—81 („Un neînfricat luptător antifascist: Traian Bratu”) și apoi în „Scînteia”, din 25 octombrie 1975 („Amintirea unui eminent intelectual, brav militant democrat — 100 de ani de la nașterea lui Traian Bratu”) noi înșine am evocat în termeni deosebiți personalitatea aceluia care a fost distinsul patriot și democrat Traian Bratu.

de la primul contact cu cartea, s-o popularizăm spre a fi cât mai larg citită, s-o lăudăm căci merită pe deplin lăudată, să-l felicităm pe autor pentru că o merită cu prisosință, să-i urăm să-și ducă și mai departe cercetările, în alte cărți și studii de valoare și mare utilitate.

Ceea ce a întreprins acum Stelian Neagoe nu este un lucru ușor, se va putea convinge oricine-l va parcurge cartea. Inerente sînt și unele neîmpliniri pe care doar experiența unui specialist deplin format (avînd în spate și o

documentare pe măsura celei pe care ne-o oferă Stelian Neagoe) ar fi putut să le ocultească.

Sîntem siguri că cei ce vor mai stăruî în viitor asupra acestui subiect, chiar și talentatul cercetător Stelian Neagoe — beneficiind de tot ceea ce există pînă acum bun istoriografic cîștigat —, vor putea să ridice ștacheta realizărilor lor la nivelul exigențelor științifice actuale, care, firește, vor sporî și ele, pe măsura înaintării noastre în timp.

Gh. I. Ioniță

Acad. ANDREI OȚETEA, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, 168 p.

În evoluția istoriografiei românești, locul lui Andrei Oțetea solicită relevarea citorva caracteristici.

În primul rînd și în mod special se cuvine menționat faptul că el este reprezentativ (alături de David Prodan, Mihail Berza și alții) pentru istoricii cu un îndelungat stagiul de activitate înainte de 1944, care au realizat trecerea la marxism reușind să asimileze temeinic spiritul și esența concepției materialist-istorice.

În al doilea rînd, opera sa vădește permanenta preocupare de a se ridica de la nivelul faptelor la elementul de generalitate al cunoașterii istorice. A. Oțetea a căutat să se informeze amplu asupra temelor pe care le-a cercetat, să cunoască aspectele de ordin concret ale problemelor studiate. Mai presus, el a căutat însă să stăpînească teoretic materialul concret istoric, să-l facă inteligibil, să-i dezvăluie semnificația și să-l ordoneze sistematic dintr-o perspectivă de ansamblu.

Pe lângă informarea largă de specialitate, A. Oțetea avea o cultură istorică bogată; aceasta făcea farmecul personalității sale ca profesor și cercetător. Dacă nu epata prin erudiție fastidioasă, el impunea prin siguranța judecății critice și acuitatea percepției aspectelor valorice ale scrisului istoric. Limpezimea formulărilor, claritatea și densitatea ideilor, învederează un continuu exercițiu de gîndire, de cristalizare a materialului istoric.

Tocmai „disciplinarea teoretică” a muncii sale de cercetător, conștiința importanței elementului reflexiv în activitatea istoriografică, au favorizat, după opinia noastră, apropierea lui A. Oțetea de marxism încă

înainte de 1944¹ și apoi ancorarea sa deplină în metodologia istorică marxistă. Fiindcă este incontestabil că la Andrei Oțetea contactul cu marxismul nu a fost superficial și exterior, ci a însemnat dobîndirea unei viziuni teoretice spre care a năzuit într-un proces de creștere și de rafinare. Este suficient să parcurgem lucrările principale ale lui A. Oțetea pentru a ne încredința de statornicia cu care el a cultivat și a căutat să promoveze o istorie explicativă, cu o solidă armătură de idei.

Astfel *Renașterea și reforma*, principala sa operă de istorie universală, nu trebuie judecată atît sub aspectul contribuției originale în sensul analizei proprii a izvoarelor, cît al capacității de sinteză asupra unei epoci extrem de interesante din istoria omenirii. Întîlnim, într-adevăr, în lucrarea lui Oțetea un tablou cuprinzător și sugestiv al trecerii Europei spre epoca modernă. Orizontul sub care autorul așează cercetarea sa

¹ În 1938 A. Oțetea a ținut la Institutul de istorie universală din București conferința *Concepția materialistă a istoriei ca metodă de cercetare și de expunere* pe care a publicat-o în „Însemnări ieșene” (III, 1938, vol. VII, p. 105—117). Bogată în sugestii, concepută într-o largă perspectivă teoretică și dezvăluind cu fermitate caracteristicile și contribuția metodei materialist-istorice la înțelegerea trecutului omenirii, conferința-articol a lui A. Oțetea are semnificația unei opțiuni și a unei chemări la renovarea cercetării istorice pe baza concepției întemeliațe de Karl Marx. (Vezi *Din gîndirea materialist-istorică românească (1921—1944)*, culegere de texte, introducere și note bibliografice de conf. dr. Pompiliu Teodor, Edit. științifică, București, 1972, p. 94—114).

este formulat cu limpezime: „Istoriografia marxistă vede în criza economică și socială a secolelor XIV și XV criza regimului feudal însuși, iar în slăbirea bazei economice a nobilimii și clerului posibilitatea de a explica mai plauzibil ridicarea populației rurale, centralizarea statului, rolul micii nobilimii în expansiunea colonială, transferul centrului de activitate de la țară la oraș, asaltul nobilimii împotriva averilor bisericești și noile relații dintre artiști și amatorii de artă...

Renașterea a marcat o victorie a elementelor noi și o etapă superioară în succesiunea orinduirilor social-economice și noi ne-am străduit să scoatem aceste elemente în evidență” (*op. cit.*, p. 11—12; 357—358).

Din această perspectivă și sub acest unghi desfășoară A. Oțetea întreaga sa cercetare; împrejurarea dată conferă de altfel lucrării acel caracter unitar care fac din fenomenele de ordin economic și social, artistice și cultural, religios și spiritual o totalitate.

Preocupările de istorie universală și cunoașterea literaturii istorice europene prezintă importanță nu numai prin realizările efectuate în acest domeniu, ci și prin năzuința pe care a nutrit-o A. Oțetea ca istoriografia română să se situeze la nivel european, să păstreze un contact viu cu înnoirile și achizițiile dobândite de istoriografia mondială, să-și conserve suplețea și receptivitatea față de performanțele reprezentative din domeniul dat.

Este, trebuie s-o recunoaștem, un dezerat permanent aflat în fața istoriografiei noastre a cărui împlinire depinde de strădanii individuale, dar mai ales de eforturile colective ale frontului nostru istoric.

Stăpînind metodele de cercetare cu competență și rigoare și beneficiind de un larg orizont istoriografic, A. Oțetea s-a îndreptat spre investigarea fenomenului istoric românesc care a devenit dominantă preocupării sale. El a cercetat diferite aspecte ale trecutului țării noastre din perioada feudalității și sau a formării României moderne (volumele II și III ale *Tratatului de istorie* al căror redactor responsabil a fost sintetizează unele trăsături ale personalității științifice a lui A. Oțetea. De asemenea, *Istoria poporului român* apărută în 1970 sub coordonarea lui A. Oțetea, rămîne, în întinse părți ale sale, una dintre cele mai izbutite realizări sintetice în evoluția istoriografiei noastre).

Dar perioada care a concentrat în special atenția și eforturile lui A. Oțetea este aceea a destrămării feudalismului și a ascensiunii capitalismului. Punctul polarizator al perioadei este anul revoluționar 1821. Prin el dobîndesc mai mare relevanță întreaga serie de procese și transformări care s-au petrecut anterior în sinul societății românești, dar mai ales reușim să înțelegem natura cerințelor care se aflau în fața realității noastre istorice

În epoca următoare revoluției lui Tudor. Anul 1821 este un punct de deschidere spre o epocă nouă în istoria României și tocmai de aceea el se înlănțuie organic și indisolubil cu toate etapele care structurează România modernă.

După evocarea plină de culoare și relief a anului 1821 de către C. D. Aricescu² și după cercetările oarecum ocazionale ale lui Iorga și Xenopol (pentru nevoile tratatului său) sau Emil Virtosu³, profesorul A. Oțetea avea să reia tema pe un plan larg, să dea investigației o ținută modernă și s-o impună ca pe o problemă majoră a istoriografiei românești.

Nu putem intra, evident, cu ocazia acestei prezentări, în analiza celor două variante ale cercetării lui Oțetea⁴. Se cuvine menționat că și aici găsim, ca o caracteristică, preocuparea autorului de a da cercetării o aleasă ținută teoretică, de a face inteligibilă tema dintr-o perspectivă de ansamblu. Mai mult: dorința de a construi unitar îl duce pe A. Oțetea chiar spre excese.

Astfel, în 1945 teza subsumării acțiunii revoluționare a lui Tudor de către mișcarea eteristă a estompat logica internă și semnificația de-sine-stătătoare a mișcării românilor, iar în 1971, pentru demonstrarea caracterului de revoluție a evenimentelor petrecute cu 150 de ani în urmă, A. Oțetea recurge la o analiză sociologică a conceptului de revoluție, puțin compatibilă cu starea de fapt a realității românești de la începutul secolului al XIX-lea⁵.

Într-un mod similar se poate privi tentativa lui A. Oțetea de a impune conceptul de cea de „a doua iobăgie” realității social-economice a țărilor române din ultima treime a secolului al XVIII-lea și pînă la reforma agrară din 1864. A fost cel mai contestat demers științific al său.

Într-un articol publicat în limba franceză⁶ și apoi în amplul studiu *Considerații asupra*

² *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874. Farmecul acestei scrieri se păstrează viu și astăzi, iar minuția documentară o fac indispensabilă oricărei noi cercetări a anului 1821.

³ Vezi Emil Virtosu, *Pagini de revoltă. Tudor Vladimirescu*, București, 1944.

⁴ În 1945, el publică lucrarea *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești (1821—1822)* iar în 1971 a reluat tema în lucrarea *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821* (Edit. științifică).

⁵ Vezi *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, p. 502—513.

⁶ *Le second asservissement des paysans roumains 1746—1821*, în *Nouveilles études d'histoire*, présentées au X-e Congrès des sciences historiques, Rome, 1955; Edit. Academiei R.P.R., București, 1955, p. 299 și urm.

*tregerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*⁷, A. Oțetea, socotește că a găsit în cea de a „doua iobăgie” cheia explicativă a proceselor care s-au petrecut în perioada considerată. Ca element dominant al celei de a doua iobăgii ar fi, după autor, „formarea marii întreprinderi agricole organizate în vederea producției de cereale pentru piață” (*op. cit.*, p. 309). Acest proces a dus în țările române la înrăutățirea condițiilor de dependență a țăranilor (de aci justificarea termenului); în același timp, dezvoltarea „producției de cereale pentru piața din ultima vreme a iobăgiei fiind preluatul destrămării vechii ordini”.

Deși concepția privind cea de a doua iobăgie nu se susține, în structura ei de ansamblu, nu este mai puțin adevărat că în studiile sale A. Oțetea a sesizat o serie de fenomene reale, caracteristice perioadei destrămării feudalismului în țările române. Se justifică, de exemplu, periodizarea evoluției economiei feudale la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. De asemenea se caracterizează pertinent unele tendințe fundamentale ale vieții agrare din perioada considerată, cum sînt extinderea rezervei feudale, creșterea sarcinilor țăranilor dependenți, includerea produselor agrare în circuitul schimbului etc. etc.. În aceasta rezidă partea rezistentă a studiilor mai sus amintite ale lui A. Oțetea vizînd relațiile agrare în țările române în perioada trecerii de la feudalism la capitalism.

Dar mai presus de rezultatele încorporate în cercetarea propriu-zisă își pastrează interesul preocuparea pentru punerea unor noi probleme vizînd cunoașterea unei perioade a cărei complexitate nu are nevoie de sublinieri speciale. Chiar dacă făgașul sugerat de A. Oțetea nu a fost cel potrivit, este incontestabil că strădaniile sale ne-au făcut să fim mai lucizi în investigarea și înțelegerea perioadei destrămării feudalismului românesc.

Acestei perioade i-a consacrat A. Oțetea ultima sa lucrare *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*. Apărută în Editura Academiei, în 1977, după moartea autorului, ea vădește o statornică continuitate de preocupări și, în ansamblul operei sale, surprinde oarecum prin angajarea într-o documentare laborioasă. Surprinderea e cu atât mai mare cu cît cartea a fost scrisă la o vîrstă înaintată și în condiții dificile de sănătate.

Ca și în celelalte scrieri, Oțetea a căutat la început să fixeze cadrul de ansamblu al

temei, perspectiva de analiză a ei. Convins de capacitatea marxismului de a reconfirma examinarea problemei, A. Oțetea notează: „Ceea ce a lipsit însă celor mai multe dintre studiile și cercetările de istorie economică din acei ani (anteriori lui 1944 — n. n.) a fost baza metodologică marxistă. Tendința de a aplica economiei medievale conceptele economiei capitaliste a dus la o perspectivă anacronică în flagrantă contradicție cu exigențele istorismului. Rolul calitativ deosebit al producției de mărfuri în feudalism și în capitalism a fost astfel estompat pînă la dispariție, comerțul fiind urmărit doar sub unghiul unui spor de volum, deci exclusiv cantitativ. Impactul său asupra societății nu a fost cercetat decît superficial, căci dinamica însăși a raporturilor de clasă a rămas ignorată” (*op. cit.*, p. 7).

Enunțurile critice la adresa cercetării istorico-economice nemarxiste au constituit pentru Oțetea repere pentru desfășurarea propriei cercetări. În adevăr, ei privesc circuitul comercial în legătură cu totalitatea transformărilor care au loc în baza materială obiectivă a societății, cu apariția elementelor noului mod de producție. În același timp, intensificarea comerțului reprezintă un indiciu clocotit al prefacerilor economice din interiorul societății românești, o expresie a cerințelor de dezvoltare a acesteia.

Este drept, autorul nu socotește că o problemă de o asemenea amploare este rezolvabilă printr-o singură cercetare. Mai mult lucrarea sa nu se vrea nici o sinteză a istoriei comerțului, ca atare. Ceea ce a urmărit A. Oțetea a fost să facă un succint bilanț al datelor și informațiilor existente în literatură cu privire la dezvoltarea activității comerciale în țările române. „Pentru prima dată sînt strînse acum toate aceste informații risipite în colecții, lucrări speciale sau monografice, periodice etc. carora li se alătură valorificarea, înția data întreprinsă, a datelor cuprinse în rapoartele consulare ruse rămase inedite” (*op. cit.*, p. 8).

Dar lucrarea lui A. Oțetea este mai mult decît o însumare de informații cu caracter de bilanț, reflectînd un anumit stadiu al cunoașterii problemei comerțului. Plasînd această chestiune în contextul dezvoltării economice a țărilor române din perioada destrămării feudalismului A. Oțetea schițează însăși cadrul de ansamblu al economiei românești.

Cronologic, cercetarea sa are ca puncte de reper anii 1774—1829, adică pacea de la Kuciuk-Kainargi și tratatul de la Adrianopol, două evenimente care au avut răsunări însemnate asupra evoluției comerțului românesc.

Potrivit modului în care a fost concepută tratarea temei, autorul dedică un important capitol economiei țărilor române în perioada

⁷ Vezi *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, Edit. Academiei R.P.R., p. 307—390.

de trecere de la feudalism la capitalism. Sporirea și diversificarea activității economice, intensificarea ritmului acesteia sînt percepibile atît în industrie cît și în agricultură. Semnificative au fost nu numai sporurile cantitative, ci și elementele noi, calitative, care încep să-și afirme prezența în perioada destrămării feudalismului. Ideea însăși de destrămare implică, pe de o parte, fenomenele de criză proprii structurilor feudale, a raporturilor economice și sociale feudale; pe de altă parte, ea presupune apariția și dezvoltarea germinilor și elementelor noii orînduiri — orînduirea capitalistă. Întrucît producția manufacturieră reprezintă momentul cel mai caracteristic al nașterii unei noi forțe productive, A. Oțetea punctează principalele aspecte ale dezvoltării manufacturilor în țările române în ultima treime a secolului al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea. Nu a fost, evident; în intenția autorului să înscrie o contribuție la cercetarea problemei amintite. Totuși tabloul înfățișat de A. Oțetea se impune prin sobrietate, prin claritatea și siguranța liniilor trasate și mai ales prin fidelitatea față de caracteristicile epocii.

În legătură cu procesul de înființare a manufacturilor A. Oțetea ridică problema politicii economice din țările române în epoca dată, subliniind că neputința acordării unor subvenții „din cauza obligațiilor față de turci” și imposibilitatea adoptării unor tarife vamale ocrotitoare au frînat dezvoltarea producției manufacturiere (*op. cit.*, p. 11). În ce privește politica mercantilistă promovată de Imperiul habsburgic autorul vede mai curînd negative repercusiunile acestei politici asupra Transilvaniei, dată fiind poziția ei de furnizoare de materii prime pentru necesitățile productive din vestul imperiului și de piață de desfacere pentru produsele părților mai dezvoltate ale Austriei. Dealtfel, efectele politicii mercantiliste ale Curții de la Viena asupra condițiilor de dezvoltare economică a Transilvaniei s-au dezbătut și se dezbate încă în literatura de specialitate fără să se fi ajuns la o concluzie unanim acceptată. Probabil că fenomenul avea o dublă răsfrîngere cu sensuri contrarii permițînd, în funcție de perspectiva adoptată, o concluzie sau alta. Fiindcă pare evident că în raport cu potențele virtuale ale economiei provinciei, politica austr'acă a fost un factor de stînjnire, dar, în același timp, înseși interesele mercantiliste ale Curții de la Viena au acționat în sensul punerii în valoare a unor pîrgii economice.

Alături de manufacturile de postav și hîrtie, de ceramică și testemele, de produse alimentare — bere, macaroane, fidea, uleiuri — A. Oțetea menționează importanța săpării puțurilor de petrol și a velnițelor din Țara Românească și Moldova. „Printre

întreprinderile inițiate din această perioadă, două erau sortite unei rapide înfloriri; puțurile de petrol și velnițele. Extracția păcurii constituia un monopol al statului. Unele puțuri au atins în Valea Prahovei 300 m. adîncime (*op. cit.*, p. 11).

Subliniind rolul industriei extractive în ansamblul economiei industriale a Transilvaniei, A. Oțetea socotește, totuși, că țesăturile dețineau „un primat incontestabil” (*op. cit.*, p. 13).

În ce privește economia agrară A. Oțetea relevă semnificația proceselor îndeobște cunoscute, ca fiind caracteristice perioadei: extinderea culturilor cerealiere, deasa succesiune a „așezămintelor” care reglementau raporturile dintre stăpînii de pămînt și țărani dependenti, tendința de creștere a obligațiilor țărănimii aservite, expansiunea fenomenului arendășiei, creșterea frecvenței invoielilor pentru „prisoase” etc.

Pentru viața economică a țărilor române din perioada dată problema raporturilor comerciale și de schimb este problema cea mai des invocată în literatura de specialitate. Din unghiuri diferite și sub diferite aspecte ea a atras atenția, s-a manifestat în realitatea istorică, a preocupat diferite cercuri ale societății românești și din străinătate.

Activitatea comercială oferă o imagine a întregii activități economice a țărilor române, a rezultatelor acesteia și a cerințelor de dezvoltare ulterioare, a includerii economiei țării în circuitul european. Este firesc, de aceea, ca pătrunderea comerțului românesc în circuitul european să constituie de fapt unul dintre capitolele centrale ale studiului lui Oțetea, acela care dă și titlul lucrării sale.

Pe lîngă importanța în sine a problemei, ea arunca lumină asupra statutului însuși al țărilor române în angrenajul relațiilor europene, asupra condițiilor istorice de dezvoltare a poporului nostru în perioada modernizării societății românești. De aci semnificația chestiunii tratate de A. Oțetea.

Fără să renoveze domeniul sub aspect documentar sau al concluziilor desprinse, Oțetea studiază metodic și temeinic materialele existente, formulează observații interesante, în acord cu gradul de relevanță al fenomenelor.

Problema cheie a comerțului românesc în epocă a fost aceea a îngrădirii și înlăturării monopolului turcesc. A. Oțetea o examinează amplu și convingător. El urmărește cadrul politic general în care au evoluat raporturile comerciale româno-turce, dar mai ales desfurarea practică a activității comerciale și impactul situației privilegiate a Imperiului otoman asupra economiei țărilor române. „Tratatele de pace încheiate de Poartă —

— scrie Oțetea — o serie de hătișerifuri și de firmane ce l-au fost smulse, n-au confirmat numai vechile privilegii ale țării, ci au eliberat treptat comerțul nostru de restricțiile monopolului turcesc. Prin hătișeriful din noiembrie 1774, Poarta a fost silită să reglementeze modalitatea de colectare și de plată a furniturilor capanului. Zahereaua a fost desființată și turcii au trebuit să plătească aprovizionările. Senedul din 1783 și hătișeriful din 1802 au lărgit și precizat aceste dispoziții” (*op. cit.*, p. 159—160).

La consecințele decurgând din monopolul turcesc asupra exportului unor produse românești se adaugă și împrejurarea că relațiile comerciale ale țărilor române cu străinătatea și, prin urmare, politica lor vamală, erau supuse regimului statornicit prin capitulațiile și tratatele de comerț încheiate de Poartă cu puterile străine. Cum toate capitulațiile încheiate cu marile puteri aveau condiții extrem de favorabile pentru comerțul acestora (tarifele vamale se cifrau la numai 2—3%, *ad valorem*) se înțelege situația stinjenitoare decurgând de aci pentru economia românească. A. Oțetea analizează minuțios structura și condițiile relațiilor comerciale ale țărilor române cu Imperiul otoman. Pe baza datelor pe care le folosește rezultă că datorită practicilor oneroase și a schimbului neechivalent, produsele furnizate Porții se vindeau între 25 și 50% sub nivelul curent al pieții. Aceasta a adus prejudicii considerabile economiei românești, resimțite cu atât mai puternic cu cât condițiile de ansamblu ale vieții economice erau confruntate cu exigențe și cerințe noi. Calculând diferența între prețul plătit și prețul curent, raportată la totalitatea produselor furnizate Porții între 1812—1819, A. Oțetea subliniază că „pierderile celor două țări (e vorba de Țara Românească și Moldova — n. n.) pe baza datelor oficiale, se ridică la 33.855.338 piaștri” (p. 72). Cifra de mai sus e concludentă. Ea infirmă categoric acele afirmații care tind să minimalizeze pierderile economice ale celor două țări române de pe urma dominației turcești și a monopolului asupra comerțului impus de Poartă⁸.

Monopolul turcesc nu era stinjenitor numai prin sine; el era o sursă de stagnare pentru diferite domenii de activitate care ar fi fost puse în viață, în absența lui. A. Oțetea arată cum, creîndu-se condițiile unui spor la exportul de cereale din Țara Românească în Transilva-

nia, în anii 1814—1817, aceasta a dus imediat la extinderea suprafețelor cultivate. Este un grăitor exemplu privind posibilitățile nefructificate ale economiei țărilor române sub impactul monopolului turcesc. Dar în perioada cercetată de A. Oțetea crusta monopolului turcesc este tot mai insistent erodată. Putem afirma că destrămarea feudalismului în țările române a însemnat și destrămarea monopolului turcesc asupra comerțului românesc și deci asupra economiei noastre. Urmărind tendința paralelă, a tratatelor, hătișeriful și firmanelor din epocă, ca și practica activității comerciale, A. Oțetea fixează situația într-o frază caracteristică pentru expresivitatea sobră a scrisului său: „Astfel, totul tinde să restrângă, să spargă, să elucideze, să abroge monopolul turcesc: interesul producătorilor, ingeniozitatea negustorilor, lăcomia domnilor, acțiunea consulilor și chiar complicitatea autorităților turcești, care se pretează la toate aceste manopere, cu singura condiție ca totul să se petreacă în taină și ca taina să fie pecețluită cu aur” (*op. cit.*, p. 29).

La temelia fenomenelor din sfera comercială se aflau, așa cum s-a menționat, procese petrecute în straturile mai adânci ale vieții economice românești și cerințe de dezvoltare rezultate din includerea economiei țărilor române în fluxul general european.

Fără să acordăm schimbului comercial rolul de modelator al noii economii (așa cum o făcea, de pildă, Șt. Zeletin) nu putem, totuși, omite faptul că el era generator de cerințe noi și că atragerea economiei românești în fluxul celei europene l-a creat o perspectivă nouă de desfășurare.

După Imperiul turc, un rol important în comerțul țărilor române l-a jucat, în epocă, Imperiul austriac. Studiul lui A. Oțetea prezintă principalele aspecte legate de penetrația austriacă în relațiile de schimb cu cele două țări române. Exportul Țării Românești și Moldovei către Austria consta mai ales din vite — boi, cai, oi, porci — piel de animale, lână, cereale, ceară de albine etc. În ce privește importul, covârșitoare erau, desigur, produsele manufacturate: mobile, bijuterii, articole de șelărie și fringherie, sticlă de Boemia și de Bucovina, fierărie de Graz, pinză de Linz, mătăsărie, horbote și galoane de aur. „Viena furniza un mare număr de carete dintre cele mai elegante, pe care boierii la reinnoiau, în fiecare an” (*op. cit.*, p. 62).

După unele surse ale epocii (raportul secret al consulului general rus, Al. Pini) în balanța comercială a țărilor române Turcia deținea peste 62% la import și aproape 60% la export. Urmău în ordine: Austria, țările germane, Franța etc. (p. 81). Alte date ridică la 71% exportul românesc către Poarta otomană, iar dacă se ține seama și de tranzitul către

⁸ Această tendință se degajă cu claritate din studiul lui C.C. Giurescu, *Despre caracterul relațiilor dintre români și turci*. Apelul la știință dispartate și nesemnificative l-a deservit pe eruditul istoric (Vezi C.C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*. Edit. Albatros, București, 1977, p. 87—122).

Serbia și Bulgaria atunci valoarea exportului în granițele imperiului turc de atunci s-ar fi ridicat, în 1831, la peste 91% *op. cit.*, p. 60—61). Cifra este, evident, mult exagerată.

Mai apropiată de adevăr apare cea care estimează la 60% ponderea Turciei în comerțul Țării Românești și Moldovei. De altfel cercetarea precisă a problemei este foarte mult îngreunată, și acest lucru se resimte și în lucrarea lui A. Oțetea, datorită inexistenței unor date statistice cit de cit sigure, a caracterului lor fragmentar, nemaivorbind de imposibilitatea reconstituirii unor serii statistice.

A. Oțetea a căutat să suplinească această situație prin mobilizarea a cit mai multe surse, prin „punerea în stare de funcționare” a informațiilor existente. Fresca vieții comerciale înfățișată de el este lipsită, poate, de acele date cheie de sinteză (datorită împrejurării obiective amintite) dar ea dă senzația de autenticitate prin pulsația pe care o transmite știrile vremii.

Într-adevăr, regăsim în cercetarea lui Oțetea nomenclatorul de mărfuri exportate și importate de țările române, știri despre calitatea și caracteristicile lor, date despre prețurile și condițiile de vânzare pe piețele străine, felul în care apreciau perspectivele comerciale cu Țările române agenții diplomatici ai consulatelor recent înființate — Austria, Rusia, Anglia, Franța și Prusia — intervențiile și activitatea acestora în domeniul relațiilor comerciale, rolul curților domnești și al dregătorilor în tranzacțiile comerciale etc. etc. Nu lipsește nici problema războaielor ruso-turce și ruso-austro-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din primul deceniu al celui următor, considerate sub unghiul în care acestea s-au răsfrint asupra comerțului Moldovei și Țării Românești. Aprecierea lui A. Oțetea este mai curînd favorabilă, subliniind că ele au stimulat producția de mărfuri pentru aprovizionarea armatelor și creșterea circulației monetare (*op. cit.*, p. 35; 159). După părerea noastră aci trebuie luat mai întîi în seamă efectele lor negative de ansamblu — prin distrugerile și rechizițiile forțate de care erau însoțite (faptul se amintește oarecum în trecăt) și numai după aceea ca factori stimulativi ai activității comerciale.

O problemă de mare interes economic și istoric general din studiul lui A. Oțetea privește relațiile economice și comerciale dintre cele trei țări române (Țara Românească, Moldova și Transilvania). Autorul analizează chestiunea nu exclusiv ca una comercială. Desigur, cifra de circa 1 milion de piaștri anual, la cit se ridica importul Țării Românești din Transilvania, e în sine semnificativă. Oțetea dezvăluie însă și contribuția schimbu-

lui economic la consolidarea unității istorice a poporului nostru. „Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor înregistrează un spor însemnat al raporturilor economice dintre cele trei țări românești... Aflute în cadrul aceluiași proces de trecere de la feudalism la capitalism, cele trei țări române își văd unitatea lor istorică consolidată și prin sudarea unei unități economice, venite să se adauge cele mai vechi: etnică, teritorială, lingvistică și culturală (*op. cit.*, p. 78).

În afară de schimbul propriu-zis de produse, în lucrare se prezintă fenomenul transhumanței oierilor transilvăneni cu multiplele sale răsfringeri în evoluția unitară a vieții poporului român. „Transhumanța oierilor transilvăneni alcătuiește un important capitol al relațiilor dintre cele trei țări românești. Determinat de un ansamblu de condiții naturale (temperatură, calitatea pășunilor etc.) păstoritul ardelenilor la est, și mai ales la sud de Carpați a fost un proces cu multiple aspecte: demografic, economic, social etc.” (*op. cit.*, p. 79). În acord cu profilul cărții, A. Oțetea urmărește impactul transhumanței asupra comerțului românesc, aducînd mărturie interesante în acest sens.

Evoluția relațiilor comerciale a țărilor române în răstimpul de peste cinci decenii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a ridicat ca sarcină fundamentală abolirea totală a monopolului turcesc. O economie antrenată în schimbul de mărfuri, dar jecmănită în fel și chip, cere libertate. Problema era de o însemnătate fundamentală; ea nu avea doar un aspect economic, ci și unul politic și istoric general. A. Oțetea dezvăluie astfel resorturile economice ale mișcării de regenerare națională din această epocă sau, altfel spus, arată conexiunea strînsă dintre năzuințe de emancipare națională și scoaterea economiei de sub tutela puterii suzerane.

„Sentimentul general, tot mai limpede și mai puternic, că stăpînirea turcească însemna ruina, explică adevăratele tendințe sociale la ampla mișcare de emancipare națională a cărei expresie a fost revoluția din 1821, care urmărea să răstoarne, prin efortul comun al tuturor creștinilor din Imperiul otoman, această nefastă piedică din calea progresului și să asigure, odată cu independența politică, libertatea comerțului” (*op. cit.*, p. 83).

Alături de relațiile comerciale externe, în economia lucrării se acordă un spațiu amplu dezvoltării comerțului interior. Se prezintă sistemul de organizare a negustorilor, categoriile lor în funcție de volumul operațiilor comerciale și de specializarea fiecăruia (toptăngii, negustori de mărunțișuri — marchitanii, mămularii și desăgarii, precupeții) se semnalează relația negustor-meseriaș în epocă. Cu

relevanța cuvenită și cu detalii semnificative se prezintă activitatea casei *Hagi Constantin Pop* din Sibiu care a jucat un rol important în comerțul Țării Românești timp de peste o jumătate de secol (1768—1836). A. Oțetea socotește chiar că a dominat acest comerț „și nu într-o ramură oarecare, ci în toate sectoarele esențiale: import, export, transit, comision, valori mobiliare, credit etc.” (op. cit., p. 119). În lipsa unor date cu caracter de bilanț se poate ca afirmația să fie excesivă, după cum excesivă apare însăși formularea titlului unui capitol: *dezvoltarea unei numeroase pătri de negustori*. Știrile conținute în capitol dau o imagine asupra organizării și structurii negustorilor, chiar a unor forme de pregătire, a afirmării lor ca o pătură socială activă, capabilă de inițiativă, dar ele nu permit concluzii vizând ponderea numerică a negustorilor.

Din acest punct de vedere mult mai bine acoperită cu date apare perioada regulamentară. Pe baza catagrafiilor din 1831 și 1835 Vladimir Diculescu prezintă, de exemplu, în lucrarea sa *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, situația numerică a negustorilor și meseriașilor, specializarea și împărțirea pe categorii de patente⁹. Din păcate, studiul, interesant sub raport documentar, este mai ales un comentariu statistic decît o privire de ansamblu asupra fenomenului.

Substanțial și edificator este paragraful dedicat situației bilciurilor și a rolului lor în comerțul intern al țărilor române. A. Oțetea aduce date interesante despre originea tirgurilor și a bilciurilor, despre răspîndirea lor mai ales în Muntenia), despre durata și caracterul acestora. (Este adevărat că tema este amplu și minuțios analizată în excelentul studiu al Georgetei Penelea *Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848*, Editions de l'Académie, Bucarest, 1973).

Comentind un tabel din 1828 privitor la situația bilciurilor din mai multe județe din Țara Românească, Oțetea încheia: „... Credem că nu ne îndepărtăm de adevăr presupunînd că fiecare județ avea cel puțin 20 de bilciuri” (op. cit., p. 91)¹⁰. Cum majoritatea zdrobitoare a acestora se aflau pe moșiile boieresci sau mănăstirești, o problemă centrală care se ridică privește privilegiile legate de dreptul de bilci și implicațiile monopolului comercial feudal, pentru anumite produse,

și asupra dezvoltării economiei de mîrfuri. „Concesiunea — scrie A. Oțetea — asigură stăpînului de moșie taxa de piață și desfacerea vinului și rachiului, uneori a cîrnii și a pîinii, în condiții de monopol... Uneori concesiunea dreptului de bilci ia forma unei adevărate imunități fiscale” (op. cit., p. 93—94; 95). Examinînd natura și volumul tranzacțiilor la bilciurile și tirgurile din țările române, A. Oțetea arată atît importanța unor bilciuri mai mari (Riurenii, Cimpina, Cimpulung, Buzău, Focșani, Botoșani, Iași) cit și caracterul local al majorității bilciurilor din epocă.

Acaparate de către boieri, în cea mai mare parte, bilciurile reprezentau un izvor în plus de venituri pe seama comerțului. „Istoria bilciurilor ne oferă, astfel, exemplul unei noi forme de exploatare a producătorilor și de jefuire a veniturilor statului de către clasa boierească” (op. cit., p. 109). Un alt factor de complicație în activitatea comercială din țările române l-a reprezentat situația privilegiată a sudîților (supuși străini aflați sub protectoratul unor mari puteri — mai ales al Austriei).

În sfîrșit, de mare importanță este rolul domniei în viața comercială, rol multiplu implicat în întreaga activitate de comerț din țările române. Urnîrînd această problemă, fie pe planul relațiilor externe a țărilor române, fie în comerțul interior, A. Oțetea conchide: „Exponenți ai politicii Porții, ale cărei interese erau obligați să le servească, reprezentanți ai clasei exploatoare din țară, ale cărei privilegii le consfințeau, și interesați să scoată cît mai mult din țară în timpul unei domnii de scurtă durată, domnii din această perioadă — chiar dacă iau unele măsuri favorabile dezvoltării comerțului — erau ei înșiși, prin poziția lor, o piedică în calea dezvoltării negoțului Moldovei și Țării Românești” (op. cit., p. 108)¹¹.

¹¹ Spre deosebire de A. Oțetea, studiul Georgetei Penelea subliniază mai ales tentativele de protecționism promovate de fanarioți. „Domnitorii fanarioți, acești europenizatori cum îi numește N. Iorga, manifestă preocupări constante pentru progresul comerțului, decurgînd din grija de a asigura venituri vistieriei domnești. Dispozițiile emise de cancelaria domnească au valoare de program, atestînd, chiar dacă nu s-a ajuns la rezultatul final scontat, o politică protecționistă față de industria românească născîndă. Se acordă noi privilegii, se reînnoiesc cele existente cu privire la bilciuri, scaune pentru macelării, abatoare, manufacturi. Se precizează regulamentele și tarifele vamale și se pun în concordanță cu nivelul prețurilor. Negustorii sînt tot mai mult chemați să participe la treburile ad-

⁹ Vezi Vladimir Diculescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1973, p. 99—128; 149—150.

¹⁰ Un repertoriu lămuritor al bilciurilor care au funcționat în Țara Românească între 1774—1848 a întocmit Georgeta Penelea în op. cit., p. 117—169.

În evoluția economiei de schimb din Țările române bilciurile apar, după reușita formulare a lui A. Oțetea, ca o unitate dialectică a contrariilor. Pe de o parte, ele exprimau o formă periodică de negoț, însă ca parte integrantă a unei economii închise de factură feudală; „pe de altă parte, bilciul este un semn al progresului economic ce tinde să elimine barierele economiei feudale, pentru ca, prin stabilirea unei ample rețele între diversele piețe locale, să sfârșească prin a le asambla într-o piață unică” (*op. cit.*, p. 110)¹². Pentru

ministrative; aleșii lor dirijează licitații vinzări, sînt consultați la fixarea prețurilor, cooptați în tribunalele de judecată. În sfera schimbului pătrund tot mai multe persoane atrase de posibilitatea de speculă... Dar o mare parte a eforturilor autorității princiare rămîn sterile...” (*op. cit.*, p. 21).

¹² Georgeta Penelea acordă bilciului rolul de element activ în dezagregarea economiei închise. Ea contestă afirmația lui V.A. Urechii că bilciurile ar fi împietat asupra comerțului stabil (vezi lucrarea citată, p. 13). „Bilciul românesc — subliniază autoarea — nu depășește o sferă regională de acțiune; extensiunea sa se produce într-o epocă de mutații economice și politice presupunînd persistența elementelor feudale, dar și dezvoltarea anumitor factori ai economiei capitaliste. Caracterul bivalent al epocii se reflectă de asemenea în fizionomia țîrgului; este o instituție fondată, din punct de vedere juridic, pe un privilegiu feudal, dar funcționarea sa comportă atragerea în sfera schimbului a unor importante cantități de mărfuri, stabilirea de raporturi frecvente între diferitele regiuni ale țării, negarea unei economii domeniiale închise — prin urmare caracteristicile proprii unei economii burghize în faza de debut” (*op. cit.*, p. 171).

evoluția economiei de schimb o semnificație deosebită a avut-o desigur, dezvoltarea orașelor ca centre comerciale. Problema este numai schițată în cartea lui Oțetea; în stadiul actual al documentației, cunoașterea ei este și foarte dificilă, în orice caz mult mai complicată decît pentru perioada regulamentară.

O însumare mai cuprinzătoare și mai edificatoare de date aduce însă A. Oțetea în legătură cu situația monetară din țările române (schimbul de bani — zărăfia, cursul forțat al monetelor, problema cametei, folosirea altor instrumente de schimb etc.).

De asemenea descrierea drumurilor și a menzilorilor, capitol cu care se încheie cartea, reține atenția nu numai pentru aspectele de ordin documentar, dar se prezintă ca o lectură plăcută pentru autenticitatea tabloului acelei vremi.

★

Lucrarea lui A. Oțetea este o cercetare temelnică, realizată de un om de știință cu interesul neștirbit, în continuă căutare, pentru a surprinde caracteristicile unei epoci, pentru faptul revelator, ca și pentru concluzia generalizatoare. Migala cu care a căutat să însereze și să ordoneze materialul existent (în ciuda unor inadvertențe sau repetări) rigoarea analizei și probitatea profesională asigură studiului lui Oțetea caracterul de contribuție efectivă la istoriografia problemei.

Textul nu este dintre cele „plăcute ca lectură”, în sensul parcurgerii ușoare a lui. El poartă însă o pecete stilistică bine individualizată care pune conciziunea și sobrietatea expresiei în slujba clarității ideii.

Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional întregeste tabloul unei activități istoriografice desfășurată cu pasiune, cu o mare vocație și cu o conștiință și integritate profesională exemplare.

Damian Hurezeanu

GEORGE MACAULAY TREVELYAN, *Istoria ilustrată a Angliei*, Edit. științifică, București, 1975, 871 p. + 21 hărți și 82 pl.

Sintezele consacrate istoriei de ansamblu a unui popor, și scrise de un singur istoric, constituie una din culmile istoriografiei moderne. În funcție de erudiția și, mai ales, de spiritul filtrant și de sinteză, al istoricului respectiv, putem urmări desfășurarea marelui evoluții de ansamblu, unui popor pe marea scenă a istoriei.

Cititorii de limbă română aveau pînă acum la dispoziție o singură sinteză a istoriei

Angliei, și aceea datorată, nu unui istoric și nu unui englez, ci unui celebru eseist și biograf francez. E vorba de istoria Angliei a lui André Maurois, apărută în originalul francez în 1937 și tradusă în limba română pentru prima oară în chiar anul apariției și, a doua oară, în 1970. Evident, ca lucrare de inițiere a locuitorilor de pe continentul Europei în tainele istoriei Angliei, lucrarea de mare diletant a eseistului francez se impune prin acele calități

care a făcut marea reputație a autorului, de altfel academician: claritatea de cleștar, sesizare a esențialului cu filtrarea inteligentă a detaliilor, și un particular farmec al narațiunii.

Cu traducerea în limba română a celebrei sinteze a lui George Macaulay Trevelyan (1876—1962), prin grija Floricăi Eugenia Condurachi și Dan Hurmuzescu — care s-au străduit, și au reușit pe deplin să redea fluiditatea, ca și energia sintetică a originalului — și cu o substanțială introducere a celui mai bun specialist român în istoria Angliei, profesorul Camil Mureșan, de la Universitatea din Cluj-Napoca, publicul de limbă română are pentru prima dată prilejul să pătrundă mai adânc în istoria singulară a unui popor cu tradiții seculare.

Istoriografia britanică de tip „whig” are o glorioasă tradiție. Ea îi poate revendica printre pionierii ei pe marii istorici ai secolului Luminilor, mai ales pe Edward Gibbon ca și, desigur, pe scintilelor autodidact Henry Thomas Buckle (1821—1862). Dar marea serie a istoriografiei de tip „whig” e deschisă de Thomas Babington Macaulay (1800—1859) și se bifurcă în secolul nostru într-o linie precumpănitor „europeană”, reprezentată cu strălucire de John Emerich Edward Dalberg, lord Acton (1834—1902) — inițiatorul prestigioasei serii de lucrări istorice cunoscute sub numele de *Cambridge Modern History*; și într-o linie whig tradiționalistă, anglicană, reprezentată cu mare autoritate de George Macaulay Trevelyan.

Pasionat pentru istorie, Trevelyan a parcurs de timpuriu, în numeroasele sale lucrări, aproape toate perioadele istorice ale Marii Britanii, de la epoca medievală (*England in the Age of Wycliffe*) și secolul al XVII-lea (*England under the Stuarts, The English Revolution*) și al XVIII-lea (*England under Queen Anne*), până în secolul trecut (*British History in the Nineteenth Century, Lord Grey of the Reform Bill, The Life of Bright*) și chiar în secolul nostru (*Lord Grey of Fallodon*).

E semnificativ, pentru orientarea ideologică a lui Trevelyan, faptul că singurele sale lucrări biografice privesc trei oameni politici caracteristici pentru mentalitatea „whig” în decurs de trei generații (Lord Grey, John Bright și Sir Edward Grey) și un al patrulea, care nu aparține istoriei Angliei. E vorba de Giuseppe Garibaldi, marele revoluționar italian, căruia Trevelyan i-a consacrat o trilogie istorică.

Operele capitale ale lui Trevelyan rămân însă cele două sinteze consacrate de el, una istoriei politice a Angliei — din cele mai vechi timpuri și până în zilele sale — și cealaltă istoriei sociale a poporului britanic, prestigioasa *English Social History. A Survey of Six Centuries. Chaucer to Queen Victoria* (Londra, Long-

mans, Green and Co. amplificată în edițiile ulterioare, în patru volume, sub titlul, nou, de *Illustrated English Social History*), capodoperă de luciditate critică, de analiză inteligentă și de sinteză multidisciplinară.

Sinteza recent tradusă în limba română a apărut în limba engleză într-o primă versiune în 1926 și ulterior au apărut noi și noi ediții, multe din ele fiind traduse în numeroase limbi străine intrucit s-a apreciat, pe bună dreptate, că e vorba de o lucrare bine gândită, cu idei expuse într-un stil cit se poate de limpede și de atractiv, atât de limpede și de atractiv încât i-a atras epitetul — poate nu prea elogios într-o anumită mentalitate — de „poet al istoriei Angliei”.

★

Descoperirea Lumii Noi și punerea aproape numaidecît în valoare a bogățiilor ei uriașe a situat brusc insulele britanice — așezate până atunci într-o poziție periferică, marginală, față de centrul străvechi al civilizației europene, marea Mediterană — în centrul geografic, maritim, economic și, fatal, politic, al planetei noastre. Popoarele de pe insulele britanice s-au priceput să tragă toate foloasele acestei bruște mutații geografice și economice și — grație unui concurs de fenomene încă insuficient de bine elucidat în ceea ce privește ponderea lor respectivă, fenomene care au generat așa numita „revoluție industrială” — Anglia, stăpînă absolută pe toate căile de apă ale lumii, între 1704—1918, a devenit și cea mai mare putere capitalistă (industrială și mai ales comercială) de pe glob, între 1740 și 1880 aproximativ.

Secolele XVIII și XIX, care au cunoscut apogeul imperialismului britanic, își au, evident, rădăcinile sociale și intelectuale în străfundurile istoriei insulelor britanice. Din cele șase cărți ale sintezei lui Trevelyan, primele patru sînt consacrate elucidării creșterii acestor rădăcini. Periodizarea e semnificativă. Într-o primă carte se analizează sinteza rasială (aborigenii, celții, anglosaxonii, scandinavii, normazii), până la domnia lui Wilhelm Cuceritorul (1066—1087). În cartea a doua s'arată cum s-a constituit, de fapt, națiunea britanică, printr-o sinteză rasială în care ontogeneza a reproduș în mare măsură datele filogenezei, primatul inițial normand (în secolele XI—XIV) cedînd treptat teren, cultural, instituțional și politic, elementului anglosaxon și ulterior și celui danez și celt; sinteza fiind prilejuită, atât prin expedițiile făcute în comun în Franța (în cursul primului război de o sută de ani), cit și prin participarea diferitelor naționalități la marea război civil feudal cunoscut sub numele de *războiul celor două roze*,

incheiat, semnificativ, cu sulrea pe tron a unui suveran de sînge celtic (velş), Henric al VII-lea Tudor.

Prestigioasei dinastii a Tudorilor (1485—1603) îi consacră Trevelyan cartea a treia a sintezei sale, culminînd cu domnia reginei Elizabeta I și cu întemeierea puterii navale britanice. Interludiul ocupat de cei patru suverani din casa de Stuart (1603—1688) este expus în cartea a patra, carte esențială, căci indică mutațiile culturale și instituționale care au deschis marile prilejuri spre expansiune nelimitată, geografică și economică.

Ultimele două cărți sînt consacrate, cu vizibilă melancolie, celor două veacuri în care Anglia a reprezentat *noul* în Europa, și Europa în mentalul celorlalte continente. Cartea a cincea îmbrățișază o epocă de 100 de ani, cuprinsă între două mari triumfuri britanice: Utrecht și Waterloo. Este istoricul celui de-al doilea război de o sută de ani cu Franța, duel în care Anglia, după marele triumf de la Paris (1763), a fost umilită la Versailles (1783) și a fost silită să recunoască independența coloniilor americane; pentru a se răzbuna între 1789—1815, contribuind la surparea tronului Bourbonilor și apoi înfruntîndu-l pe Napoleon, într-un duel gigantic în care Anglia a izbutit să albe ultimul cuvînt, pe uscat ca și pe mare. Cartea a șasea începe în fanfara de la Waterloo și se incheie cu edificarea celui de-al doilea Imperiu colonial britanic și cu epoca imediat următoare primului război mondial.

Prin ea însăși, periodizarea istoriei unui popor este o opțiune din partea istoricului care o schițează. Dar sînt numeroase marile probleme istorice controversate, în istoria Angliei ca și în aceea a tuturor popoarelor europene. Vom încerca să deslușim soluțiile pe care caută să le dea acestor probleme un istoric axat pe ideologia largă de tipul „whig”, cum este Trevelyan. O serie de paralelisme cu gîndirea altor istorici, tributari ai aceleiași ideologii, dar contemplînd evenimentele istorice dintr-un alt unghi de privire, poate mai complex și mai interdisciplinar (e vorba, mai ales, de lordul Acton, predecesorul lui Trevelyan la catedra de istorie modernă de la Universitatea din Cambridge) ne va ajuta să înțelegem mai bine specificul concepției strănepotului lordului Macaulay.

În mod ciudat, insulele britanice, cu toată aparenta lor izolare geografică de continentul european, au fost expuse unor invazii și infiltrări succesive de popoare, plină în 1066 pe cale violentă și după această epocă pe cale pașnică (ne gîndim mai ales la nobilimea franceză din posesiunile continentale ale coroanei britanice, mîi ales Normandia și Aquitania, și la valurile succesive de emigrați pentru idei religioase și politice, din secolul al XVI-lea plină în secolul nostru: flamanzi, calviniști, hughenoți, aștihteriști etc.). Din

primele rînduri ale cărții Intlia, Trevelyan comentează această constantă, ca și o a doua: anume, necesitatea unei organizări politico-militare puternice, în vederea respingerii și descurajării oricărei invazii a unei puteri continentale, necesitate care explică o altă constantă din istoria Angliei: antagonismul ei față de orice Imperiu continental cu tendințe expansioniste.

Cucerirea romană a implantat în Britania propriu-zisă urbanismul și, pe urmele lui, civilizația. Amîndouă vor fi compromise, pentru o perioadă de aproape o mie de ani, prin marele *Völkerwanderung* care s-a abătut asupra insulelor britanice între 406—1066, impunînd istoriei Angliei acea „pagină albă a istoriei” cum o denumește Trevelyan.

Ultima mare invazie izbutită, aceea din 1066 a lui Wilhelm Cuceritorul, a smuls Anglia destinelor ei de plină atunci, care o orientau spre Scandinavia, și o va integra din nou, pentru multe veacuri, în sistemul social și politic al Europei occidentale, mai ales prin implicațiile politico-sociale ale posesiunilor normande și angevine ale suveranilor englezi pe continent.

Apare, aici, una din cele mai controversate probleme din istoriografia britanică, de aproape trei veacuri și anume, originile sistemului feudal englez. Era firesc ca acest sistem să fie explicat prin brutala cucerire normandă și, după un model elaborat încă din secolul al XVII-lea în Franța, să se explice feudalismul prin suprapunerea a două rase: aceea a seniorilor feudali normanzi (în Franța, germanici) și aceea a biruiților aborigeni (anglosaxoni și celți în Marea Britanie, galoromani în Franța).

Alături de numeroși alți istorici englezi (și francezi), Trevelyan nu acceptă integral o asemenea explicație rasială, aparent comodă. El găsește originea sistemului feudal britanic în perioada anglodaneză (sec. X—XI) în care luptătorii din straja regelui danez (thegns, jarls) erau implantați în diferite circumscripții rurale și retribuiți cu dările în natură pe care le puteau percepe de la populația rurală, a cărei organizație primitivă de clan și de trib era în plină destrămare.

Cucerirea normandă a găsit acest sistem gata implantat și, în mare măsură, l-a folosit, substituind însă vechei nobilimi daneze și anglosaxone noua aristocrație militară normandă de limbă și cultură franceză. *Jarlul* danez a devenit un baron feudal de tip francez teritorial, cu singura deosebire că feudalismul normand, fiind de cucerire, și-a menținut multă vreme tensiunea centripetă, prin solidaritatea firească a nobilimii feudale normande și a suveranului normand împotriva masei anglosaxone și daneze expropriate de orice drepturi social-politice. Acest model centripet

de feudalism este specific tuturor statelor medievale întemeiate prin cucerire, în primul rând celor întemeiate de normanzi (ducatul Normandiei, monarhia engleză, regatul celor Două Sicilii, principatul Antiohiei) și se opune feudalismului de tip centrifug, al cărui model rămâne Franța.

Wilhelm și primii săi urmași au feudalizat, metodic, cu sînge rece și cruzime. La adăpostul acestui feudalism s-a dezvoltat și viața socială britanică, pe binomul *lord-billein*, după modelul satelor autarhice și autocrmuite, mult înfruite de acei „*country gentlemen*” care vor constitui osatura socială și politică a Angliei pînă în secolul nostru; și din rîndurile cărora va ieși Shakespeare.

Trufașa dinastie angevină, care făcuse din monarhia britanică cea mai puternică formație politică din Europa occidentală, și-a văzut însă strădanile contrazise de consecințele politice și sociale ale unei serii de uzurpări (care nu se întîlnesc în istoria contemporană a monarhiei franceze, inițial mult surclasată de cea engleză), săvîrșite de Ioan fără Țară, apoi de Henric IV de Lancaster, în sfîrșit, în contextul unei înclinate probleme genealogice, în timpul războiului celor două roze. Prima uzurpare, aceea a regelui Ioan, a avut drept consecință pierderea Normandiei și a prilejuit nobilemii engleze să smulgă unei monarhii discreditate celebra *Magna Charta* (1215) prin care se implanta în țară un model instituțional parlamentar care, după multe vicisitudini, va fi definitiv constituționalizat în 1688 și va contribui la reformarea politicii tuturor statelor europene, în secolul al XIX-lea. „Parlamentul englez — scrie cu atîta dreptate autorul rămîne faptul istoric cel mai important din istoria constituțională britanică, istorie care în mare măsură este o consecință — și o cauză — a acestei întocmiri cu caracter unic”, diferit deci de modelul european al instituției reprezentative (*Stări*).

★

„Renașterea, reforma și puterea navală” este titlul dat de autor primului capitol din cartea a III-a. Aceste trei elemente au contribuit în mod esențial, într-adevăr, prin impactul lor asupra mentalității și a instituțiilor, să destrame structurile feudale în Anglia, mai devreme decît în alte țări europene — cu excepție, poate, a Italiei.

Un om de stat iscusit, cardinalul Wolsey, apreciind corect poziția demografică și politică inferioară a Angliei la începutul secolului Renașterii (față de gigantul imperial spaniol) și de marele avînt demografic și economic al Franței, a constituit modelul „echilibrului de forțe” (*Balance of Power*) care va rămîne

primul principiu al diplomației britanice pînă în zilele noastre. Catastrofa franceză de la Saint-Quentin (1557) a lăsat însă Anglia expusă direct amenințării colosului spaniol; și numai rezistența neașteptată a Țărilor-de-Jos a prilejuit Angliei să scape nevătămată din duelul ei cu Filip al 11-lea, în ciuda nesfîrșitelor alternanțe între catolicism și anglicanism, care au sfîrșit prin a lăsa calea liberă protestantismului de model britanic.

Epoca Stuarților a marcat conflictul dintre două tendințe aparent independente: aceea a libertăților parlamentare și aceea a expansionismului maritim și colonial. Dinastia scoțiană a Stuarților nu înțelegea posibilitatea concilierii acestor două tendințe și, urmînd modelul monarhic continental (centralizator, absolutist și tot mai birocratic), s-a străduit multă vreme să realizeze acest model european pe solul englez. Urnarea a fost revoluția engleză începută în 1642 și încheiată cu „glorioasa revoluție” din 1688, prin care cele două tendințe majore au fost, pentru înflia oară, asociate fără mari dificultăți. Această perioadă importantă sub raport social a istoriei Angliei se bucura de o tratare competentă și adecvată în sinteza în care însă, din păcate, analiza factorilor sociali și religioși primează în fața celor de ordin politic și mai ales economic.

După o serie de ezitări și de manevre între Spania, Olanda și Franța, Anglia a optat definitiv, în 1688, pentru dușmănia ireductibilă cu Franța și pentru sistemul parlamentar al libertăților publice. În perioada care a urmat, suplețea instituțiilor parlamentare britanice s-a dovedit în general superioară instituțiilor monarhice și birocratice franceze. La adăpostul funcțiunilor ei parlamentare, pe care a sfîrșit prin a le lua în serios, aristocrația britanică și-a putut întări preeminența socială și contribui la coordonarea elementelor care vor prilejui „revoluția industrială”, mai ales prin punerea în valoare a domeniilor agricole (printr-o politică de „*enclosures*”, dar și prin perfecționarea utilajului și a tehniciilor de exploatare.

Trevelyan analizează destul de sumar fenomenul esențial al expansionismului industrial și comercial britanic, după cum nu se pronunță prea temeinic asupra problemei — astăzi atît de controversale — a originii și importanței politico-sociale a micii nobilimii rurale (*gentry*)¹. El consemnează

¹ Problema originii și importanței economice, sociale și politice a acestei *gentry* a ajuns în ultimele decenii una din cele mai dezbătute din istoriografia britanică. Din punct de vedere economic, Eric Kerridge, în lucrările fundamentale: *The Agricultural Revolution* (1967) și *Agrarian Problems in the 16th Century and after* (1969) a dovedit că

totuși avântul demografic prilejuit de „revoluția industrială”, ca și deplasarea zonelor de expansiune din sudul și nordul insulei către comitatele din nord-vest unde erau centrele industriei miniere și siderurgice.

Războiul național al coloniilor engleze din America de nord, cunoscut în istoriografia noastră sub numele de „revoluția americană” beneficiază și el, ca și alte episoade istorice de o judicioasă tratare evenimentială. Ceea ce se poate reproșa însă la acest domeniu lui G.M. Trevelyan este însă faptul că el atribuie cauzele și eșecul acestei conflagrații politicii greșite a monarhiei engleze, fiind în realitate el nu a fost decît expresia materializată a rezistenței unei noi noțiuni la expansiunea colonială a Marii Britanii, începută de juri cu un secol și jumătate în urmă.

Biruitoare la Waterloo, stăpînitoare absolută, pentru încă un veac pe toate oceanele planetei, Anglia a cunoscut, în secolul trecut, o triplă evoluție: 1) pe plan intern, de la regimul aristocratic la un regim democratic limitat; 2) pe planul imperial, tranziția de la centralismul imperialist la dezvoltarea autonomiei coloniilor de rasă albă; 3) pe plan economic, expansiunea mondială a capitalismului industrial, comercial și financiar, într-un climat de liberschimbisim. Contri-

mutația structurală a economiei rurale britanice nu s-a produs în secolul XVIII sau XVII, ci pe la mijlocul secolului XVI. La concluzii asemănătoare ajunge și W. G. Hoskins, care a localizat începutul acestui proces în comitatele centrale (*Midlands*) în studiile sale: *The Midland Peasant* (1957), *Provincial England* (1964) și *Fieldwork in Local History* (1967). Din punct de vedere social și politic, J.T. Cliffe a studiat mai ales *The Yorkshire Gentry, from the Reformation to the Civil War* (1969) urmărind opțiunile politice a 963 familiilor de *gentry* din marele comitat York în secolele XVI—XVII. P. Ramsay, în *Tudor Economic Problems* (1957), Alan Simpson, în *The Wealth of the Gentry* (1961) și mai ales Lawrence Stone în *Social Change and Revolution in England, 1560—1641* (1969) și H.R. Trevor Roper, în *Religion, the Reformation and Social Change* (1967), au adîncit problematica socio-politică și economică a rolului jucat de *gentry*. În privința structurilor intelectuale, este cunoscută teza marelui poet și critic T.S. Eliot, după care intelectul britanic a cunoscut, în secolul al XVII-lea, ca urmare a fanatismului și obscurantismului puritan, o gravă „disoclere de sensibilitate” care a ofilit spiritul elizabetan, exuberant și creator, și și-a continuat efectele nocive pînă în secolul nostru. Trevelyan evită să ia poziție față de aceste probleme controversate și atît de spinoase.

buind la eliberarea coloniilor iberice din America, pentru a-și asigura puternice debușee dincolo de ocean, Anglia a fost silită să ajungă la un *modus vivendi* cu cealaltă putere mondială de limbă engleză, cu Statele Unite ale Americii, pentru a-și menține forțele intacte în vederea împiedicării unei soluționări unilaterale a spinoasei *Chestiuni a Orientului*, mai ales între 1834—1878, momentele culminante ale acestei chestiuni fiind războiul Crimeei și tratatul de la Berlin (1878).

Primii ani ai secolului al XX-lea au silit Anglia să iasă din „splendida” ei izolare în care o menținuseră, pentru motive diferite, atît Gladstone cit și marchizul de Salisbury. După încheierea unui prim tratat de alianță cu Japonia (1902) — prin care se profila războiul ruso-japonez — a urmat Antanta cordială cu Franța (1904) și acordul de la Reval cu țarul Nicolae II (1907). Anglia optase astfel, între diferiții ei adversari virtuali, împotriva Germaniei wilhelmiene, opțiuni care va face cel dintîi război mondial inevitabil.

Angajată în război în 1914, Anglia a căutat în 1915 singura soluție strategică posibilă, prin dubla expediție de la Dardanele. Eșecul acestei expediții — inițiate de Winston Churchill — va duce la prelungirea războiului cu cel puțin trei ani și la o serie de evenimente greu previzibile. Trevelyan face cu acest prilej o semnificativă comparație între strategia Angliei între 1914—1918 și cea între 1803—1815.

Discuțînd, în final, elaborarea sistemului politic de la Versailles, istoricul britanic nu consideră că s-au făcut la Versailles prea multe greșeli. Harta Europei elaborată acolo răspundea principiului naționalităților, scrie Trevelyan, dar se poate vorbi de o eroare în ceea ce privește modalitățile după care a fost tratată Germania, dezarmată și umilită într-un mod care-i pare istoricului „whig” ca fiind excesiv pentru o mare putere europeană. Trevelyan constată o antinomie între spiritul Societății Națiunilor și spiritul tratatului de la Versailles, cu atît mai mult cu cît retragerea Statelor Unite în izolaționism a lipsit puterile învingătoare de o tutelă morală de care ar fi avut mare nevoie. Marea Britanie a fost silită atunci să facă, așa cum scrie Trevelyan, o politică în care-și dovedea mai ales bunele intenții, decît spiritul de prevedere sau fermitate. Politica externă a fost sovăielnică și aceasta a contribuit la agravarea crizei Imperiului britanic și în cele din urmă la al doilea război mondial.

Spiritul lordului Acton, tributar al întregii mentalități optimiste a veacului al XVIII-lea și al XIX-lea, cu credința lor în progres, a însuflețit marea școală istorică de la Cambridge. Tributar acelorași influențe, spiritul lui

G.M. Trevelyan nu mai privea cu aceeași încredere spre viitor ci cu un spirit istoric în esență pesimist.

De asemenea, referitor la o serie de vizibile evident și inevitabile curențe ale lucrării, determinate de poziția de clasă a alcătuitoarelor ei ne asociem la punctul de vedere formulat de C. Mureșan autorul Cuvintului înainte, care, între alte elemente susceptibile de critică în concepția și metoda istoricului englez, menționează că „... Trevelyan estompează contradicțiile interne ale societății britanice și caută să scoată în evidență elementele de armonie între clase, de unitate spirituală și de interese în interiorul națiunii. Ignorarea rolului claselor și al luptei de clasă în istorie face ca anumite procese fundamentale să fie prezentate eronat...” (p. 9).

Apreciem în încheiere că traducerea în limba română a sintezei lui Trevelyan ample astfel o lacună de mult resimțită și prilejuiește

cititorului român o investigație de suficientă probitate intelectuală și remarcabilă competență, într-un stil deosebit de atrăgător, pentru a-l informa corect asupra frământărilor evoluției a poporului englez. O excepțională și semnificativă iconografie — 52 de planșe, dintre care 5 în culori — și hărți bine alese, completează valoarea informativă a lucrării. Tabele genealogice minuțioase și o bogată cronologie, completată de profesorul Camil Mureșan pentru perioada 1918—1967, ca și lista primilor miniștri britanici, din 1770 pînă în 1974 (deci de la Lord North pînă la Harold Wilson), contribuie la a face din această sinteză tradusă în limba română o operă valoroasă căreia stilul perfect al traducerii îi adaugă ceva din farmecul inegalabil al stilului autorului.

Dan A. Lăzărescu

CECILIA IONIȚĂ, *Relații agrare în Grecia veche. De la începuturi pînă în pragul epocii clasice*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 256 p.

Cecilia Ioniță în cartea sa cu privire la relațiile agrare în Grecia veche abordează un subiect în aparență minor al istoriei antice, în realitate însă de foarte mare actualitate, deoarece perioada avută în vedere de autoare, după cel de-al doilea război mondial, în urma descifrării scrisului *linear B*, a stîrnit un viu interes în cercurile științifice, iar relațiile agrare, de asemenea, au primit o deosebită importanță datorită discuțiilor ce s-au purtat și se poartă în legătură cu modul de producție asiatic sau tribal.

Cititorul își dă seama de la primele pagini că autoarea cunoaște amănunțit nu numai izvoarele arheologice și epigrafice, ci și discuțiile purtate asupra problemelor economice și sociale ale perioadei.

Prin termenul *Grecia veche* autoarea înțelege trei perioade distincte din istoria Greciei antice, și anume: mileniul al II-lea î.e.n. corespunzînd venirii primelor triburi grecești în Grecia continentală, dar mai ales perioada numită de arheologii helladică tîrzie sau epoca miceniană (secolele XVI—XII), epoca obscură sau homerică (secolele XII—VIII) și epoca arhaică (secolele VIII—VI î.e.n.), deci un răstimp de peste un mileniu.

Scopul lucrării este prezentarea relațiilor agrare pe teritoriile locuite de greci. Dat fiind că cercetarea acestor relații nu poate fi distinsă față de o serie întreagă de alte probleme, autoarea vrînd-nevrînd a trebuit să se ocupe de o mulțime de alte chestiuni pen-

tru a ajunge la miezul problemei pe care și-a propus să o cerceteze. Astfel abordează, ce-i drept tangențial, venirea aheenilor „în zorii mileniului al II-lea” î.e.n.; problema leagănelui acestor triburi, situația socială și etnică a teritoriilor cucerite de greci, adică civilizația, în linia mari omogenă, găsită de aceștia în Grecia, în Creta și în insulele Mării Egee; apariția scrierii *linearului A* și apoi a celei *B*; problema făuritorilor acestor scrieri, mediul geografic etc. Toate aceste chestiuni sînt discutate cu multă competență și pricepere. De asemenea sînt discutate izvoarele pe baza cărora pot fi studiate relațiile agrare în prima epocă, în cea aheeană, și anume izvoarele arheologice, epigrafice și literare, adică poemele homerice. S-ar părea că relațiile agrare avînd un caracter abstract nu pot fi sesizate în documentele arheologice, deoarece acestea nu dezvăluie și n-ar putea reflecta adecvat relații juridice, nemateriale existente între oameni sau diferite grupe sociale. Totuși săpăturile arheologice au scos la iveală de pildă mai multe locuințe compuse din două sau patru încăperi cu o curte interioară. Pe baza acestora arheologii și istoricii au putut stabili existența familiei mari patriarhale în perioada de început a așezării triburilor aheene. Dar există și alte vestigii arheologice din analiza cărora se conturează unele forme sociale, deci unele elemente care fac parte din suprastructură.

Monumentele epigrafice, adică tăblițele descoperite la Knossos, Micene și Pylos, descifrate de arhitectul englez M. Ventris cu ajutorul profesorului universitar J. Chadwick, formează o a doua grupă a izvoarelor. Ele conțin numeroase informații privind modul de viață a grecilor din a doua jumătate a mileniului al II-lea î.e.n., și reflectă o societate complicată, „ierarhizată”, deosebită atât de cea a lumii orientale, cât și de cea a poemelor homerice.

A treia grupă a izvoarelor o constituie poemele homerice, care ne-au transmis o serie de date istorice moștenite, adică ecoul unor rînduiri mai vechi existente încă înainte apariției elementelor acestor creații literare de mare valoare.

Pe baza tuturor datelor furnizate de izvoarele istorice și a unei analize aprofundate a fiecărei în parte, autoarea stabilește mai întâi limitele cronologice ale Greciei aheene și se afirmă că ele se suprapun „acelei perioade în care limba populațiilor indoeuropene emigrate s-a impus în cuprinsul zonelor luate în stăpînire”, cînd s-a creat unitatea lingvistică „a vremurilor miceniene”. Perioada de început se plasează în secolul al XVI-lea î.e.n., iar cea de încheiere pe la jumătatea secolului al XII-lea î.e.n.

În analiza relațiilor agrare autoarea pornește de la constatarea că triburile aheene „au instituit pe pămîntul Helladei o societate de clasă timpurie” cu o dezvoltare foarte complicată (p. 17) — o aserțiune justă și acceptabilă din toate punctele de vedere. Dar se pune, întrebarea, dacă această societate se bazează pe munca sclavilor sau are un caracter cu totul deosebit.

Pentru a putea răspunde la această întrebare autoarea va pune față în față „realitățile asiatice” cu „realitățile aheene”, adică condițiile agriculturii în Orient și în Grecia, astfel ea constată că în Asia abundența terenurilor libere, vacante a întîrziat apariția antagonismelor economice în interiorul colectivelor agricole, a întîrziat ruperea „cordonului ombilical”, care lega obște de orînduirea gentilică; în Grecia în schimb numai o mică, abia a cincia parte a terenurilor puteau fi folosite pentru agricultură, ceea ce a dat o altă direcție dezvoltării relațiilor agrare și în general întregii vieți economice. În afara culturilor de cereale aici apare de timpuriu cultura viței de vie, a măslinului, se diversifică producția, se dezvoltă mai rapid comunicația pe mare și pe uscat. Săpăturile arheologice dovedesc că în acea vreme a existat o densă rețea de comunicații, care lega toate centrele mai importante. Totodată a existat și o dezvoltată „industrie” a ramei și a bronzului, au apărut ateliere de fabricat arme, iar meșteșugurile în general au cunoscut o remarcabilă dezvoltare. Sintem cu totul de acord cu caracte-

terizarea făcută de autoare, deși ni se pare că factorul geografic primește un accent mult prea mare, atît în această epocă cît și următoarele două analizate.

În ceea ce privește structura societății aheene, imaginea ei se conturează în felul următor: deși pămîntul a păstrat pe alocuri amintirea unor lungi perioade de stagnare, materialul arheologic reflectă „existența unei marcate diferențieri sociale printre localnici”, iar comunitățile agrare păstrează o serie de obiceiuri străbune înrădăcinate în societatea gentilică ca de pildă adunarea poporului, care apără pe de o parte membrii săi împotriva apariției inegalității, pe de altă parte constituie o piedică în „diversificarea și dezvoltarea socială”. Numai poporul avea dreptul să dea pămîntul în arendă. Proprietatea colectivă a tribului și a ginții se transformă în proprietate de grup. Procesul de transformare cerea un timp îndelungat. Prin proprietate de grup se înțelege la început proprietatea marilor familii patriarhale, apoi a familiilor restrînse monogame. Proprietatea comunitară astfel cedează proprietății private care „a fost o realitate a societății aheene” (p. 37).

Tăblițele piliene atestă existența atît a proprietății ginții, cît și a celei private asupra pămîntului. Proprietatea privată este desemnată prin termenii *kotona kiltmena* și *kotona Rekemena*. Toate acestea reflectă natura complexă a relațiilor agrare. Pentru argumentarea acestei afirmații sînt prezentate cîteva săpături arheologice, care arată diversele etape ale diferențierilor sociale (săpăturile de la Dorion, Koraku, Micene) și se ajunge la fireasca și justa concluzie că „secolul XVI poate fi considerat ca etapa în care lumea miceniană devenise o societate împărțită în clase sociale diferențiate”.

Diferențierea se baza pe averea provenită din creșterea vitelor și din agricultură. Importanța păstoritului se reflectă atît în poemele homerice, cît și în imagini adesea întîlnite pe monumentele aheene înfățișînd tauri și vaci și în figurile ornamentale cu reprezentări animale, apoi în textele epigrafice. Astfel de pildă pe tăblițele de la Pylos sînt consemnate 90 de cirezi de boi. Păstoritul avea deci o pondere foarte mare în economia lumii aheene.

Agricultura însă a depășit importanța acestuia și a ajuns în fruntea tuturor îndeletnicirilor. Prezența și însemnătatea ei o atestă dovezi indirecte furnizate de „civilizația de piatră” din Mycena, adică de acele construcții mari de piatră, care presupun existența unor meșteșuguri relativ dezvoltate, o diviziune socială a muncii, prin urmare un surplus de producție. Numărul mare al orașelor, de asemenea, reflectă densitatea populației. Printre dovezile directe se numără cantitățile mari de cereale amintite în tăblițe, apoi

dările plătite în natură etc. Din aceste date directe și indirecte se desprinde concluzia că în Grecia aheeană agricultura avea un rol dominant și exista o ierarhie socială. Locuitorii s-au împărțit în pături avute și sărace, și între ele s-au stabilit relații agrare. Caracterul acestor relații se analizează apoi cu ajutorul textelor epigrafice. Autoarea constată existența atât a proprietății comunitare cât și a celei private și arată că o persoană putea să dispună de pământ în calitate de proprietar, arendator sau arendaș. Cultivatorul principal al pământului este un producător liber. Producătorii liberi sînt numiți sclavi ai zeului — *hieroduloi* — și dispun de o proprietate particulară echivalentă în general cu 9–10 măsuri de cereale. Calitatea lor de oameni liberi este exprimată și prin indicarea numelui lor în texte. Denumirea de „sclavi ai zeului” nu arată o stare de dependență, ci mai degrabă apartenența acestui grup la o anumită instituție de caracter religios.

În afară de producătorii liberi existau și grupe lipsite de libertate; membrii acestora, nu sînt amintiți pe nume în texte. Ei au copii, lucrează în pomicultură, dăracească sau torc lina, de multe ori sînt de origine străină, primesc diferite cantități de cereale și măslină și sînt denumiți în texte *do-e-ro*, adică *douloi* (sclavi). Pentru desemnarea statutului de sclavie sînt folosiți și alți termeni, care, de asemenea, sînt temeinic analizați în lucrare. Pornind de la faptul că în Grecia aheeană existau sclavi de diferite categorii, unii istorici au considerat că ne aflăm în fața unei sclavii de tip patriarhal, dar, în mod just autoarea combate această parere și afirmă că epoca miceniană „se caracterizează prin generalizarea largă a statutelor de dependență și nu de sclavie” (pag. 64).

Trecînd la examinarea păturilor sociale privilegiate se arată că în epoca discutată au existat „mai multe grupe de privilegiați”. Printre ele se numără o categorie numită *tereta*, care dispunea de proprietate privată și de pămînturi luate în arendă de la popor, apoi categoria *kamaeve*, funcționari avînd pămînturi de întindere mijlocie, *equeta*, funcționari înalți deținători de proprietăți private. De cele mai întinse pămînturi dispuneau însă conducătorii care își aveau reședința „în masivele palate de piatră”. Aceștia în inscripții sînt numiți regi (*vanaca*) și voievozi (*ravaketa*). Ei primeau cele mai bune pămînturi numite *temenoi*. Terenurile din folosința regelui sînt de cel puțin de trei ori mai mari, decît cele ale voievozilor. Nu se cunoaște exact caracterul forțelor de muncă folosite pentru cultivarea acestor terenuri dar din unele texte s-ar putea reflecta și la prezența sclavilor (p. 66), o presupunere puțin probabilă, deoarece sclavajul pătrunde în agricultură numai atunci, cînd forța de muncă a sclavilor poate fi

exploatăată și în sezonul mort, după cum se arată în ultimul capitol.

Din analiza judicioasă a tăblițelor rezultă că în perioada aheeană exista deja o clasă dominantă, îmbogățită din dări, din războaie necontenite, din exploatarea producătorilor liberi și a oamenilor lipsiți de libertate. Totodată se formează și o tagmă a preoților, deținători de pămînturi și de sclavi.

Imaginea societății aheene reconstituită de autoare este veridică, corespunzătoare timpului și informațiilor furnizate de izvoare. Din păcate, nu este suficient de convingătoare aserțiunea autoarei cu privire la apartenența la un anume mod de producție. Nu este îndeajuns argumentată și susținută părerea în conformitate cu care „putem spune că ne aflăm în fața unei societăți de tip tribal” (p. 73). Se consideră însă în mod just exagerată părerea lui S.I. Lurie, potrivit căreia toate datele „pledează și confirmă generalizarea largă a sclaviei”.

O argumentare mai temeinică ar completa în mod pozitiv imaginea data despre structura acestei societăți, deoarece, după părerea noastră există toate acele premise (obștea, proprietatea comunitară asupra pămîntului, cele trei obligații ale producătorilor liberi: dări în natură, prestații de muncă, serviciul militar; tagma de funcționari, puterea aproape absolută a regelui etc.) și factori economici și sociali pe baza cărora societatea aheeană ar putea fi caracterizată ca aparținînd modului de producție asiatic sau tribal, desigur, cu anumite particularități locale.

În al doilea capitol se discută „epoca obscură” sau „epoca homerică”, perioada înscrisă între 1200 și 800 î.e.n. Se clarifică conținutul acestor noțiuni și se arată că prima denumire s-a înrădăcinat în istoriografia burgheză mai veche și recentă nu numai din cauza decăderii civilizației miceniene în toate sferele economice, culturale și sociale, ci datorită bine cunoscutei teorii a ciclurilor elaborată de E. Meyer în apărarea capitalismului contemporan. Explicînd adevăratul conținut al termenului, folosirea lui alternativă cu cel de epoca homerică ar fi trebuit evitată.

Uriasele schimbări intervenite în această epocă pot fi sesizate în lumina săpăturilor arheologice și a poemelor homerice. Dacă sfîrșitul epocii anterioare se caracterizează prin reconstituirea fortificațiilor, deci printr-o pregătire împotriva unor invazii venite din afară, în perioada homerică, palatele și fortificațiile se distrug, bronzul este treptat înlocuit cu fierul, se observă transformări în riturile funerare și lumea din Bazinul de est al Mării Mediterane este periclitată de invazia „popoarelor mării”, iar peninsula de agrestinea grecilor nord-vestici, a dorien-

lor. În măsura permisă de puținele izvoare ce ne stau la îndemână este prezentată complicata problemă a invaziilor, schimbările intervenite în structura socială, a locuitorilor și migrațiile de populații pe insulele Mării Egee și litoralul microasiatic începute încă în perioada anterioară, dar intensificate din cauza invaziei dorienilor.

Relațiile sociale în lipsa invaziilor istorice cu greu pot fi stabilite, totuși unele elemente ale acestora se desprind din materialul arheologic și din poemele homerice. Societatea devine din nou analfabetă, scrierea este dată uitării, centrele anterioare se prăbușesc, nu se mai înalță construcții mari, meșteșugurile cunosc un vădit regres și colectivitățile întregi sînt subjugate de invadatori. După un regres general și o perioadă de stagnare, societatea se reînnoiește însă pe o altă bază, creată din conviețuirea invadatorilor cu populațiile anterioare. Lumea mult pauperizată și micșorată începe să graviteze în jurul casei nobiliare. Apare din nou sclavia de tip patriarhal. Sclavii însă sînt numiți acum nu *douloi* ci *dmot*, și majoritatea lor sînt femei angajate la muncile casnice, unii însă lucrează și în agricultură sau în păstorit. Se cunoaște vânzarea și cumpărarea sclavilor: deși stăpînul este binevoitor față de sclavii credincioși, el are tot dreptul să-i pedepsească pe cei neascultători chiar să-i omoare.

Apare și o pătură socială privilegiată, aristocrația, net diferențiată și distinctă de cei nevoiași. Existența acestora din urmă este reflectată în mormintele lipsite de orice obiect prețios. Totodată apare strămoșul orașului — *polisului* — centrul fortificat al comunității, care însă adăpostește în primul rînd pe cei avuți. Epoca homerică este deci o perioadă de declin, de regres, dar în același timp acum „se pun bazele unei noi etape de civilizație în care relațiile agrare... vor căpăta noi trasături deosebitoare” (p. 101).

Epoca arhaică, perioada secolelor VIII—VI î.e.n., formează subiectul celui de al treilea capitol. În el sînt discutate multe probleme strîns legate de acest interval, ca transformarea cuceririlor războinici în agricultori, criza societății de la sfîrșitul bronzului etc. și se susține că fenomenele istorice cu cele mai mari repercusiuni au fost apusul regalității și înlocuirea monarhiei cu regimul aristocratic, un proces îndelungat care s-a desfășurat cu multă diversitate în diferitele regiuni locuite de greci. Acolo unde regalitatea a supraviețuit (Sparta, Thessalia) puterea regilor a fost diminuată, iar regii sînt considerați doar conducători de războaie și preoți ereditari. Noua aristocrație formată din căpătenii de triburi, de ginți și din suita lor, este o aristocrație funciară. Relațiile agrare se deosebesc de la o zonă la alta, și se subliniază în mod

just că deosebirile sub acest aspect sînt determinate de cuceriri, iar dezvoltarea economică și socială și-a luat direcții deosebite în cele două zone: adică în regiunile invadate de doriieni și în cele rămase în afară cuceririlor.

Se discută apoi tipurile de așezări în zonele cucerite, formarea nobilimii și a polisului nobiliar. Noua tagmă dominantă — *eupatrizii* sau aristocrații — își întemeiau puterea pe dreptul de proprietate. Apare obștea, dar ea are la început în primul rînd o funcție militară, iar mai tîrziu una politică și nu economică. Această constatare este oarecum echivocă, deoarece în general obștea — fie ea gentilică, familială sau vicinală — la început are un caracter economic și numai în perioada de destrămare se accentuează funcția militară, pe care o avusese și mai înainte.

Nu avem spațiu să discutăm mai pe larg problemele extrem de interesante abordate în acest capitol, ca de pildă apariția parcelei individuale, a proprietății funciare antice, sau procesul de apariție al raporturilor egalitare în Sparta; sîntem însă cu totul de acord cu afirmația că egalitatea nu are un caracter definitoriu, iar în Sparta, precum și în regiunile cu un sistem similar apar de timpuriu și cetățeni de grad inferior.

Se arată apoi că dezvoltarea relațiilor agrare în Attica va lua o altă cale. Aici se formează un regim de mică proprietate, dar tagma eupatrizilor exercită o intensă presiune asupra poporului de rînd și deosebirile între aceste două pătri sociale devin din ce în ce mai accentuate. Se produc diferențieri economice în cadrul fiecărui grup. Rezultatul acestor deosebiri și diferențieri se manifestă în stratificarea și ierarhizarea societății sub raport militar, în apariția celor patru grupe de oameni liberi: categoriile de *pentacosiomdimni*, *hippeis* (cavaleri), *zeughi* și *theți*, iar criteriile de ierarhizare militară și politică (administrativă) se bazează pe proprietate funciară, pe produsul agricol. Aprecierea stării economice și sociale sub raport militar se explică prin faptul că războiul a rămas și în această epocă o activitate permanentă a societății.

Dintre celelalte probleme abordate de autoare în acest capitol ne vom opri doar la două, și anume la analiza grupelor sociale dependente în Sparta și în alte regiuni cu un regim similar, și la situația categoriei *hectomori* din Attica. În Sparta, după cum se știe, s-au format două grupe sociale dependente: perieci și hilioții. Analizînd situația lor economică, socială și politică, precum și diferitele teorii formulate în legătură cu aceste grupe, se combat teoriile care explică apariția lor printr-un proces de aservire, cunoscut din evul mediu, sau susțin că hilioții constituiau o formă specială a sclaviei din antichitate. Autoarea subliniază în mod

exact că subordonarea perieciilor a fost rezultatul unei agresiuni directe a cuceritorilor, externi. Perieciile sînt considerați oameni liberi, cu o autonomie administrativă și cu un teritoriu propriu numit *perioikis*, adică spațiul locuit de perieci. Dar pe acest teritoriu existau și alte categorii de terenuri: pămînturi regale și, în unele regiuni mai roditoare, cele ale spartanilor. Cu timpul se naște o diferențiere economică și între perieci, dar despre o tagmă nobiliară nu se poate vorbi. Dacă izvoarele antice vorbesc despre prezența hiloților în *perioikis*, aceasta nu înseamnă că perieci ar fi dispus de hiloți, deoarece hiloții și în acest caz aparțineau spartanilor, care aveau pămînt în *perioikis*. Nu este însă exclus că unii perieci să fi fost stăpîni de sclavi. Această categorie socială este deci rezultatul unei a serviri de tip colectiv, ce și-a avut începutul, atuncî cînd dorienii au cucerit teritoriul lor, prin urmare nu poate fi vorba despre reducerea la dependență a unor țărani pauperizați încă în perioada anterioară.

În ce-i privește pe hiloți, chiar dacă ei sînt denumiți sclavi sau sclavi de casă (*oiketoi*) în unele izvoare antice, originea lor este identică cu cea a perieciilor, adică și ei au fost aserviți în urma cuceririlor. Este combătută — legitim — teza eronată a lui Kahrstedt, care mai ales prin unele argumente lingvistice susține că hiloții ar reprezenta un tip special de servaj similar cu cel din evul mediu. Sînt prezentate apoi prin date concrete obligațiile hiloților, mărimea loturilor diversitatea muncii lor. În incheiere se conchide că hilotismul „nu indică o sclavie colectivă, ci o *aservire colectivă*, instituită ca urmare a cuceririi realizate de către o comunitate sau alta a noilor stăpîni” (p. 212).

În Attica un grup social dependent îl formau *hectemorii* sau *pelații*. Ei plăteau stăpînilor de pămînt cinci șesimi din recoltă. Deoarece izvoarele privind situația lor economică și juridică sînt contradictorii, unii istorici de mari renume — relevînd unele mici deosebiri — îl identifică cu hiloții din Sparta. Pe baza unei judicioase analize se arată că *hectemorii* nu pot fi asemuți cu hiloții, deoarece servitutea nu era condiția lor normală, ci doar accidentală, cauzată de insolabilitate. Ei făceau parte din aceleași triburi ca și eupatrizii, ai cărui datornici erau. Aservirea lor avea întotdeauna un caracter individual. După legea soloniană, *hectemorii* fiind eliberați, se formează alte relații între creditori și debitori, între arendași și proprietari. În legătură cu *hectemorii* se pune o

problemă foarte interesantă și anume aceea că nu toți datornicii erau „șesari” și se presupune că grupul *hectemoriilor* ar putea să aibă o origine mai veche, mai îndepărtată, să fie vorba de o reînnoire în zonele rămase în afara cuceririlor a relațiilor existente în perioada miceniană, — o presupunere care în lipsa izvoarelor istorice nu are tăria probatorie.

Ultimul capitol, *Instituție și orinduirea*, ar putea fi considerat mai de grabă un apendice decît o dezvoltare firească a problemei analizate. Tema acestui capitol o constituie problema sclaviei rurale. După o scurtă analiză sub acest aspect a perioadei aheene și homerice se formulează din nou concluzia justă că epoca miceniană se caracterizează prin generalizarea largă a statutelor de dependență și nu de sclavie” (p. 227), iar în epoca homerică sclavajul are mai mult un caracter casnic. În epoca arhaică problema este mai complicată, sclavia rurală însă nu are nici acum un rol hotărîtor în agricultură. Pentru a stabili relația între sclavii rurali și celelalte categorii de sclavi, autoarea discută amănunțit problema numărului sclavilor în perioada clasică și se referă la unele teze emise de E. Meyer și anume că sclavajul în antichitate a jucat un rol mai important numai în Grecia și la Roma, și că în agricultura Greciei sclavii erau folosiți doar sporadic. Aceste teze într-adevăr sînt acceptate de majoritatea istoricilor marxști. Concluzia de la sfîrșitul acestui capitol ni s-a părut mai puțin concludentă.

Cartea Ceciliei Ioniță este o lucrare științifică de mare valoare, caracterizată printr-o analiză temeinică și judicioasă a izvoarelor istorice, prin cunoașterea profundă și detaliată a discuțiilor asupra unei perioade îndelungate din istoria Greciei antice. Este deci un studiu meritoriu de istorie universală și prezintă rezultatele cele mai recente ale cercetărilor internaționale asupra unor probleme puțin studiate la noi. Buna pregătire profesională și ideologică a autoarei se reflectă în atitudinea ei științifică și hotărîtă prin care combate părerile neîntemeiate ale unor istorici de renume, dar în același timp evită să tragă concluzii pripite, nebazate pe date concrete. Analizele privind structura socială și relațiile agrare servesc ca prețioase modele în studierea altor societăți antice sau medievale, prin urmare cartea poate fi apreciată ca un ghid științific pentru cercetători și studenți în istorie, un aport prețios la îmbogățirea studiilor de istorie universală din țara noastră.

Andrei Bodor

ISTORIA ROMÂNIEI

VALERIU STAN, *Nicolae Bălcescu 1819 — 1852*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 108 p.

Cu ocazia împlinirii a 125 de ani de la moartea marelui militant revoluționar, în Editura științifică și enciclopedică din București a apărut micromonografia cu titlul de mai sus, destinată să facă cunoscută viața și activitatea lui N. Bălcescu publicului larg de peste hotare.

Așa cum se arată în postfața volumului „Democrat-revoluționar consecvent și lucid, abil diplomat, gânditor și istoric remarcabil, Nicolae Bălcescu a fost reprezentantul cel mai marcant al generației de luptători revoluționari, care prin activitatea și scrierile lor, au pregătit și condus revoluția burgheză și democratică de la 1818, în Țările române”.

Lucrarea conține cinci capitole și este însoțită de o utilă *Cronologie* și o *Bibliografie* selectivă judicious întocmită.

Primul capitol „Țările române în pragul secolului al XIX-lea” (p. 7-18) oferă cititorului o succintă panoramă a aspectelor economice și a vieții social-politice din această parte a Europei în jumătatea de secol care a precedat marea ridicare de la 1818.

Pe acest fundal autorul evidențiază coordonatele fundamentale ale civilizației românești în momentul de început al istoriei sale moderne: criza tot mai accentuată a feudalismului și penetrația lentă, dar progresivă a elementelor capitaliste în economia românească, sporul demografic și dezvoltarea urbană, constituirea tinerei clase a burgheziei românești și, pe plan suprastructural, remarcabilul avânt al culturii autohtone cu consecințe previzibile asupra mișcării de emancipare națională.

„Formarea unui revoluționar”, cum se intitulează capitolul al II-lea (p. 19—39) condensează în substanța sa principalele elemente definitorii pentru personalitatea și conduita social-politică a viitorului lider revoluționar.

Aceasta prilejuiește alcătuirii lucrării posibilitatea de a prezenta cititorilor galeria unor personalități progresiste legate prin

activitatea sau evoluția lor de destinul marelui patriot român: Ion Ghica, Eftimie Murgu, Ion Voinescu II, Ion Cimpineanu, Dimitrie Filipescu, Christian Tell ș.a.

Este de asemenea menționat episodul creării societății revoluționare secrete „Frăția” adevărat nucleu al efortului generației pașoptiste românești de înnoire și regenerare a societății moderne românești.

O justificată pondere o are în această microbiografie relevarea legăturilor avute de Bălcescu cu marcanți reprezentanți ai vieții politice și culturale din Moldova: Costache Negri, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu ș.a. Aceste contacte atestate documentar reprezintă o edificatoare expresie a influențelor politico-culturale interromânești, și, pe un plan mai larg, a caracterului unitar al revoluției din țara noastră de la mijlocul veacului trecut.

Activitatea lucidă și neobosită a lui Bălcescu pentru transpunerea în viață a componentelor programului revoluționarilor din Țara Românească a atins cotele sale cele mai înalte în cursul anului 1848. Ea a fost tratată de autor în cadrul celui de-al treilea capitol, numit foarte sugestiv „In tumultul revoluției” (p. 40—59).

După cum se știe, contextul politic intern și internațional nu a fost favorabil triumfului revoluției române de la '48. După înfringerea ei, marele patriot a luat calea grea a exilului (în Franța și Italia), iar în noiembrie 1852, boala grea de care suferea l-a doborât pentru totdeauna. Legat de aceste aspecte V. Stan expune pe larg activitatea desfășurată de acesta la Paris pentru menținerea unității în rindurile emigrației revoluționare românești, pentru coordonarea eforturilor mișcării revoluționare a popoarelor Europei pe un plan mai larg, în vederea răsturnării regimurilor absolutiste și reacționare de pe bătrînul continent.

Un ultim capitol al V-lea se ocupă de activitatea teoretică și publicistică a eroului lucrării, punând un accent deosebit pe latura istoriografică și politologică a aportului său creator.

Considerăm că în economia acestel părți a lucrării poate ar fi fost utilă inserarea și a celorva succinte considerații asupra gândirii sale economice și a concepției privind filozofia istoriei, domenii în care prestația sa a fost de asemeni fecundă și reprezentativă.

Adăugăm totodată că volumul beneficiază de o frumoasă ilustrație, selectată în chip chibzuit.

Lucrarea *Nicolae Bălcescu 1819—1852* marchează debutul editorial al tinărului cercetător Valeriu Stan de la Institutul de istorie „N. Iorga” din București. Deși sarcina pe care el și-a asumat-o nu a fost deloc ușoară, fiind destul de dificil de a sintetiza în circa 4 coli editoriale opera și activitatea acestui ilustru precursor al României moderne, apreciem că autorul s-a achitat de ea cu succes, aplecându-se cu competență și înțelegere asupra problemelor omului-Bălcescu și epocii sale.

Rămânind ca acest promițător început să fie continuat de producții similare, nutrim ferma convingere că ele nu se vor lăsa mult așteptate.

M. Stroia

* * * *Bălcescu și Transilvania* (Studia et acta musei Nicolae Bălcescu) IV, Bălcești pe Topolog, Cluj-Napoca, 1976, 153 p. + ilustrații.

Continuând seria volumelor editate de societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu”, volumul IV și-a îndreptat aria de investigație asupra unui nou aspect al activității lui N. Bălcescu în timpul Revoluției române din 1848: activitatea sa în Transilvania, în legătură mai ales cu relațiile revoluționarilor români și maghiari. Volumul poartă însă un titlu care implică o lărgire a cadrului tematic amintit: *Bălcescu și Transilvania*, adică, de fapt, se face o analiză a locului ocupat de această „țară” românească în concepția politică și critică și în activitatea lui N. Bălcescu.

Cuvîntul de deschidere a volumului, care aparține acad. St. Pascu, realizează tocmai acest lucru. Se subliniază aici ideea că Transilvania era pentru N. Bălcescu „nucleul de formare al statului național român” și că de asemeni ea a reprezentat pentru el „sprijinul și salvarea revoluției din Țara Românească”.

H. Nestorescu-Bălcești în articolul său *Harta drumurilor lui N. Bălcescu în Transilvania și Ungaria (1848—1849)*, stabilește cu mal multă precizie, în mod cronologic, „traseul urmat de Bălcescu, a locurilor și oamenilor cu care a fost în contact” în anii

1848—1849. De subliniat ideea prezentată aici că după înfringerea revoluției în Țara Românească, capii acesteia, printre care desigur se număra și N. Bălcescu, au fost socotiți de autoritățile turce, nu „prinși”, ci „mosafiri”, iar că transportarea lor s-a făcut în secret pentru a se evita un conflict diplomatic cu Rusia; de asemeni și „evadarea” lor la Orșova, o formă deglizată de punere în libertate”. Este povestită apoi prima sa călătorie în Transilvania între noiembrie 1848 și februarie 1849 cu caracter „exclusiv politic, de informare . . .”, precum și cea de-a doua călătorie din aprilie pînă în octombrie 1849, în cadrul căreia N. Bălcescu a militat activ pentru o apropiere și înțelegere, în vederea salvării revoluției, între conducătorii revoluționari maghiari și români.

Gh. I. Bodea în articolul *N. Bălcescu și Clujul* urmărește să descifreze pe larg legăturile dintre revoluționarul român și acest important centru transilvănean. O primă concluzie care se desprinde din analiza autorului ar fi aceea că „tinăra generație pașoptistă clujană” cunoaște scrierile lui N. Bălcescu de dinainte de 1848 și aparute fie în „Magazin istoric pentru Dacia”, fie în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”. De asemeni autorul susține că Clujul a fost ulterior „un punct important în planurile de propagandă ale revoluționarilor români” (p. 25) și că N. Bălcescu a fost prezent și în perioada finală a revoluției din Transilvania. De fapt, practic, articolul se referă la activitatea lui N. Bălcescu în Transilvania în timpul revoluției.

L. Maior în *N. Bălcescu și A. Iancu* reia același subiect punînd desigur accentul pe relațiile dintre el și conducătorul revoluției române, Avram Iancu.

În același context al studierii activității revoluționare a lui N. Bălcescu în Transilvania se înscrie și articolul lui G. Neamțu *N. Bălcescu și deputații români din dieta maghiară (1849)*. Abordînd deci tot chestiunea rolului jucat de N. Bălcescu în realizarea înțelegerii cu șefii revoluției maghiare, dintr-un punct de vedere mai nou, autorul are de asemeni meritul de a fi clarificat o chestiune rămasă relativ confuză în istoriografia noastră și anume că au existat două acte diferite ce au concretizat eforturile de împăcare a lui N. Bălcescu și tratativele româno-maghiare: „Proiectul de lege al deputaților români” și „Proiect de pacification”, primul reprezentînd un număr de cereri și propuneri „relativ modeste” ale deputaților români, în timp ce al doilea are valoarea unui „tratată de pace” (p. 81), fiind rezultatul propunerilor deputaților români, unele „puncte noi” formulate chiar de N. Bălcescu și modificările aduse de guvernul maghiar (p. 82). În fine,

autorul analizează în legătură cu activitatea deputaților români și dieta maghiară și apariția ziarului „Democrația”, la 12/24 iunie 1849.

Un grup de articole, aparținând unor istorici și cercetători maghiari din Cluj-Napoca, ridică valoarea științifică a volumului, deoarece aici sînt abordate chestiuni mai puțin cunoscute sau chiar inedite pentru istoriografia noastră. Este vorba, în primul rînd de receptarea personalității și activității lui N. Bălcescu de contemporanii săi din cadrul naționalității maghiare. Lucrul este important deoarece, așa cum reiese din articolele asupra cărora ne vom referi în continuare, personalitatea lui N. Bălcescu, vederile sale largi, lipsite de limitele unor prejudecăți neprincipiale, care a reușit să vadă rapid, militînd intens pentru aceasta, esența chestiunii revoluției din Transilvania : necesitatea unei înțelegeri între conducătorii revoluției maghiare și români ca fiind cheia succesului întregii situații, inclusiv cea din Ungaria, prin renunțarea de conducătorii revoluției maghiare la unele puncte de vedere și poziții nereale și nedrepte, l-au impus totuși presei și reprezentanților maghiari, chiar dacă de foarte multe ori cauze obiective și subiective au limitat și ele acest ecou.

Astfel A. Egyed ne aduce în acest context detalii interesante în articolul *N. Bălcescu și presa maghiară din anii 1848—1849*. După ce face o prezentare a presei maghiare din acești ani, pe care o grupează în de stînga, guvernamentală și liberală, autorul subliniază o primă idee : cercetările făcute, încă nemcheiate, dovedesc că există un relativ bogat material despre N. Bălcescu și activitatea sa, deși numele său ca atare nu apare decît rar în paginile presei maghiare.

Primele știri despre el apar în legătură cu izbucnirea revoluției din Țara Românească, precum ulterior cu privire la evoluția evenimentelor de aci. Iată o astfel de referire, prima de acest fel, apărută în presa maghiară : într-un articol apărut la 13 august 1848 din „Kossuth Hirlapja” se scrie că : „Moldova dorește unirea cu Țara Românească sub această constituție” (p. 68). Reiese de altfel din articol că evenimentele revoluționare de dincolo de Carpați erau urmărite cu suficientă atenție de presa maghiară.

În schimb însă activitatea lui N. Bălcescu în Transilvania nu este deloc prezentă (în prima sa călătorie), sau foarte puțin prezentă (în a doua călătorie, și tratativele cu guvernul maghiar) : astfel prima știre despre tratative româno maghiare apare doar la 11 iulie 1849. Ne-ar fi interesat desigur ca explicația acestei situații oarecum paradoxale, să fie mai adîncită.

K. Dénes în articolul *Sursele maghiare și activitatea revoluționară a lui N. Bălcescu în vara anului 1849* realizează un lucru interesant și foarte util pentru istoriografia noastră, căci face o analiză a fondurilor arhivelor din Ungaria, care pot oferi date tocmai despre activitatea din perioada cea mai interesantă pentru revoluția în Transilvania și care amănunt, nu este deloc reflectat într-o altă importantă categorie de surse : presa contemporană. De asemeni autorul analizează și soarta unora din fondurile arhivistice, ca și cauzele sărăciei de informații a unora din acestea cu privire la N. Bălcescu.

Astfel, o primă idee care se poate desprinde este că deși există ediții importante, de mare competență științifică și de mare întindere cu privire la evenimentele anilor 1848—1849, activitatea lui N. Bălcescu apare doar „în vreo duzină de acte”. Cauza este că „în pofida tuturor eforturilor numai atît s-a putut scoate la iveală pînă în prezent” (p. 90).

Sînt prezentate apoi caracterul și conținutul fiecăruia din principalele fonduri arhivistice legate de acești ani : arhiva prezidențială a lui Kossuth (Kormanyelnöki irattár), cu acte înregistrate pînă la 14 iunie 1849, astfel că tratativele N. Bălcescu cu Kossuth apar în acest fond, dealtfel publicat în 1955 „doar prin cîteva acte” (p. 90). Autorul bănuie existența unei arhive a consiliului de miniștri, unde s-ar fi putut găsi o corespondență N. Bălcescu-Kossuth. Tot la capitolul lipsuri poate fi înregistrat și un alt fond arhivistic, unde ar fi putut fi păstrate documente majore pentru perioada iunie-august 1849 : arhiva Ministerului de Război. La fel și arhiva personală a arhivarului Comitetului de apărare a patriei din Ungaria (O.H.B.) Vörös Antal, arhiva O.H.B. nepăstrînd decît documente minore, despre a cărei existență s-au păstrat doar mărturii. În fine, se arată aici, multe alte fonduri arhivistice au dispărut ca urmare a unor evenimente de-a lungul timpului.

Astfel, aceste arhive în care s-ar fi putut găsi mărturii despre N. Bălcescu și activitatea sa nu există practic.

Dar ceea ce există ? Autorul arată că activitatea lui N. Bălcescu apare în arhivele (reale) maghiare din 14 iunie 1848. Documentele cunoscute „Projet de pacification” și „Document de bază pentru înființarea unei legiuni românești” se află în arhivele de stat ale Ungariei ; pînă acum al doilea document nu a fost publicat. În legătură cu el autorul emite ipoteza că la redactarea lui a participat și o personalitate militară a guvernului maghiar și nu numai N. Bălcescu și Kossuth.

În partea finală a articolului, autorul se ocupă de unele inițiative pentru o împăcare româno-maghiară din iunie-iulie 1849.

Concluzia care se desprinde este că și în cazul fondurilor de arhive maghiare, ca și în cazul presei contemporane, nu există decît foarte puține știri despre revoluționarul român.

Să vedem atunci cum este situația în ceea ce privește lucrările editate, de concepție, ale istoriografilor maghiare care au tratat problemele anilor 1848—1849.

Lucrul acesta este realizat de articolul aparținînd lui S. Benkő și E. Kovacs, *N. Bălcescu și istoriografia maghiară*. Se subliniază de la început că încă de la primele lucrări istorice scrise imediat după revoluția de la 1848 pînă la cele contemporane „nu găsim nici o operă a care, ocupîndu-se de istoria din secolul al XIX-lea a popoarelor din centrul Europei să nu încerce să analizeze și figura lui N. Bălcescu” (p. 46).

Autorii arată că istoriografia maghiară de dinainte de eliberare se ocupa numai de „cite un aspect din activitatea lui N. Bălcescu”. În primele lucrări privind revoluția din Ungaria, aparținînd chiar unor contemporani, se subliniază importanța pactului de pacificare romano-maghiar, elaborat în urma stăruințelor lui N. Bălcescu.

Mai tîrziu J. Benedek în studiile sale privind luptele naționale ale romanilor se ocupă și de activitatea și relațiile emigranților revoluționari din Țara Românească, inclusiv N. Bălcescu deci, cu guvernul maghiar. N. Bălcescu este prezentat aici ca un erou romantic și mai puțin ca un om politic cu concepții ferme.

În anii imediat anteriori primului război mondial, ca și în perioada interbelică, apar lucrări noi în istoriografia maghiară despre N. Bălcescu.

Însă o realistă și obiectiv științifică apreciere și analiză a rolului lui N. Bălcescu aparțin istoriografiei maghiare marxiste. Mai întîi s-a realizat o traducere a lucrărilor acestuia precum și o vastă biografie (autor I. Toth Zoltan). Alți istorici maghiari care au abordat diferite aspecte ale revoluției din 1848—1849 inițiatori cum ar fi Kovacs Endre, Spira György, Kemeny C. Gabor etc. au analizat și rolul lui N. Bălcescu.

Așadar se poate spune că afirmația autorilor făcută chiar la începutul articolului este justificată și argumentată.

Articolul lui N. Edroiu *N. Bălcescu și răscoala lui Horia* subliniază contribuția lui N. Bălcescu ca istoric și teoretician la analiza răscoalei din 1784.

C. Engel și M. Popa în *Descrierea Ardealului între izvoare și imitații* analizează filiația livrescă a celebrului pasaj din *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, împingîndu-l originea în istoriografia latină din Transilvania și în special lucrarea lui N. Ola-

hus *Hungaria*. Se arată de asemeni că modul în care este descris Ardealul are și un substrat politic, deoarece el ar urma să reprezinte o vatră a României întregite. În fine, această modalitate descriptivă, susțin autorii și o argumentează în acest sens, a influențat literatura română ulterioară.

I. Chindriș în articolul *Recepționarea operei lui N. Bălcescu în Transilvania* analizează „drumul sinuos, plin de neprevăzut” al acestui proces.

Din acest punct de vedere autorul a realizat o periodizare. Astfel în anii 1844—1848, prezența lucrărilor lui N. Bălcescu în Transilvania „este masivă”; anii 1849—1863 se caracterizează prin „mărturia cultului timpuriu” de care se bucura Bălcescu printre românii din Transilvania, ca în perioada 1864—1894 să se facă eforturi de cercetare sistematică a operei și vieții sale. În acest context autorul semnalează faptul că prima recenzie de mai mari proporții asupra lucrării *Istoria românilor sub Mihai Viteazul* apare în noiembrie 1878 în ziarul clujean „Kelet”, recenzie nu prea favorabilă de altfel.

Se poate spune, ca o concluzie, că printre românii din Transilvania, N. Bălcescu a avut prin concepția, opera și activitatea sa un mare ecou.

Un grup de două articole vin în finalul acestei părți a volumului. Ele se referă la fiul (natural) al lui N. Bălcescu. Mai întîi o notă scurtă aparținînd lui Fűres Odón (*Noi date despre fiul lui N. Bălcescu născut la Pesta*) care certifica prezența în registrul parohiei greco-catolică din Pesta a nașterii lui Bonifaciu, fiul (natural) al lui N. Bălcescu și Alexandrei Florescu, la 27 mai 1848.

Apoi I. Chindriș se ocupă de un moment mai important al vieții acestui fiu, care în genere a avut o activitate și un destin șters: *Bonifaciu Florescu și Memorialul transilvănean de la 1882*. Astfel el este cel care traduce acest document al mișcării naționale a românilor din Transilvania, la cererea lui G. Barițiu. În anexă, autorul va da un set de documente care ilustrează această colaborare.

Volumul se încheie, pe lîngă un număr destul de mare de ilustrații, și cu prezentarea acțiunilor legate de crearea filialei din Cluj-Napoca a societății „Prietenii Muzeului Bălcescu”, în decembrie 1972. Deasemeni, volumul are și un indice de persoane.

Volumul prezentat de noi concretizează un aspect al activității Muzeului „N. Bălcescu” din Bălcești (Vîlcea), activitate în care desigur un rol deosebit îl are H. Nestorescu-Bălcești. Este o activitate demnă de laudă care permite a ridica prezența acestui muzeu de la un nivel strict local, la unul național și credem că poate servi drept

exemplu multor muzee din țară și nu neapărat numai din categoria celor memoriale.

Volumul reprezintă o contribuție științifică, deși valoarea științifică a unora din materiale este diferită, mai ales dacă privim sub unghiul ineditului, a ceea ce este adus nou asupra acestei figuri istorice atât de cunoscute: N. Bălcescu.

Radu I. Vasile

ARISTIDE RICCI, *Gli studi italiani sulla Romania risorgimentale e l'Epistolario di N. Bălcescu* (Studiile italiene asupra renașterii României și Corespondența lui N. Bălcescu), în *Nuova Antologia*, noiembrie 1975, p. 422—433

Relevind dimensiunea umană și valoarea politică a personalității lui Bălcescu, autorul constată insuficiența spațiului acordat de istoriografia italiană studiilor sale, expresie a unui interes limitat manifestat în genere de aceasta față de mișcările revoluționare din sud-estul Europei.

O vedere de ansamblu despre studiile italiene din ultimii douăzeci de ani asupra Europei răsăritene a publicat în 1970 Angelo Tamborra (*Gli studi di storia dell'Europa Orientale in Italia nell'ultimo ventennio, in La storiografia italiana negli ultimi vent'anni*, II, p. 1011—1030). Cu toate că cercetările tipărite ulterior, între care A. Ricci, *Kiselev, il „Regolamento Organico” e l'economia del Principato Romeno* (1974) și *L'esilio europeo e la morte a Palermo di Nicolae Bălcescu* (1974), P. Buonincontro, *L'Unione dei Principati Danubiani nei documenti diplomatici napoletani* (1972), G. Falzone, *Mazzini e i Romeni* (1972), M. Mendella, *Bălcescu ed un progetto di Confederazione danubiana di metà Ottocento* (1971 în „Il Risorgimento” p. 134—143) au materializat o creștere a interesului de studiu, istoriografia italiană este încă debitoare în investigarea unor probleme fundamentale ale României moderne și autorul indică unele din temele cărora cercetătorii respectivi ar trebui să li se consacre: revoluția din 1821, constituirea societăților secrete de tip carbonar, ideologia și politica acestora, liberalismul în Principate și legăturile lui cu gândirea politică românească și europeană, raporturile dintre mișcarea revoluționară română din 1848 și celelalte revoluții din același an, acțiunea exilaților după înfrângerea revoluției, luptele interne și politica marilor puteri în legătură cu Unirea Principatelor, geneza politico-diplomatică a războiului de independență, politica României independente, clasele sociale

în secolul al XIX-lea, economia și finanțele publice.

Un studiu complet ar merita de asemenea, după părerea autorului, acțiunea politică și diplomatică desfășurată de Bălcescu în patrie și în timpul exilului, atât pentru colaborarea lui cu Mazzini cit și pentru că ea se insera în cadrul mișcării revoluționare a epocii. În acest sens, după ce amintește contribuțiile consacrate de Mario Leporatti, P. Iroaie, Mario Losano și Gaetano Falzone, ultimul, consecvent și atașat cercetător al lui Bălcescu în Italia, el observă că e necesar să se depășească decalajul dintre istoriografia italiană și cea română care „avansează metodic și sistematic în cercetarea istorică a vieții politice a acestui patriot”. La fel de importantă ar fi, potrivit judecății cercetătorului italian, analiza contribuțiilor istoriografice publicate de Bălcescu, lucrări pe care le citează, considerându-le „cu totul sau aproape necunoscute în Italia”, opere „fundamentale pentru a înțelege concepția istorică și politică a lui Bălcescu”. După ce enumeră principalii destinatari ai corespondenței lui Bălcescu, autorul trece în revistă paginile care i-au fost dedicate în România marelui patriot revoluționar, de la îndepărtata evocare a lui Ioan Voinescu II din 1853 până la biografia publicată de Dan Berindei în 1966. O atenție deosebită este acordată remarcabilei ediții a *Corespondenței* lui Bălcescu, datorată profesorului G. Zane, ediție care îi permite să desprindă semnificația și principalele aspecte conținute în scrisorile cuprinse precum și valoarea operei pe care a întreprins-o editorul: „Lucrarea lui Zane, extrem de bogată în informații istorice, bibliografice, ca și în ponderate judecăți critice, reprezintă sinteza actuală a unei dezbateri istoriografice, la început mai puțin importantă apoi mai intensă și fecundă, care se desfășoară de decenii prin studii și cercetări”. Cit de necesară este aprofundarea în Italia a studiilor de istorie modernă a României, ne-o demonstrează între altele și faptul că, pe lângă meritele incontestabile ale acestei treceri în revistă, lucrarea prezintă unele inadvertențe și lacune datorate evident unei informații mai puțin aprofundate în unele sectoare sau neadusă până la zi. Unele lucrări consacrate în România temei studiate de autor nu sînt menționate. Astfel, de exemplu, lucrarea Corneliiei Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849* (1967), sau culegerea de studii *Revoluția de la 1848 în Țările Române*, coordonată de N. Adănișoale și Dan Berindei (1974), aceasta din urmă cuprinzînd și o prezentare a evoluției istoriografiei românești cu privire la revoluția de la 1848—1849 în ultimii 125 de ani. Nu se citează nici lucrarea lui Dan Berindei apărută

în perioada pentru care autorul face ample trimiteri bibliografice, *Din începuturile diplomației românești moderne* (1965) și nici monografia Bălcescu (1969). Nu se face nici o referire la o lucrare fundamentală cum este *Viața și opera lui Cuza Vodă* (ed. 2-a, 1971) a lui Constantin C. Giurescu și nici la volumul colectiv *Cuza, in memoriam* (1973). Lipsesc de asemenea trimiteri la valoroasele repertoare bibliografice apărute în colecția *Bibliographia Historica Romaniae*: ar fi trebuit citat cel puțin tomul I dedicat de Cornelia Bodea secolului care-l interesează pe autor.

Apărută la sfârșitul anului 1975, schița bibliografică a lui A. Ricci nu se referă nici la publicarea unei noi ediții a operei lui Bălcescu pe care o întreprinde profesorul Zane și din care primul volum a ieșit în 1974.

Observațiile noastre nu sînt însă îndreptate spre a contesta importanța reală a dării de seamă a lui Ricci și îndeosebi a sugestiilor pe care el le face istoricilor italieni.

Ea cuprinde aproximativ 50 de trimiteri bibliografice la lucrări românești cu caracter publicistic, istoriografic sau documentar și numai 12 la lucrări italiene.

Prin opera lui Bălcescu autorul a înțeles caracterul mișcării române de la 1848, oprindu-se tot prin intermediul ei și la raporturile româno-maghiare în 1848—49, relevînd aspirațiile exprimate în adunarea națională de la Blaj de „majoritatea populației”, afirmarea ideii constituirii unui stat național reunind întreg poporul român între hotarele sale, opoziția fermă față de incorporarea forțată a Transilvaniei la Ungaria decisa de dieta nerepresentativă din Cluj, contactele lui Bălcescu cu capii revoluției române din Transilvania.

Interesat de progresul cercetării pentru îmbogățirea biografiei lui Bălcescu, autorul a întreprins personal explorări în acest scop în *Archivio di Stato* din Napoli care cuprinde numeroase documente diplomatice privind istoria modernă a României. Speranța sa de a descoperi mesaje inedite ale sale sechestrate de poliția burbonică sau rapoarte ale acesteia asupra patriotului român nu s-a împlinit încă.

Meritul fundamental al notelor prevalent bibliografice semnate de profesorul Ricci rămîne acela al îndemnului generos pe care-l adresează cercetătorilor italieni.

Ștefan Delurcanu

CORNELIU ALBU, *Alesandru Papiu Ilarian. Viața și activitatea sa*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 327 p. + 16/ il.

Lui Al. Papiu Ilarian, acel „Om de o înaltă cultură, de o rivnă nesfîrșită pentru

trecutul românesc, al tuturor Românilor...”, cum l-a caracterizat, cu mult simț al adevărului istoric Nicolae Iorga, l-a consacrat Corneliu Albu o utilă cercetare de dimensiuni monografice. Beneficiind de o consistentă prefață semnată de prof. dr. Vasile Netea (p. 7—23), monografia de față se înscrie, prin conținut și formă, în rîndul altor realizări similare, consacrate unor personalități ca N. Bălcescu, Avram Iancu, G. Barițiu, Al. Ioan Cuza ș.a.

Corneliu Albu își deschide investigațiile cu un capitol, semnificativ intitulat *Primus inter pares* (p. 25—40). După o scurtă incursiune în istoria românilor din Transilvania, autorul urmărește câteva momente mai importante din copilăria și tinerețea lui Al. Papiu Ilarian, subliniind importanța studiilor gimnaziale de la Tg. Mureș, Blaj și Cluj, pentru viitoarea formație spirituală a eroului. În legătură cu studiile sale de la Cluj, autorul reține, în mod just, aspectul cultural și național al activității desfășurate de Al. Papiu Ilarian, alături de alți tineri studioși români, concentrată în jurul revistei „Diorile”, periodic de scurtă durată care a militat, în condițiile vitrege de atunci, pentru emanciparea prin cultură a poporului român. Dimensiunile personalității lui Al. Papiu Ilarian s-au manifestat plenar cu ocazia evenimentelor revoluționare din anii 1848—1849. O dovadă elocventă a convingerilor sale revoluționare poate fi considerată, fără îndoială, chemarea lui Al. Papiu Ilarian pentru adunarea de la duminica Tomii (30 aprilie 1848), a carui organizare i se datorește în bună măsură. Nu mai puțin important a fost rolul său în adunarea națională de la Blaj din 3/15 mai 1848. Toate aceste aspecte ale activității lui Al. Papiu Ilarian sînt surprinse de autor în capitolul *Tribunul Alesandru de la Budiu* (p. 41—75), multe dintre informații fiind culese chiar din lucrarea de bază a eroului, *Istoria românilor din Dacia superioară*.

Intitulat *Student la Viena și Padova* (p. 76—111), capitolul al III-lea al cercetării lui Corneliu Albu conține o serie de date referitoare la două din etapele hotărîtoare ale pregătirii profesionale ale viitorului jurist. Încadrînd aceste etape în contextul politic, social și național al Transilvaniei de după revoluție, autorul pune la dispoziția cititorilor informații prețioase nu numai despre eforturile dovedite de Al. Papiu Ilarian în direcția devenirii unui bun cunoscător al legilor ei și asupra activismului politic, manifestat pe tot timpul pregătirii sale în capitala imperiului și la Padova. Negăsind condiții prielnice pentru practicarea avocaturii în Transilvania, Al. Papiu Ilarian acceptă oferta lui A. T. Laurian, inspectorul general

al școlilor din Moldova, stabilindu-se la Iași. Aici va preda cursul de statistică la facultatea de drept a Universității. De pe urma acestei activități cit și datorită convingerilor sale revoluționare și progresiste, considerate de reprezentanții retrograzi ai stăpînirii drept de primejdie, Al. Papiu Ilarian se va alege cu multe necazuri care, în final, îl vor determina să-și dea demisia. Coordonatele experienței lui Al. Papiu Ilarian în domeniul învățămîntului le găsim bine determinate de Corneliu Albu în capitolul al IV-lea, lapidar numit *Profesorul* (p. 112—124).

Capitolul al V-lea ni-l înfățișează pe Al. Papiu Ilarian într-o postură interesantă: *Infantigabilul colector de rarități bibliografice* (p. 125—39). Însoțind copiii boierului Panaioț Balș din Iași pentru studii la Berlin, Al. Papiu Ilarian a avut posibilitatea, cu acest prilej, să se dedice investigațiilor arhiviste și bibliografice. Rezultatul acestor străduințe va fi valorosul corpus de documente *Tezaur de monumente istorice* care, alături de *Istoria românilor din Dacia superioară*, rămîne de a dreptul reprezentativ pentru concepția istorică și metoda de lucru ale autorului. În acest sens, ne apar interesante aprecierile lui Corneliu Albu în ceea ce privește geneza, structura și importanța științifică a corpusului de documente.

Prin capitolul al VI-lea, *Legislatorul* (p. 140—147) și prin următorul, al VII-lea, *Sprîjiniitorul cauzelor drepte ale Transilvaniei* (p. 148—170), Corneliu Albu ne dă posibilitatea să cunoaștem alte două momente hotărîtoare ale activității lui Al. Papiu Ilarian. Este vorba de epoca în care va fi ministru de justiție în guvernul lui Kogălniceanu, calitate în care a contribuit la elaborarea și aplicarea unor legi, pe care le impunea stadiul de dezvoltare al României, în timpul lui Al. Ioan Cuza, care a găsit în Al. Papiu Ilarian un devotat și înțelept colaborator. În cazul celui de al doilea moment, concentrat în jurul Memorandului din 1860, prezentat domnitorului Al. Ioan Cuza, în chestiunea românilor din Transilvania, autorul lui, respectiv Al. Papiu Ilarian ne apare în postura unui aprig sprîjiniitor al drepturilor românilor din mijlocul cărora se origina.

Propunînd cititorilor alte etape din viața și din activitatea lui Al. Papiu Ilarian, cercetarea monografică a lui Corneliu Albu îl surprinde pe erou în vîltoarea luptelor politice (p. 171—174), în calitate de candidat al giurgiuvenilor, în opoziție cu Cezar Bolliac. Foarte prețioase sînt știrile furnizate de autor asupra lui Al. Papiu Ilarian ca academician, știri concentrate în capitolul al IX-lea, *Activitatea la Societatea Academică Română* (p. 175—188). Capitolul al X-lea, *Președintele societății Transilvania* (p. 189—203) ni-l

prezintă pe Al. Papiu Ilarian ca militant cultural, convîns fiind că prin cultură și prin activitatea susținută a reprezentanților chemați ai poporului român, se poate contribui la progresul țării. În continuarea lecturii monografiei lui Corneliu Albu, ne întîlnim cu unul din cele mai interesante capitole: *Polemistul* (p. 204—233). Aici autorul ne dezvăluie fațete mai puțin cunoscute ale personalității covîrșitoare a eroului. Rînd pe rînd, sînt trecute în revistă, duelurile spirituale ale lui Al. Papiu Ilarian cu diferiți oameni politici (Al. Buda, G. Garibaldi, Türr István) sau cu oameni de cultură (T. Cipariu, B. P. Hașdeu). Departele de-a fi epuizată, opera polemică a lui Al. Papiu Ilarian așteaptă interpretări speciale, pe baza unor investigații în contextul unor lucrări particulare.

Dacă în capitolul al XII-lea, *Apărătorul celor năpăstuiți de tirani* (p. 222—233) eroul monografiei apare în calitate de apărător al cauzei drepte a cărușailor de la Giurgiu, capitolul al XIII-lea, *Anii de agonie. Moartea* (p. 234—246) concentrează mărturiile de-a dreptul zguduitoare cu privire la sfîrșitul tragic al lui Al. Papiu Ilarian, interpretate competent de Corneliu Albu. Ultimul capitol, al XIV-lea, intitulat *Semne de recunoștință* (p. 247—254), trece în revistă câteva probleme, din care rezultă care a fost, de fapt, atitudinea posterității față de memoria lui Al. Papiu Ilarian.

Cercetarea monografică a lui Corneliu Albu este completată în chip fericit cu un *Curriculum vivendi* (p. 255—261), la care adăugăm *Incertitudinile biografice* (p. 262—265) și două investigații bibliografice, una asupra lucrărilor lui Al. Papiu Ilarian (p. 266—276) și a doua în legătură cu scrierile despre viața și opera lui Al. Papiu Ilarian p. (277—289); ultima investigație ar fi fost de dorit să aibă un aspect mult mai critic. Suportul documentar al lucrării este substanțial îmbunătățit prin 8 anexe, conținînd documente grătore asupra diferitor etape din viața și activitatea eroului.

Parcursarea rezultatelor investigațiilor lui Corneliu Albu, dealtfel facilitată și din cauza unui util 'indice' (p. 305—326), impune, aproape de la sine, câteva considerații, la îndemna volumului relativ mare de informații care alcătuiesc monografia de față. Impresia care și-o oferă contribuția meritorie a lui Corneliu Albu este aceea că autorul a avut în vedere, în special, faptele eroului, chiar dacă nu lipsesc anumite considerații și asupra operelor sale, de exemplu *Tezaur de monumente istorice*, *Independența constituțională a Transilvaniei*, *Viața, operele și ideile lui G. Șineai*. O nouă ediție a lucrării va trebui să insiste, în mod și mai convingător, asupra realizărilor lui Al. Papiu Ilarian în domeniul atât de vast al istoriografiei românești, căci, prin ansamblul

operele istorice, Al. Papiu Ilarian ocupă un loc aparte în peisajul istoriografiei romantice, în primul rând prin monumentală *Istoria românilor din Dacia superioară* care așteaptă, încă o ediție modernă, alcătuită după rigorile științifice ale zilelor noastre. Sublinierea realizărilor istoriografice pe care i le datorăm lui Al. Papiu Ilarian pot, și trebuie, să pornească de la unele cercetări de dată recentă (de exemplu Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p. 173—175; Aurel Răduțiu, *Incursiuni în istoriografia vieții sociale*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 95—113; Vasile Netea, *Alexandru Papiu Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în *Studii. Revistă de istorie*, XVII, 6, 1964, p. 1972—1981 ș. a.), pentru a eventuală încadrare a lui Al. Papiu Ilarian în circuitul istoriografic european.

Totuși, monografia închinată lui Al. Papiu Ilarian, rezultat al străduințelor de lungă durată ale lui Corneliu Albu, ne apare ca o utilă realizare științifică, pe care trebuie să o privim și din prisma necesității unor astfel de cercetări pentru istoria românilor din secolul al XIX-lea, nu numai în vederea elaborării unor cercetări speciale ci și în direcția unor sinteze.

Iacob Mărza

PETRE BACIU, Vasile Moldovan. *Prefectul Legiunii a III-a*, Edit. Litera, București, 1976, 68 p.; Nicolae Vlăduțiu, *prefectul cîmpiei ardeleni*, Edit. Litera, București, 1977, 68 p.

Cunoscuți cei mai mulți dintre ei numai din datele generale asupra revoluției sau asupra personalității și acțiunilor lui Avram Iancu, puțini dintre tribunii și prefecții transilvăneni pașoptiști s-au bucurat pînă acum de atenția unor monografii care să releve contribuția lor reală la desfășurarea revoluției, și totodată la luptele din toamna anului 1848 și primăvara anului 1849 date cu atîta dirzenie pentru a apăra teritoriul Transilvaniei și drepturile poporului român.

Evident, virfurile revoluției au fost Simion Bărnuțiu, George Barițiu, A. T. Laurian, Aron Pumnul, Avram Iancu, Ioan Buteanu, Al. Papiu Ilarian, exponenți de profundă gândire politică și de înaltă atitudine patriotică, dar, în acțiunile și luptele lor, ei au fost sprijiniți de lungul șir de prefecți, tribuni, centurioni și decurioni, prin care, cu ajutorul maselor, s-au putut pune în aplicare îndrăznețele rezoluții revoluționare și s-a putut pregăti poporul pentru marile evenimente ce aveau să urmeze.

Acest rol, alături de personalitățile conducătoare, l-au avut Ioan Axente Sver, Simion Balint, Const. Roman—Vivu, Al. Bătrîneanu (Baternal), Simion Groze, Nicolae Solomon, Nicolae Vlăduțiu, Vasile Moldovan, Ioan Oros (Rusu), Petre Dobra, Mihai Andreica Nicolae Corcheș, Florian Micaș, Dionisie Pop Marțian și alții, care au mobilizat și înarmat masele de țărani făcînd din ele o adevărată oaste, pe cît de insuflețită tot pe atît și de capabilă să înfrunte un inamic superior atît ca număr cît și ca armament.

Cîți din aceștia își au pînă acum monografiile meritate?

Abia 3—4, fiind însă vorba mai mult de micromonografiile sau de evocări ocazionale, cum au fost cele dedicate lui *Simion Balint* (Nerva Hodoș, *Simion Balint, viața și luptele lui în Munții Apuseni*, București, 1914); *Ion Buteanu* (Silviu Dragomir, 1928); *C. Roman Vivu* (Silviu Dragomir, 1929 și Vasile Netea, 1937), *Ion Axente Severu* (Gheorghe Biris), *Al. Bătrîneanu* (de Ștefan Pascu).

★

În ultimii ani se constată însă o tendință tot mai accentuată de a se remedia aceste lacune, pe de o parte prin consacarea unor lucrări mai substanțiale, măcar onora din aceste figuri, iar pe de altă parte prin publicarea, deocamdată fragmentar, a memoriilor lor.

Remarcăm din acest punct de vedere noile studii consacrate de diferiți cercetători prefecților *Ioan Buteanu* (Eugen Hulea) *Petru Dobra* (Gh. Anghel), *Nicolae Vlăduțiu* (I. Olteanu), *Nicolae Solomon* (Gh. Anghel), *Simion Balint* (E. Hulea), *Vasile Moldovan* (P. Baciu) publicate de revista *Aputum* de la Alba Iulia în tomul închinat lui Avram Iancu (X, 1972).

Un pas înainte în această direcție s-a făcut în anii 1976 și 1977 în care publicistul Petre Baciu de la Tirgu Mureș — cunoscut pînă acum îndeosebi prin lucrările sale cu caracter folcloric — a publicat două monografii, prima dedicată lui Vasile Moldovan, prefectul Legiunii a III-a de pe Tîrnava Mică, iar a doua lui Nicolae Vlăduțiu, prefectul Legiunii a XIII-a a Cîmpiei ardeleni.

Ambele monografii sînt scrise cu precădere prin consultarea scrierilor edite, cărți și periodice, române și maghiare, dar totodată și prin utilizarea unor memorii manuscrise datorate unor urmași ai acestor prefecți precum și a unor documente de arhivă.

Vasile Moldovan, născut la 24 iunie 1824 în comuna Sînpaul din județul Mureș, a participat cu rol activ atît la cele trei adunări revoluționare de la Blaj (18/30 aprilie, 3/15 mai, 3/15—13/25 septembrie 1848), cît și în calitate de prefect la primele lupte — legiu-

nea sa avea 3000 de lăncieri — din regiunea Tîrnavei Mici și a Mureșului din toamna anului 1848. La începutul anului 1849, dorind să întărească poziția lui Iancu din Munții Apusenii, unde era centrul puterii românești, Vasile Moldovan s-a deplasat cu legiunea lui în Munți, aici urmînd să se dea marile bătălii ale românilor. Scăpat ca prin minune din încercuirea lui Hatvani, căreia i-au căzut victimă Petru Dobra și Ioan Buteanu, Vasile Moldovan a avut o apreciată contribuție la luptele de la Abrud, Cernița, Suharul și din alte locuri, scriind asupra acestora și foarte amănunțitele memorii.

Vasile Moldovan a luat parte și la discuțiile lui Avram Iancu cu Nicolae Bălcescu, venit în munți pentru a mijloci o înțelegere între maghiari și români, el fiind acela care, din încredințarea lui Iancu, a condus apoi pe Bălcescu, în mod tainic, pînă la Ighiu, de unde acesta s-a îndreptat apoi spre Seghedin.

După revoluție Vasile Moldovan a ocupat diferite funcțiuni administrative — inspector al comitatului Cetatea de Baltă, adjunct al comisariatului Tîrnăveni, vicecomite al districtului Cetatea de Baltă, președinte al ședrii orfanale Tîrnăveni — în care a căutat să ridice satele tîrnăvene din punct de vedere economic și cultural, și totodată să apere drepturile politice ale românilor.

În anii din urmă ai vieții, stabilit la Brașov, Vasile Moldovan a scris suculente și documentate *Memorii* asupra revoluției din 1848, care au fost publicate numai după moartea sa survenită la 1 ianuarie 1895.

A fost înmormîntat în localitatea Bozias de lângă Tîrnăveni.

La aniversarea a 150 de ani de la nașterea eroului, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Mureș a ridicat în amintirea sa un bust de bronz în satul său natal, bustul — operă a sculptorului Iuliu Togănel — fiind donat de colectivul de muncitori al întreprinderii „Electromureș” din Tîrgu Mureș.

★
A doua monografie a lui Petre Baciu a fost consacrată prefectului Cîmpiei ardeleni, Nicolae Vlăduțiu. Născut în 1818 în aceeași regiune ca și Vasile Moldovan — satul Bogata — Nicolae Vlăduțiu a fost și el, un înflăcărat revoluționar și sprijinitor îndrăzneț al țărani-

lor. Îndată după convocarea adunării de la Blaj din 18/30 aprilie, el a pornit la mobilizarea maselor din regiunea sa, izbutind să participe la adunare în fruntea a numeroase cete de țărani. Cu tot atîta energie s-a dedicat și mobilizării pentru adunarea de la 3/15 mai. La 11 octombrie 1849, în urma uciderii prefectului Alexandru Bătrîneanu și a tribunalului său Vasile Simolaș, Nicolae Vlăduțiu a fost numit prefect al Legiunii a XIII-a de pe Cîmpie care avea 91 de sate. Sediul ei se afla în satul Așintîș. În ianuarie 1849 a participat, împreună cu V. Moldovan, la marea consfătuire politică de la Zlatna, la care au luat parte, pe lângă Avram Iancu, Simion Balint, Petru Dobra și alți prefecti și tribuni din Munți, precum și revoluționarii de peste Carpați, Al. Golescu Albu, Ion Ionescu de la Brad, C. Racoviță și alții.

Stabilindu-se și el în Munți, a participat cu îndrjire la luptele împotriva lui Hatvani și a lui Kemény Farkaș. Din raportul lui Avram Iancu rezultă că în luptele pentru despresurarea Abrudului contribuția lui Vlăduțiu a „hotărit totul” (p. 35—36). O apreciată contribuție a avut Vlăduțiu și în luptele date pentru despresurarea orașului Alba Iulia. Și el, ca și Moldovan, a luat apoi parte la discuțiile cu Nicolae Bălcescu, care, precum se știe, datorită atitudinii guvernului maghiar, nu au ajuns la rezultatul dorit.

După revoluție, Nicoale Vlăduțiu și-a continuat activitatea ca preot în comuna natală, unde a decedat la 19 februarie 1872.

În anul 1975 s-a ridicat și în amintirea sa un monument comemorativ, Vlăduțiu fiind considerat ca o importantă figură a statului major al lui Avram Iancu.

★

Cele două monografii ale lui Petre Baciu, deși au și unele lacune de natură documentară, reprezintă totuși nu numai un omagiu patriotic pentru prefectii Vasile Moldovan și Nicolae Vlăduțiu, ci totodată și o apreciată contribuție la dezvoltarea istoriografiei locale, precum și un îndemn la studierea vieții și a celorlalți prefecti și tribuni lăsați în uitare.

Vasile Netea

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-ÉUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A.D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINÉMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- * * * Mihai Viteazul. Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * *Neuvelles Études d'histoire*, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NICOLAESCU PI.OPȘOR DARDU ȘI WOLSKI WANDA, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, *Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)*, 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, 1975, 314 p. XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, *Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848*, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., *Reforma agrară din 1921 în România*, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI I. (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova (1384—1448)*, vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE ȘTOICESCU, Vlad Tepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
- ION POPESCU-PUȚURI, acad. ANDREI OȚETEA (sub redacția), *Documente privind marea răscălă a jăranilor din 1907*, 573 p., 38 lei.
- * * * *Independența României*, 1977, 526 p., 39 lei.
- * * * *Arta și literatura în slujba independenței naționale*, 1977, 236 p., 28 lei.
- IONEL GAL (coordonator), *Independența României, Documente*, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.
- ȘTEFAN PĂSCU ș.a., *Documenta Romaniae Historica B. Relații între Țările Române*, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, *Păciul lui Scare. Așezarea medievală (secolele XII — XI)*, vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învățăturile agricole (1866—1882). Legislație și aplicare*, 1977, 190 p., 11 lei.
- Acad. ANDREI OȚETEA, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perianța de trecere de la feudalism la capitalism)*, 1977, 168 p., 11 lei.
- * * * Petru Rareș. Redactor coordonator: Leon Șimarschi, 1978, 336 p., 24,50 lei.

RM-ISSN Co—3878

